7

yeni ÜLKE

1979

İCEN BÖRTÜCENE
EKONOMİK ÖNLEMLER ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

MUZAFFER ERDOST
TÜRKİYE'DE KÜÇÜK KÖYLÜLÜĞÜN SERMAYE TARAFINDAN SÖMÜRÜLMESİ ÜZERİNE

KENAN SOMER
GENE LENİNİST DİKTATORA SORUNSALI ÜZERİNE

VAHAP ERDOĞDU
"UZUN YÜRÜYÜŞ"TEN VİETNAM SALDIRISINA

ALAATTİN BİLGİ
ROSENBERGLER OLAYI VE AMERİKAN FAŞİZMİ

İÇİNDEKİLER

FAŞİZM, PROLETER DEVRİMCİ HAREKETİ ANARŞİ İÇERSİNE ÇEKMEYE ÇALIŞIYOR, VE ANARŞİZM, FAŞİZME OMUZ VERİYOR
YENİ ÜLKE
1-10

EKONOMİK ÖNLEMLER ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER
İCEN BÖRTÜCENE
11-40

TÜRKİYE'DE KÜÇÜK KÖYLÜLÜĞÜN SERMAYE TARAFINDAN SÖMÜRÜLMESİ ÜZERİNE
MUZAFFER ERDOST
41-142

GENE LENİNİST DİKTATORA SORUNSALI ÜZERİNE
KENAN SOMER
143-210

"UZUN YÜRÜYÜŞ"TEN VİETNAM SALDIRISINA
VAHAP ERDOĞDU
211-244

ROSENBERGLER OLAYI VE AMERİKAN FAŞİZMİ
ALAATTİN BİLGİ
245-281

AÇIKLAMALAR DEĞİNMELER YANITLAR

DOĞANIN DİYALEKTİĞİ
RAGIP GELENCİK
282-288

KÖYLÜ SOSYALİZMİNDEN SOSYALİZM ESNAFLIĞINA
TOSUN KAYA
288-296

KONTAK KAPAMA VE PİNOCHET ÖZLEMLERİ
SEYHAN ERDOĞDU
296-301

İRAN'DAKİ GELİŞMELER ÜZERİNE BİRKAÇ NOT
KAYA GÜVENÇ
301-304

yeni ÜLKE

SAYI 7 NİSAN MAYIS HAZİRAN 1979

FAŞİZM, PROLETER DEVRİMCİ HAREKETİ ANARŞİ İÇERSİNE ÇEKMEYE ÇALIŞIYOR VE ANARŞİZM, FAŞİZME OMUZ VERİYOR

Yeni Ülke'nin bu sayısının iki ucunda, demokrasinin yazgısı açısından önemli iki olay yer alıyor. Bir ucunda, *Yeni Ülke*'nin geçen sayısının hemen yayınlandığı günlerde *Milliyet* Gazetesi Genel Yayın Müdürü ve Başyazarı Abdi İpekçi'nin öldürülmesi olayı, ikinci ucunda, yani bu sayının baskıya girmek üzere olduğu günlerde TEP Genel Başkanı Mihri Belli'yi öldürme girişimi. Kuşkusuz, geçtiğimiz yıllar ve günler içersinde, yüzlerce devrimci, demokrat, yurtsever, ilerici insanlarımızın döktüğü kanları unutmadık ve unutmayacağız. Herbirinin, demokrasi ve devrim savaşımında, vermekte duraksamadıkları canları önünde saygıyla eğiliyoruz, ve onların anıları, bize, bu savaşımda daha kararlı ve daha bilinçli olmanın, daha güçlü olmanın gereğini vurguluyor, yolumuza yiğit savaşımları ışık tutuyor. Üç aylık bir derginin, güncel olayların dışında kalan bir derginin, demokrasi ve devrim uğruna dökülen kanların tek tek değerlendirmesini yapmak olanağı yoktur, ve üç aylık bir derginin görevi, bu dağınık olayların, genel bir yorumu-

nu, ideolojik açıdan bir değerlendirmesini yapmaktan ileri gidemez. Ne var ki, bazı olaylar, dağınık gibi görünen olayların ideolojik içeriğini aydınlatmada, temsilî nitelikte olaylardır ve bu bakımdan ayrı bir önem taşırlar. Orhan Yavuz, Doğan Öz, Tanilli, Cömert, Karafakioğlu olayları, Mamak, Balgat, Bahçelievler katliamları, Kahramanmaraş katliamı, Fendoğlu ve Malatya olayları ve benzerleri gibi. *Yeni Ülke*'nin, bu sayısının iki ucu arasında yer alan İpekçi'nin öldürülmesi ve Mihri Belli'yi öldürme girişimi, bizim, faşizmin yöntemlerini sergilememiz ve demokrasi cephesinin zaaflarını ortaya koymamız açısından özel bir önem taşıyor.

ÖZELLİKLE 1950'lerden bu yana, Türkiye, dışardan sağlanan maddî desteklerle ayakta durabilmiş bir ülkedir. Bir kez, ülkenin tüketimi, kendi ürettiği değerlerin üstüne çıktıktan ve toplumun etkin unsurları bu tüketim düzeyine koşullandıktan sonra, dışardan sağlanan desteğin geciktirilmesi ya da askıya alınması, siyasal iktidarların yazgısının belirlenmesinde başlıca rol oynayan etmenlerden biri olmuştur. Kuşkusuz, bir toplum ürettiğinden daha çok tüketerek ayakta kalamaz; ve bir toplum, tükettiği kadar üretmekle de ilerleyemez. Emperyalizm, kırk yıldan beri, açık biçimde, toplumu, ürettiğinden fazla tüketen bir toplum olarak hazırlamış, ve ülkeyi sürekli olarak, kendisine bağımlı kılmıştır. Bugüne değin, siyasal iktidarlar, Türkiye'yi, emperyalist ülkelerin ve özellikle emperyalist ülkeler içersinde kumanda merkezini elinde bulunduran Birleşik-Devletler emperyalizminin bölgede bir karakolu ve kendi politikasının kayıtsız şartsız bir uygulayıcısı derekesine düştükleri sürece bu destek kendilerine sağlanmıştır. Kuşku yok ki, bir ülkenin iktisadî zorluklarla karşı karşıya bırakılması, bir siyasal iktidar değişikliğinin nedeni olabilir ama, bu, yeni siyasal iktidarların niteliğini belirlemez. Özellikle, o ülkede güçlü bir devrimci potansiyel varsa ve o ülkede demokratikleşme eğilimi kitlelerde ağır basmaya başlamışsa, iktisadî zorluklar içersinden çıkacak siyasal iktidarlar, daha demokratik, daha ilerici olmuşlardır.

Emperyalizm, kendi amacına varmak için, her ülkenin özel koşullarına, tarihsel özelliklerine uygun faaliyetler içer-

sine girer. Bugün, Türkiye'de bu faaliyetleri, üç ayrı noktada toplamak olanağı vardır: 1° Emperyalizm, siyasal iktidar seçeneklerine göre daha demokratik bir iktidara razı olduğu zaman bile, ülkenin demokratikleştirilmesi ve devrimcileştirilmesi faaliyetlerini etkisizleştirmek, geciktirmek ve geriletmek için, faşizmi etkinleştirir; 2° resmî yoldan destekler göründüğü siyasal iktidarı, resmî-olmayan gizli yollardan yıpratır, özellikle şiddet hareketlerini yaygınlaştırıp yoğunlaştırarak onun kitleler üzerinde saygınlığını sarsar ve yıkılışını hazırlar, 3° ülkeyi parçalamanın olası yollarında kendine tuneller açarak ülkede gerici bir darbenin olanaklarını yaratmaya çalışır. Bu birbirinden farklı gibi görünen üç yol, aynı merkezden kaynaklanmaktadır ve aynı amaca yöneliktir. Ve ülkenin karşılaştığı iktisadî zorluklar, bu amacın gerçekleştirilmesine maddî bir temel oluşturur.

EĞER anarşistler gibi düşünmüyorsak, yani bilimsel sosyalizmin ilkesine uygun olarak devletin siyasal işlevini tamamlayarak uykuya dalacağına, söneceğine inanıyorsak, bu uykuya dalışın uzun sürecine değin, devletin varlığının zorunluluğunu kabul ediyoruz demektir. Oysa anarşistler, devleti yıkmak, parçalamak ister. Devletin siyasal işlevini gerçekleştiren siyasal iktidar olduğuna göre, anarşistler, bu siyasal iktidarın parçalanmasını, sosyalistler ise siyasal iktidarın niteliğinin değişmesini isterler. Bugün Türkiye'de siyasal iktidar zorunluluğu varolduğuna göre, bu zorunluluk, kendini iki yoldan gerçekleştirebilir: ya mevcut düzene uygun düşen yoldan, ya da zor yolundan. Soruna güncel ve gerçekçi açıdan bakmak gereği vardır, ve güncel ve gerçekçi açıdan bakıldığında, siyasal iktidarın zor yolundan değiştirilmesine, faşizm küçümsenmeyecek ölçüde daha yakındır. Bugünün güncelliği ve gerçekçiliği içersinde, CHP ağırlıklı siyasal iktidar, mevcut seçenekleri içersinde, demokratikleşme ve faşizme karşı tutum açısından, en geçerli olanıdır. Eğer biz, bir siyasal iktidar zorunluluğunu kabul etmiyorsak, devleti yadsımak anlamında, anarşizmin batağında olduğumuzu bilmeliyiz. Ve eğer biz, siyasal iktidar zorunluluğunu hem kabul ediyor ve hem de bu siyasal iktidarın, ister parlamento aritmetiği içersindeki seçenekleri

bakımından olsun, ister zor seçenekleri bakımından olsun, faşizme karşı ve demokratikleşme yolunda, bugün için en geçerlisi olduğunda birleşiyorsak, bugünkü siyasal iktidarı yıkmaya yönelik her çabanın, somut sonuçları bakımından, faşizme omuz vermek demek olacağını da bilmeliyiz. Biz, bu siyasal iktidarın, faşizme karşı kesin, kararlı bir savaşım vermediğini biliyoruz; biz, bu siyasal iktidarın demokratikleşme doğrultusunda köklü ilerlemeler gerçekleştirmediğini biliyoruz; biz, bu siyasal iktidarın, demokratik ve devrimci hareket için, kusurlu ve çelişik bir politika izlediğini biliyoruz; biz, bu siyasal iktidarın ağırlığını oluşturan siyasal partinin, büyük oy potansiyelinin sağ partilerde toplandığını ileri sürerek, bu oy potansiyelini sola, yani kendisine çekerek değil de, bu oy potansiyeliyle kucaklaşmak için kendisini sağa kaydırmayı yeğlediğini biliyoruz. Ama bütün bunlara karşın, biz, bu siyasal iktidarın, faşist "örgüt"lere karşı olmasa bile, faşist silahlı militanlara karşı ciddî bir tutum içersinde olduğunu da biliyoruz. Gene biz, bu siyasal iktidarın, yetersizliklerine, kusurlarına, yanlışlarına karşın, ülkenin demokratikleştirilmesi için bir çaba harcadığını da biliyoruz. Gene biz, bu siyasal iktidarı değiştirmek ya da devirmek için, faşizmin, tüm kadrosuyla, ülkede şiddet olaylarını yaygınlaştırdığını, yoğunlaştırdığını, ve toplu direnişler başlatmaya, ülkeyi bir yangın yerine çevirmeye çalıştığını da biliyoruz. Burada bir ara sonuca varmak gerekirse, bu siyasal iktidarı desteklemek, bizim için tarihsel bir görevdir, ve gene bu siyasal iktidarı, faşizme karşı daha kesin ve kararlı bir tutum takınmaya, demokrasiyi esenliğe çıkarması için zorlamaya, onu sola çekmeye çalışmak da bu tarihsel görevin bir parçasıdır. Bizim, bu siyasal iktidarı desteklememiz, özünde, bu siyasal iktidarın yandaşlarının desteğinden farklıdır ve biz, sosyal-demokrat bir partinin olduğu kadar, sosyal-demokrat ağırlıklı bir siyasal iktidarın kesin çözümler getirmeyeceğini biliriz. Ama, faşizme karşı demokrasi savaşımında, bir yandan halk yığınlarına, acıları kesin olarak dindirecek, ulusu kesin olarak esenliğe çıkaracak yolun, sosyalizme giden yol olduğunu açıklarken, öte yandan bu yolda yürüyebilmek için bize gerekli olan, her şeyden önce gerekli olan demokratik ortamın sağlanmasın-

da ayrı bir önemi olan siyasal iktidar gerçeğini kendimizden gizleyemeyiz.

KONUMUZA dönersek, Abdi İpekçi'nin öldürülmesi ile Mihri Belli'yi öldürme girişimi aynı zincirin ayrı iki halkasıdır. Mihri Belli'yi öldürme girişimini, Esir Türkleri Kurtarma Ordusu üstlenmiştir. Bu örgüt, ilk kez, Kahramanmaraş'ta ortaya çıkarılmıştır. Faşizme karşı yeterli duyarlılığı göstermesinde gerekli görevi yerine getirmemiş olmamızın bedeli, halkımıza, Kahramanmaraş'ta acı bir biçimde ödetilmiştir. Her yenilgi bir yengiyi, her yengi bir yenilgiyi içinde taşır. Faşizmin gizli ittifaklarından biri olarak ortaya çıkan Esir Türkleri Kurtarma Ordusu, Kahramanmaraş katliamı açısından bir yengi kazanmıştır, ama kitleleri daha hızlı bir biçimde bilinçlendirmenin somut bir nedeni de olmuştur. Bir iç savaş başlatma girişimi, şimdilik önlenmiş görünmektedir ve faşizm, gizli ittifak örgütleri aracılığıyla, ülkenin çeşitli yerlerinde, Kahramanmaraş'ta en büyük boyutuna ulaştırdığı katliamı sürdürmek için çaba harcamaktadır. Gazete koleksiyonları tarandığında, Kahramanmaraş ve Esir Türkleri Kurtarma Ordusu konusundaki yayınlar gözden geçirildiğinde, Abdi İpekçi ile Mihri Belli olayı arasındaki bu ortak ilişkiyi görmek daha kolaylaşacaktır. Bir yandan kendilerine karşı muhalefeti olduğu kadar, kendilerini teşhir etmeyi önlemek amacıyla ve öte yandan ülkenin çeşitli yerlerinde, daha geniş kitleler üzerinde korku ve yılgınlık yaymak, demokratik faaliyetleri susturmak, siyasal iktidarın yolunu tıkamak amacıyla yeni katliamlar tertiplenmesi, Kahramanmaraş'a gelinen ve orada kendi amacına ulaşamamış görünen olaylar zincirinin bir halkasıdır. Mihri Belli'yi öldürme girişimi, aynı zincirin yeni bir halkasıdır ve ayrıca ayrı bir amacı vardır: proleter devrimci hareketi anarşi içersine çekmek. Hemen kısa bir süre önce TSİP Örgütlenme Sekreteri Aydoğan Gezer'in, ardından TEP Genel Başkanı Mihri Belli'nin vurulması, proleter devrimci hareket içersinde, intikam alma duygusunu ön plana çıkarmak, ve onları çatışma ortamına çekmek amacını taşımaktadır ve daha doğru bir ifadeyle bu amaç ağır basmaktadır. CİA, Şili'de, devrimcileri, şiddet olayları-

nın içersine çekmeye; emperyalizm ve faşist güçler, silahlı kuvvetlerin duruma elkoyması ortamını yaratmak için solu tahrik etmeye özel bir özen göstermişlerdir. Sol ise, Şili'de, başlangıçta, her türlü kışkırtmaya karşı son derece uyanık olmasını bilmiştir. Şimdi bu oyun, Türkiye'de oynanmak istenmekte, solun genç ve enerjik unsurlarını, ya partilerini anarşizme zorlamaya, ya da onları partilerinden kopararak anarşizmin içine çekmeye çalışmaktadırlar.

Kuşku yok ki, anarşizm, her yerde ve her zaman, kendisini işçi sınıfının bir ideolojisi gibi ortaya koymuştur ve gene kuşku yok ki, anarşizm, her zaman ve her yerde, işçi sınıfına değil, emekçi halka değil, egemen sınıflara, burjuvaziye ve bugün özellikle emperyalizme hizmet etmektedir. 12 Mart öncesinde polis, ajan-provokatör olarak devrimci gençliğin içersine geniş ölçüde sızmıştır ve bugün anarşizmi, emperyalizmin ajanlarından soyutlasak bile, somut sonuçları bakımından, onun, emperyalizmin siyasetini gerçekleştirmeye çalışan faşizme hizmet etmekte olduğunu, ona omuz vermekte olduğunu görmemezlikten gelemeyiz. Kendi iktisadî politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkan iktisadî zorlukları faşizme siyasal sömürü alanı yaparak ülkeyi yangın alanına çevirmek, ve bu yangın alanı üzerinde siyasal iktidarı hangi yol olanaklıysa o yoldan devirebilmek için var güçleriyle çalışan MC iktidarının iki ortağına, anarşizm, vargücüyle hizmet eder duruma gelmiştir. Bunların, bu yangından, faşizme giden yolda bir iktidar bulabilecekleri varsayılsa bile, anarşizm, kendi amaçsız amacına, ya da bir ütopyadan başka bir şey olmayan amacına ulaşmamış olmakla kalmaz, faşist iktidara yolu açacak engellerden biri olan, mevcut siyasal iktidara son vermeye yardım ederek, ancak faşizme hizmet etmiş olur. Bu soygunlar, bu karakol baskınları, fukara bekçileri, polisleri öldürmeler, halkı proleter devrimcilere karşı soğutmaktan, proleter devrimcileri halktan tecrit etmekten ve onların ezilmesinin yollarını açmaktan başka bir işe yaramamaktadır ve yaramayacaktır. Ama, faşizmin çıkarmak istediği yangını büyütecek, faşizme karşı yığınların tavır almasını bir ölçüde önleyecektir.

CİA ve onun yerli teorisyenleri, halkı, devrimcilerden,

ilericilerden, yurtseverlerden koparmak için, sanki devrimciler, yurtseverler, ilericiler tarafından yapılıyormuş gibi, "zulme kadar varan haksız muamele örnekleri ile *sahte operasyonlara başvurulmasını*" tavsiye etmektedirler. Ve Demirel'in yangın çıkarma mitinginin yapıldığı İçel'de, birlikte taşıdıkları bombalarla yakalanan iki kişiden birinin "sağ görüşlü" ve diğerinin "sol görüşlü" olduğu basına açıklanmıştır. Faşizm ile anarşizm kolkola yakalanmıştır, ve burada "sol görüşlü" bir kişi değil, CİA'nın "sol görüşlü" rengine buladığı, bir ajanın görev aldığı kuşkusuzdur.

Engels, İspanya'da anarşistlerin 1889'da krallık sarayına bomba atarak başlattıkları ve daha sonra İspanya'nın çeşitli bölgelerine yaydıkları eylemleri kastettiği mektubunda, tüm devrimcilerin bir amentü gibi ezberlemesi gereken mektubunda, bu suikastler sağnağının, polis tarafından kışkırtıldığını ve ücretlerinin polis tarafından ödendiğini vurguluyordu. Anarşizm, o gün, burjuva gericiliğini, proleter devrimciler üzerinde yaygınlaştırmanın bir aracıydı ve bugün, anarşizm, —içersine ne ölçüde ajan-provakator sızdığı ayrı bir konudur— yalnızca proleter devrimci hareketin önüne engeller koymakla kalmıyor, yalnızca proleter devrimci hareketi tecrit etmekle kalmıyor, aynı zamanda, faşizme güç veriyor.

Anarşizm, ne denli kendini proletaryanın ideolojisi olarak gösterse de ve anarşistler kişisel olarak ne denli buna kendilerini inandırsalar da, Engels'in deyişiyle, anarşizm ile bilimsel sosyalizm arasında KOCA BİR UÇURUM vardır.* Çünkü, her şeyden önce, anarşizm, sınıf savaşımının özünü kavramamıştır. Devrimi, kişiler değil, gruplar değil, parti değil, *sınıf* yapar. Anarşizm, devrimde, sınıfın yerine, bireyleri ya da grupları koyar. Anarşizm tüm siyasal savaşımı yadsır, ve siyasal savaşım ile silahlı savaşım arasındaki sınırları mutlak olarak siler, ve silahlı savaşımı tek savaşım biçimi olarak ileri sürer. Lenin şöyle vurguluyor: "Anarşizm *umutsuzluğun* sonucudur. Şaşkın aydının ya da baldırı çıplağın zihniyeti, ama proleterin değil."**

* Bkz: 'Engels'ten Paul Iglesias'a", *Anarşizm Anarko-Sendikalizm*, 224-225.

** Aynı yapıt, s. 230

Kuşkusuz, anarşizm, önlenemez değildir, ve bizim amacımız, anarşizmin olumsuz etkilerini en aza indirmek olmalıdır. Umutsuzluk içinde anarşizm batağına çekilen, ama yürekleri devrim ateşiyle, yurtseverlik ateşiyle kabaran, canlı, yetenekli ve proletaryanın davasına hizmet etme tutkusuyla yanan gençlerimizin, bu umutsuzluk yolundan, proleter devrimci yola dönüşleri zor değildir, yeter ki, anarşizm ile sosyalizm arasındaki uçurumu onlara açıklayabilmiş olalım.

ABD emperyalizmi, faşizmin yolunu açmak için, anarşizm açısından, bugün proleter devrimci hareketi iki ayrı yerinden kemiriyor. Bunlardan biri anarşizm dalgasını kabartmak ve proleter devrimci hareketi yığınlardan tecrit etmektir, ve ikincisi proleter devrimci gençliği anarşi içersine çekmek, ülkeyi, inisiyatifini kendi elinde bulunduracağı bir kargaşa içine sürüklemektir. Bu tertiplere karşı uyanık olmak tarihsel görevimizdir.

FAŞİZM, yalnızca kendi büyüklüğüne bağlı olarak iktidar olamaz. Faşizmin gelişmesinin ve iktidar olabilmesinin iç ve dış koşulları vardır. Faşizmin iktidar olabilmesi için uluslararası koşulların olduğu kadar, ülkenin iç koşullarının da elverişli olması gerekir. Bunun bir ifadesi olarak, ülke içersinde, sınıflararası güçler dengesinin, faşizm lehine bozulmuş olması gerekir. Emperyalizmin bir ideolojisi olarak faşizm, kendine bir kitle tabanı oluşturabilmek için, gerici küçük-burjuva ideolojileri kullanır ve Türkiye gibi bir ülkede, bu gerici ideolojiler, güncel olarak etnik ayrılıklar ve mezhep ayrılıkları biçimine bürünmüştür. Faşizm, bu iki ideolojinin geliştirilmesinin koşullarını canlandırmak, hızlandırmak ister.

Türkiye'nin Orta-Doğu'da yeni bir denge arayışı içersinde olduğu gözle görülür bir duruma gelmiştir ve yakın geçmişte Filistin'e karşı İsrail istihbarat örgütüyle işbirliği yapmış olan Türkiye, şimdi, bir ölçüde Filistin halkının haklı davası yanında yer almış durumdadır. Arap halkının devrimci bütünleşmesine karşı, Amerikan emperyalizmi ve onun Orta-Doğu'da çıkarlarını korumayı üstlenen İsrail'in, bölgede, yeni bir ayrılıkçı unsur olarak Kürtler üzerinde

oyun oynadığı konusunda ciddî belirtiler vardır. Emperyalizm, bir yandan ayrılıkçılığı içten içe beslerken, öte yandan Türkiye'de gerici küçük-burjuva ideolojisi turancılığı canlandırmanın, bu duyguları ülke ölçüsünde yaygınlaştırma ve kabartmanın koşullarını da yaratacaktır. Demokratik haklarından yoksun bırakılmış unsurların, bu tür etkilere kapılmasının koşulları yok değildir. Ama proleter devrimciler, Türk olsun, Kürt olsun, emperyalizmin ve faşizmin, bu iki uçtan şoven-milliyetçiliği geliştirme, ırkçılığı geliştirerek, emekçi sınıf ve katmanlar arasında düşmanlık yaratma ve körükleme oyununa gelmemelidir, ve bu oyuna karşı uyanık olmak tarihsel görevleridir.

FAŞİZM, bir kitle tabanını, yalnızca küçük-burjuva unsurlardan değil, gençlik kesiminden ve özellikle işçi sınıfının geri kalmış unsurlarından da sağlamaya çalışır. Yalnız işçi sınıfı içersinde bölünmeler yaratmakla kalmaz, proleter devrimci harekette de bölünmeler yaratmak ister. Faşizm, proleter devrimci hareketi, elbette ki bölmek ister; ne var ki, proleter devrimci harekette, esas bölünmeler bu hareketin kendi içersinde meydana gelmiş bölünmelerdir. Kapitalizmin gelişme hızının düşük olduğu ülkelerde, marksizm, daha yavaş özümlendiği gibi, tam olarak da özümlenmesi uzun yıllar alır. Dolayısıyla, marksizmin "yalnızca *belli yönlerini*, yeni dünya görüşünün yalnızca *belli bölümlerini*" özümleyebilen, ve "genel olarak burjuva dünya görüşünün ve özel olarak burjuva demokratik dünya görüşünün bütün alışkanlıklarından kesin bir biçimde kopamayan işçi hareketinin destekleyicileri"* ortaya çıkar. Proleter devrimci harekette, şu ya da bu biçimde, şu ya da bu ölçüde yansıyan bu ayrılıklar, marksizmin bir bütün olarak özümlenmesiyle, kuşkusuz giderilecektir. Ama bundan daha önemli, bundan daha ivedi tarihsel bir zorunluluk, tüm devrimcileri, bir noktada birleşmeye ve bütünleşmeye çağırıyor. Bu, ideolojik görüş ayrılıklarının, birbirlerine dayatılması, birbirlerince kabul edilmesi anlamında bir birlik değil, faşizme karşı bir birliktir. Eğer, bugün, sosyalist yelpazede yer alan siyasal partilerimiz, faşizm karşısında, fa-

* V. İ. Lenin, *Marx-Engels-Marksizm*, s. 291-292.

para arzını genişleten her türlü etmen ile savaşılmasını, tüketimin kesilmesi ve tasarrufun artırılması için faiz oranlarının yükseltilmesini dün de istemişti, bugün de istemektedir. Hatta İMF devlet harcamalarının kısılarak yatırımların belli seviyede tutularak, kör-topal gerçekleştirilen ekonomik sınırlamayı dün de istemişti, bugün de istemektedir.

Bu isteklere Ecevit hükümetinin yanıtları, hiç de *Financial Times*'da belirtildiği gibi İMF kitabındaki kuralları değiştirecek yönde oluşmadı. İktidara geldiğinin ertesi günü yüzde 32,5 oranında bir devalüasyon yaparak İMF isteklerinin en belirgin olanına yeterli bir yanıt verdi. Petrol, ve bazı KİT ürünlerine yaptığı zamlarla MC hükümetlerinin eksik bıraktığı fiyat dengelemelerini en kısa yoldan gerçekleştirdi. 1978 yılı program ve bütçesini gerçekten devlet harcamalarını kısıcı, özel yatırım girişimlerini gücendirici, kısacası ekonomik büyümeyi denetim altına alıcı bir yapıda, hatta MC hükümetlerinin tasarladığı yapıda pek az bir değişikliğe giderek bütçeyi olduğu gibi benimsedi. Çünkü, MC zamanında hazırlanan bütçe gene İMF isterleri doğrultusunda hazırlanmıştı ve Ecevit hükümeti de aynı doğrultuda bir bütçe hazırlamak zorunda idi. MC hükümeti düşürülmeden önce o gün meclislerde bulunan 1978 bütçesinin, CHP iktidara geldiği zaman akıbetini tartışan CHP kadroları, Ecevit'e "MC bütçe ve programında köklü değişiklikler yapılmasının gereksizliğini" savunmakta ve "1978 yılında başarısızlıklara uğradıklarında suçu MC'nin bütçe ve programına bağlayabileceklerini" söyleyebilecek görüşlere sahipti. Bu hava içinde 1978 yılına girildi ve Demirel'in yürüttüğü taksitli iktisat politikasının ertelediği gerekler de yerine getirildi. Toplumsal anlaşma imzalandı. İşçi ücretlerinin artışı belirlenen bir düzey içinde tutuldu ve özellikle satınalma gücü açısından ücretler 1974 yılı düzeyinde kaldı.[1] Böylece İMF ile yapılan pazarlığın Ecevit hükümetince yerine getirilmesi istenen tüm gerekler 1978 yılı başında yerine getirilmiş oldu. Ama İMF bir türlü bu pazarlıkta kendine düşeni yerine getirmiyor, dolarların Türkiye'ye akmasını sağlayacak "yeşil ışığı" bir türlü yakmıyordu.

[1] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: İcen Börtücene, "CHP İktidarının İzlediği Ekonomik Politika Üzerine Düşünceler", *Ülke*, n° 5, s. 213-225.

Bunun bellibaşlı nedenlerini özet olarak şöylece sıralamak olanaklı:

1. Türkiye petrol ve benzeri stratejik hammadde kaynaklarını elinde tutan ve vazgeçilmesi olanaksız bir ülke değildir. Özellikle ABD emperyalizminin kendi demokrasi anlayışını dünyada yaşatma çabası içindeki ve komünizm ile soğuk savaş yıllarının Türkiye'ye yönelttiği askerî ve politik önemi Türkiye artık yitirmiş durumdadır. Détente ile kapitalist dünya bağnaz anti-komünist tutumunu terketmiş ve sosyalist ülkelerle her tür ilişkiyi geliştirmeye başlamıştır. Bu tutumun sonucu Türkiye'nin Ortadoğu'da komünizme karşı sürekli uyanık bir kale gibi tutulmasının bir anlamı kalmamıştır. Bununla birlikte, Türkiye ha deyince bu rolünü kendiliğinden bırakabilecek durumda da değildir. Türkiye'nin ekonomik bir darboğaza girmesi ve batı kapitalist ülkelerinden beklenen gerekli yardımın gecikmesi durumunda, onun (Türkiye'nin) sosyalist blok ile ilişkilerini geliştirme çabalarının, Batının kapitalist ülkelerine bir şantaj aracı gibi kullanıldığı bugüne kadar açıkça anlaşılmıştır. Özellikle komünizm savaşı veren Türkiye'deki sağ iktidarların bu tür flört istekleri batı dünyası için bir telaş vesilesi olmaktan da uzaktır. Onlar bilmektedirler ki, Türkiye istese de istemese de Batı kapitalist ülkelerinin çizgisi dışına çıkamaz. Öte yandan gelişen koşullar artık İran ve Mısır'ın Türkiye'nin bugüne kadar üslendiği stratejik önemi yüklenebilecek özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. Kaldı ki, Mısır ile İsrail arasında sürüp giden anlaşmazlıkları da yumuşatma olanaklarını Batı elde etmişken, Türkiye istenildiği kadar sıkıştırılabilir ve bıçak kemiğe dayandığında Batının tüm istekleri ona kabul ettirilerek elinden tutulabilir. Bu sıkıştırma eyleminin, İran olaylarının su üstüne çıkmasına değin sürdürülmesi doğaldı. Ancak İran'da anti-emperyalist anti-Amerikan bir rejimin doğması özellikle ABD emperyalizminin İran-Mısır-İsrail üzerinden Ortadoğu'yu denetleme eğilimine oldukça önemli bir darbe indirdi. Bu olay Türkiye'nin Ortadoğu'daki önemini tekrar kazanmasına yol açabilirdi. Bu belirti ortaya çıkıncaya değin yardım gelmesi gecikmişti.

2. Türkiye NATO içinde Kıbrıs sorunu nedeniyle bir çıban başı görünümündedir. Her ne kadar CENTO kendiliğinden ortadan kalktığı halde, bir türlü CENTO'dan çıkma cesaretini bile göstermemekle birlikte Avrupa'daki işçilerinin dövizlerini yedeğine alarak NATO'nun bir üssü haline getirilmek istenen Kıbrıs'a çıkabilmektedir. Bir haşhaş ekimi konusunda ABD'ye karşın kendi ulusal çıkarları doğrultusunda karar alabilmektedir. Gene bir NATO üyesi olan ve Kıbrıs nedeniyle anlaşmazlığa düştüğü Yunanistan'ı yanına alarak İsviçre'den dünyaya "Gölge etme başka ihsan istemez" diye bağırabilmektedir. O halde Türkiye'yi idare eden bu yeni politik gücün sınanması gerekiyordu. Yıllardır Batı kapitalist ülkelerine şantaj yapmayı yeğlemiş ve sonunda onun isterlerine boyuneğmiş ikircikli iktidarlara alışmış batı dünyası bu kez tonu eskisine göreli güçle çıkan bu sesi sınamak istemektedir. Bu sınamayı önce askerî yardımlarına koyduğu ambargo ile yapmıştır. Yanıt olumsuz olmamış kısa süre içinde Türkiye'deki ABD üslerinin yeniden faaliyete geçmesine karşın ABD silah ambargosu kaldırılmıştır. Kükreyen sesin tonajı düşmüştür. İkinci sınama yeşil dolarların ucunu 1978 yılı başında göstermek olmuştur. Dolarların yeşilliğinden olacak, tüm isterleri bu hükümetin başta program, bütçe ve planlarına yansımış, alınan tüm konjonktürel parasal ve kurumsal önlemlerini biçimlendirmiştir. Bu sınamada da yanıt olumludur Batı için.

CHP-AP KOALİSYONU TARİHE Mİ KARIŞIYOR?

3. Ancak sınanması gereken bir başka konu daha vardır. Acaba kapitalist dünyanın isterleri doğrultusunda hareket etmek isteyen bu yeni siyasal iktidarı Türkiye'deki hangi güçler açıkça desteklemektedir ve ne denli onun yanındadır? Her ne kadar Ecevit ilk iktisadî önlemleri alırken iş çevrelerinin ve işçi kesiminin desteğini almış ise de, bu yandaşlık her iki kesim için belirgin bir biçimde ortaya çıkmamıştır.

Ülke dergisinin 5. sayısında "CHP İktidarının İzlediği Ekonomik Politika Üzerine Düşünceler" adlı yazımızda şun-

ları belirtmiştik: Bu çıkmaz içine ülkeyi sürükleyen dış ve iç egemen güçler, bugüne değin kendilerinden kaynaklanan iktidarın son temsilcisi, çürümüş temsilcisi MC'ye güvenmemeye başlamış, kendilerinin neden olduğu bu sonucun sorumluluğunu MC'ye yükleyerek ondan en çok yakınan kesimler arasına katılmışlardır. MC ve başı bu durumda ellerini kollarını açık faşizme sıkı sıkı bağlamış, sözde milliyetçilik teraneleri ile faşizmi körüklemiştir. Ne var ki, dış ve egemen güçler 12 Martın açık faşizminin kendilerine sağladığı kazanımlar yanında, özellikle bilinçli bir işçi kesiminin örgütlü ekonomik ve siyasal savaşımından çok tedirgin olduklarından bu çağrılara kulak vermeyerek, burjuvanın desteğinde bir CHP iktidarını yeğlemişlerdi". Ancak bu destek biçimsel olarak mı, yoksa gerçekten bir kutuplaşma sonucunda mı oluşmuştur? Bunun açık bir biçimde sergilenmesi zorunlu idi. Çünkü burjuvazinin bir bölümü daha AP'den kopamamıştı, hâlâ dış desteğini yitirmiş bir parti olan AP ile, CHP'nin koalisyonundan söz edilebilmekteydi. Bu sorunun da çözülmesi gerekiyordu ve nitekim çözüldü de.

DİSK'İN DESTEĞİ

Bu amaçla ilk iş olarak, Devrimci İşçi Sendikalarının CHP'leştirilmesine geçildi. Bunu CHP çok başarılı bir biçimde yönetim kadrolarında yerine getirmiş bulunmaktadır. Bu başarı daha sonra Ecevit'in "tarihsel" diye nitelediği son önlemler paketini hazırlamadan önce onların görüşüne başvurduğu toplantıda Türk-İş ve Disk'in ilk kez biraraya gelmesini sağlayacak bir ortamı oluşturdu. Artık Ecevit hükümeti, sanayi kesimi ve işçi kesimince destek görmekte, hiç değilse sanayiciler ve mevcut iki büyük işçi örgütünün üst yapısı ile açıkça bir masa etrafında bulunmakla, bu görünümü elde etmektedir. Oysa iktidara geldiğinin ilk günlerinde aldığı destek, sınırlı sayıda iş adamı ile yıllardır partiler-üstü politika sloganları ile, gerici MC tipi hükümetlere göz kırpmış Türk-İş bürokrasisinden öteye gidememişti. Bazı yazarlarımızın belirttiği gibi, Türk-İş ve Disk'i bir masaya oturtmak, Ecevit hükümeti için bir başarıdan çok bir nimetti. Ecevit bu son çıkışı ile, Batı kapitalist ülkelerine onların kuşkularını yok edecek bir biçimde ve bir gözdağı

niteliğinde sanayi burjuvazisinin ve işçi kesiminin bütünleşmiş görünen desteğini yansıtıyordu.

AP SOFRASINDA SANAYİCİLERE YER YOK

Öte yandan bu olayla ticaret ve sanayi burjuvazisinin tercihleri de farklılaşıyordu. Sanayi kesimi ve işçi kesimi Ecevit hükümetinin masasında bir halka oluştururken, bu olaydan birkaç gün sonra Demirel'in iş çevreleri için verdiği bir yemekte kendisine sanayicilerin nerede olduklarını soran bir gazeteciye Demirel "yerimiz o kadardı" yanıtını vermek zorunda kalıyordu. Sermaye içindeki çelişkiler böylece siyasal tercihlere dönüşüyor ve batının bir başka beklentisi daha sınanıyordu. Çünkü, Batı kapitalist ülkeleri Türkiye'nin kalkınmasında tarım ve ticaret kesimine akan kaynakların ve ücret fonlarmdan sağlanacak kaynakların sanayi kesimine akmasım istemektedir. Gerçekten Batı kapitalist ülkeleri özellikle tarım ve ticaret burjuvazisinin kullandığı kaynakların şimdi sanayi kesiminin emrine verilmesini istemekte ve böylece ülkede yabancı sermaye için yeni bir ortam oluşturulmasını zorlamaktadır. O nedenle kaynakların geniş ölçüde altyapı hizmetlerine ayrılması, ulaşım, eğitim ve enerji sektörlerinin gelişmesi ve batının yatırım yapmak istediği sanayi ve hizmet alanlarına kaynakların aktarılması istenmektedir. Böylece batının aktarmak istediği teknoloji ile yerli sermayenin bütünleştirilmesi ve yeni pazar olanaklarının yaratılması ana hedefi üzerinde durulmaktadır. Bu ana hedefi en fazla benimsemiş ülke de, Batı Almanya olarak belirtmektedir. Gerçekten düşünülen hedefi gerçekleştirmek için önce Türk ekonomisine çekidüzen verilmesi için çaba göstermesi ve bunun için de gerekli yardımların Türkiye'ye akması için ağababaları ABD'yi sıkıştırmasının bir başka anlamı olmasa gerek.

İzin sağlandıktan sonra Batı Almanya ve Avrupa sermayesinin öteki ortakları Türkiye'ye yardım akıtabilecektir. O nedenle OECD, AET ve Almanya ile ilişkilerinde Türkiye, yardım konusunu bugüne değin görüşüp bir çözüme bağlamada başarılı olamamıştır. Batı Almanya, Avrupa sermayesinin temsilcisi olarak ABD emperyalizminin güdümünde yeni pazar olanaklarını geliştirmek ve özellik-

le Türkiye üzerindeki etkisini artırmak istemektedir. Bu istek, yalnızca, çok yakın bir gelecekte 50 milyon nüfuslu henüz doymamış bir pazarı şimdiden tutma eğiliminden çok, Türkiye'nin ikircikli politikası nedeniyle bugüne değin batının bir türlü el atamadığı doğal kaynak zenginliklerinin ortaya çıkartılıp işletilmesi isteğinden de kaynaklanmaktadır.

Bugünlerde bu iznin kotarılacağına ilişkin birçok belirtiler görülmektedir.

SUÇ YARDIMIN GECİKMESİNDE Mİ, ÖNLEMLERİ UYGULAYICILARDA MI?

4. Batı ülkeleri kendi isterleri çizgisine gelmiş görünen hükümetin alınan istikrar kararlarının etkili bir biçimde uygulanmasını da sınamak istiyordu. Nitekim bu sınamalar, bürokrasi ve kamu yönetiminin İMF doğrultusunda alınan kararları günlük yaşama aktaracak düzeyde ve nitelikte olmadığını gösteriyordu. Zaman zaman ve özellikle son günlerde başbakan da bu mekanizmadan yakınmaktadır. Kendisinin "dâhi" olmadığını, alınan her ekonomik kararın oluşmasında uzmanların, bürokrat ve teknokratların getirdikleri öneriler olduğunu ve kendisinin de bu öneriler çerçevesinde kaldığını yakınarak açıklıyordu. Hatta daha da öteye giderek, bürokratların bürokrat gibi davranmalarını ve politikaya girmemelerini istiyordu. Demek ki, bürokraside ekonomik politikanın oluşmasında çeşitli eğilimdeki bürokrat klikleri arasında bir eşgüdümden çok, mevcut gruplaşmaların kendi eğilimleri doğrultusunda, ekonomiyi şu ya da bu yöne çekmek isteyen bürokratlar vardı, bu nedenle de tekdüze bir politik karar ve uygulama içine girmede güçlük çekildiği anlaşılıyordu. Bu durum ve Ecevit'in de kendi deyimi ile "ekonomik konulardaki dehasının sınırlı oluşu" yürütmeyi oldukça başıbozuk bir duruma getirdi.

Ekonomi hiç de başlangıçta ele alınan önlemler doğrultusunda gelişmiyordu. Toplumsal anlaşma ile büyük nominal ücret artışları sağlanıyordu. Oysa bu anlaşma ile ücretler belli bir düzeyde tutulmalıydı ve ekonomide alınması gereken her tür parasal ve kurumsal önlem etkinliğini göstermeliydi.

Şubat 1979 tarihinde İMF Türk ekonomisini denetleme grubu, 1978 yılı gelişmelerini, kendi yüksek organlarına verdiği bir gizli raporda şöyle özetliyordu:[2]

1978 yılında GSMH cari fiyatlarla yüzde 38 oranında bir artış göstermiştir. Bu rakamlar üzerinde kuşku duyulmakla birlikte GSMH'daki sabit fiyatlarla artışın yüzde-üç dolaylarında olacağı beklenmektedir. Üretime ilişkin durum belirgin değildir. İthal girdilerinin sınırlı ölçülerde sağlanmasının imalât sanayii üretimi üzerinde önemli bir darboğaz yarattığı ileri sürülmekte, kapasite kullanımı önemli ölçüde düşmektedir.

Fiyatlar ve ücretler 1970 yılından bu yana hızla artmaktadır. 1970-1975 ortalarından 1977 ortalarına kadar fiyat artışlarında görülen yüzde 17'lik artış, 1977 yılı sonlarında yüzde 24-26'ya çıkmış ve 1978 yılında toptan eşya fiyatı endeksi yüzde 51, Ankara geçinme endeksi yüzde 53 ve İstanbul geçinme endeksi yüzde 62 oranında artmıştır.

Ücretler istikrar programında öngörülen düzeyden daha çok artmış ve fiyatların yükselmesinde başlıca etmen olmuştur. Hükümetin genel gelir politikasının bir sonucu olarak ücretlerin yüzde 70-80 dolaylarında artmasına karşın, kamu memurlarının ücretlerinde yakıt fiyatlarındaki artışı telafi eden yakıt tazminatı ile birlikte yaklaşık yüzde 35-40 dolaylarında bir artış sağlanmıştır.

Devletin destekleme alım fiyat politikası tarım kesimi gelirlerinde büyük artışlar sağlamamıştır. Ancak tütün fiyatları yüzde 14 artırılmış, buğday yüzde 12 ve öteki ürün fiyatları da yüzde 25-30 dolaylarında bir artış göstermiştir. Böylece tarım kesimindeki gelir artışı nominal olarak yüzde 30-35 dolaylarında kalmıştır. Mart 1978 yılında yaklaşık yüzde 32,5 oranında yapılan devalüasyona karşın 1978 yılında da süregelen yüksek enflasyon nedeniyle ihracatta beklenen artışlar sağlanamamıştır. Doların uluslararası para piyasasında değer kayıpları Türk parası üzerinde etkili olmuş ve mart 1978'den ekim sonuna değin Türk parası yüzde 25 değer kaybetmiştir. Türk otoritelerince verilen güvencelere karşın, .Türk parasının eylül ayından sonra dalgalanmaya

[2] İMF sm/79/43 sayılı Türk Ekonomisini Denetleme Raporu, teksir baskı 25 sayfa.

bırakılması kararından sonra döviz kurları sağlıklı bir biçimde ve düzenli olarak saptanmamış ve katlı kur uygulamasına geçilmiştir. Bu uygulama, ülke ekonomisine yarar sağlamadığı gibi, Türkiye'de paritesi belirlenmiş öteki paralar arasmda bozuk-çapraz kur oluşmasına neden olmuştur.

Ödemeler dengesi incelendiğinde ilk 11 ayda dışsatım gelirinin 1977 yılma göre yüzde 34 oranında arttığı anlaşılmaktadır. Dışsatım gelirlerinde geleneksel olarak gene en büyük payı tarımsal ürünler almış ve sanayi ürünleri dışsatımı 1977 yılına göre yüzde 5 oranında azalmıştır. Dışsatımlardaki artışın, özellikle tarım ürünleri kesiminde 1977 yılından kalan stokların 1978 yılında eritilmesinden ileri geldiği anlaşılmaktadır. Yüzde 31 dolaylarındaki artış 1977 yılındaki düşük düzeydeki dışsatım nedeniyle ortaya çıkmıştır. Satılabilen sanayi ürünleri ise düşük kâr marjlarına katlanılarak ya da kimi kez zararlar göze alınarak yapılmıştır.

Dışalımlar 1977 yılına göre düşmüştür. Bu düşüşün bir kesiminin yurtdışında çalışan işçi tasarruflarının resmî olmayan kanallarla dışalımların finansmanında kullanılması ile giderildiği anlaşılmaktadır. Bu konuda açık belirtiler bulunmaktadır. Resmî olmayan kanalların çalıştırılmasına karşın dışalımların önemli ölçülerde düşmesi yapım sanayiinin dışalım girdileri sıkıntısı çekmesine ve bu nedenle kapasite-altı çalışmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin 1978 yılında toplam 13,5 milyar dolar borcu bulunmaktadır. Bu borcun 8,4 milyar doları kısa dönemli borçlardır. Örneğin bu kısa dönemli borçlarm yüzde 38,7'si bir yıldan az vadeli, yüzde 23,2'si bir yıldan fazla beş yıldan az vadeli borçlardan oluşmaktadır. Geri kalan 5,2 milyar dolarlık borcun yüzde 10,7'si beş yıldan fazla 10 yıldan az, yüzde 27,4'ü de 10 yıl ve 10 yıldan fazla vadeli borçlardır.

İMF, ÖNERİLERİNİ YİNELİYOR

1978 yılı başında alınan önlemlerin uygulamasının, hükümetin ve İMF'in umduklarının gerisinde kaldığı, bu değerlendirmeden anlaşılmaktadır. Ecevit hükümeti, gerek 1978 yılının başında İMF'in istediği ölçüde devalüasyon yapmamasının, gerek alınan önlemlerin uygulanmasındaki başa-

rısızlıkların sonucunda, bu kez dışyardım umudu için, 1978 yılı baharından çok daha keskin ve işçi sınıfı ve emekçi halk kitlelerine büyük yükler getiren yeni önlemler almak zorunda kalmıştır.

İMF'in değerlendirmelerine göre ekonomide köklü ve ciddî politik kararların alınması gereklidir. Gerek ekonominin işlemesi gerek bugüne değin biriken borçların ödenmesi için önemli miktarlara ulaşan döviz gereksinimlerinin karşılanması yoluna gidilmelidir. Bu nedenle mal ve hizmet dışsatımlarının özendirilmesi, gerekirse gelir dağılımının mal ve hizmet dışsatımlarına yönelik üretim yapan kesimler lehine değiştirilmesi yoluna gidilerek döviz girdilerinin artırılması zorunlu görülmektedir. İMF en iyi düzenlemenin, dışsatımları artırarak döviz girdilerini artırmanın yolu olarak Türk parasının yeniden devalüe edilmesi olduğunu ileri sürmektedir. Bugün uygulanmakta olan katlı kur sisteminin kaldırılmasını Ecevit hükümetine önermektedir. Türk parasının yüzde 60 dolaylarında devalüe edilmesi ile yurtiçinde yüksek kârlarla yapılan mal ve hizmet satımlarını dışsatımlara çevirmek olanağı üzerinde durulmasını istemektedir. Türk parasının devalüe edilmemesi halinde dışsatımlarda kârlar azalmakta olduğundan dışsatım gelirlerinin artması beklenemeyeceği, raporda belirtilmektedir.

İMF raporunda devletin gerçekçi tasarruflarını artırması ve tüketim ve aşırı tüketimi engelleyerek arz ve talep arasındaki dengenin korunması istenmekte ve mal ve hizmet dışsatımlarının artırılmasına ilişkin almacak önlemler ile tüketimin sınırlandırılması ve enflasyon ile savaşım önlemleri arasında tutarlılık olması istenmektedir.

PAKET AÇILIYOR

Tüm bu gelişmelerden sonra, günlerdir kamu kuruluşlarının ve bakanlıkların acımasız çekişmelerine, tartışmalarına neden olan ve kamuoyunu "ha açıldı, ha açılacak endişeleri içinde" oyalayan önlemler paketi son günlerde parça parça açılıp saçılmaya başladı. Gerçekten paketten ilk çıkan zamlardı ve bu zamlar ile burjuva iktisatçılarının deyimi ile tüketiciler, aslında geniş işçi emekçi halk yığınları

büyük bir darbe aldı. Petrol ve ürünlerine yüzde 90 dolaylarında, şekere yüzde 34, tütüne yüzde 50, çimentoya yüzde 50-60 demir-çeliğe yüzde 30-45 dolaylarında değişen zamların yapılması ve bunun yanında dayanıklı tüketim mallarına da yüzde 20'yi aşan oranlarda fiyat kontrol komitesince zam yapılmasının kabul edilmesi gerçekten bu darbenin ağırlığını yansıtmaktadır. Özellikle üretimde temel girdi olarak kullanılan malların fiyatlarındaki bu aşırı artışların dolaylı ve dolaysız etkileri hesaplandığında içinde bulunduğumuz 1979 yılında yalnızca bu zamların enflasyon oranını yüzdeelli dolaylarında artıracağını söylemek yanlış olmayacaktır. 1978 yılında İMF'e hükümetin verdiği resmî rakamlar ve onların uzmanlarınca yapılan hesaplamalar sonucu enflasyon oranının yüzde 70 dolaylarında olması sorununun ve emekçi halk yığınlarına indirilen darbenin ne denli güçlü olduğunu göstermeye yeter sanırız.

Bugünkü hükümete sözkonusu zamların gerekçesi sorulduğunda, her yıl büyük bir hızla büyüyen ve bir türlü reel vergi kaynaklarına el atılamadığı için karşılanamayan KİT açıklarının kapanması zorunluluğundan söz açmaktadırlar. KİT ürünleri ülkemiz ekonomisinde geniş ölçüde özel, yerli ve yabancı sermayenin elinde bulunan ve çoğunlukla dayanıklı tüketim malları üreten sanayilerin temel girdileri olarak kullanılmaktadır. Demek ki, hükümetlerin politik baskıları altında ucuz tutulan ve sermaye sınıfına bir çeşit kaynak aktarma mekanizması olarak kullanılan KİT ürünlerinin fiyatları nedeniyle ortaya çıkan bu kayıplar devlet bütçesince karşılanmaktadır. Devlet gelirlerinin yüzde 80'inden fazlasının, işçi ve geniş halk kitlelerince karşılandığı anımsanacak olursa, bu yolla devletin yıllardır emekçi halk kitlelerinden özel, yerli ve yabancı sermayeye kaynak aktardığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Ancak KİT ürünlerine yapılan bu zamlar en kısa bir süre içinde ve hatta özellikle tekellerin egemen olduğu üretim alanlarında malların fiyatlarına birkaç kat daha fazla yansıma olanağını bulabilmekte ve bu tür nihaî malları tüketen geniş emekçi halk yığınlarından bu fonların tekrar sermaye sınıfına bu kez fiyatlar ile akması sağlanmaktadır.

KİT kayıplarının giderilmesi İMF'nin de Türk makam-

larından istediği başlıca önlemler arasında yer almaktaydı. İMF grubunun kendi makamlarına verdikleri adı geçen gizli raporda KİT açıklarından sözedilmekte ve 1978 yılında bu açığın 53 milyar TL. olduğuna değinilerek, bu açıkların yeni çıkartılacak vergiler ile ya da fiyat artışları ile karşılanması gerektiği belirtilmektedir. Rapor vergi yasalarının çıkma olasılığının da az olduğuna değinerek fiyat artırımlarının kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır. 1977 yılında 80 milyardan fazla olan bu açıkların 53 milyara inmesinin 1977 yazı ve 1978 yılı başında yapılan zamların etkisi ile giderilebilecek olmasına karşın, KİT'lerde çalışan işçilerin ücretlerinde artışlar nedeniyle 53 milyardan aşağıya indirilemediğini ücret artışlarının üzerine vurgu yaparak açıklamaktadır.

İMF bu anlatımı ile Ecevit hükümetinin 1978 başında aldığı iktisadî önlemleri benimsemekte, yalnız özellikle ücret artışlarının önüne geçilmemesini ekonomiyi yönetenlerin bir zaafı olarak görmektedir.

DEVALÜASYON PAKETTE YOKSA, NEREDE?

İMF'in ücret denetim isteminden daha önemli olan istemi, yüksek enflasyon nedeniyle Türk parasının değerini kaybetmesine karşı hatırı sayılır bir oranda devalüasyona gidilmesi idi. Gerçekte devalüasyon, enflasyon, stabilizasyon, dinamik stabilizasyon, statik stabilizasyon ve öteki *syon*ların tümü burjuva iktisat kavramlarıdır. Çoğu kez de bilen ya da bilmeyen insanlarımız, iktisatçılarımız ve politikacılarımız bu *syon*ların temel içeriğini anlamadan kolaylıkla kullanabilmektedirler. Oysa gelişmiş bir kapitalist ülkenin parasını devalüe ya da revalüe etmesi ile geri kalmış bağımlı kapitalist bir ülkenin bu işlemleri yapması birbirinden tümüyle farklı anlamlar taşır. Devalüasyon, yani yerli paranın yabancı paralar karşısında değerinin azaltılması, dış pazarlara satacak malı olan ve bu malların üretimini süratle artırabilecek ileri teknoloji ve üretim düzeyine sahip ülkeler için, kazançlı bir girişimdir. Çünkü gerçekten dünya pazarlarına girmiş bu ülkenin sanayi ürünleri, öteki gelişmiş ülke ürünleri karşısında ucuzlamış ola-

caktır. Böylece atıl üretim kapasitelerini kısa süre içinde tam kapasiteye çıkararak ve mevcut ileri üretim teknolojilerini kolaylıkla yaygınlaştırıp yeni kapasitelerle dünya pazarlarında gelişme olanağı bulabilecektir. Yakın tarihimizde şimdiki gelişmiş kapitalist ülkelerin bazıları, örneğin İngiltere 1929 bunalımında parasının değerini düşürerek bir yandan dış ticaret açıklarını kapatırken, öte yandan Alman ekonomisini dünya pazarlarından sürüp atmıştı.

Ama şimdiki gelişmiş kapitalist ülkeler birbirlerini kollamakta ve hiçbiri diğerinin parasını devalüe etmesine izin vermemektedir. İçlerinde gelişen bir ülke çıkarsa, onu da türlü baskılarla parasının değerini artırma zorunda bırakarak, dünya pazarlarındaki mallarının pahalılaşmasını sağlamış olmakta ve pazar paylarını onunla paylaşmaktan kurtulabilmektedir. Son yıllarda Batı Almanya'ya ve Japonya'ya yapılmak istenen de budur.

Bağımlı kapitalist yoldan kalkınma çabası içinde olan bizim gibi ülkelerde ekonomi bilmek ya da bilmemek bir sorun değildir. Çünkü ülkeyi yönetenler ekonomi bilseler de bilmeseler de, ekonominin bir darboğaza girmesi halinde daha önceden bilinen kuralları, istemeseler de uygulamak zorunda kalırlar. Bizim gibi ülkelerin (eğer petrol vb. stratejik hammadde kaynaklarına sahip değilse) ödemeler dengesinin açık vermesi ve enflasyon gibi iki temel ekonomik sorunları vardır. Bağımlı kapitalist ülkelerin ödemeler dengesi kesinlikle sürekli açık vermek zorundadır. Çünkü bağlı oldukları gelişmiş kapitalist ülkeler bu ülkelerden yok pahasına aldıkları tarım ve hammaddeler karşılığında, fiyatları bu mallar ile karşılaştırılamayacak ölçüde yüksek olan işlenmiş hammadde, yatırım malları ve dayanıklı ya da dayanıksız tüketim malları gibi sanayi malları satarlar. Böylece bir yandan sanayi ürünlerinin artan fiyatları bu ülkelere enflasyonu birlikte getirirken, öte yandan ödemeler dengesinin de açık vermesi sağlanır. Bağımlı ülkelerin ödemeler dengesi açık vermelidir ki, gelişmiş ülkelerin kazançları artsın ve zenginliklerine yeni zenginlikler ekliyebilsin. Sanayileşme çabaları, ithal ikamesi politikaları, makine yapan makineler sanayilerini kurma düşleri de bağımlı ülkeleri kurtarmaz. Tersine daha da içinden çıkılmaz bir

darboğaz yaratır. Onun için Batı kapitalist ülke iktisatçıları, kendilerine bağımlı ülkelere, sanayileşme yerine tarımsal etkinliklerinin artırılmasını, sosyal ve ekonomik altyapı olanaklarını geliştirmelerini, (varsa denizi, güneşi ve kumsalları) turizmi geliştirmelerini salık verirler. Ekonomik ve sosyal altyapı olanaklarının geliştirilmesini de, bu ülkelerde tasarladıkları yatırım girişimleri için birer ekonomi olması ve pazarlama olanaklarının yaygınlaştırılmasında zorunlu gördükleri için önkoşul olarak ileri sürerler. Bu önerileri benimsemek için ekonomi bilmek gerekmez. Denilenler yapılırsa uzunca bir süre başı ağrımaz bu ülkelerin. Bu öneriler yerine "öz güvenli ve öz yetenekli" önlemler alma isteği halinde, ekonomi bilmemek değil, ekonomi politik bilmemek sorun yaratır. Örneğin sanayileşme amaçları saptayıp, ithal ikameleri politikaları ile ekonomiye yön vermek ve makine yapan makine sanayilerini bağımlı kapitalist yoldan kalkınma çabaları içinde düşlemek ya da uygulamaya kalkmak, gerçekten içinden çıkılmaz sorunlar yaratır. Ülkemizin içinde bulunduğu durum hep bu sistem içinde ona karşın, sanayileşme çabalarından doğmamış mıdır?

Oysa kapitalist ülkeler dünya pazarlarında açtığı dükkanlar ile tüm pazarları tutmuş bulunmaktadırlar. Sanayileşme hedeflerini gerçekleştirme hevesi içinde olan bizim gibi ülkeler milyarlarca dolar tutarında kredi ve borç altına girerek gerçekleştirdikleri tüketim sanayilerini kendi aç ve doymamış pazarı için kurmak ve çalıştırmak gafletine düşebilirler. Örneğin ülkemizde 100 liralık bir sanayi ürününün 64 lirası ithal girdisi gerektirmektedir. Sözkonusu sanayi ürününün yalnızca iç pazar için üretildiğini de dikkate aldığımızda düşlediğimiz dev sanayi tesisleri yerine döviz yiyen "langırt" makineleri yaptığımızı daha kolay kavrarız. Oysa bu gecekondu montaj sanayileri kurulmadan önce Türkiye bu tür dayanıklı tüketim sanayi ürünlerini dışardan sınırlı bir biçimde ithal etmekte ve ekonomi bir darboğaz içine girdiğinde, borçları arttığında, ya da döviz sıkıntısı çektiğinde, kolaylıkla bu malların dışalımı sınırlandırılabilmekte idi. Bu kez döviz darboğazı nedeniyle çalışmadığı, atıl kapasitelerle işletildiği ileri sürülen bu tür dayanıklı tüketim montaj sanayilerinin kapatılması, ekonomik

büyümenin daralması, işsizlik gibi ciddi sorunlar yaratacağı için, bu dayanaklı tüketim mallarının üretiminden vazgeçmeyi de olanaksız kılmaktadır.

Artık bağımlı kapitalist yoldan sanayileşerek ağababaları emperyalist ülkeler yanında dünya pazarlarında dükkân açamayacağımızı bilmeyen iktisatçılarımıza, 1960 yılından bu yana geçirdiğimiz deneyimler de ders olmadı ise, onlara söyleyecek bir sözümüz kalmıyor.

Bununla birlikte Türkiye'nin her on yılda bir devalüasyon yapmak zorunda bırakılması ve günümüzde bu sürelerin giderek daha da kısalması, önce beş ve şimdi de her yıl paramızın değerinin düşürülme zorunluğu, dersin kavranmadığını tanıtlamaktadır. Hatta bu dersler bazan kamçılı, işkenceli ve kanlı faşizmle birlikte yapılsa bile...

Bu kez önlemler paketi içinde devalüasyon çıkmadı. Çıkmadığı gibi Başbakan Ecevit, devalüasyon kararlarının eski başbakan ve hükümetlerince değil, başbakan olarak kendisinin ve işbaşında bulunan bugünkü hükümetin sorumluluğunda olduğunu sert bir dille açıkladı ve "devalüasyon yapmayacağız" dedi.

Kuşkusuz ne dün ne de bugün ve de gelecekte "devalüasyon yapmayacağım" dedikten sonra devalüasyon yapan ilk bağımlı ülke başbakanı Ecevit değildi ve olmayacaktır. Önlemler içinde bu kararın olmamasının ardında ekim ayında yapılacak olan kısmî senato seçimleri yatmaktadır. Bunun dışında bu kararın alınmasında bugüne değin batı kapitalist ülkeleri ve onun üst kurumları olan IMF-IBRD-OECD gibi uluslararası finans merkezlerinin istekleri doğrultusunda bir iktisadî politika güdülmesine karşın, onlardan beklenen mali yardımın elde edilememesinin de etkisi büyüktür.

Ecevit hükümeti ne iç kaynak yaratacak, toplumun belli kesimlerinden belli kaynakları alıp, istenen kesimlere aktaracak bir kaynak kullanım politikası yürütebilmiş (yani, yeni vergi yasalarını Meclislerden geçirememiş); ne de yapısım değiştirmeyi düşünmediği ekonominin gereksinim duyduğu dış kaynakları kotarabilmiştir. Bu durumu örtmek için Ecevit, her fırsatta yeni bulduğu bir sloganı yineleyip durmaktadır. Şimdi de, bağımlı kapitalist gelişme politikası ve

kalkınma yöntemleri içinde ilk bakışta bir tür şizofrenik nitelikte gibi gözüken "kendi öz yeterlilik ve güvenimizi artırma atılımı" sloganını diline dolamıştır. Ecevit bu sloganı son televizyon konuşmasında açıklarken şunları söylemiştir: "Bu önlemler önce dünya ekonomisindeki değişikliklere kendini uydurabilmesi için bir atılımdır, bir girişimdir ve bu arada, Türkiye'nin ekonomik alanda kendi öz yeterliliğini ve öz güvenini artırmak üzere bir atılımda bulunma isteğinin sonucudur. Çünkü görülmüştür ki, Türkiye bir ölçünün ötesinde dış kaynaklara ve yardımlara umut bağlayacak olursa, bundan yarar değil zarar görmektedir. Tabii bu bizim hazırladığımız Ekonomiyi Güçlendirme Programı uygulanmaya başlayınca dış yardım gereksinimi ortadan kalkıyor anlamına alınmamalıdır. Ama dış yardıma daha az bel bağlayarak öncelikle kendi gücümüze güvenerek atılımlar yapma ve ekonomimizi dar boğazdan, bunalımlardan kurtarmak zorundayız".[3]

EKONOMİ DEHASI VE DİNAMİK İSTİKRAR

Bu sözleri ve yaptığı zamlar ile Ecevit'in ilk bakışta çeliştiği görülmektedir. Aslında bu, çelişkiden çok, Ecevit'in, Batı kapitalist ülkelerinin bugünkü hükümetten istediği gerçek vergilere dayandırılmış iç kaynaklar yerine fiyat mekanizması ile iç kaynak yaratma zorunluluğunda kalışını örtmek çabasını yansıtmaktadır. Ecevit iç kaynak yaratma olanağını son vergi yasalarının meclislerden geçmemesi nedeniyle kaybedince, büyük ölçüde dar gelirli halkın sırtından fiyat mekanizması ile sağlamayı düşündüğü iç kaynakların duygusal gerekçesini oluşturan "öz yetenekler ve öz güven" sloganına sığınmaktadır. Bu duygusal gerekçeyi de bir başka sloganla süslemekte ve "batı kaynak sağlamadığı gibi ülkenin statik bir istikrar içine girmesini istemektedir" diyerek, "dinamik istikrar içinde kalkınma" sloganını ortaya atmaktadır.

Ona göre, "Türkiye'nin nüfusu her yıl yaklaşık yüzde 3 dolaylarında artmaktadır. Yüzde 3 oranında bir gelişme hızı bizim yerimizde durmamız için gerekli bir orandır. Geliş-

[3] Başbakan Ecevit ile Demirel'in Ekonomik Konularda TRT sorularına verdikleri yanıtlar. Ekonomi ve Politika, Yıl 14, Sayı 669, 5 Nisan 1979.

me hızı bu oranın altına düşerse Türkiye'de çok daha ciddî sorunlar ortaya çıkar." Bu görüşlerdeki yanılgılar "dinamik-istikrâr"ı kendi "öz yeterliliği ve öz güveni" içinde gerçekleştirecek bir ülke için çok daha çarpıcı olarak ortaya çıkmaktadır. Buradaki birinci yanılgı nüfus ile gelişme hızı arasında kurulan ilişkidir. Bu ilişki, kapitalist iktisatçıların var saydıkları için kurdukları bir ilişkidir. Gerçek yaşamda hem nüfusu artan, hem de kalkınmasını gerçekleştiren ülkeler vardır. Nüfus artışı nedeniyle emek-gücü arzındaki fazlalık verimli etkinlikler ile emilebilirse, nüfus artışının gelişmeyi engellemesinden çok ona katkısı olacağı kolaylıkla ortaya çıkar. Oysa ülkemizin nüfus artışı ile karşı karşıya kaldığı sorunu, ekonomimizin dışa bağımlılığı nedeniyle sanayileşememesi ve kapitalist yoldan kalkınma olanaklarının günümüzde sınırlı olması ve hatta giderek ortadan kalkmasından kaynaklanmaktadır. Nüfus artışını kalkınmayı engelleyecek bir etmen olarak görmek, sonucu neden ile karıştırmak; nedene göre değil, sonuca göre içeriksiz bir tavır almak yanılgısına sürüklemektedir.

İkinci yanılgı "dinamik istikrar" kavramının kavranmamasıdır. Dinamik istikrar demek, enflasyonun, aşırı fiyat artışlarının dizginlenmesi, buna uyumlu olarak güçlü bir üretim ve ekonomiyi itici bir dışsatım ve dışalım politikasının izlemesi demektir. Başka bir anlatımla, sağlam bir üretim yapısı, ileri teknolojik potansiyeli olan ve uluslararası düzeyde pazar payları büyük gelişmiş kapitalist ülkelerin başarabileceği, yürütebileceği bir politikadır. Bu ülkeler için ücret dondurmaları, devalüasyon kararları, ileri teknolojinin yaygınlaştırılarak üretimin artırılması ya da atıl kapasitelerin çalıştırılması bir sorun yaratmaz. Çünkü bu yolla ürettiği malları kolaylıkla dış pazarlarda satma olanaklarını bulabilmektedir. Kaldı ki bu ülkeler bile dinamik istikrarı sağlayamama ve zaman zaman kapitalizmin iç çelişkileri nedeniyle ekonomilerini girdiği darboğazlardan kurtaramamaktadır.

DİNAMİK İSTİKRAR VE BİR İRDELEME

Biran için dinamik istikrarın ülkemizde uygulanabilecek bir politika olduğunu benimseyelim. Bu varsayım altında

Ecevit tarafından televizyonda da açıklanan önlemlere bir bakalım. Bu önlemlerin başında ekonomide kurulu kapasitelerin tam çalıştırılması bulunmaktadır. İkincisi, kapasitelerin çalıştırılması ve üretimin artırılması için gerekli döviz tahsis bütçelerinin hazırlanması gelmektedir. Üçüncüsü, Türkiye'de üretilip, dış pazar bulabilecek hertür mal ve hizmetin dışa satılması ve bu mal ve hizmetlerin yurtiçi gereksiniminin dışardan daha kalitesiz ve ucuz olanlarla karşılanması önlemidir. Bundan başka bu üç temel önlemi güçlendiren teknoloji üretecek potansiyelin harekete geçirilmesi, sanayiler arasındaki bağınlaşmayı ve iletişimi geliştirici, küçük çabalarla üretim sürecine katılabilecek yatırımların tamamlanması ve ilke düzeyinde fakat nasıl yapılacağı açıklanmayan önlemler görmekteyiz. Şimdi bunların başlıcalarını irdeleyelim:

Önce kapasite kullanımı ele alalım. Bir ekonomide atıl kapasiteden sözediliyorsa ve o ekonomi kapitalist bir ekonomi ise atıl kapasiteler var demektir. Atıl kapasite bu tür ekonomilerde aşırı kâr demektir. Kapitalistler kâr oranlarından vazgeçmemek için kurulu kapasitelerinin altında çalışırlar. Bu genel bir kuraldır. O nedenle, bir başbakanın TÜSİAD (Türkiye Sanayiciler ve İş Adamları Derneği)nin hazırladığı bir rapora dayanarak mevcut atıl kapasiteleri çalıştırmayı ekonomik düzende temel değişiklikler yapmadan umması gerçekleşmeyecek bir düş olarak kalmaya mahkûmdur. Çünkü ülkemizde sanayici ilk kez atıl kapasite de çalıştığını kendisinin hazırladığı bir raporla açıklamaktadır. Çünkü ithal girdilerinde döviz yokluğu nedeniyle sıkıntı çekmekte ve kendisine acındırmayı yeğleyerek hiç bir zaman çalıştırmadığı kapasitelerini atıl kapasitede çalışıyormuş gibi ilân etmekten kaçınmamaktadır. Eğer atıl kapasitede çalışıyor iseler üretimlerinin düşmesi gerekmektedir. DPT'nin "Üretim Gerçekleşme" raporları incelendiğinde bu tür sanayilerin yer yer kurulu kapasitelerine ulaştıkları da görülür. Aşağıdaki tablo bu durumu yansıtmaktadır:

Görüldüğü gibi kapasite kullanımları ileri sürüldüğü gibi düşük değildir. Ekonominin gerçekten bir darboğaz içinde olduğu bir dönemde, özellikle dayanıklı tüketim malları sanayiinde kapasite kullanım oranları eskisine göre ar-

BAZI ÜRETİM DALLARINDA ÜRETİM KAPASİTELERİ VE ÜRETİM DÜZEYİ KARŞILAŞTIRMASI

	1979 Yılı Kurulu Kapasitesi	1978 Üretimi	1977 Ocak-Şubat Üretimine Göre 1978 Ocak-Şubat Üretim Artışı
Binek otomobili lastiği üretimi			
Uniroyal ve Pirelli	1.196 bin adet	1.240 bin adet	%28
Aynı firmalar kamyon lastiği üretimi	763 bin adet	695 bin adet	%23
Petro Kimya Ürünleri	99.600 ton	75.200 ton	%12-%22
Petrol Rafineri	16.600	12.645	%10-%22
Çimento			
Özel	11.590	8.944	%29
Kamu	7.392	6.396	%24
*Demir-Çelik üretimi**			
Kok	3.580	1.761	%—5.0
Ham demir	3.500	1.701	%4.0
Sıvı çelik	3.100	1.636	%8.3
Otomotiv Sanayi			
OYAK	35.000 Adet	30.680	%26
OTOSAN	7.000 "	3.040	%49
Telefon Apereyi			
NETAŞ	150.000	163.000	%4.4
SİMKO	120.000	30.000	%24.4

Kaynak: DPT, *Üretim Gerçekleşmeleri*, (Şubat 1979) Mart 1979, s. 7, 25-32, 42-43, 49, 56-60.

* Demir-çelik üretiminde Karabük tesisleri dışındaki kapasiteler yeni kapasiteler olduğu için üretim çok düşük görünmektedir.

tabilmiş ve üretim artışları sağlanabilmiştir. Kapitalist üretim biçiminde atıl kapasitelerin varlığına ilişkin baştaki açıklamamız ile çelişir gibi görülen bu durumu, sermayenin aşırı enflasyon dönemlerinde stok için üretim yapma eğilimi ile açıklamak olanaklıdır. Gerçekten de son iki yıl ve 1979 yılı başlarında imalât sanayiinde dayanıklı tüketim malları üretimi alanlarında stok için üretim yapma eğiliminin güçlü olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Çünkü aşırı enflasyon oranlarının bulunduğu dönemlerde stok için önceden üretim, sanayiciye aşırı kârlar sağlamaktadır. Bu olanağın varlığı nedeniyle dayanıklı tüketim mallarını üreten sanayicilerin resmî ya da gayri resmî kanalları

zorlayarak ithal girdilerini sağlamada bir sıkıntı çekmedikleri ve stok için üretimlerini artırdıkları anlaşılmaktadır. Bu taktik bir yandan bu malların darlıklarını yaratırken öte yandan artan fiyatlar nedeniyle çift katlı kâr alanlarının doğmasına yolaçmış bulunmaktadır. Bugün bir binek arabasının doğrudan satın alınması için iki yıllık bir bekleme süresi gerekirken, gerçek değerinin iki katı üstünde, beklemeksizin dolaylı yollardan sağlanmasının olanaklı bir duruma gelmiş olması bu uygulamanın yalnızca bir özel örneğidir.

Öte yandan çalıştırılmak istenen atıl kapasiteler bugün ülkemizin dövizlerini yutan, içinde bulunduğumuz ekonomik çıkmazın başlıca nedenlerinden biri olan gecekondu, montaj ve yalnızca doymamış iç pazar için üretim yapan, dışa bağımlı dayanıklı tüketim malları sanayiidir. Bir an için "sanayici ve işadamları"nın yakınmalarına kanıp binbir güçlük ve tavizler ile elde edilecek dış kaynakları bu sanayilerin emrine, onların tam kapasitede çalışmaları için verildiği varsayılacak olursa, bugün içinde bulunduğumuz durumun ve sorunların beş-altı kat büyük boyutlarda yaşanacağını söylemek "kehanet" olmayacaktır kanısındayız.

Sözkonusu malların dış pazarlarda satılma olasılıkları hemen hemen yok gibidir. Gerçekten iç piyasada yüksek kârların bulunması bu malların dış pazarlarda düşük kârlarla, hatta kimi kez zarar ile satılmasının nedeni değildir. İç piyasadaki kâr marjlarının düşürülmesi halinde bu malların dış satımları şöyle dursun, üretimi düşebilir. İMF raporunda belirtilen ve sanayi ürünlerinin kimi kez zararla satılma örnekleri bu malları yüksek kârlar için üretebilmek için gereksinim duyduğu ithal girdilerini dolaylı yoldan sağlama çabalarının bir sonucu olarak göstermek olanaklıdır.

Gerçekten bugün 15 yıllık planlı çabalarına karşın Türkiye'nin dış pazarlara satabileceği ürünlerin yapısı değişmemiştir. Tarım ürünleri, işlenmeden satılan madenler ve sanayi ürünü olarak da yarı işlenmiş hammaddeler dışsatımları oluşturmaktadır. Aşağıda, dışsatımların yapısı gösterilmektedir:

Bu tablo, dışsatımların yapısının tüm çabalara karşın henüz değişmediğini ve üretim yapısında köklü de-

	1972	1975	1977	1978
Tarım Ürünleri	%68,6	%56,5	%59	%64.0*
Madenler	%3,9	%7,5	%7,1	%5,2
Tarıma Dayalı Sanayi Ürünleri (Yarı İş. Md.)	%19,0	%23,0	%25,5	%19,3
Doğal Kay. Dayalı Sanayi Ürünleri	%5,9	%8,2	% 5,3	%7,9
Dayanıklı Tüketim Mal. San. Ürünleri	%1,8	%1,9	%1,5	%1,8
Ötekiler	%2,6	%4,8	%3,1	%1,8

* 1977 yılından elde kalan stokların eritilmesi nedeniyle artış olmuştur.
Kaynak: DPT, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*, 1979-1983, Resmî Gazete 16487, s. 121 ve 170'den ayrıca hesaplanmıştır.

ğişiklikler yapılmadıkça da değişmeyeceğini yansıtmaktadır. Bu yapı aynı zamanda ekonomi tam kapasite ile çalışsa bile dışsatım gelirlerinin, hele devalüasyon yapmaksızın artırılamayacağını tanıtlamaktadır. Çünkü Türkiye hâlâ tarımsal ve doğal kaynaklara bağlı ürünleri pazarlayabilmekte ve bu ürünlere karşı talep ise ne uzamakta ne de kısalmaktadır. Özellikle devalüasyon yapılsa, bu malların dünya piyasalarındaki fiyatları ucuzlatılsa bile, bu mallara talebin artacağı kuşkuludur.

Dışsatımlarımızın geniş ölçüde tarım ve tarım ürünlerine dayalı sanayi ürünleri olması, beklenen gelir artışlarının en radikal dışsatım planları ile bile gerçekleşmeyeceğinin tanıtıdır. Çünkü sanayi ürünleri fiyatları karşısında tarım ürünlerinin fiyatları son yıllarda büyük düşüşler göstermektedir. Dış ticaret hadleri bu düşmeyi göstermektedir. Gerçekten 1973 yılında 100 endeks değerinde olan dış ticaret haddi, ülkemiz için 1978 yılında 73,8 endeks değerine düşmüştür. Aşağıdaki tablo ülkemiz dışsatım ürünlerinin değer kayıplarını göstermektedir:

Daha önce de değindiğimiz gibi kapitalist dünya pazarlarında tarımsal ürünlerin fiyatları aleyhine gelişmeler sürdükçe ve dışsatım yapımızın özelliğini, üretim yapısını değiştirerek sanayi ürünleri lehine çeviremediğimiz sürece dış ticaret açığının yüzde-ellisinden çoğu ve giderek artan oranlarda bu yapıdan kaynaklanacaktır ve temel sorun çözül-

ÜLKEMİZ TİCARET HADLERİNDE DEĞİŞMELER

Yıllar	Dışsatım Fiyat End.	Dışalım Fiyat End.	Ticaret Hadleri
1973	100	100	100
1974	136	148	92
1975	128	165	77
1976	133	167	79
1977	146	184	79
1978	155	210	73

Kaynak: DPT, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*, 1979-1983, s. 37-41 ve DİE kaynaklarından üretilmiştir.

müş olmayacak, dinamik istikrar, dinamik istikrarsızlığa dönüşecektir. Başbakan Ecevit dışsatım gelirlerinin, minerallerimizin ve madenlerimizin, hayvan ürünlerinin (özellikle boynuz, kan, kemik ve benzeri yan ürünleri ile birlikte) ve teknik insangücü hizmetlerinin pazarlanması ile artabileceğini de söyleyerek bu alandaki çıkmazı belki de istemeyerek vurgulamış olmaktadır.

YANILGI EKONOMİ BİLMEMEK Mİ?

Gerçekten dinamik istikrarın yürütümünde itici güç olarak dışsatım alanında Türkiye'nin elinde hayvan boynuzları, güneş-kum-deniz ve yetişmiş insangücü kalmış görünüyor.

Önlemler seti içinde ele alınan ilkelerin ve ekonomiyi çalıştırma çabalarının amacı, her fırsatta yakındığımız, kimimizin "çarpık" kimimizin "dışa bağımlı" ve Ecevit'in "dışa açık fakat dışa açılamayan sanayi" olarak nitelediği sanayiimizin çalıştırılmasıdır. Bu sanayiin sahipleri de, bugün hükümetin görüşlerini aldığı sanayicilerdir. Yakındığımız bu sanayiin yapısının değişmesi ancak onların iznine bağlıdır. Gerçekten önlemler paketinin hazırlanmasından önce görüşlerine başvurulan sanayici ve işçi kesiminin görüşleri saklı olmak koşulu ile hükümetin belli ilkeler çerçevesinde anlaşmış olması, bu savımızı tanıtlamaktadır. İşçi kesimi ve hükümet, bugünkü sanayiin yapısının kökten değişmesini istese bile, sanayicilerin görüşleri saklı olduğu için, yapısal değişmeye yönelik önlemler yürütülemeyecektir. Çünkü bu

kesimin saklı görüşleri o zaman açığa çıkacaktır. Döviz tahsis bütçesi ya da planının bugünkü tüketim savurganlığının baş nedeni olan montaj sanayilerinin gereksinimlerini azaltıcı olması, kredi kaynakları kullanım planının bu kesimler yönünde düzenlenmemesi, parasal ve kurumsal önlemlerin bu kesimin kaynaklarını kısıcı bir biçimde yönetilmesi vb. önlemler, hemen onların saklı olan görüşlerinin ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Bu sınırlama içinde ekonominin çalıştırılması ister istemez yakındığımız yapının sürdürülmesi doğrultusunda olacaktır. O nedenle de bu sanayilerin iç pazar için üretimlerini sürdürmeleri için bu kez de yetişmiş emek-gücünün kaynaklarımızın dış pazarlarda satışına başvurmak zorunda kalmaktayız. İkinci ve Üçüncü planın dış finansman kaynağı vasıfsız emek-gücünün Almanya pazarlarında satışı ile sağlanmıştı. Dördüncü kalkınma planı döneminin dış kaynağının da, yetişmiş emek-gücünün satışı, denizlerimizin, kumlarımızın ve güneşimizin satışı ile karşılanacağa benzer.

AET yetkilileri 1970'lerin başında III. plan sanayileşme hedeflerimizin gerçekleşme şansı olmadığını, sanayileşme yerine yeşil bir Türkiye, güneşi-kumu- denizi ve turizmi, yolsu-elektrik ve aydın insanları ile bir Türkiye yaratmamızı salık veriyorlardı. O günün koşulları içinde yetişmiş emek-gücünün satışını düşünmemiş olacaklar ki, önerileri arasında bu kalem bulunmuyordu.

Genelde İMF'in, Batı kapitalist ülkelerin istekleri böyle bir sondur. Düşünülen önlemlerin niteliği de böyle bir sona Türkiye'yi hazırlamaktadır. Tüm sınamalardan Türkiye geçmiştir. Artık yardım gelecektir. Gerçekten Guadelaupe'-da başlatılan girişimler, Ecevit hükümetinin son önlem paketi, işçi ve sanayicilerin bir masa çevresinde buluşmaları ve OECD genel sekreterinin Ankara'yı ziyareti, Federal Almanya Başbakanı Schmidt'in özel temsilcisi Walter Kiep'-in İMF temsilcileri ile yaptığı temaslarını Ankara'da hükümete açıklaması, Dünya Bankası heyetlerinin proje kredileri üzerinde incelemelerini Ankara'da sürdürmeleri ve Suudi Arabistan ile program kredisi ve petrol dışalım kolaylıkları üzerindeki anlaşma yardımının eşikte olduğunu tanıtlamaktadır.

Seçimlerden sonra yapılacak bir devalüasyon ya da katlı kur uygulaması dışında İMF'in önerip de bu önlemler paketi dışında kalan hiç bir isteği kalmamıştır.

Dışarda kalan tüm bu önlemlerin yükünü sırtlanan, işçi ve emekçi halk kitlelerinin özverileridir. İşçilerin, dar gelirli memurların, küçük üreticinin ve yoksul köylülerin bir türlü kapsanamayan özverilerinin karşılıkları ilk kez bu tür önlemler paketi dışında kalmıyor.

Ülkeyi yöneten güçler dışa bağımlı ve ikircikli politik tutumlarını sürdürdükçe Türkiye'nin önündeki yıllarda açılacak paketleri de bu özverilerin karşılığını kapsayamayacak. Onlar *özveri* verdikçe toplumda başka kesimler sermaye sınıfı ve yandaşları *öz almaktadır*. Bu özler birikmekte, birikmekte, korkunç bir *öz sömürü atılımı* ile toplumsal dengeyi altüst eden, çelişkileri artıran bir sermaye birikimine dönüşmektedir. Bu süreci anlamak için yüzeysel Keynesgil iktisat bilgileri yetmemektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik darboğazın temel nedenini aşırı talepte arayan, enflasyonu talep enflasyonu olarak niteleyen, o nedenle tüketimi kısmak için hiç bir zaman tüketemeyen işçi sınıfı, emekçi halk kitleleri ve yoksul köylünün özverisine başvuran iktisat anlayışı ve bilgisi, bu sürecin kavranmasında yetersiz kalmaya mahkûmdur.

Şimdilik bu bilgileri ile gemilerini kurtaran kaptanlar bilmelidir ki, toplam nüfusumuzun yüzde 80'i dolaylarında olan geniş emekçi halk kitlesi henüz tüketmiyor. Bu kesimler bonfile, tavuk, süt, yumurta, tereyağ, bal, sebze, meyve, vb. besin maddelerini, insanca yaşayabileceği konut, sağlık, eğitim hizmetlerini; bireysel ulaşım sisteminin gereği binek arabası ve buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi vb. dayanıklı tüketim malları talep ederlerse, enflasyonun düzeyini ve nedenini hesaplamada bugünkü iktisatçılarımıza başvurmamız doğal olacaktır. Bu yapı içinde ortaya çıkacak dış kaynak gereksiniminin, bu talep karşısında, 1979 fiyatları ile yılda 30 milyar dolar olacağını onlar hesaplamadan biz belirtmekle yetinelim.

"Kemerleri sıkalım, savurganlığı önleyelim ve özveride bulunalım" sloganlarını geliştirirken bu sloganların hedeflediği sınıfları da belirtmek gerekmektedir. O zaman hazırla-

nacak paketin niteliği ve öz atılımın getireceği yüklere katlanmak emekçi kitleler için daha kolaylaşabilir.

Şimdilik hükümetle aynı masaya oturan işçi sınıfının bir kesiminin görüşlerinin saklı olması, onların ekonomiyi de, ekonomi politiği de bugünkü devlet yöneticilerinden daha iyi bildiklerini göstermektedir.

NE YAPMALI?

Ecevit gerçek anlamda özveri, öz yetenek ve öz güven arıyorsa, öncelikle bunları göze alacak kesimleri iyi tanımalıdır. Bunun için çok uzaklara değil, yalnızca 1977 yılı genel seçimlerine bakmak yeter. Gerçekten 1977 seçimleri, Türkiye'de demokratik güçlerin anti-demokratik tutucu güçler karşısında başarılı güçbirliğinin bir simgesi değildir de nedir? CHP'nin tüm engellemelere, tüm sınırlamalara karşın bu seçimlerde şimdiye değin çok az siyasal partiye gösterilen bir destek ile başarıya ulaşması geniş emekçi yığınlarının bilinçlenme sürecinde aldıkları yolun küçümsenemeyecek niteliğini sergilemektedir. Ecevit hükümeti artık bu bilince saygılı olmak, bunun değerini anlamak ve ekonomik toplumsal ve siyasal kararlarını oluştururken bu gücün sesine kulak vermek zorundadır. Son ekonomik önlemleri oluştururken yalnızca sanayi sermayesinin değil işçi sınıfının da desteğini almıştır. Bu desteğin temelinde Ecevit hükümetinin geniş emekçi yığınlarına, yoksul halka daha yakın olduğu, daha demokratik ve özgürlükçü bir niteliğe sahip olduğu ve onun reformcu girişimlere elverişli bir yapı içinde bulunabileceği kanısı vardır. Kuşkusuz böyle bir desteğin değerlendirilmesi, geniş emekçi yığınlarının ve yoksul halkın özverilerinin öz yeteneklerinin kullanılması her şeyden önce ülkenin içinde bulunduğu sorunların bu kesimlerin çıkarları doğrultusunda iyi teşhis edilmesini gerekli kılar.

Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik darboğazın görüntüsel bellibaşlı üç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi enflasyondur. Yıllardır açık bütçeler, para, vergi ve öteki konjonktürel politikalarla, günlük ve taksitli iktisat politikaları ile biçim verilmeye çalışılan ekonomide fiyatların gemi azıya alarak yükselmesi doğaldır. Ancak bu sonucu ortaya çıkartan uygulamaların ve ülkemizdeki aşırı

enflasyonun gerçek nedenlerinin ortaya konulmaması doğal değildir.

İkinci temel sorun ülkemizin giderek artan boyutlarda dış ticaret açığı vermesi ve ülke ekonomisinin çalışması için gerekli dış kaynak gereksinimleri için resmî istatistiklere göre 14 milyar, gayri resmî bilgilere göre 20 milyarın üstünde yabancı ülkelere borçlanmış olması ve bu borçları ödeyemeyecek bir durumda olmasıdır.

Üçüncü temel sorun da gerek iç egemen güçlerin gerek göbek bağı ile bağlı olduğumuz kapitalist dünyanın içinde bulunduğumuz durumdan çıkmanın faturasını kendisinden özveri istediğimiz emekçi yığınlara yükletilmek istenmesidir.

Bunlar içinde bulunduğumuz darboğazın nedeni olmaktan çok, bağımlı kapitalist yoldan kalkınma sürecinin sonunda ortaya çıkan sonuçlardır. Keynesgil yaklaşımlar ile ele alındığı sürece sorun, şöyle bir biçimde çözümlenmeye çalışılmaktadır: "Türkiye'de enflasyonun temel nedeni talep artışları ve aşırı tüketimdir. O nedenle tüketim talebinin kısılması gerekir".

Eğer bu geçerli ise, ilk alınacak önlem, tüketim talebini kamçılayan ve kıt hatta yok olan döviz kaynaklarımızı yutan aslında bir üretimden çok başkalarının ürettiklerini *ekleme*den başka bir niteliği olmayan binek arabasından ilaca, ilaçtan elektrik süpürgesine değin tüm tüketim malları sanayiilerinin üretiminin kısılması zorunludur.

Yıllardır bu yola gidilmek şöyle dursun, şimdi de atıl kapasitede çalıştığı için bu sanayilere canlılık vermek ve çalıştırmak için önlemler alınmaya çalışılmaktadır. Alınan önlemler ise şunlar: "Tüketimi kesmek için tasarrufların artırılmasıdır. Tasarruflar yeni vergiler ile zorunlu olarak, faiz oranları ile gönüllü olarak artırılır. Vergileri çıkartamayınca KİT ürünlerine yapılacak zamlar ile iki kuş birden vurulmaktadır. Hem KİT finansman açıkları kapatılmakta ve emekçi kesimin sırtından bu açıklar giderilmeye çalışılmakta, hem de artan fiyatlar ile aşırı tüketim talebi kısılmış olmaktadır. Devlet yatırım ve cari harcamalarını kesmekte, bu yolla bireylerin nakdi gelirlerini artırarak tüketimi kamçılamaktan kaçınmaktadır." Bu ve benzeri önlem-

ler yakın tarihimizde hep ele alınmış, uygulanmış fakat içinde bulunduğumuz çıkmazlardan kurtulmak olanağı bir türlü bulunamamıştır. Sonuç gene pahalılık ve enflasyon, gene ödemeler dengesinin açıkları, gene çığ gibi büyüyen devlet borçları, gene işsizlik ve yoksul halkımızın özverisine başvurmadır.

Oysa Türkiye'deki enflasyonun temel nedeni tümüyle dışa bağlı bir üretim yapısından kaynaklanmaktadır. Yukarda değindiğimiz gibi, halkımızın büyük bir kesimi geçimlerini ancak sağlayabilmekte, fazladan bir tüketim yapamamaktadır. Türkiye'nin iç ve dış kaynaklarının tümünü yutan bir üretim yapısı ancak mutlu bir azınlık olan üst gelirli sınıflar ve katmanların tüketim talebine yanıt vermekte, işçi sınıfı geniş emekçi yığınları ve yoksul köylünün temel gereksinimlerine hizmet edememektedir. Bu anlamda talep ile üretimin niteliği arasında, talep aleyhinde büyük bir dengesizlik vardır. Bu çarpık üretim yapısı geniş ölçüde ithal girdileri ile çalışabilmekte ve bu yolla dışardan pompalanan bir enflasyon ülkeyi kasıp kavurmaktadır.

Dış ticaret açıklarımızın ve devlet borçlarının giderek çoğalması da dışa bağımlı üretim yapısından kaynaklanmaktadır. Üretilen her yüz liralık sanayi ürününün 64 lirası döviz gerektiren ve dış pazara sattığı ürünlerin fiyatları, aldıklarının fiyatlarına oranla sürekli değer kaybeden bir ekonominin bu denli bir dış ticaret vermesi şaşırtıcı olmamak gerekir. Ekonominin iç kaynak ile tüketim ve yatırım harcamaları dengesizliği de gene bu çarpık üretim yapısının sürdürülmesinden ileri gelmektedir.

Bu çürümüş ve giderek emeğimizin yok pahasına kapitalist dünyaca sömürülmesine yolaçan ekonominin yeniden çalıştırılması için dün alındığı gibi bugün de alınan önlemler, mevcut yapıyı değiştirici değildir. Yapının aksayan yönlerine yanıt vermekten bile uzak, ekonomide hergün büyüyerek açılan gedikleri bile kapayacak güçten yoksun önlemlerdir. Bu koşullar altında Ecevit hükümetinin bulmaya çalıştığı dış kaynakların niçin arandığı ve hangi amacı gerçekleştirmek üzere bu denli onur kırıcı durumlara düşüldüğü de gün gibi açıktır. Dışardan sağlanacak taze dövizler yabancı özel sermayeli ekleme fabrikalarının, ülke-

nin demirini, emeğini, petrolünü, dövizini yutan otomativ sanayiinin ve öteki gecekondu dayanıklı tüketim malları üreten sanayilerin gereksinimlerine sunulacak ve elde edilen bu taze paralar, kısa bir süre sonra yeniden bayatlayacaktır.

Kurtuluş umudunu batı kapitalist dünyasının yeşil taze dolarlarında arayan siyasal ve bürokratik kadrolar, halktan yana bile olsa, bir siyasal iktidarın çevresinde çöreklendiği sürece, geniş emekçi yığınlarından yalnızca özveri istenecek ve yoksulluk palangası, özverinin karşılığı olarak bu kesimlerin boyunlarına birer liyakat madalyası gibi, daha uzunca bir süre takılı kalacaktır.

Halkımızdan daha büyük özveriler istememek ve halktan yana olduğunu gerçekten tanıtlamak isteğinde olan bir siyasal iktidarın içinde bulunduğumuz ekonomik çıkmazdan bir *çıkış* yolu bulunmaktadır.

Bu yolun ilk koşulu gerçekten bilinçle kendisini destekleyen işçi sınıfı, emekçi, küçük üretici ve yoksul köylüyü yanına almaktır. Ona güvenmektir. Burjuva demokrasisi yutturmacası tree-partite (işveren—Devlet—İşçi temsilcilerinden kurulu yapay üçlü katılım) toplantıları ile emekçi kesimler siyasal iktidarın yanına alınmış sayılmaz. Onunla işbirliğinin sağlanabileceği, gerçek demokratik bir üretim kararlarından yönetim kararlarına değin giderek yaygınlaşan bir katılım sistemi geliştirilmelidir.

İkinci koşul, mevcut üretim yapısının dışa bağımlılıktan kurtarılmasıdır. "Nüfus artışı—ekonomik kalkınma engeli" safsatalarını bir kenara bırakarak, emek-gücünün verimli iş olanaklarım artıracak ve halkın temel gereksinmelerini hedef alan bir yatırım malları, ara malları sanayii ve tüketim malları sanayiinin ana hatları çizilmeli ve uygulanacak çekirdek plan vakit geçirilmeden projelendirilmelidir. CHP iktidara geldikten sonra 15 ay içinde böyle bir çalışmayı belki beş-on kez hazırlama olanağına sahip bulunuyordu. Oysa yapılan, önceki planların devamından başka bir şey olmayan, ekonominin kendi gelişmesinin ve batı dış kaynaklarının izin verdiği sınırlar içinde düşünülebilecek bir yapıyı yeniden çizmekten başka bir şey değildir. Çıkmaz içinde olunan her durumda bir çıkış (huruç) planı ya-

pılır. Türkiye'nin bugün böyle bir plana gereksinimi vardır. Çok kısa bir süre içinde hazırlanacak bu *çıkış planı,* dış kaynak ve ülkenin dış gelirlerinin hangi alanlara tahsis edileceğini belirleyen bir *döviz tahsis programı* içermek zorundadır. Bu program, geliştirmek zorunda olduğumuz sanayi ve tarım etkinlikleri ile tutarlı bir biçimde düzenlenmelidir.

Çıkış planının kapsamak zorunda kaldığı bir başka program da çıkış planının özelliklerine uyumlu bir *iç kaynak programı* olmalıdır. Bu iç kaynak programı, yalnızca devletin elinde bulundurduğu kaynakları değil, bankaların ve özel kişilerin şimdiye değin kendi isterleri doğrultusunda kullandıkları tasarruf potansiyelini, devlet eliyle çıkış planının belirlediği alanlara yönlendirilmesini içermelidir. Bunun dışında bugüne değin KİT'lerin ve devletin yatırımcı kuruluşlarının yatırım girişimlerinin yeniden değerlendirilmesi yapılmalı ve etkili bir *yatırım programı* yeniden hazırlanmalıdır.

Tüm bu programlar etkin bir dışsatım ve dışalım programı ile pekiştirilmelidir. Bu programın aksamadan yürütümü için devlet yeniden örgütlenmeli kadrolarını yeniden seçmeli ve dışsatım ve dışalım programı devlet eliyle yürütülmelidir. Dış kaynak kullanım programı ve dış kaynağın niteliği ancak böylece saptanabilir.

Yukarda niteliklerini belki eksik ancak kaba çizgileri ile verdiğimiz bir *çıkış planı,* kuşkusuz ilk bakışta sermaye sınıfının desteğinin kaybedilmesi anlamına gelebilir. Ancak bu nitelikte bir çıkış planı işçi sınıfına, küçük üreticiye, köylüye ve yoksul öteki emekçi halka somut verimli etkinlikleri göstermesi bakımından ve onların örgütleri ile işbirliği zorunluluğu gerektirdiğinden, sermaye sınıfının desteğinin kayıpları yanında, bu kesimlerden sağlanacak yandaşlık kazanımları siyasal iktidarın hedefine varmasında başlıca etmen olabilecek güç kaynakları olacaktır.

Ecevit hükümetince bugün alınan önlemlerden bile tedirgin olan bir kısım ticaret ve tarım burjuvazisinin temsilciliğini yapmakta olan siyasal kadrolar, ilk iş olarak gerçekte emekçi olan esnaf ve sanatkâr kesimini eyleme geçirmeyi denediler. Bu tür önlemleri sıkıyönetim ve yasalarla durdurmanın siyasal maliyeti bu kesimleri aldatmaca olma-

yan bir demokratik katılımla çıkış planının saflarına çekmenin ekonomik maliyetinden çok daha büyüktür.

İşin özüne inilerek yandaşlığı aranan kesimlerin sorunları kendilerine anlatılmalı, bıkmadan usanmadan onların çıkarları doğrultusunda demokratik ilişkiler ve katılım ortamları aranmalı ve yaratılmalıdır.

Büyük kararlar ve zor durumlardan *çıkış* girişimleri kitlelere dayanmadıkça başarılı olamazlar. Sözlerimizi noktalarken her çıkış girişiminin başlangıcında üç seçenek olduğunu belirtmek isteriz: Hergün ölmek, ölmek ya da kalmak. Birinci seçenek varolan koşullara teslim olmak demektir. İkincisi kitlelere dayanmadan, onların yandaşlıklarını almadan çıkış girişimini gerçekleştirmeye kalkmanın sonudur. Ama üçüncüsü, kitlelerle birlikte başarıya ulaşmaktır. Yoksa İMF'ye teslim olmak değil.

MUZAFFER ERDOST

TÜRKİYE'DE KÜÇÜK KÖYLÜLÜĞÜN SERMAYE TARAFINDAN SÖMÜRÜLMESİ ÜZERİNE

KAPİTAL'İN ÜÇÜNCÜ CİLDİ IŞIĞINDA BAZI TEORİK AÇIKLAMALAR

1. KÜÇÜK ÜRETİCİ KÖYLÜ AÇISINDAN ÜRÜN VE META

Türkiye'de köylü ailesi işletmelerin, üretim ilişkisi açısından niteliği, tam açıklığa kavuşturulmamıştır. Kuşkusuz, köylü ailesi işletmeler, bölgelere ve birbirlerine göre farklılık gösterir; bunun yanısıra, bu farklılığın, kapitalistleşme sürecinden, farklı ölçülerde etkilenmesi de kaçınılmazdır, ve dolayısıyla son onar yıllık dilimler içersinde geçirdikleri farklılaşmalar da gözönünde tutulmak gerekir.

Her türlü üretimin anası olan toprak, insan emeği tarafından yaratılmadığı için değeri bulunmayan, doğal bir varlıktır. İlkin insan toplulukları tarafından ortaklaşa mülk edinilen toprak, daha sonra zümreler, aileler ve bireyler tarafından mülk edinilmiştir. Bir üretim aracı olarak toprağın bu mülk edinilme biçimleri, modern toplumda da, şu ya da bu ölçüde, açık ya da örtülü bir biçimde yer yer yaşamaya devam etmiştir. Özellikle kapitalist üretimin, toprak mülkiyetinden bağımsız olarak, onun dışında oluşması, modern toprak mülkiyet biçimi ile birbirinden farklı toprak mülkiyet biçimlerinin birarada, yanyana varolmasına

neden olmuştur. Kapitalist üretim tarzı, gelişmesinin belirli bir aşamasında, toprak mülkiyet biçimlerini, belli bir yönde ve belli bir ürün üretilen alanda, bir *bütün* olarak *doğrudan* etkilerken, bu alanın daha geniş bir bölümünde, *kısmen* ve *dolaylı* olarak etkilemeye başlamıştır. Kısmen ve dolaylı etkileme de, hemen her yerde aynı *zamanda* ve aynı *etkinlikle* olmamıştır. Bu nedenle kapitalist üretim tarzının egemen hale gelmeye başlamış olması, toprak mülkiyet biçimlerini, her yerde, aynı zamanda ve aynı etkinlikle değiştirmemiştir, dolayısıyla, toprak mülkiyet biçimleri, geçmişten günümüze kadarki farklı mülkiyet biçimlerini, birlikte, yanyana içermiştir. Bu farklı kapitalist-öncesi mülkiyet biçimlerine dayanan üretim ilişkileri ile kapitalist üretim ilişkilerini birbirinden ayırmak gerekir.

Kapitalist üretim, bir meta üretimidir, ama kapitalist meta üretimini, kapitalist-olmayan meta üretiminden ayırmak gerekir. Bizim, burada, ilkin ayırmamız gereken iki kategori vardır: insan için yararlı ve insan emeği ürünü olan bir nesnenin, üreticinin kendisi için kullanım-değeri olarak üretilmesi; başkaları için kullanım-değeri olarak üretilmesi. Bir nesne, onu üreten emekçi (ve dolayısıyla ailesi) tarafından *doğrudan* tüketiliyorsa, o, yalnızca bir üründür. "Kendi kişisel doğrudan kullanımı için, kendisi tüketmek üzere, bir nesne üreten kimse, bir *ürün* yaratır, bir *meta* yaratmaz."[1] Kuşkusuz, bir ürünün, başkaları için kullanım-değeri olarak üretilmesi, yalnızca bu, o ürünün meta olarak üretilmiş olduğu anlamına gelmez. Böyle bir yanlış anlayışa düşülmesi dolayısıyla, Engels, *Kapital*'e, parantez içersinde şunları ekler: "Ve sırf başkası için üretmesi de yetmez. Ortaçağ köylüsü, feodal bey için ürün-rant-tahıl, papaz için öşür-tahıl üretirdi. Ama, ne bu ürün-rant-tahıl, ne de öşür-tahıl, bir başkası için üretilmiş olmaları gerçeğine karşın, meta haline gelmişlerdi. Bir ürünün meta olabilmesi için, kullanım-değeri olacağı başka bir kimseye, değişim yoluyla devredilmesi gerekir."[2] Marx, ataerkil köylü ailesi içersinde, ailenin değişik bireyleri tarafından

[1] Karl Marx, "Ücret, Fiyat ve Kâr", *Ücretli Emek ve Sermaye — Ücret, Fiyat ve Kâr*, 1976, s. 119.

[2] *Kapital*, Birinci Cilt, 1978, s. 63.

üretilen hububat, hayvan, iplik, bez ve giysinin, ailenin diğer üyeleri için meta olmadığını da vurgular. "Bu çeşitli mallar, ailenin karşısına, [aile üyelerinin] emeklerinin çeşitli ürünleri olarak çıkarlar, ama kendi aralarında bunlar meta değildirler."[3]

Demek ki, bir ürün, birincisi emekçinin kendisi tarafından doğrudan tüketiliyorsa, ikincisi emekçinin yükümlü olduğu aynî ödemeler için (aynî-rant olarak, öşür olarak vb.) bir başkasına değişim-dışı devrediliyorsa, üçüncüsü bir ataerkil aile içersinde, ailenin bir üyesi ile bir başka üyesi arasındaki gereksinmeleri karşılamak amacıyla değişiliyorsa, burada ürün, meta değildir, metaya dönüşmemiştir. Bir ürünün metaya dönüşmesi için, onun değişim yolu ile değişilmesi gerekir. Bu değişim, en ilkel biçiminden (trampadan) en gelişkin biçimine (evrensel eşdeğerle değişime) değin, tarihsel bakımdan çeşitli aşamalardan geçmiştir. Bir ürün, üreticisi için kullanım-değeri olarak, yani emekçinin doğrudan tüketimi amacıyla üretilmiş olmakla birlikte, üreticinin ürün fazlasını ya da daha fazla gereksindiği bir şeyi elde etmek için onu satması, bu ürünü meta haline getirir. Artı-ürünün sahibi olarak, köle sahibi, feodal bey, devlet, bu artı-ürünü, değişim yolu değiştiği zaman, bu ürün meta haline gelir. Doğaldır ki, bir ürünün, raslansal olarak meta haline gelmesi ile o ürünün meta olarak üretilmesi, meta üretiminin gelişme düzeyi bakımından farklılık taşır, ama her ikisinin de meta olması açısından durum değişmez.

2. META ÜRETİMİ VE KAPİTALİST META ÜRETİMİ

Konumuz açısından önemli olan ikinci nokta, meta üretiminin kapitalist meta üretimine dönüşmüş olmasıdır. Çünkü kapitalist üretim, yalnızca meta üretimi değildir; kapitalist meta üretiminde, emekçi, kendisi için değil, sermaye için üretir. "Kapitalizm, emek-gücünün kendisinin meta haline geldiği, gelişmesinin en yüksek aşamasındaki meta üretimidir."[4] Nitekim Marx, "ücretli-işçiler sınıfının

[3] *Kapital*, Birinci Cilt, s. 99.
[4] V. İ. Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, s. 74.

varlığı"nı, kapitalist üretimin temel koşulu olarak saydığı gibi, bu aynı koşulun "her türlü meta üretiminin, kapitalist meta üretimine geçişini" kolaylaştıran koşul olduğunu vurguluyordu.[5]

Demek ki, kapitalist meta üretimi, öteki meta üretimlerinden ayrı olarak, emek-gücünün kendisinin de meta haline geldiği bir meta üretimidir. Emek-gücü sahibi emekçinin, köle olarak satın alınmış olması, ya da serf olarak bağlı bulunduğu toprakla birlikte satınalınması, yani bunların kendilerinin tamamen ya da kısmen meta olmaları, onların emek-güçlerinin meta olduğu anlamına gelemez. "Emek-gücü, her zaman bir *meta* olmamıştır. Emek, her zaman ücretli-emek, yani *özgür* emek olmamıştır."[6] Bu bakımdan, köle ve serfi, ücretli-emekçiden ayırmak gerekir. Köle, kendi emek-gücünü efendisine satamaz, efendisine emek-gücü ile birlikte ve bir defada satılır. Kölenin kendisi, bir efendiden bir başka efendiye geçebilen bir metadır. "*Kendisi* bir metadır, ama emek-gücü onun *kendi* metaı değildir."[7] Serf ise toprağa aittir, toprağın ürünü gibi serfin emeğinin ürününü, toprağın sahibi olarak görünen feodal bey maledinir; ve yeniden-üretmek için nasıl bu ürünün gerekli bir kısmını toprağa geri vermek gerekirse, serfin yeniden-üretimi gerçekleştirmesi için, gerekli geçim araçlarını serfe geri verme anlamında, sahibi olduğu ürünün gerekli bölümünü serfe bırakır. Ne köle, kendi iradesiyle efendisini, ne serf kendi iradesiyle ait olduğu toprağı ve dolayısıyla toprağın sahibini terkedebilir. Ücretli işçi, kendisini değil, emek-gücünü, zamanla belirlenen süreler için satar. "İşçi, kendisini kiralayan kapitalisti istediği an terkeder, ve kapitalist de, artık onun sırtından kâr elde etmediği, ya da umduğu kârı elde etmediği anda kendisine yol verir. Ama yaşamının biricik kaynağı kendi emek-gücünün satımı olan işçi, kendi varlığını reddetmeksizin *alıcılar sınıfının tümünü, yani kapitalist sınıfı terkedemez.* İşçi, şu ya da bu kapitaliste değil, *kapitalist sınıfa* aittir."[8]

[5] Karl Marx, *Kapital*, İkinci Cilt, 1976, s. 51.
[6] Karl Marx, *Ücretli Emek ve Sermaye — Ücret, Fiyat ve Kâr*, s. 32.
[7] Aynı yapıt, s. 33.
[8] Aynı yapıt, s. 33.

3. KÜÇÜK KÖYLÜ İŞLETMESİ VE KAPİTALİST TARIM İŞLETMESİ

Kapitalist metaların dolaşımında yer alan tüccar sermayesinde olduğu gibi eski sermaye biçimlerinden olan tüccar sermayesi ve tefeci sermaye de, üretken sermaye değildirler, ve dolayısıyla üretime girmezler, üretimin dışında, dolaşım alanında bulunurlar. Üretime giren üretken sermayeden, sanayi sermayesinden, bu yönden ayrılır. Çünkü, "dolaşım ya da metaların değişimi, hiç bir değer doğurmaz",[9] tüccar sermayesi, üretilmiş olan bir metaın değişiminde, ona hiç bir değer katmaksızın, yalnızca aracı rol oynar. Ama sanayi sermayesi üretime girer, metaların içerdikleri değerlerin daha büyük miktarda değer içeren *başka* bir metaya dönüştürülme sürecine katılır. Sanayi sermayesinin amacı, değişim değildir, üretimdir, ve esas olarak artı-değer üretimidir. Onun için (emek-gücü dahil) metalar alır ve bunları, daha büyük değerde metalara dönüştürme işlevini düzenler. Tüccar ve tefeci sermayesi, sanayi sermayesinin önkoşulu olan yeterli büyüklükte para birikimi sağlar, ama bunlar, üretime girmedikleri için, sanayı sermayesinden, ve genel olarak söylersek sermayeden ayrıdırlar. Sermaye, değerin büyüme işlevine girerek, kendisini üretim sürecinde büyütür. Ve bu bakımdan dolaşım sürecinde büyüyen tüccar sermayesinden özünde farklıdır.

Değer ve daha fazla değer, üretimde yaratılır, ama her üretim, sermaye üretimi değildir, dolayısıyla her üretim, kapitalist üretim değildir. Kapitalist üretim, özünde, meta üretimidir. Ama her meta üretimi, kapitalist meta üretimi değildir. Doğrudan üretici kendi kullanımı için ürettiği ve fazlasını metaya çevirdiği zaman, bu ürün meta haline gelir, ama bu, kapitalist yöntemle üretilmemiştir. Doğrudan üreticinin rant olarak feodal beye ödediği artı-ürün, satılarak meta haline gelebilir, burada da kapitalist üretimden sözetmek olanaksızdır. Üretici köylü ya da zanaatçı, tüm ürününü meta olarak üretebilir, ve burada da meta kapitalist yöntemlerle üretilmemiştir. Üreticinin kendi geçimini sağlamak için, kendi üretim araçlarıyla ve kendi emeği-

[9] *Kapital*, 1, 1C7.

ni harcayarak ürettiği ürün meta olabilir, ama bu, kapitalist meta üretiminden farklıdır. "Kapitalist üretim, yalnızca meta üretimi değil, esas olarak artı-değer üretimidir. Emekçi kendisi için değil, sermaye için üretir."[10]

Paranın sermayeye çevrilebilmesi, yani üretime girebilmesi için, para sahibinin özgür emekçi ile karşı karşıya gelmesi gerekir. Özgür emekçi, hem emek-gücünü kendi öz metaı gibi satabilecek durumda olmalı, ve hem de emek-gücünü gerçekleştirmesi için hiç bir üretim aracına sahip olmamalıdır. Dolayısıyla emekçi üretim araçlarından koparılıp ayrılmış, üretim araçları sermayeye, emek-gücü metaya dönüşmüş olmalıdır. Üretim araçları (toprak ve diğer üretim araçları) emek-gücü sahibi emekçiden ayrılmadıkça, ya da bir başka deyişle, bir yanda üretim araçları sermayeye ve öte yanda emek-gücü (sermayenin konusu olarak) metaya dönüşmedikçe, orada, kapitalist meta üretiminden sözetmek olanaksızdır.

Bu nedenledir ki, küçük köylü işletmesi, kapitalist işletme değildir, ve bu küçük köylü işletmesinde üretim, kapitalist üretim değildir. Toprak dahil üretim araçları ve emek, üretici köylünün kişisel varlığında, birleşmiştir. Emekçi, üretim araçlarının sahibidir. Emekçinin, üretim araçlarının sahibi olmaması halinde, burada da küçük tarım işletmesi, yukarda açıkladığımız gibi, kapitalist işletme değildir. Çünkü, emekçinin emek-gücü meta, üretim araçları sermaye, üreticinin ve üretimin amacı artı-değer üretimi değildir.

İşletmenin bir köylü ailesinin kendi emeğiyle işleyebileceği büyüklükte, yani küçük bir işletme olması ile, onun toprağın ve diğer üretim araçlarının sahibi olup olmaması birbirinden ayrı şeylerdir. İşletme küçük olmakla birlikte, toprak topluluğa veya devlete ait ve toprağın tasarrufu özel olabilir. Ya da toprak bir feodal mülk olabilir, feodal bey toprağın sahibi görünür, ama serfin (köylü ailesinin) işlediği toprağı tasarruf hakkı vardır, ve o, toprağın irsî zilyedidir. Ya da toprağın sahibi bir aile, bir sülale olabilir ve bu toprak, ailenin veya sülalenin üyeleri tarafın-

[10] *Kapital*, 1, s. 193.

dan özel olarak tasarruf edilebilir, ya da aile veya sülale dışında, köylülere ortakçılık sistemiyle işlettirilebilir. Ya da, toprak bir şahsın olabilir (büyük toprak mülkiyeti sözkonusudur), toprağını, küçük işletmeler halinde, ortakçılık ya da kiracılık yöntemleriyle işlettirebilir. Bütün bu biçimlerde, esas olarak, toprak, onu işleyenin mülkiyetinde değildir, onu işleyen köylü ailesi, genellikle, bu toprağı geleneksel olarak tasarrufunda bulundurduğu için, onun zilyedi durumuna gelmiştir ya da yalnızca kiracısıdır. Ya da toprak, onu işleyen köylünün mülkiyetindedir. Köylü ailesi, burada, kendi toprağının sahibidir. Ya da bir köylü ailesinin işleyebileceği büyüklükte veya daha az büyüklükte bir toprak, bir şahsın olabilir, ve bu toprağı, ortakçı ya da kiracı yöntemiyle bir başkasına işletebilir. Burada, toprak sahibi ile ortakçı ya da kiracı köylü arasındaki ilişkinin, büyük toprak sahipleri ile doğrudan üreticiler arasındaki ilişkiden farklı olarak, salt ya da hemen hemen salt bir iktisadî ilişkiye dönüşmüş olacağı kabul edilebilir.[11]

İster büyük, ister küçük toprak mülkleri biçiminde olsunlar, işletme açısından küçük işletmedir; mülkiyet açısından, modern toprak mülkiyeti biçiminden farklıdır; üretim yöntemi açısından, kapitalist üretim değildir; rant açısından, ister doğrudan üretici toprağının bağımsız sahibi olsun, ister zilyedi ya da kiracısı bulunsun ve toprak sahibine rantını ödesin, bu rant kapitalist rant değildir.

[11] Biz, bir önceki yazımızda (Bkz: Muzaffer Erdost, "Toprak Mülkiyet Biçimleri Açısından Köylülük", *Ülke*, 4.) Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyete devreden toprak mülkiyeti biçimlerini irdelemiş ve bu arada feodal sömürünün niteliğini açıklamaya çalışmıştık. (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz: Muzaffer Erdost, "Asya Üretim Biçimi ve Kapitalist Üretime Geçiş Koşulları, Osmanlı İmparatorluğunda Üretim İlişkilerinin Feodal Niteliği ve Sonuçları", *Ülke*, 2, s. 109-248; Muzaffer Erdost, "Toprak Reformunun Ülkemizin Toplumsal, Ekonomik ve Siyasal Yapısında Yeri", *Toprak Reformu Kongresi (1978)*, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Ankara 1978, s. 186-235.) Burada, küçük köylünün, sermaye, ve özellikle emperyalizm tarafından sömürüsünü irdelemeye çalışacağız. Küçük köylünün, konumuzu yalınlaştırmak için, elverişsiz topraklarda üretim yapan ve kendine yeterli toprağı bulunan köylü olduğu varsayılmıştır. Burada, yeterli toprağı bulunmayan, ya da toprağında bir ya da birkaç yabancı emek kullanan varlıklı köylü dıştalanmıştır. Gene, burada, genel olarak işlediği toprağının sahibi olduğu varsayılmış, yer yer, işlediği toprağın sahibi değil zilyedi olan köylü ailelerden sözedilmekle birlikte, bunların, hem feodal sömürü altında ve hem de sermayenin sömürüsüyle karşı karşıya bulunduğu özel duruma değinilmemiştir. İster işlediği toprağın sahibi olsun, ister zilyedi bulunsun, sermayenin sömürüsü karşısında, durumları aynı kabul edilmiştir.

Kapitalist üretim tarzı, başlangıçta, tarımın dışında, ve bu anlamda tarımdan bağımsız olarak meydana gelir, ve "başlangıç halindeki kapitalist üretim tarzının karşısında bulduğu toprak mülkiyet biçimi ona uymaz".[12] Bu mülkiyet biçimlerini, sermaye ilkin, tarımsal üretime gireceği mülkiyet biçimine dönüştürmelidir. Sermayenin tarımsal üretime girdiği toprak mülkiyet biçimi, "sermayenin ve kapitalist üretim tarzının etkisiyle, ya feodal toprak sahipliğinden ya da küçük köylü tarımından *dönüşen,* özellikle tarihsel bir biçimdir."[13] Tarımın bir yandan toplumsal bir ölçüde işlenebilir hale gelmesi, öte yandan topraktaki mülkiyetin azaltılması, doğrudan üreticilerin tamamen mülksüzleştirilmeleriyle sağlanır. Daha ilerde ayrıntılı bir biçimde açıklayacağımız gibi, emekçiyi topraktan ve toprak sahibine bağımlılıktan, toprak sahibini emekçiden ve topraktan ayırır. Emekçi, ücretli-emekçi olarak kiracı kapitalist ile; kapitalist, kiracı olarak toprak sahibi ile karşı karşıya gelir, ve "burada, birlikte ve karşılıklı karşıtlık halinde, modern toplumun çerçevesini oluşturan üç sınıfın hepsi — ücretli-emekçiler, sanayici kapitalistler ve toprak sahipleri ortaya çıkmış olur".[14] Sanayici kapitalist, toprak sahibinden toprağı kiralar, ve sermayesini, tarımsal üretime sokar, yani üretim araçları (değişmeyen sermaye) ve emek-gücü (değişen sermaye) satın alır, sınaî ürtimde olduğu gibi, tarımsal ürün üretir. "... nasıl fabrikatör, iplik ya da makine üretirse, [kapitalist] çiftçi de, hemen hemen aynı yolla, buğday vb. üretir."[15]

4. KAPİTALİST ÜRETİM TARZININ, KÜÇÜK KÖYLÜ ÜRETİCİYİ EGEMENLİĞİ ALTINA ALMASI

Genel olarak küçük köylü işletmesi ve özellikle de toprağın ve diğer üretim araçlarının sahibi bulunan küçük köylünün işletmesi, kapitalist bir işletme değildir. Ama bu, onun, kapitalist üretim tarzının gelişmesiyle birlikte, kapi-

[12] *Kapital,* 3, 1978, s. 652.
[13] *Kapital,* 3. s. 650.
[14] *Kapital,* 3, s. 654.
[15] *Kapital,* 3, s. 649.

talizmin egemenliği altına girmediği anlamına gelmez. Kapitalist üretim, gelişmesinin başlarında, bütün eski üretim biçimleri üzerinde etki yapar, "ama, sonraları, kök saldığı her yerde kapitalist üretim, ya üreticilerin kendi çalışmaları ya da yalnızca ürün fazlasının meta olarak satılması üzerine dayanan her çeşitten meta üretimini yok eder. Kapitalist üretim önce meta üretimini genelleştirir, sonra da yavaş yavaş bütün meta üretimini, kapitalist meta üretimine dönüştürür".[16]

Bu süreç içersinde, kapitalist üretim tarzı, küçük köylü işletmesini, bir kapitalist işletmeye dönüştürmüş olmaz, ama onu ilkin etkisi altına ve sonra egemenliği altına alır. Bu egemenlik altında, doğrudan üretici köylüyü mülksüzleştirerek, onu, önce üretim araçlarından ayırır, ve üretim araçlarını sermayenin maddî öğelerine, emekçiyi özgür emek-gücü satıcısı durumuna getirerek, yani küçük köylü işletmesinin iktisadî temelini ortadan kaldırarak, tarımda kapitalist üretimin yolunu açar. Bu bakımdan, kapitalist üretimin küçük köylü üzerindeki egemenliği, küçük köylüyü mülksüzleştirmesi, ve topraktaki mülkiyeti büyük ölçüde azaltarak, yerine kapitalist üretimi geçirmesi, birbirlerine bağlı, ama birbirlerinden farklı süreçlerdir.

"Kapitalist üretimin egemen olduğu bir toplumsal düzende kapitalist olmayan üretici bile, kapitalist kavramların pençesine düşer."[17] Kapitalist olmayan üreticinin, kapitalist kavramların pençesine düşmesini, Marx, daha ilerde şöyle açıklar: "Kapitalist üretimı tarzı temeli üzerinde, içersinde yeni eklenen emeğin temsil edildiği değerin, gelir, ücretler, kâr ve toprak rantı biçimlerine bölünmesi öylesine doğal bir hale gelmiştir ki, bu yöntem (...) gelirin bu biçimleri için gerekli önkoşulların bulunmadığı yerlerde bile uygulanır olmuştur. Yani benzeşim yoluyla her şey bu gelir biçimleri içersine sokulmuştur."[18]

Kendi adına çalışan ve kendi ürününü satan bağımsız bir emekçi olarak küçük çiftçinin gelirinin, ücret, kâr ve toprak-rantına bölünmesi biçimleri için gerekli önkoşul-

[16] *Kapital*, 2, s. 51.
[17] *Kapital*, 3, s. 45.
[18] *Kapital*, 3. s. 913.

lar bulunmamakla birlikte, kapitalist üretim tarzının egemen koşulları altında, kapitalist üretim biçiminde görülen gelir bölünmesi, bir yöntem olarak, kapitalist-olmayan bu üreticinin gelirine uygulanır. Kapitalist üretim tarzına dayanan modern toplumun üç büyük sınıfı olan ücretli-emekçiler, kapitalistler ve toprak sahipleri, sırasıyla, brüt gelirden, ücretli-emekçi emeğin ücretini, kapitalist sermayenin kârını, toprak sahibi toprağın rantını alır. "Sermaye, kapitaliste her yıl bir kâr, toprak sahibine her yıl bir toprak rantı ve emek-gücü emekçiye bir ücret sağlar."[19] Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu koşullarda, kapitalist-olmayan küçük çiftçinin geliri, benzeşim yoluyla, bu biçimde bölünür. Dolayısıyla, kendi toprağında, kendi üretim araçlarıyla, kendi emeğiyle üreten küçük çiftçi, toprak sahibi sıfatıyla toprağım kendisine kiralar, üretim araçları sahibi ve emeğini üretime sokması sıfatıyla kendisinin işvereni (kapitalist) ve kendi emeğini kullanmasıyla da emekçi olarak görünür. Ve modern toplumun üç büyük sınıfı, benzeşim yoluyla, küçük çiftçi işletmesinde, küçük çiftçinin kişiliğinde, çakışmış gibidir. Ve dolayısıyla, o, "ücretli-işçi olarak kendi kendisine ücret ödemekte, kapitalist olarak kendi kendisine kâr vermekte, toprak sahibi olarak kendi kendisine rant ödemektedir."[20] Küçük üreticinin brüt gelirinin, böyle bir benzeşim yoluyla, ücret, kâr ve toprak-rantı gelir biçimlerine ayrılması, kapitalist üretim tarzı toplumun genel temeli olarak kabul edildiği zaman doğru düşmektedir, çünkü, kendi artı-emeğine, emeği sayesinde değil, (burada sermayenin genel biçimi olarak kabul edilen) üretim-araçları üzerindeki mülkiyeti sayesinde elkoymaktadır. Gene bunun gibi, toprak rantına, emeği sayesinde değil, toprağın sahibi olduğu için elkoyabilmektedir. Gerekli geçim nesnelerinin değeri, dolayısıyla gerekli-emek zamanı, doğal ekonomi ve tarımsal emeğin doğal üretkenliği tarafından değil, giderek büyüyen ölçüde, meta ekonomisi ve özellikle kapitalist meta ekonomisi ve sermayenin bileşiminin yükselmesiyle belirlenen emek üretkenliği tarafından belirlenir. Bu, üretici küçük köylünün, gerekli-emek zamanı-

[19] *Kapital*, 3, s. 860.
[20] *Kapital*, 3, s. 913.

nın tarımsal emeğin doğal üretkenliği ve doğal ekonomi tarafından belirlenmesi koşulunu ortadan kaldırır ve gerekli-emek zamanını ve bunun değerini, bir başka deyişle ücretini, kapitalist üretim tarzının koşulları belirler.

Hemen yukarda belirttik ki, kapitalist üretim tarzının egemenliği altına girmiş, yani kapitalist meta üretimine bağlanmış bulunan kapitalist-öncesi yöntemlerle üretilen ürünler, kapitalist üretim tarzının kategorilerine bağlanır. Emeğin ücreti, sermayenin kârı, toprağın rantı, kapitalist üretim tarafından belirlenir. Dolayısıyla, burada, küçük köylünün ürünü, meta olarak, kapitalist meta üretiminin egemenliği altına sokulduğu gibi, onun emeğinin ücreti, toprağın rantı, sermayenin kârı ve bunların sınırları da, kapitalist üretim tarzının belirlediği ücret, rant ve kârın sınırlarına bağımlı olur ve bu bağımlılık içersinde büyür veya küçülür.

Artı-emeğin sınırı açısından. Çünkü, küçük üretici köylü, kapitalist üretimin meta üretimini genelleştirmesi ölçüsünde, bu metaların fiyatlarına bağımlı hale gelir. Meta fiyatları, kapitalist üretimde, üretim-fiyatı, yani maliyet-fiyatı ve genel kâr oram tarafından belirlendiği için, o da, metaları dolayısıyla, maliyet-fiyatına ve genel kâr oranına bağımlı duruma gelir. Maliyet-fiyatı, kapitalist üretimde, üretim araçlarının ürüne aktarılan değeri ile işçi ücretlerinden oluşur. Küçük üretici köylünün ürünü, meta haline geldiği ölçüde, bu iki öğeden de, etkilenir. Metaların fiyatı, genel kâr oranı tarafından belirlendiği için, onun metalarının fiyatı, bu genel kâr oranına da bağımlı hale gelir. Dolayısıyla, küçük üretici köylünün, artı-emek miktarı, meta ürettiği ve meta tükettiği ölçüde, doğal ekonomide olduğu gibi, kendi büyüklüğüne bağlı olmaktan çıkar, kapitalist üretimde üretilen metalar için gerçekleştirilen emek üretkenliğine, işçi ücretlerine ve genel kâr oranına bağlı olur.

Sermayenin kârı açısından. Kâr oranı, sermayenin bileşiminin yükselmesiyle düşer; bir başka deyişle, kapitalist üretim ilerledikçe, emek üretkenliği yükselecek ve kâr oranı düşecektir. Küçük köylünün sermaye bileşiminde bir yükselme olmamıştır, ya da olsa bile, bu, ulusal ölçüde serma-

ye bileşiminin ortalama yüksekliğinin çok altındadır. Dolayısıyla, onun ürününün kitlesi hemen hemen değişmemiştir, her bir parça ürünün içerdiği emek miktarında bir azalma olmamıştır. Ama kapitalist üretimde üretilen metalar için durum böyle değildir, emek üretkenliği artmış, her bir parça ürünün içerdiği emek miktarı azalmış, kâr oranı değişmiş, ürün daha ucuzlamıştır. Kapitalist, üretici köylünün pazarına uzandığı ve üretici köylüyü kendi pazarına çektiği için, kendi ürünlerini ucuzlatırken, aynı emek verimliliğinde üretilmeyen, dolayısıyla daha pahalı üretilen köylünün ürününü de ucuzlatır. Ve kapitalist üretim tarzı, bu egemenliği sayesinde, onun sermayesinin kârını küçültür, ya da ortadan kaldırır.

Toprağın rantı açısından. Kapitalist toprak rantı, artı-değerin, gene kapitalist üretimde belirlenen üretim-fiyatları üzerindeki bir fazlasından oluşur. Rantın sınırları, aşağıda ayrıntılarıyla göreceğimiz gibi, artı-değer kitlesi ile ortalama kâr oranına bağlıdır, bunlar da sermayenin bileşimine, emek üretkenliğine bağlıdır. Küçük köylü işletmesi, genel olarak, sermaye bileşimindeki yükselmenin dışında kaldığı gibi, emek üretkenliğinin yükselişinin de dışında kalır ya da genel ortalama yükselişin çok altında bir yükselme gösterir. Ama meta olarak tarımsal ürününün fiyatı, kapitalist üretim tarzının egemenliği altında, tarımcı kapitalistin ürünlerinin fiyatıyla belirlenir. Dolayısıyla, daha pahalıya ürettiği halde, daha ucuza satmak zorunda kalacağı için, toprak rantını burada gerçekleştiremez.

Emeğinin ücreti açısından. Küçük üretici köylü, meta ekonomisinin etkisinde, giderek yalnızca üretim araçlarını değil, gerekli geçim nesnelerinin büyük bir bölümünü de meta olarak tüketmeye başlar. Ve onun gerekli-emek zamanının sınırları, tükettiği metaların fiyatı tarafından belirlenir. Ama tükettiği metaların içerdiği emek-zamanı kadar emek harcayarak, bu gerekli-emek zamanı kısmını karşılayamaz. Çünkü, tükettiği metalar, daha büyük bir emek üretkenliği ile üretilmiştir ve dolayısıyla, aynı metaların değerini üretebilmek için, bu metaların içerdiği emek-zamanından daha fazla emek-zamanı harcamak zorundadır. Dolayısıyla, kapitalist üretim tarzının egemenliği altında,

onun gerekli-emek zamanı uzar, ve buna bağlı olarak artı-emek zamanı daralır. Sermayesinin kârını ve toprağın rantını oluşturacak olan artı-emeğin sınırları ise, gene kapitalist üretim tarzının egemenliği altında, yukarda açıklanan nedenlerden dolayı, daha da büyümüştür. Küçük üretici köylü, kapitalist üretim tarzı tarafından belirlenen toplumsal bakımdan ortalama ücretini alabilmek için, sermayenin kârından ve toprağının rantından vazgeçmek zorunda kalır ve buna karşın, çoğu zaman, ücretini asgari düzeyde gerçekleştirir.

Ama, küçük üretici köylü, toprağını ipotek ettirerek borç para almışsa ya da toprak satın almak için borçlanmışsa, onun bu rantından vazgeçmesi kendi isteğine bağlı bir şey olmaktan çıkar. Toprağın rantını, ipoteğin faizi oluşturur. Bu faizi, artı-emeğinin ürününden ödeyecektir. Ve köylü, üretim araçlarını ve kendi geçimini sağlamak için geçim nesnelerini borç olarak almışsa, üretim araçları gibi, geçim nesneleri de sermayenin bir öğesi olan ücretleri oluşturduğu için bu sermayenin kârını, borçlandığı tüccara veya tefeciye veya varlıklı komşusu köylüye, artı-emeğinin ürününden ödeyecektir. Dolayısıyla onun artı-emeği ve artı-ürünü, kendisine ait olmaktan daha başlangıçta çıkmıştır. Sermayenin kârını ve ipoteğin faizini (toprağın rantını) ödedikten sonra, ücretini alabilecektir ve bu ücret, kapitalist üretim tarzının egemenliği altında, ortalama bir ücret değil, asgarî bir ücrettir ve hatta bu, fiziksel varlığını asgarî düzeyde sürdürmesine elvermeyecek kadar düşük olabilir.

Açıktır ki, kapitalist üretim tarzının egemenliği altında, küçük üretici köylü işletmesi, kapitalist bir işletmeye dönüşmemiştir, ama onun gelirini, kapitalist üretimdeki gelir bölümlerine benzeşim yolu ile ayırdığımızda, görürüz ki, kapitalist üretim tarzı koşulları altında, sermaye, onun kârının, rantının ve ücretinin sınırlarını belirler, bunların sınırlarını daraltır, ve daha ilerde ayrıntılı bir biçimde açıklayacağımız gibi sömürü alanının tam içersine çeker. Köylü de, ücretli-işçi gibi, sermaye tarafından sömürülür, ama bu sömürü biçimi değişiktir. *Fransa'da Sınıf Savaşımları*'nda, Marx, o zamanın Fransız köylüsü için şunları ya-

zıyordu: "Onun [Fransız köylüsünün] sömürüsü, sanayi proletaryasından yalnızca *sömürünün biçimiyle** ayırdedilir. Sömürücü aynıdır: *Sermaye.*"[21]

Küçük üretici köylünün, "ürünlerini meta olarak ürettiği ve dolayısıyla bu metaların fiyatına tâbi olduğu (...) ölçüde, gerçekleştirebileceği artı-emek miktarı[nın], kendi büyüklüğüne bağlı olmayıp, genel kâr oranına bağlı"[22] olduğunu yukarda açıklamaya çalıştık. Kapitalist-öncesi ilişkilerin egemen olduğu dönemlerde de, küçük tarımsal işletmelerde, ürünlerin belirleyici kısmının meta olarak üretildiği üretim dalları olduğu pekâlâ kabul edilebilir. Bunlar, ürünlerini, kapitalist üretim tarzında olduğu gibi, maliyet-fiyatı ve ortalama kârdan oluşan üretim-fiyatına değil, ortalama değerleri, yani düzenleyici piyasa-fiyatları üzerinden satmış olacakları için, burada, artı-emek miktarı, genel kâr oranına bağlı olmayacaktır. Bir başka deyişle, burada, gerekli-emeğin sınırı ücret, artı-emeğin sınırı sermayenin kârı ile toprak rantı tarafından belirlenmez. Bunu belirleyen o dönemin egemen üretim tarzıdır, ve dolayısıyla, yalnızca meta üreten ve kendi toprağına ve üretim araçlarına sahip küçük çiftçinin geliri, kapitalist üretim tarzının gelir biçimindeki bölünmeye uygulanamaz.

Görülmektedir ki, küçük çiftçinin, üretim biçimi, kapitalist üretim olmadığı halde, kapitalist üretim tarzına uygun düşmediği halde, kapitalist üretim tarzının egemen duruma gelmesi, bir yandan meta üretimini kendisine bağlayarak, öte yandan meta üretimini genelleştirerek, yani küçük köylü işletmesinin üretim biçimine dokunmuyormuş gibi görünerek, onu, ürünlerini meta olarak ürettiği ölçüde, kapitalist kavramların pençesine alır, onun gelirini, ücret, kâr, toprak rantı biçiminde kapitalist üretim tarzının gelir biçimleri içersine sokar.

Marx, bu benzeştirme yönteminin, yalnızca kapitalist üretim tarzına özgü olmadığını belirtir. Bu benzeştirme yöntemi, daha önceki üretim tarzlarının, örneğin feodalizmin de karakteristiği olduğu gibi, kapitalist sınıflarından

[21] Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar, I*, s. 335.
[22] *Kapital*, 3, s. 913-914.
* İtalikler benim. —*M.E.*

kurtulmuş *gelecek toplum için de geçerlidir.* Nitekim, bu benzeştirme yöntemi ile, "feodalizme uygun düşmeyen, onun çok ötesinde (gerisinde) bulunan üretim ilişkileri", egemen üretim tarzı olan "feodal ilişkiler altına sokulmuştu."[23] Şimdi ise, kapitalist üretim tarzının egemen olması ile birlikte, feodal, yarı-feodal, ataerkil, tüm eski üretim ilişkileri, kapitalist üretim tarzının egemenliği altına sokulur. Burada, gene de, eski üretim ilişkilerinin varlığını sürdürdüğü anlaşılır bir şeydir. Ama, kapitalist üretim tarzının egemenliği oranında, bu eski ilişkiler, kaçınılmaz olarak çözülecek, ve giderek meta üretiminin kapitalist meta üretimine dönüşmesiyle birlikte, kapitalist-olmayan eski üretim biçimlerinin yerini, kapitalist üretim biçimi alacaktır.

Kapitalist üretim tarzı, kapitalist-öncesi mülkiyet biçimleri, bunlar birbirlerinden ne denli farklı ve bunlar arasındaki fark tarihsel aşamalar bakımından ne denli büyük olursa olsun, hepsi üzerinde, meta ekonomisini genelleştirme doğrultusunda aynı nitelikte bir etki yapar. İçlerinde, çözülmeye karşı dirençli olanların kendi ekonomik yapılarını daha uzun süre koruyacakları anlaşılır bir şeydir. Ama kapitalizm, bu eski mülkiyet biçimlerini, birini ötekine değil, "hukukî biçimleri ne kadar farklı olursa olsun feodal toprak mülkiyetini, klan mülkiyetini, mark komünlerindeki küçük köylü mülkiyetini, bu [kapitalist] üretim tarzının gereklerini karşılayan iktisadî biçimlere dönüştürür".[24] Meta ekonomisini genelleştirerek, yükümlü emekçiyi olduğu kadar, onun artı-ürününe elkoyan egemen sınıfı da doğrudan kendi etkisi altına alır. Vassal, köle, serf ve benzeri bağımlı üreticiler arasında olduğu gibi, bunların egemen sınıfları arasında da, meta ekonomisi aracılığıyla, doğrudan bir iktisadî ilişki kurarak ve bu ilişkiyi geliştirerek, egemen ve egemenlik altında bulunan arasındaki ilişkiyi, örneğin serf ile feodal bey arasındaki ilişkiyi zayıflatır. Bağımlı emekçileri, bir yandan meta üreticileri ve meta tüketicileri haline getirirken, bir yandan da, egemenlik ve kulluk ilişkilerini çözer. "Meta üretimine dayanan ve uygarlaşmış kapitalist ülkelerle ticarî ilişkiler içersine giren bir top-

[23] *Kapital*, 3, s. 914.
[24] *Kapital*, 3, s. 652.

lum [...], gelişmesinin belli bir aşamasında, kaçınılmaz olarak, kapitalizm yolunu tutmak zorunda[dır]."[25] Aynı şekilde, bir ülke içersinde, kapitalist üretim tarzı, belli bir düzeye geldikten sonra, kaçınılmaz olarak, kapitalist-öncesi mülkiyet ilişkilerini çözme yoluna girer, "bir yandan, toprak mülkiyetini, egemenlik ve kulluk ilişkilerinden koparır, ve öte yandan, bir üretim aracı olarak toprağı, toprak mülkiyetinden ve toprak sahibinden tümüyle ayırır".[26]

5. ÜRÜNLERİN DEĞERLERİNİN PİYASA-DEĞERİNE VE ÜRETİM-FİYATINA DÖNÜŞMESİ VE KÜÇÜK ÜRETİCİ KÖYLÜ AÇISINDAN ÖNEMİ

(HAZIRLAYICI BİLGİLER)

Bir işgününde ya da belirli bir zaman dönemi içersinde yaratılan ürün, kendisinin üretimi için gerekli olan emekten, daha büyük emek içerir. Bu, elbetteki genel anlamda doğrudur, çeşitli türlerini gördüğümüz ve göreceğimiz gibi, tersi de olanaklıdır. Şu var ki, bir toplum, kendi tükettiği kadar ürünü yeniden-üretmeden ayakta duramaz. Ve gene şu var ki, bir toplum, artan nüfusun artan gereksinmelerini karşılamak için, yalnızca aynı oranda yeniden-üretimde bulunarak fiziksel varlığını eski düzeyde tutamaz. Bunun için de, artan oranda yeniden-üretim gereklidir. Bu da yetmez, toplumların ilerlemesi ve gelişmesi demek olan tüketilenden daha fazla değer üretmek gerekir. Dolayısıyla, bir ürün, yalnızca bu ürünün üretilmesi için harcanan geçmiş ve canlı emeğin içerdiği değerden fazla değer içerir.

"Doğa gerekli geçim araçlarını, bütün bir işgününü tüketmeyecek bir emek harcanması koşullarında sağlamalıdır. Bu tarımsal emeğin doğal verimi, bütün artı-emeğin temelidir."[27] Çünkü bütün emek, her şeyden önce ve başlangıçta, yiyecek elde etmeye ve üretmeye yöneliktir,[28] ve tarımsal emeğin bu doğal verimi, emekçiye, bir işgününde ya da belli bir üretim döneminde, bu işgünü ya da bu

[25] V. İ. Lenin, *Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği*, Ankara 1977, s. 50.
[26] *Kapital*, 3, s. 653.
[27] *Kapital*, 3, s. 667.
[28] *Kapital*, 3, s. 667.

üretim dönemi için gerekli geçim araçlarının üstünde bir değer yaratma olanağı sağlar. Dolayısıyla, emekçi, doğanın sağladığı emek üretkenliği sayesinde, tam bir işgünü içersinde, yalnızca kendisi (ve ailesi) için gerekli geçim araçlarını üretmekle kalmaz, ayrıca bir de fazla üretir. Demek oluyor ki, emekçi, kendisi için gerekli geçim araçlarını, doğal verimlilik sayesinde, tam bir işgününün bir kısmında üretir, ve işgününün geriye kalan kısmında da artı-emek harcar, yani artı-ürün üretir. Bu, her şeyden önce ve başlangıçta, tarımsal olarak (hayvancılık, balıkçılık, avcılık dahil) gerçekleştirilir. Ancak, tarımsal olarak sağlanan artıemek ve dolayısıyla artı-ürün sayesindedir ki, yeniden-üretimin büyüyen boyutlarda gerçekleştirilmesinin olanakları sağlanır. Böylece, emekçinin kendisinin tükettiğinden fazla olarak ürettiği değer, tarımsal emek üretkenliğinin geliştirilmesinin temeli olduğu kadar, tarımsal üretimin dışında emek koşullarının da üretiminin temelini oluşturur. Artı-emeğin varlığı, sömürünün temelini oluşturduğu kadar, toplumsal işbölümünün temelini de oluşturur. Marx, tarımsal emeğin üretkenliğinin, "tüm artı-değer üretiminin ve bu nedenle de sermayedeki tüm gelişmenin doğal temeli" olduğunu söyleyen fizyokratların haklı olduklarını söyler. "Emekçinin bireysel gereksinmelerini aşan bir tarımsal emek üretkenliği bütün toplumların temelidir ve hepsinden önce de kapitalist üretimin temelidir."[29]

Bu nedenledir ki, biz, konumuzu sürdürebilmek için, üründe maddeleşmiş bir artı-emeği var sayacağız. Dolayısıyla, bir ürünün değerini, o ürün için harcanan emek-zamanıyla belirlediğimiz zaman, bu emek-zamanının, bir gerekli-emek ve bir de artı-emek gibi iki kısımdan oluştuğunu kabul edeceğiz. Kuşkusuz, emek üretkenliğinin bir artıemek yaratmayacak kadar düşük olduğu bireysel durumları değil, toplam toplumsal üretim ortalamasını hesaba kattığımızı, ve toplumsal olarak, ürünlerin, gerekli-emek zamanı ve artı-emek zamanı içerdiğini söylemiş olacağız.

Öyleyse, bir ürünün değeri: 1° bu ürünün üretilmesi için kullanılan üretim araçlarının bu üründe tüketilen kısmı (geçmiş emek); 2° bu ürünün üretilmesi için harcanan

[29] *Kapital*, 3, s. 824.

canlı emeği içerir. Ve yukarda açıkladık ki, bu canlı emek, bu emeğin yeniden üretimi için tüketilmiş olan gerekli kısmı ve emeğin üretkenliği sayesinde yaratılan bir fazla değeri içerir. Öyleyse, bir ürünün değeri, 1° üretim sürecinde bu ürüne aktarılan üretim araçlarının içerdiği geçmiş emeği, 2° gerekli-emeği, 3° artı-emeği içerir.

Ürünlerin, doğal ekonomide olduğu gibi, raslansal olarak metaya dönüşmesi, yani ancak ürün fazlalıklarının değişilmesinin, başlangıçta, ürünlerin, içerdikleri emek zamanına göre değil, gereksinme ve koşullara göre belirleneceği anlaşılır bir şeydir. Doğaldır ki, emekçi, bunu, başlangıçta pek sağlıklı bir biçimde ölçemez; ama, zamanla ve deneyimleriyle, metaların üretimleri için harcanan emek-zamanına göre değişim-değerini oluşturur. Çünkü, bu emek-ürününü, önce komşu topluluklar arasında, daha sonra bireyler arasında değişirken, büyük ölçüde kendisinin de üretimleri konusunda bilgisi olan mallarla değişecektir. O buğdayını verecek koyun alacaktır, ve bir tarımcı olarak koyuna gereksinmesi vardır ama, koyunun üretilmesi için harcanan emek-zamanı hakkında doğru bir bilgisi vardır. Daha sonra, kasabada yağını verecek saban demiri alacaktır ve demirci de henüz biraz köylüdür, ve her ikisi de, harcadıkları emek-zamanını aşağıyukarı saptayacak durumdadır. Ve bu nedenle, emekçiler, ürünlerini, değerleri üzerinden ya da yaklaşık olarak değerleri üzerinden değişirler.

Metaların değerlerine ya da yaklaşık olarak değerlerine değişilmeleri ya da satılması için, 1° çeşitli metaların değişiminin salt raslansal ya da arasıra olmaktan çıkması; 2° bu metaların, karşılıklı gereksinmeleri karşılamak üzere aşağıyukarı yeter miktarda üretilmeleri, 3° taraflardan hiç birisine, metalarını kendi değerlerinin üstünde satmalarını sağlayacak ya da bu değerlerin altında satmaya zorlayacak doğal ya da yapay bir tekel kurulmamış olması yeterli ve gereklidir.[30]

Meta değişiminin ilkel durumundan ya da salt raslansal veya arasıra olmaktan çıkması ile, aynı zamanda, metaların bireysel değerleri, giderek tek bir toplumsal değere, piyasa-değerine eşitlenmeye başlar. Bireysel değerlerin pi-

[30] *Kapital*, 3. s. 189.

yasa-değerine eşitlenmesi, değerlerin piyasa-değerine dönüşmesi, meta üretiminin belli bir gelişme düzeyinden sonra ve belli bir kapitalist gelişme düzeyini gerektiren üretim-fiyatlarından önceki tarihsel bir dönemde ortaya çıkar. Bireysel değerlerin, piyasa-değerine eşitlenmesi, doğrudan üreticilerin birbirleriyle rekabeti ve bunun bir sonucu olarak arz ve talep tarafından belirlenir. "Rekabetin, ilkönce, *tek bir alanda** başardığı şey, metaların çeşitli bireysel değerlerinden, tek bir piyasa-değeri ve piyasa-fiyatı oluşturmaktır."[31]

Tek bir alanda üretilen metaların ortalama değeri, piyasa-değerini oluşturmakla birlikte, olağanüstü durumlarda, en kötü koşullarda ya da en iyi koşullarda üretilen metalar, piyasa-değerini düzenlerler. Ortalama koşullar altında üretilen metalar, normal talebi karşılıyorsa, o zaman, ortalama koşullarda üretilen metalar kendi değerleri üzerinden ya da yaklaşık olarak kendi değerleri üzerinden satılırlar. O zaman, ortalama koşullar altında üretilen metalar, içerdikleri değerleri gerçekleştirirler. Bu değerler daha önce belirttiğimiz gibi, bu metalarda tüketilen üretim araçları, bu metayı üretmek için emekçi tarafından tüketilen gerekli geçim araçları ve artı-emeğe tekabül eden değerdir. Eğer biz, yanlış davranır da, kapitalist üretim tarzının terimleriyle ifade edersek, üretim araçlarından ürüne aktarılan kısım ile emekçinin ürüne tekabül eden ücretine maliyet-fiyatı, ve artı-emeğin değerini artı-değer olarak nitelersek, ortalama koşullarda üretilen metaların satışıyla, emekçi, maliyet-fiyatını ve artı-değeri gerçekleştirir. Buna karşılık, en iyi koşullarda üretilen metaların bireysel değerleri, piyasa-değerlerinin altında kalır, ve bu durumda, maliyet-fiyatları ve artı-değerden ayrı olarak, bir ek artı-değer ya da bir fazla kâr gerçekleştirilmiş olur. En kötü koşullar altında üretilen metaların bireysel değerleri piyasa-değerlerini aştığı için, içerdikleri artı-değerin bir kısmını gerçekleştiremezler.[32]

Eğer, piyasa-değeri ortalama koşullarda üretilen me-

[31] *Kapital*, 3, s. 192.
[32] *Kapital*, 3, s. 190.
* İtalikler benim. —*M.E.*

talar tarafından değil de, en iyi koşullarda üretilen metalar tarafından belirleniyorsa, o zaman, en iyi koşullarda üretilen metalar, bireysel değerleri üzerinden satılacak, ve maliyet-fiyatları ile artı-değer gerçekleştirilmiş olacaktır. Buna karşılık, normal koşullar altında üretilen metalar, içerdikleri artı-değerin ancak bir kısmını gerçekleştirecek, ve en kötü koşullar altında üretilen metalar ise, çoğu durumda maliyet-fiyatlarını bile gerçekleştiremeyecektir. Maliyet-fiyatlarının, gerçek masraflar ile işçi ücretlerinden oluştuğunu anımsarsak, burada, emekçinin kendi ücretini tam olarak gerçekleştirememiş olduğunu görürüz.

Kapitalist üretim tarzının belli bir gelişme düzeyinde ise, değerler, üretim-fiyatlarına dönüşür. Üretim-fiyatının, maliyet-fiyatları ile ortalama kârdan oluştuğunu anımsadığımızda, üretim-fiyatımn, piyasa-değerinden farklı bir kategori oluşturduğunu görürüz. Çünkü, farklı üretim alanlarında, sermayenin organik bileşimi farklı, dolayısıyla —artı-değer oranı aynı olmak koşuluyla— artı-değer üretimi de farklıdır. Bu nedenledir ki, her üretim dalında, sermayeler, farklı kârlar elde ederler, dolayısıyla, sermaye, bir üretim alanından, kârın ortalamanın üzerinde bulunduğu bir başka üretim alanına kayar. Bu nedenledir ki, rekabet, "farklı üretim alanlarındaki kâr oranlarını, ortalama bir kâr oranına eşitler ve böylece, bu farklı alanlara ait ürünlerin değerlerini, üretim-fiyatlarına dönüştürür".[33] Bu konuyu, daha yakından irdeleyelim: Biz biliyoruz ki, kâr oranı, artı-değerin yatırılan toplam sermayeye oranıdır. Artı-değer oranı, artı-değerin yalnızca *değişen sermayeye* (işçi ücretlerine) oram olduğu halde, kâr oranı, artı-değerin *toplam sermayeye* oranıdır.

Ortalama kâr oram ise, sanayide değişik üretim dallarındaki farklı kâr oranlarının, eşitlenmesi, yani ortalanmasıdır. Bu nedenledir ki, bir ülkede, (tarım hariç) kâr oranı, A üretim dalında %130, B üretim dalında %120, C üretim dalındaki %110 ise, kâr oranlarının hepsi birbirine eşitlenir, ve dolayısıyla, A, B ve C'nin kâr oranı %120 olur. Böylece, A'mn üretim-fiyatı (maliyet-fiyatı —yani ürüne aktarılan sermaye— ile kâr oranı toplamı) 130 iken, satış-fi-

[33] *Kapital*, 3, s. 219.

yatı, 10 eksiği ile 120'ye; B'nin üretim-fiyatı 120 iken, aynı şekilde 120'ye; C'nin üretim-fiyatı 110 iken, 10 fazlası ile 120'ye eşitlenir. Bir başka deyişle ortalama kâr oranı, satış-fiyatlarını, üretim-fiyatlarına göre, değerlerinin üstünde ya da altında bir düzeye indirir.

Çeşitli üretim alanlarındaki aynı büyüklükteki sermayeler, bu üretim dallarında sermayelerin organik bileşimi farklı olduğu için, —artı-değer oranı aynı olmak üzere— değişik büyüklükte artı-değer üretirler. Diyelim, sermaye büyüklüğü 100, artı-değer oranı %100 olsun. A (örneğin ayakkabı) sanayiinde sermayenin organik bileşimi 80 + 20 (=100) olsun. Değişmeyen sermaye, yani üretim araçları 80, değişen sermaye, yani işçi ücretleri 20'dir. Artı-değer oranı %100 olduğu için, değişen sermaye 20 olduğuna göre, üretilen artı-değer 20'dir. Metaın değeri, (80 + 20 + 20 =) 120 olur. B (örneğin dokuma) sanayiinde, sermayenin organik bileşimi 70 + 30 (=100) olsun. Burada artı-değer 30, ve dolayısıyla üretilen metaın değeri (70 + 30 + 30 =) 130 olur. C (örneğin besin) sanayiinde, sermayenin organik bileşimi 60 + 40 (=100) olsun. Burada ise, artı-değer 40, ve dolayısıyla üretilen metaın değeri (60 + 40 + 40 =) 140 olur. Görülür ki, sermaye büyüklüğü üç sanayi dalında da aynıdır, 100'dür. Artı-değer miktarı ise, herbirinde farklıdır, A sanayi dalında 20, B sanayi dalında 30, C sanayi dalında 40'tır. Sermayelerin bir daldan ötekine aktarılışı, kapitalist üretim tarzında olanaklıdır ve kolaydır. Sermayesi 100 olan kapitalistlerin hepsi, en çok kâr sağlayan C sanayiine sermayelerini aktarmak ve bu alanda üretim yapmak isterler. Dolayısıyla, piyasada bozulan arz ve talep dengesi gereğince, metaların fiilî piyasa-fiyatı, maliyet-fiyatının da altına düşebilir. Arz ve talep yasası, sermayelerin bir üretim dalından bir başka üretim dalına aktarılmasını engeller, ve dolayısıyla, çeşitli sanayi dallarındaki farklı artı-değer kitlesi, yukarda belirtildiği gibi ortalama kâr halinde eşitlenir, ve kâr biçiminde, toplumsal sermayenin parçaları olarak bireysel sermayeler arasında, eşit biçimde dağıtılır. Böylece, toplam toplumsal sermaye (100 + 100 + 100 =) 300, ve artı-değer kitlesi (20 + 30 + 40 =) 90'dır; ve sermayeler kendi kâr oranına göre (%20, %30, %40)

farkla değil, çeşitli üretim dallarına yatırılan sermayelerdeki kâr oranının eşitlenmesi, yani ortalama kâr oranı nedeniyle, hepsi, toplam toplumsal sermayeden aynı (%30, %30, %30) oranda kâr alırlar, ve dolayısıyla, gerçekleşme sonunda, herbirinin sermayesi 120, 130, 140 değil, 120, 120 ve 120 olur.

Kapitalist tarım işletmesi sözkonusu olduğunda, burada karşımıza, kâr oranlarının eşitlenmesini engelleyen toprak mülkiyeti çıkar. Rant konusuna döndüğümüzde daha ayrıntılı bir biçimde göreceğimiz gibi, toprak mülkiyeti, tarımsal ürünlerin kâr oranlarının eşitlenmesini engeller, ve bu nedenle de üretim-fiyatının düzenlenmesine katılmaz. Tarıma yatırılan sermayenin bileşimi, sanayiye yatırılan sermayenin bileşimine göre daha düşüktür, bir başka deyişle, aynı büyüklükte sermaye, tarımda, daha fazla canlı emeği harekete geçirir. Dolayısıyla, aynı büyüklükte sermaye, tarımda (kapitalist tarım işletmesi sözkonusudur), sanayidekinden daha büyük miktarda artı-değer üretir. Sermaye büyüklükleri aynıdır ve kâr oranı, artı-değerin toplam yatırılan sermayeye oranı olduğu ve artı-değer miktarı tarımda daha büyük olduğu için, tarımda kâr oranının daha büyük olması gerekir. Tarıma yatırılan sermayenin kâr oranı, sanayiye yatırılan sermayenin kâr oranıyla eşitlenmeye girecek olsaydı, tarımsal ürünlerin fiyatı, kendi değerlerinin altına düşer, sanayi mallarının fiyatı, ortalama değerlerinin üstüne yükselirdi. Toprak mülkiyeti, kâr oranlarının bu eşitlenmesine izin vermez. Dolayısıyla, sanayi malları, üretim-fiyatı üzerinden, tarımsal ürünler kendi değerleri üzerinden satılır. Tarımsal ürünlerin değeri, (ayrıntılarıyla aşağıda açıklayacağımız gibi) sanayi mallarının üretim-fiyatlarından yüksek olacağı için, tarımcı kapitalist sermayenin ortalama kârını aldıktan sonra, bir de artı-kâr elde eder. Bu artı-kâr, toprak sahibinin rantıdır, ve zaten, onu tarımcı kapitalist, toprak sahibine, toprağını kiralarken ödemiştir.

Küçük üretici köylü ailesi açısından, iki sorunla karşılaşmaktayız. *Birincisi*: küçük köylü ailesi, yalnızca tarımsal ürün üretmez, kırsal ev sanayii, onun üretiminin önemli bir ekini oluşturur. Kırsal ev sanayiinin ürünleri ile

kentsel sanayiin ürünlerinin konusu aynıdır. Kentsel sanayiin ürünleri, değerleri üzerinden değil, üretim-fiyatları üzerinden satılır. Üretim-fiyatları ise, teknik gelişme ve emek üretkenliği dolayısıyla sürekli düşer. Sanayi mallarının fiyatı, kırsal ev sanayii ürünlerinin değerlerinden çok düşüktür. Her iki ürünün konusu aynı olduğu için, kırsal ev sanayilerinin ürünleri, üretim-fiyatının belirlenmesine girmediği halde, sanayi mallarının üretim-fiyatı üzerinden, yani daha ucuza satılmak durumundadır. Eğer, kırsal ev sanayiinde verilen mallar ile bağımsız ya da lonca zanaatçılarının ürettikleri malları da birlikte ele alırsak, bu mallar, kapitalist yöntemlerle üretilen metalarla rekabet edemez. Buna karşılık, kapitalist biçimde üretilip, kapitalist ticaret alanına giren metalar, "kapitalist-öncesi yöntemlerle, dolayısıyla daha pahalı üretilen *aynı nitelikteki** metalarla rekabet ederler."[34] Dolayısıyla, sanayi malları, kırsal ev sanayilerini, daha kolay ve daha büyük bir hızla yıkar. *İkincisi.* Sanayi malları ile tarımsal ürünlerin konusu doğal olarak birbirinden farklıdır. Ne var ki, tarıma sermayenin girmesi ve kapitalist tarımın belirli bir düzeye gelmesiyle birlikte, ürünün konusu aynı olduğunda, kapitalist tarım, küçük köylü işletmesini farklı yönde etkiler. İlkin, tarımsal ürünlerin piyasa-fiyatının belirlenmesine, gerek kapitalist tarımda üretilen, gerek kapitalist-öncesi yöntemlerle üretilen ürünler katılır. Buna karşılık, kapitalist yöntemlerle üretilen tarımsal ürünler, kapitalist işletmelerde, sermaye bileşimi ve emek üretkenliği, küçük köylü işletmelerine göre daha yüksek olacağı için, kapitalist yöntemlerle üretilen ürünler kendi ortalama değerlerinin üstüne, küçük işletmelerde üretilen ürünler kendi değerlerinin altına satılırlar.

6. ESKİ RANT BİÇİMLERİ VE KAPİTALİST RANT

Toprak rantının gerçekleştirilmesi, yeryüzünün belli bölgelerinin, bazı kişiler tarafından mülk edinilmiş olmasına bağlıdır. Yeryüzünün belli bölgeleri, bazı kişiler tarafından mülk edinilerek, başkaları bundan yoksun bırakılmıştır. Bu,

[34] F. Engels'in, "*Kapital'in* Üçüncü Cildine Ek", *Kapital*, 3, s. 944-945.
* İtalikler benim. —*M.E.*

toprak mülkiyetinin, toprağı mülk edinen kişilerce, tekel altına alındığını ifade eder. Bu, topraktan yoksun bırakılanların, —diğer kölelik ve kulluk ilişkilerinin zorlayıcı yönünü dıştalarsak— gerekli yaşam araçlarını elde etmek için, toprak sahibi tarafından üretimine izin verilen toprakta ürettiği artı-ürünü, toprak sahibine ödemeye zorunlu kılar. Burada, "doğrudan üreticiler kendi emek-güçlerini yeniden-üretmek için, kendi yeniden-üretimleri için gerekli olan zamanın ötesinde çalışmalıdırlar. Genel olarak artı-emek harcamalıdırlar. Bu, öznel koşuldur. Nesnel koşul ise, artı-emek harcaya*bilmeleri* gerektiğidir."[35] Daha önce de belirttiğimiz gibi, emekçi, kendi geçim araçlarını, bir tam işgününden daha kısa zamanda üretebilmelidir. Bunu, burada belirleyen, tarımsal emeğin doğal verimliliğidir. Tarımsal emeğin doğal verimliliği, artı-emek, dolayısıyla bir artı-ürün üretme olanağı sağlamalıdır.

Toprağın bazı kişiler tarafından mülk edinilmiş olması, toprak sahibine, tarımsal emeğin doğal verimliliğinden kaynaklanan tarımsal artı-emeğe ve dolayısıyla artı-ürüne sahip olma olanağı sağlar. Toprak sahibi, ister topluluğu temsil eden bir kişi, ister özel bir kişi, ister devlet olsun, durum değişmez. Toprak rantı, toprak mülkiyetini öngörür. Ama toprak mülkiyetinin farklılığı, çeşitli rant biçimlerinin de temelini oluşturur.

Kapitalist-öncesi üretim ilişkilerinde rant, ister emek-rant, ister aynî-rant (ürün-rant) ve ister para-rant biçiminde olsun, bu, doğrudan üreticinin artı-emeğinin normal biçimidir. Kapitalist rant ise, artı-emeğin —ve burada artı-değerin— tümünü değil, bir kısmını içerir. Kapitalist-öncesi ilişkilerde, emekçi, toprak sahibine, artı-emeğini, ya emek olarak, ya ürün olarak, ya para olarak öder. Emekçinin artı-emeğinin, toprak sahibine, emek değil ürün olarak, ürün değil para olarak ödenmesi, kuşkusuz, tarihsel bir gelişmeyi olduğu kadar, toprak sahibi ile emekçi arasındaki bağımlılıkta giderek bir azalmayı da ifade eder; ama bu, emekçinin, artı-emeğini, doğrudan toprak sahibine ödemesinde bir değişiklik yaratmaz. Toprak sahibi, emekçinin artı-emeğini, doğrudan mülk edinir.

[35] *Kapital*, 3, s. 670.

Kapitalist rantın, kapitalist-öncesi rant biçimleriyle olan ortak yönü, toprağın mülk edinilmiş olmasıdır. Ama, kapitalist rant, toprak sahibinin, emekçinin artı-emeğini, doğrudan ve tümüyle gerçekleştirdiği bir rant biçimi değildir. Burada, toprak sahibinin emekçi ile olan *doğrudan* ilişkisinin yerini, toprak sahibinin tarımcı kapitalist ile yaptığı sözleşme almıştır. Emekçinin, toprak sahibi ile olan doğrudan ilişkisinin (kölelik, kulluk, serflik ve ekleri, uzantıları, kalıntıları biçimindeki her türlü siyasal ve toplumsal bağımlılığın) yerini, emekçinin, kendi emek-güçlerini satan özgür emekçiler olarak, tarımcı kapitalist ile yaptığı sözleşme almıştır. İki anlamda özgür emekçiler: "Çünkü, bunlar, ne köleler, serfler vb. gibi üretim araçlarının ayrılmaz bir parçasıdırlar, ne de mülk sahibi köylüler gibi üretim araçlarına sahiptirler; bunları, kendi üretim araçları bulunmayan, böyle bir engel ve yükten kurtulmuş kimselerdir.[36]

Rant biçimlerinin farklılığı, toprak mülkiyetinin farklılığından, bir başka deyişle üretim ilişkilerinin farklılığından doğar, toprağın kendisinden değil. Kapitalist-öncesi rant biçimleri ile kapitalist rant arasındaki fark da, dayandıkları üretim ilişkileri arasındaki farktan doğmaktadır. Kapitalist üretim tarzına geçiş biçimlerinde görülen ara biçimleri burada bir yana bırakırsak, kapitalist-öncesi rant biçimleri ile kapitalist rant biçimi arasındaki temel farkı, şuna indirgeyebiliriz: kapitalist-öncesi rant biçimlerinde, rant artı-emeğin normal biçimidir, bir başka deyişle, başlangıçta, artı-emeğin *tamamı* rant olarak belirlenir.[37] Kapitalist

[36] *Kapital*, 1, s. 730-731.

[37] Emek-rant yükümlülüğünden ürün-rant ödeme yükümlülüğüne geçildiğinde, ya da hiç olmazsa birincisinin azalarak yılın birkaç gününe indiği, yılın geri kalan günlerinde üreticinin kendi tasarrufunda bulunan tarlasında çalıştığı durumlarda, bu artı-emek, üreticinin ödemekle yükümlü olduğu artı-üründen büyük olabilir. Şöyle ki, feodal vergilerin miktarı, belirli bir süre sonra, ya toplumsal olarak kararlaştırılır, ya da yasal olarak belirlenir. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğunda, örfi vergilerin esasını oluşturan çift-resmi ya da yedi kulluk (ki, biz bunun angaryaya tekabül ettiğini İnalcık'tan (*Ülke*, 2, s. 183-189) aktarmıştık) Fatih Kanunnamesinde 22 akçe olarak belirlenmiştir, şeri verginin esasını oluşturan aşar ise, ürün üzerinden belirlenmiştir, ve (bazı yerlerde bu oran değişmekle birlikte) onda-birdir. Doğrudan üretici, feodal yükümlülüklerin bu belirlenmesinden sonra, gerek üretim beceri ve bilgisindeki küçük de olsa gelişmeler, gerek üreticinin kendisine mülk edineceği ürünü daha fazla üretme dürtüsü, onun artı-emeğinin sınırlarını genişlettiği gibi, bu artı-emek

rant biçiminde artı-emek ya da artı-değerin tamamı rant değildir, bir kısmı ranttır. Kapitalist üretim tarzı altında, tarımsal üretimde yaratılan artı-değerin bir kısmı, tarımcı kapitalistin, yani sermayenin kârını oluşturur, diğer bir kısmı ise toprak sahibinin rantını oluşturur. Oysa, kapitalist-öncesi üretim tarzlarında, rant artı-emeğin tamamı ve dolayısıyla bu artı-emeğin ürünü ya da bunun para olarak fiyatıdır. Doğrudan üretici, toprağın sahibine, rantı, ister emek biçiminde (emek-rant), ister ürün biçiminde (ürün-rant) ve ister para biçiminde (para-rant) ödesin, durum değişmez. Rantın bu biçim değiştirmesi, doğrudan üretici ile toprak sahibi arasındaki bağımlılık ilişkilerinde bir azalmaya tekabül eder, ve para-rant biçiminde, doğrudan emekçinin toprak sahibi karşısındaki durumu bir kiracıya dönüşür; ama bütün bu rant biçimlerinde, rant artı-emeğin (ya da onun ürününün, ya da bu ürünün para-fiyatının) tümüdür. "Emek-gücü çok küçük ve emeğin doğal koşulları kıt ise, artı-emek de küçüktür, bu pek az üretken artı-emeğin gerçekleştiği artı-ürün de küçüktür."[38], ya da tersi. Burada büyüyüp küçülen artı-emek ve onun gerçekleştiği artı-üründür. Bir zilyed olan doğrudan üreticinin artı-emeğinin *tümü,* hukuken toprak sahibine aittir.[39] Bunun sınırını belirleyen, emek üretkenliğinin doğal koşullarıdır.

Aynî-rant (ürün-rant), kuşku yok ki, emek-ranta göre, doğrudan üretici için daha yüksek bir uygarlık aşamasını, toplumun daha yüksek bir gelişme düzeyini öngörür. Toprak sahibi, artı-emeği, burada, emek-rantta olduğu gibi, do-

zamanına isabet eden artı-ürün miktarının artışına da olanak sağlar. Bunun yanısıra, karşılığı ödenmeyen artı-emek ve buna bağlı olarak karşılığı ödenmemiş olan artı-ürün miktarı başlangıçta belirlenmiş bulunuyordu. İmparatorlukta örneğini gördüğümüz gibi, vergilerin bir kısmı nakit idi, ve akçenin değeri sürekli düşmekteydi. Bundan ayrı olarak, toprağı işleyen üreticinin artı-emeği ve artı-ürünü, yalnızca tarımsal ürünü değil, evde üretilen sanayi ürünlerini de kapsamaktadır. Artı-emeğin ve artı-ürünün büyümesinin bir etkeni de, kırsal ev sanayilerinin gelişmesi ve emeği daha fazla harekete geçirmesidir. Serf olan reaya, bu durumda, para-rant olarak, artı-ürünün daha az bir parçasını ödeyecektir. Dolayısıyla, artı-emeğin bir kısmı, toprağın sahibine ya da onun temsilcisine ödendikten sonra, artı-emek ya da artı-ürünün geriye kalan kısmı, doğrudan üreticinin elinde kalacaktır. Marx, feodal üretim tarzı altında, artı-emek ödemekle yükümlü serfin bir fazla biriktirmesinin sırrını burada bulur. Ama bu, rantın, artı-emeğin normal sınırını oluşturduğu kuralını kaldırmaz.

[38] *Kapital,* 3, s. 830.

[39] *Kapital,* 3, s. 831.

ğal biçimiyle değil, ürün olarak, ürünlerin doğal biçimiyle alır. Emek-rant biçiminde olduğu gibi, burada da, toprak rantı, artı-emeğin, yani doğrudan üreticinin bedavaya gerçekleştirdiği tüm fazla emeğin normal biçimidir.[40]

Aynî-rant, nasıl emek-rantın bir biçim değiştirmesi ise, para-rant da ürün-rantın bir biçim değiştirmesidir. Ve burada, doğrudan üreticinin, toprak sahibine, ürünlerin belirlenen oranlardaki kısmını, ürün olarak değil, bunların fiyatı olarak ödemesi gerekir. Dolayısıyla ürünler doğal biçiminden meta biçimine dönüştürülür. "Doğrudan üretici, hâlâ en azından geçim araçlarının büyük bir bölümünü kendisi tüketmeye devam ederse de, bu ürünün belirli bir bölümü, şimdi metaya dönüştürülmeli, metalar olarak üretilmelidir."[41] Emek-rantın aynî-ranta dönüşmesi, nasıl daha yüksek bir gelişme düzeyini öngörürse, aynî-rantın para-ranta dönüşmesi de, genel olarak meta üretiminde ve dolayısıyla para dolaşımında önemli bir gelişmeyi öngörür. Para-rant, ödenmemiş artı-emeğin normal biçimi olarak sonal (nihaî) biçimi ve aynı zamanda son bulma biçimi olmakla birlikte, emek-rant ve aynî-rantta olduğu gibi, artı-emeğin tümüdür.

Artı-emek, ilkel biçimiyle emek-rant, ürün biçimiyle ürün-rant, meta biçimiyle para-rant haline gelirken, bunlar, birbirleriyle yanyana ve içiçe görülebilir ve bu evrimin pek uzun dönemleri kucakladığı düşünülürse, yanyana bulunması ve içiçe girmesi doğaldır. Yalnız şu var ki, bütün bu rant biçimlerinde, doğrudan üretici, toprağın *zilyedidir*; ve topraktan ayrı olan emek koşulları, yani tarım aletleri vb., önce fiilen, sonra hukuken doğrudan üreticilerin *mülkiyeti* haline dönüşmüştür.

Doğrudan emekçi, ya miras yoluyla ya da başka bir geleneksel hakla toprağın tasarruf hakkını elinde bulundururken, aynı zamanda, toprağın bir eklentisi olarak toprağa bağlıdır, dolayısıyla toprak sahibine de bağımlıdır. İki anlamda da emekçi özgür değildir: hem temel üretim aracı toprağa bağlı, ve hem de toprak sahibine bağımlıdır. Rantın, emek-ranttan aynî-ranta, aynî-ranttan para-ranta dönüşmesi, nasıl emeğin ve genel olarak toplumun daha yük-

[40] *Kapital*, 3, s. 834.
[41] *Kapital*, 3, s. 835.

sek bir gelişme düzeyini gerektirirse, aynı şekilde, emekçinin bağımlılığında bir azalmayı da içerir. Emek-rantta, emekçi, artı-emeğini, toprak sahibinin doğrudan gözetimi ve zorlaması altında harcarken, aynî-rantta, "doğrudan üretici, doğrudan zorlamadan çok koşulların itmesiyle, kırbaçtan çok yasal yollarla, bu emeği kendiliğinden harcamak üzere harekete geçirilir".[42] "Para-rantın egemen olması ile, toprak beyi ile toprağın bir kısmının tasarrufunu elinde tutan ve onu işleyen uyruklar [doğrudan üreticiler] arasındaki geleneksel ve göreneksel yasal ilişki, zorunlu olarak, pozitif hukukun kurallarına uygun olarak sözleşme ile saptanmış saf bir para ilişkisine dönüşür."[43] Dolayısıyla toprağı işleyen zilyed, gerçekte salt bir kiracı haline gelmiştir. Bu dönüşüm, iki farklı biçimde sonuçlanacaktır. Ya toprağın zilyedi olan eski köylü üreticiler, bu zilyedlik haklarını yitirerek, büsbütün mülksüzleşirler, ve onların yerini, kapitalist kiracılar alır. Ya da, eski zilyed, rant karşılığında, rant yükümlülüğünden kendini kurtarır ve işlediği toprağa tam olarak sahip olan bağımsız bir köylüye dönüşür.[44]

Bu dönüşümleri emek üretkenliğinden ve toplumsal gelişme düzeyinden soyutlamak olanaksız olduğu gibi, toprağın kapitalist kiracılar tarafından kiralanmasını da, kırın ötesindeki kapitalist üretimin genel gelişmesinden soyutlamak olanaksızdır. Rantın, para-rant biçimine dönüşerek, rant ödemekle yükümlü köylü ile toprak sahibi arasındaki ilişkinin, salt bir kiracı ilişkisine dönüşmesiyle birlikte, kapitalistlerin toprak kiralaması da kaçınılmaz hale gelir.[45] Başlangıçta kırın sınırları ötesinde boy vermiş bulunan kapitalist, kapitalist üretimin genel gelişmesiyle birlikte, toprak sahibinden, toprağı kiralayarak, buraya, kentlerde edinilmiş olan sermayeyi ve onunla birlikte geliştirilmiş olan kapitalist iş tarzını taşır. "Kapitalist kiracı çiftçi, toprakbeyi ile toprağın gerçek işleyeni arasına girdiği zaman, eski kırsal üretim tarzından doğan ilişkiler parçalanır."[46] Artık emekçinin toprak sahibi ile arasındaki *doğru-*

[42] *Kapital*, 3, s. 833.
[43] *Kapital*, 3, s. 836.
[44] *Kapital*, 3, s. 836.
[45] *Kapital*, 3, s. 837.
[46] *Kapital*, 3, s. 837.

dan ilişki, (emek-rant biçimindeki doğrudan gözetim ve zorlama, aynî-rant biçimindeki yasal zorlama, para-rant biçimindeki sözleşme ile saptanan doğrudan para ilişkisi), bir yandan toprak sahibinin tarımcı kapitalist ile ilişkisine, öte yandan emekçinin tarımcı kapitalist ile ilişkisine ayrılarak, doğrudan üreticiyi toprak sahibinden ayırır ve aynı zamanda toprağı, toprak mülkiyetinden ve toprak sahibinden tümüyle ayırarak, doğrudan üreticinin toprak sahibi ile kişisel bağımlılığına son verir.

Dolayısıyla, sınaî sermayenin, tarıma girmesiyle, tarımcı (sanayici) kapitalistin tarımsal üretime girmesiyle, toprak sahibinin toprak ile olan *doğrudan* ilişkisi, ve bununla birlikte toprak sahibinin tarım emekçisi ile olan *doğrudan* ilişkisi çözülür. "Kapitalist üretim tarzı bir yandan, toprak mülkiyetini, egemenlik ve kulluk ilişkilerinden kopar[ır], öte yandan da, bir üretim aracı olarak toprağı, toprak mülkiyetinden ve toprak sahibinden tümüyle ayır[ır]." "Böylece toprak mülkiyeti, bütün eski siyasal ve toplumsal süslerini ve ilişkilerini, bütün geleneksel ekleri üzerinden atarak, saf iktisadî biçimini alır."[47]

Bu üretim tarzındaki değişiklik, aynı zamanda rant biçimini de değiştirir. Kapitalist-öncesi ilişkilerde, rant, artı-emeğin normal biçimi idi; —ara biçimler bir yana— tarımda kapitalist üretim ile birlikte rant, artı-emeğin normal biçimi olmaktan çıkar, ve tarımsal emekçinin artı-emeğine, artı-değer olarak elkoyan tarımcı kapitalist, elkoyduğu bu artı-emeğin, sermayenin kârının üstündeki fazlasını, rant olarak toprak sahibine öder. "Şimdi rant, artı-değerin ve artı-emeğin normal bir biçimi olmaktan çıkıp, artı-emeğin sermaye tarafından kendisinin resmî ve normal payı olarak istenen bölümünün üzerinde bir fazlaya dönüşmüştür."[48]

Daha önce de belirttiğimiz gibi, tarımda, sermayenin bileşimi, sanayiye yatırılan sermayenin bileşimine göre daha düşük olduğu için, daha fazla artı-değer üretilir. Sanayiye yatırılan sermaye 100, bileşimi 80 + 20 olduğunda, artı-değer oranı %100 ise, üretim-değeri (80 + 20 + 20 =) 120 olduğu halde; tarıma yatırılan aynı büyüklükte sermaye,

[47] *Kapital*, 3, s. 652-653, 653.
[48] *Kapital*, 3, s. 838.

100, bileşimi 60 + 40 ve artı-değer oranı %100 ise, üretim-değeri (60 + 40 + 40 =) 140 olur. Ürünün değeri, sanayi sermayesinde %20 kâr ile 120, tarımsal sermayede %40 kâr ile 140 olacaktır. Her iki sermayenin kâr oranları eşitlenseydi, ortalama kâr oranının %30 ve her iki sermayenin metalarını gerçekleştirmesi halinde 130 olması gerekirken, toprak mülkiyeti, toprak tekeli, sermayeler arasındaki kâı oranının eşitlenmesini engeller, ve aynı büyüklükte sermaye, tarımda ve sanayide farklı büyüklükte artı-değer, ve farklı büyüklükte kâr sağlar. Tarımsal sermayede 140, sanayi sermayesinde 120, fark (140—120=) 20'dir. Sanayide, çeşitli üretim dalları arasmdaki kâr oranları, sermayelerin bir alandan başka bir alana aktarılması olanağı, yani rekabet nedeniyle eşitlendiği halde, toprak sahibi, kâr oranının eşitlenmesini engeller. Eşitlenmeyi engelleyen toprak mülkiyeti tekelidir. Bu farkı, toprak sahibi, rant olarak, kapitalist çiftçiden, rant (icar) olarak peşin almıştır; ve dolayısıyla tarımcı kapitalist, rant olarak farkı (20), toprak sahibine rant olarak ödediği için, onun kârı da eşitlenmiş durumdadır. Gerek sanayi üretimine yatırılan sermaye ve gerek tarıma yatırılan sermaye, sonuçta, gene sermayeleri oranında eşit kâr sağlamış olurlar. Her ikisi de sermaye olarak 100 yatırmışlar, ve her ikisi de, metaların gerçekleşmesiyle 20 kâr elde etmişlerdir. Burada, tarımsal sermayenin kârının kaynağı artı-değer olduğu gibi, toprak sahibinin rantının kaynağı da artı-değerdir. Ama burada açıkça görüldüğü gibi artı-emeği ifade eden artı-değerin tümü, kapitalist-öncesi rant biçimlerinde olduğu gibi, ranta dönüşmemiş, ortalama artı-değerin üzerindeki fazla, ek artı-değer, rantı oluşturmuştur. Eski rant biçimlerinde artı-emek, (şimdi kapitalist üretim tarzının terimleriyle söylersek) artı-değer, rantın normal biçimiyken, "şimdi rant yerine kâr artı-değerin normal biçimi olmuştur" "ve rant, genel olarak artı-değerin değil, yalnızca onun kollarından biri olan, özel koşullar altında bağımsız bir biçime bürünen artı-kârın bir biçimi olarak varlığını sürdürür".[49] Tarımsal emekçinin yıl boyunca harcadığı emeği, gerekli-emek ve artı-emek olarak ikiye ayırırsak, artı-emeğe tekabül eden artı-

[49] *Kapital*, 3, s. 838.

değer, sermaye sahibinin kârı ile toprak sahibinin rantını oluşturur. Öyleyse, burada, kapitalist üretim tarzına dayanan modern toplumun üç büyük sınıfını, ücretli-işçileri, kapitalistleri ve toprak sahiplerini görürüz. Dolayısıyla brüt gelirden ücretli-işçiler emeğin ücretini, kapitalistler sermayenin kârını, toprak sahipleri toprak rantını alırlar. Brüt gelirlerin işçi ücretlerine tekabül eden kısmı düşüldükten sonra, geriye kalan net gelirdir ve net gelir, burada, kiracı çiftçi olan kapitalist ile toprak sahibi arasında paylaşılmıştır. Kapitalist toprak rantı, açıktır ki, tarımsal üretim alanına özgü artı-değer fazlasından doğmaktadır. Kiracı çiftçi olan kapitalist, sermayesi aracılığıyla, tarım emekçisinden doğrudan çekip aldığı bu artı-değer fazlasını, rant olarak, toprak sahibine aktaracaktır. Toprak sahibine rant olarak aktardığı bu artı-değer fazlasının miktarı, ortalama olarak, "tarımsal-olmayan üretim alanlarındaki sermayenin gerçekleştirdiği ortalama kâr tarafından ve bu ortalama kârın düzenlediği tarımsal-olmayan üretim-fiyatları tarafından konan sınırlara bağlıdır."[50]

Ortalama kâr, yani farklı üretim dalları arasındaki farklı kâr oranlarının eşitlenmesi, üretim-fiyatını düzenler. Çünkü, üretim-fiyatı, maliyet-fiyatı ile ortalama kârdan oluşur. Gerek bu ortalama kâr ve gerek ortalama kârın düzenlediği üretim-fiyatı, kırsal ilişkilerin dışında, kent ticaret ve sanayii içinde oluşur. Rantın dönüşerek, bir yandan doğrudan üreticiyi salt bir kiracı haline getirdikten, yani doğrudan üretici toprağın zilyedi olmaktan çıktıktan, ve toprak, sahibi tarafından, rantı ödeyene kiralanabilir duruma dönüştükten sonra, başlangıçta, kırsal alanın sınırları ötesinde duran sanayi sermayesi için kiralanması olanağı da yaratmış olur. Şunu da ekleyelim ki, "bu biçim, yalnızca feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçiş döneminde dünya piyasasına egemen olan ülkelerde genel kural haline gelebilir".[51]

Burada, bir geçiş biçimi olarak ortakçı köylü konusunda, kısa da olsa durmak gereği var, çünkü ortakçılık, Türkiye'de özellikle bazı bölgelerde önemli bir yer tutmaktadır.

[50] *Kapital*, 3, s. 838.
[51] *Kapital*, 3, s. 837.

Köy Envanter Etüdlerine göre, ortakçı işletme sayısı 18.400, ve kiracı işletme sayısı 4.234'tür. Ortakçılık ya da yarıcılık sisteminde, emekçi köylü ile toprak sahibi arasında, koşullara göre olduğu gibi, ülkenin farklı bölgelerine göre değişen sözleşmeler yapılır. Topraktan ayrı olarak, toprak sahibi, tohumunu ve çifthayvanını verir, emekçi köylü ailesi emeği sağlar. Ya da, tohum toprak sahibinin, çifthayvanı emekçinindir. Veya eskiden bu aynı kişiler arasında ilişkinin yinelenmesi sonucu toprak sahibinin kasabada oturduğu ve toprakların kasabadan uzak bir yerde olduğu durumlarda, toprak sahibi, ertesi yılın tohumluğunu daha harmanda ayırır, ve bunu ortakçıya teslim eder. Giderek aynı biçimde yenilenen bu tohumluk, fiilen, toprak sahibi ile ortakçının ortaklaşa mülküne dönüşür. Dolayısıyla tohum ortaklaşa olur. Ve bir başka biçimde de tohum ve çifthayvanı emekçinindir, o, burada, hemen hemen bir kiracı gibi görünür. Ama ürünü, yarıyarıya bölündüğü için, durumu kiracıdan farklıdır.

Bütün durumlarda, tohum çıkıldıktan sonra, geriye kalan ürün, durumun ve bölgenin farklılığına göre, farklı oranlarda paylaşılır. Bu farklılık, çeşitli bölgelerde de ayrıca farklıdır. Ama, ilke olarak, üretim araçlarının, yani sermayenin kârına tekabül eden kısım, bu üretim araçlarının sahibine ürün olarak ödenir. "Burada toprak sahibi tarafından maledinilen pay, salt bir rant biçimini taşımaz. Bu, gerçekte, koyduğu sermayenin faizini ve bir fazla rantı içerebilir. Çiftçinin hemen hemen tüm artı-emeğini de emebilir, ya da ona bu artı-emeğin daha büyük ya da daha küçük bir parçasını bırakabilir."[51a] Ortakçı, burada, ürünün bir bölümünü emekçi olarak, bir bölümünü emek araçlarının bir kısmının sahibi olarak; toprak sahibi ise, ürünün bir bölümünü toprak sahibi olarak, bir bölümünü de ödünç sermaye veren olarak istemektedir.

Yarıcılık sistemi veya ortakçılık, başlangıçtaki rant biçimlerinden kapitalist ranta bir geçiş biçimi olarak ortaya çıkabileceği gibi, Türkiye'de feodal üretim tarzının doğal biçimi olarak da izlenebilir. Çünkü, feodal biçimlerde, birçok durumda, emekçi köylü ailesinin, ya tohumu ya da çift-

[51a] *Kapital*, 3, s. 841.

hayvanı veya her ikisi birden olmayabilir. Bu durumda, feodal toprak sahibi ona bunlardan birini ya da her ikisini verebilir. Buna karşılık, tohumunu, gene ürün olarak aldıktan sonra, ürün, belirlenen oranlarda paylaşılır. Feodal toprak sahibi olarak aldığı onda-bir yerine, on birimlik üründen tohum çıktıktan sonra, eğer sekiz birim ürün kalmışsa, bunun dört birimini alır. Feodal toprak rantı onda-bir idi ve burada bir birim alması gerekirken, ortakçılık sistemi, ona bir yerine dört birim almasını sağlamış, şimdi üç birim daha fazla almıştır. Bu, feodalin emekçiye verdiği tohum dahil üretim araçlarının (eğer buna sermaye diyebilirsek) sermaye olarak faizidir. Böylece feodal toprak sahibinin kendisi, ortakçılık sistemiyle, üretici köylülüğün artı-emeğinin bir bölümüne de, üretim araçları sahibi olarak elkoyar, ve bu, kapitalist-öncesi üretim ilişkisi içersinde, üretime yatırılmış bir sermayenin kârı olarak değil, üretim araçlarının fiyatını faize vermiş bir tefeci-sermayenin faizi gibi görünür.

7. TOPRAĞIN FİYATI VE RANTIN SINIRI

Toprak, sahibine ister miras yolu ile geçmiş olsun; ister bir bedel ödeyerek, ister hiç bir bedel ödemeden toprağın sahibi olmuş olsun, toprağın özel mülkiyeti, onu alınıp satılan bir metaya dönüştürür. Toprağın değeri yoktur, "çünkü hiç bir maddeleşmiş emeği temsil etmemektedir ve dolayısıyla normal olarak, değerin, para terimi ile ifadesinden başka bir şey olmayan fiyata da sahip değildir. Değer yoksa, *eo ipso* [aynı gerçekten] para ile ifade edilebilecek bir şey de yoktur."[52] Dolayısıyla, toprağın *kendisinin* bir fiyatı da yoktur. Ama toprak, alınır satılır olduktan sonra, onun fiyatı da var demektir. Toprak alımı için harcanan para üretime girmez. Eğer, toprağı işleyen köylü, toprağı satın aldığı parayı faizle aldı ise, onun faizini, bu toprağın rantından öder. Eğer bu para toprağı işleyen köylü tarafından harcanırsa, bu onun üretim araçları almak için sermayesini daralttığından, ürünün maliyet-fiyatını etkiler. Ama hangi durumda olursa olsun, toprak alımı için harca-

[52] *Kapital*, 3, s. 683.

nan para üretime girmez, toprağı satanın elinde, para olarak varlığını sürdürür, eğer bu kimse, bu parayı, para-sermaye olarak kullansa, diyelim faize verse, ona bir faiz getirir; ama bu parayı elinden çıkarmış olan ve buna karşılık toprağın yeni sahibi olan için, bu toprak hiç bir değer üretmez. Toprağı işleyen köylü, bu toprağın mülkiyetine sahip olmak için, herhangi bir para harcadığı gibi hiç para harcamasa da, toprağın doğal verimliliğinde, emek üretkenliğinde hiç bir değişiklik olmaz.

Eğer toprağı kiralayan kapitalist çiftçi, toprak sahibine, yılda, diyelim 1.000 lira rant ödüyorsa, ve ortalama faiz oranı da %10 ise, toprak sahibi, bu 1.000 lirayı faiz yolu ile elde etmek istese, 10.000 liralık bir para-sermayeyi faize vermesi gerekirdi. Toprak sahibi ister toprağın sahibi olarak bunu kapitalist kiracıya kiraya versin, ister bu toprağı satarak, satıştan elde edeceği miktarı faize versin, rant olarak da, faiz olarak da aynı miktarı, 1.000 lirayı alacaktır. İşte bu miktarı (1.000 lirayı), faiz olarak değil de, rant olarak alması için, toprağın 10.000 liralık bir fiyatı olması gerekir. Toprağın kendisinin bir değeri olmadığı, hiç bir maddeleşmiş emek içermediği, değerin para olarak ifadesi olan bir fiyatı bulunmadığı halde, burada toprağın fiyatı olarak görünen şey, sermayeye çevrilmiş ranttan başka bir şey değildir; "Sermayeye dönüştürülen toprak rantı, toprağın alış fiyatını ya da değerini oluşturur."[53]

Toprak rantının sabit bir miktar olduğunu varsayarsak, faiz oranı düştükçe toprağın fiyatı yükselir, ya da faiz oranı yükseldikçe toprağın fiyatı düşer. Örneğin ortalama faiz oranı %10'dan %8'e düşecek olsa, rant miktarı aynı kaldığına göre, rant miktarı olan 1.000 lirayı, faiz olarak sağlayacak sermayenin miktarı da 10.000 liradan 12.500 liraya yükselmek gerekir; dolayısıyla, bu kez aynı rantı (1.000 lirayı) getirecek olan toprağın fiyatı, 10.000 liradan 12.500 liraya yükselir. Faiz oranı, tersine, %10'dan %12'ye yükselecek olursa, 1.000 lirayı bu kez, 8.333⅓ lira getirecektir, dolayısıyla toprağın fiyatı 10.000 liradan 8.333 liraya düşecektir.

Ama küçük toprak mülkiyetinin ağır bastığı ve doğru-

[53] *Kapital*, 3, s. 658.

dan üreticinin geçimlerini sağlamanın zorunlu koşul olduğu yerde, bir yandan toprağa olan talep artarken, öte yandan toprağın üretici için bir rant değil, varlığını sürdürmek için zorunlu bir koşul olması dolayısıyla, toprağın fiyatı, "faiz oranından bağımsız olarak ve çoğu kez onunla ters orantılı olarak yükseltilir".[54] Toprağın fiyatı, düşük faiz oranı ile düşerken, burada, tersine, nispeten yüksek bir faiz oram ile toprağın fiyatı yükselir.

Ama biz, toprağın fiyatını belirlerken, başından beri, rant miktarım belirli bir büyüklük olarak aldık, ve sabit bir büyüklük olduğundan hareket ettik. Oysa, toprak rantının miktarı, emeğin bağımsız gelişmesiyle belirlenir. "Toprak rantının miktarı (ve onunla birlikte toprağın değeri) toplam toplumsal emeğin bir sonucu olarak, toplumsal gelişme ile büyür."[55] Meta üretimi ve meta üretiminin mutlak biçimi olan kapitalist üretim geliştiği sürece, artı-değer ve artı-ürün üretimi de gelişir. Artı-değer geliştiği oranda, toprak sahibi, toprak mülkiyeti aracılığıyla, rantının değerini yükseltme yeteneğine kavuşur. Oysa toprak sahibi, artı-değer ve artı-ürünün gelişmesinde, kapitalist gibi faal bir görev almamıştır. "Ama toprak sahibi, bu büyümeye hiç bir katkıda bulunmadan, yalnızca artı-ürün ve artı-değerdeki büyüyen payı maledinme durumundadır."[56] Meta üretiminin ve meta üretiminin mutlak biçimi olan kapitalist üretimin gelişmesiyle birlikte artı-ürün ve artı-değerdeki büyüyen payı, toprak sahibi, maledinme durumunda olduğu için, bu büyüme ile birlikte, rant miktarı büyür ve dolayısıyla toprağın fiyatı da yükselir. Toprağın fiyatının yükselmesine, bir de, paranın değer kaybından doğan nominal büyümesini eklemek gerekir.

Başlangıçta, tarımsal emeğin doğal verimliliği, artı-emeğin sınırının artı-ürünün miktarının belirlenmesine temel oluşturduğu gibi, bu artı-emek ve artı-ürün miktarı da toprak rantı ile çakıştığı için, rantın miktarını da başlangıçta belirlemiş olur. Emek-rant, aynî-rant ve para-rantta, rant miktarı bir kez belirlendikten ve geleneksel

[54] *Kapital*, 3, s. 849.
[55] *Kapital*, 3, s. 672.
[56] *Kapital*, 3, s. 673.

olarak yerleştikten sonra, bu miktarlar, sözlü ya da yazılı olarak yasal olarak saptanır. Bu saptamadan sonra, doğrudan üreticinin emek üretkenliğindeki gelişmeler ve onun bağımlılığındaki azalmayla birlikte emeğini daha büyük bir enerjiyle harekete geçirme isteği, onun, rant olarak ödediği miktarın üstünde kendisi için bir artı-emek harcamasının ve kendisinin maledindiği bir artı-ürün üretmesinin temelini oluşturuyordu. Kapitalist üretim tarzında ise, toplumsal gelişme ile büyüyen artı-değer ve artı-ürün payını, toprak sahibi maledinme durumunda olduğu için, bu toprağın fiyatını ya da toprağın değerini yükseltir.

Biz buraya kadar, konumuzu yalınlığı içersinde sürdürebilmek için, tarımsal emek üretkenliğinin, tarımsal alanın kendi içersindeki farklılıklarına değinmedik. Küçük tarımsal işletmenin, ve özellikle küçük toprak mülkiyetinin ağır basması nedeniyle, toprak mülkiyetini gerek büyüklük ve gerek verimlilik bakımından birbirine eşit olarak aldık. Toprak mülklerin büyüklükleri açısından farklılığına değindiğimiz yerde ise, bu toprakların verimliliklerinin aynı olduğunu kabul ettik.

Eğer soruna, tarımsal üretim ile sınaî üretim arasındaki karşılıklı ilişki açısından değil de, bu kez, tarımın kendisi içersinde, kapitalist tarım ile küçük köylü tarımı arasındaki karşılıklı ilişki açısından bakacak olursak, burada, aynı üretim alanı olan tarım içersinde, üretkenlik farkının yalnızca sermaye bileşiminde kendini ortaya koyan toplumsal nedene değil, tarımsal emeğin doğal verimliliğine de bağlı olduğunu görürüz.

Farklı üretkenlikteki topraklarda, tarımsal emeğin doğal üretkenliği farklı olduğu için, verimsiz topraklarda üretilen bir birim ürünün içerdiği değer, verimli toprakta üretilen aynı birim ürünün içerdiği değerden fazladır. Eğer, piyasa-değeri, ortalama verimlilikteki topraklardan üretilen ürünlerin değeri üzerinden düzenleniyorsa, o zaman, en verimsiz topraklarda üretilen ürünler kendi değerlerinin altına, ve en verimli topraklarda üretilen ürünler kendi değerlerinin üstüne satılır. Burada, tarımsal emeğin, doğal verimliliğindeki farkı, eğer üreticiler, topraklarının sahibi iseler, kendileri maledinirler. Rantın sınırlarını, tarımsal

emeğin doğal verimliliği belirlediği için, üretici, toprağın sahibi değilse, bu rantı, artı-ürün içersinde toprak sahibine öder. Kapitalist tarım işletmesinde ise, bu fark, tarımcı kapitalistten, toprak sahibi adına alınmıştır.

Emek üretkenliğinin toplumsal koşullara bağlı olarak yükselmesi, yani tarıma, küçük köylünün ortalama sermaye bileşimine göre, daha büyük miktarda sermaye yatırılması, burada, emek üretkenliğini, küçük köylü işletmesine göre artırır. Farklılık rantı, burada, iki biçimde gerçekleştirilebilir. Ya diyelim aynı verimlilikte iki ayrı topraktan birine hiç ek sermaye yatırılmasın ve diğerine belirli büyüklükte ek sermaye yatırılsın. Ek sermaye yatırılmayan toprağa göre, ek sermaye yatırılan toprakta farklı büyüklükte ürün elde edilebilecektir. Ya da aynı verimlilikteki toprağa birinci yıl herhangi bir ek sermaye yatırılmamış olsun, ertesi yıl belirli büyüklükte bir ek sermaye yatırılsın, ve gene ikinci yıl daha fazla miktarda ürün elde edilecektir. Burada, fazla ürün dolayısıyla, tarımcı kapitalist, ek sermayenin ortalama üzerinden ek kârını, ve toprak sahibi bunun üzerindeki fazlayı alacaktır. (Farklılık rantının ayrıntılarına konumuz gereği girmiyoruz.)

Ama yukarda belirttik ki, tarıma sermayenin yatırılması, —büyük toprak mülkiyetinin varlığı vb. gibi diğer koşullar dıştalanırsa—, iki bakımdan olanaklıydı. Biri, sermaye yatırımı, hem kapitalist açısından kâr, ve hem de toprak sahibi açısından rant getirdiği zaman. Ve şu da olanaklıydı, toprak sahibi, sermayenin kârını sağladığı zaman, rantından vazgeçebilir ve bir kapitalist olarak toprağa sermaye yatırabilir. Her iki durumda da, tarıma sermaye yatıracak ölçüde bir sermaye fazlası olmak gerekir.

8. KÜÇÜK KÖYLÜNÜN ARTI-EMEĞİNİN, TOPLUMA BEDAVA BIRAKILMASI (SERMAYENİN KÂRINI VE TOPRAĞIN RANTINI ALMAMASI)

Toprağın fiyatının oluşması, bir başka deyişle onun bir meta gibi alınıp satılması, aynı zamanda, ona herhangi bir para ödenmeden mülk ediniliyor olsa bile köylünün işlediği küçük toprak parçalarının da fiyatını oluşturur, ve bunların da bir fiyatı olduğunu varsaymamızı zorunlu kı-

lar. Biz, yukardan beri izledik ki, kapitalist üretim koşullarında, toprak sahibi, üretim-fiyatı üstündeki fazlayı, rant olarak maledinir. Küçük toprak mülkiyetine dayanan köylü işletmelerinde de, köylünün, toprağın mutlak rantını alacağı, yani üretim-fiyatı üstündeki fazlayı maledineceği düşünülebilir. Oysa "burada, tarım, çoğunlukla, doğrudan geçim için toprağın işlenmesi olarak sürdürüldüğüne göre, ve toprak, nüfusun çoğunluğunun emeği ve sermayesi için vazgeçilmez bir istihdam alanı olarak varolduğuna göre, ürünün düzenleyicisi piyasa-fiyatı, ancak olağanüstü koşullarda değerine ulaşır."[57]

Biz daha önce gördük ki, ürünün değeri, onun içerdiği emek miktarı ile (emek-zamanı ile) ölçülür. Dolayısıyla bir ürünün değeri, bu ürüne üretim araçlarından aktarılan geçmiş emek ile bu ürünün üretilmesi için harcanan canlı emeği içerir. Canlı emek, emek üretkenliğinin bir sonucu olarak, iki kısımdan oluşur. Bir işgünü içersinde, emekçinin bu işgünü süresince harcadığı emeği, ertesi gün yeniden harcayabilmesi için gerekli geçim nesnelerine gereksinmesi vardır. Bir işgününün belirli bir kısmında, gerekli geçim nesnelerini karşılayacak değer yaratır, diğer kısmında ise fazladan bir değer yaratır. Dolayısıyla, ürün, (o ürüne üretim araçlarından aktarılan) geçmiş emeği ve (o ürünü üretmek için harcanan) canlı emeği içerir; yani ürünün değeri geçmiş emek, (canlı emeğin kısımları olan) gerekli-emek ve artı-emekten oluşur. Üretici ürünü değerine sattığı zaman, bu ürün, ona, o ürüne aktarılan üretim araçlarının değerini, o üründe maddeleşen canlı emeğin gerekli-emeği temsil eden ücretini, ve gene canlı emeğin artı-emeği temsil eden kısmını, alıcıdan eşdeğer olarak alır. Böylece, sermayenin ürüne aktarılan kısmını yeniler, kendi ücretini alır, ve bir de fazla elde eder. Bu fazla, gördük ki, kapitalist üretime dayalı tarımsal üretimde, bir kısmı sermayenin kârı, ve diğer kısmı toprak sahibinin rantı olmak üzere ikiye ayrılan artı-değerdir. Ama kapitalist üretim tarzında, üretim-fiyatı, üretim-maliyetleri ile ortalama kârdan oluşur. Çünkü farklı üretim dallarındaki sermayelerin

[57] *Kapital*, 3, s. 843.

bileşimi farklıdır ve dolayısıyla farklı sermaye bileşimine sahip üretim dallarında artı-değer de farklıdır. Rekabet, bu farklı artı-değerleri, ortalama kâr oranına dönüştürerek, eşitler. Dolayısıyla, toplam toplumsal artı-değer, yatırılan toplam sermaye tarafından maledinilir, ama her sermaye, üretimine girdiği artı-değeri değil, toplam sermayeye isabet eden payını alır. Dolayısıyla, sermaye, hangi üretim dalma yatırılırsa, eşit oranda kâr alır. Çünkü rekabet, üretim dalları arasındaki farklı artı-değerleri, yatırılan toplam sermayeye oranlayarak, eşitler. Ama, toprak mülkiyeti tekeli, bu eşitlemeyi engeller. Tarımda, sermaye bileşimi, sanayiye göre daha düşük, dolayısıyla canlı emek öğesi ağır basar. Bu nedenle, artı-değer, sanayiye göre daha büyüktür, dolayısıyla, tarımsal ürünün-değeri daha büyüktür. Ama, sanayide üretim dalları arasındaki artı-değerler, kâr olarak, eşitlendiği halde, tarımsal alanda üretilen artı-değer, bu eşitlenmeye girmez. Dolayısıyla, tarımsal üretimde elde edilen fazla artı-değer sınaî ürünlerin üretim-fiyatıyla eşitlenmez, ve bu fazla artı-değer, satış-fiyatıyla gerçekleşir. Tarımcı kapitalist, sermaye sahibi olarak, sermayesi oranında kârını aldıktan sonra, fazla artı-değeri temsil eden artı-kârı, toprak sahibine rant olarak öder. Bunun anlamı şudur ki, kapitalist üretim tarzında, ürün, üretim-fiyatı üzerinden satıldığında, yani satış-fiyatları ürünün maliyeti ve kârdan oluştuğu zaman, burada, tarımcı kapitalist, sermayenin kârını alacak ve üretime devam edecektir. Ama, sanayi sermayesi, tarıma girmek istediği zaman, önünde, toprak mülkiyeti engeli ile karşılaşır. Toprak sahibi, ancak, toprağın fiyatını, ortalama faiz oranı üzerinden gerçekleştireceği bir rant sözleşmesi yapmadan, toprağını, kapitalist kiracıya, kiraya vermeyecektir. Yani, kapitalist, sermayesini tarıma yatırması için, buradan, kendi sermayesinin toplam sermayeye oranında ortalama kârını almalıdır; toprak sahibi, toprağını, kiraya vermek için, toprağın fiyatı ile, yani toprağını sattığı zaman eline geçen parayı, faize verdiği zaman elde edeceği faizi, rant olarak almalıdır. Eğer, sanayici kapitalist, sermayenin ortalama kârını alamayacak olursa, tarıma yatırım yapmaktan vazgeçecektir; ve eğer toprak sahibi, toprağın fiyatını gerçekleştireceği bir

rant alamazsa, toprağını kiraya vermeyecektir.

Oysa küçük toprak mülkiyeti temeline dayanan üretimde, durum böyle değildir. Çünkü, üretici köylü, çoğunlukla, toprağı ortalama kâr için değil, doğrudan geçim için işlemektedir; ve gene üretici köylü, toprağını, rant için değil, nüfusun çoğunluğunun emeği ve sermayesi için vazgeçilmez bir istihdam alanı olduğu için işlemektedir. "Bir toprak parçasına sahip olan köylü için, kendisi bir küçük kapitalist olduğu ölçüde, sömürü sınırı, sermayenin ortalama kârı ile saptanmaz; öte yandan, bir toprak sahibi olduğu ölçüde, rant zorunluluğu ile de saptanmaz."[58] Bir kapitalist olarak, onun için mutlak sınır, gerçek maliyetlerin çıkarılmasından sonra, kendisine ödediği ücretlerden başka bir şey değildir.[59] Oysa, ürünün değeri, maliyetler ile ücretten ayrı olarak, artı-değeri de içerir. Ama o, maliyetleri çıkardıktan sonra, kendi ücretini aldığı sürece, toprağını işlemeye devam edecektir. Dolayısıyla üründe gerçekleşen artı-emeğin değerini, topluma bedavadan bırakmaya razıdır. Dolayısıyla, o, kapitalist olarak, ortalama kâr zorunluluğu ile hareket edecek serbestliğe sahip değildir. Ürünün içerdiği artı-değeri, ortalama kâr olarak da olsa, gerçekleştiremediği için, üretimden vazgeçemez. Çünkü, o zaman, kendi geçim araçlarını üretemez, ücretini alamaz. Onun için esas olan, zorlayıcı olan, yaşayabilmesidir. Bu doğal zorunluluk, birbirine bağlı olarak iki biçimde önüne çıkar: o yılki geçimini sağlaması için ücretini alması gerekir, ve ertesi yıl üretime devam edebilmesi için üretim araçlarından ürüne aktarılan miktarı, yeni maliyet giderlerini alması gerekir. Ürünün fiyatı, bu maliyeti ve ücretleri karşıladığı sürece, üretime devam edecektir. Kiracı çiftçi olan kapitalist, ortalama kâr olmadığı zaman üretime devam etmediği, ve sermayesini tarımdan çekerek, başka bir üretim alanına yatırdığı halde, kapitalist sıfatıyla köylü, aksi halde ücretini alamayacağı ve yeniden-üretime devam edemeyeceği için, böyle bir kâr zorunluluğuyla hareket etme durumunda değildir.

Toprak sahibi olarak ise, mülkiyet engeli ortadan kalk-

[58] *Kapital*, 3, s. 843.
[59] *Kapital*, 3, s. 843.

mıştır. Çünkü, toprak sahibi, burada, emek ücreti dahil sermayeden ayrılmış değildir. Toprak sahipliği, ancak sermaye yatırımına engel olduğu zaman mülkiyet engeli de kendisini hissettirebilir. O, toprak sahibi sıfatıyla, kapitalist olan kendisine bir engel çıkarmak, sermayesinin yatırımını önlemek için, hiç bir maddî nedene sahip değildir. Çünkü, böyle bir engeli, ancak, artı-değerden pay almak için çıkaracaktı; artı-değerden payını almadığı zaman da, toprak sahibi açısından, toprağın işletilmesinin kendisi için (toprağın zayıflamadığını varsayıyoruz) hiç bir yararı olmayacaktı. Bir kapitalist olan kendisine bu engeli çıkardığında, yalnızca sermaye yatırımını engellemeyecek, aynı zamanda, emek-gücünü de gerçekleştirme olanağını kendi elinden almış olacaktır. Toprak sahipliği (emek dahil) sermayeden ayrılmadığı için, sermaye yatırımının toprak mülkiyeti tarafından engellenmesi de ortadan kalkmıştır.

Ücretli emekçi olarak, o, ücretini, kapitalist olan kendisinden alacaktır. Maliyet-fiyatı, biliyoruz ki, ürüne aktarılan geçmiş emek, yani değişmeyen sermaye ile ürüne doğrudan katılan canlı emek ücreti, yani değişen sermayeden oluşur. Oysa ürünün-değeri, bunlardan (yani maliyet-fiyatından) ayrı olarak artı-değeri de içerir. Köylünün ürettiği ürünün-değeri, maliyet giderleri, kendi ücreti ve bir de artı-emeği temsil eden değer miktarını içerdiği halde, bir kapitalist olarak onun için mutlak sınır, gerçek maliyetlerin çıkarılmasından sonra, kendisine ödediği ücretlerden başka bir şey değildir. Ürünün-fiyatı, bu ücretleri karşıladığı, hatta asgari düzeyde karşıladığı zaman bile, toprağını ekecektir.

Sonuca bir adım yaklaşırsak, köylü, sahibi olduğu toprağı işlemesi ya da işlemek üzere toprak satın alması için, bir kapitalist olarak, tarım ürünlerinin piyasa-fiyatımn, bir ortalama kâr getirmeye yetecek yüksekliğe çıkması gerekli değildir. Toprak sahibi olarak, tarım ürünlerinin piyasa-fiyatının, ortalama kârın üstünde bir fazla getirecek yüksekliğe çıkması, yani ortalama kârın üstünde oluşan bir artı-kâr getirmesi de gerekli değildir. Bir başka deyişle, kapitalist üretim tarzı koşullarında, kapitalistin kârı, toprak sahibinin rantı, burada, köylünün, toprağım işlemeye de-

vam etmesi için bir zorunluluk olarak kendini göstermez. Köylünün toprağı işlemesi için, "piyasa-fiyatının, ürünün, ya değerine ya da üretim-fiyatının düzeyine yükselmesi gerekmez".[60]

Oysa, biz biliyoruz ki, ürünün-değeri, maliyet-fiyatları ile artı-değeri içerir; üretim-fiyatı ise, maliyet-fiyatı ile ortalama kârı içerir. Ürünün-değeri, "esas olarak parça topraklardan oluşan bir ekonomiye sahip ülkelerde, canlı emek öğesinin ağır basması yüzünden genellikle üretim-fiyatından daha yüksek olacaktır".[61] Ürünün-değeri, aşağıda daha da açacağımız gibi, üretim-fiyatından daha yüksek olduğu halde, piyasa-fiyatı, ürünün değerine yükselmediği, diyelim üretim-fiyatına satıldığı zaman, onun içerdiği artı-emeğin (ya da artı-değerin) tümü gerçekleştirilememiş demektir. Bu kısım, topluma bedavadan verilir. Oysa, biz sürekli olarak yineledik ki, kapitalist üretim tarzı koşullarında, üretim-fiyatının üstündeki fazla, toprak rantını oluşturmaktaydı. Dolayısıyla, ürünün piyasa-fiyatı, üretim-fiyatıyla çakıştığı zaman, toprak rantı gerçekleşmemiş olur, bir başka deyişle, artı-emeğin toprak rantını temsil eden kısmı, topluma bedavadan verilir.

Gene diyelim ki, piyasa-fiyatı, üretim-fiyatının düzeyine yükselmediği, yani üretim-fiyatının altında olduğu zaman, ortalama kâr ya da ortalama kârın bir kısmı gerçekleşmemiş demektir. Oysa, biz sürekli olarak yineledik ki, kâr oranı, artı-değerin yatırılan toplam sermayeye oranıdır; kâr, genel kâr oranı tarafından belirlenir, dolayısıyla kâr artı-değerdir, ama artı-değerin toplam sermayeye oranı olarak ifade edildiği için, sömürüyü küçük gösteren bir sayı ve ad değişikliğinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla köylünün ürününün, kapitalist üretim tarzı koşullarında, artı-değerin kârı oluşturan kısmı, burada gerçekleşmez ya da tam olarak gerçekleşmez. Ürünün piyasa-fiyatı, maliyet-fiyatı ile üretim-fiyatı arasında bir düzeyde kaldığı zaman bir ortalama kârın altında gerçekleşeceği anlaşılır bir şeydir. Ama ürünün piyasa-fiyatı, maliyet-fiyatı ile çakıştığı zaman, köylü, yalnızca gerçek maliyet giderleri ile üc-

[60] *Kapital*, 3. s. 844.
[61] *Kapital*, 3, s. 943.

retini alır. Piyasa-fiyatı, maliyet-fiyatının altına düştüğü zaman, köylü, gerçek maliyet giderlerini alır ve ücretinde ise bir azalma olur. Aynı şeyleri sondan başa sıralarsak, piyasa-fiyatı, maliyet-fiyatının üstüne çıktığı zaman, artı-emeğin bir kısmını gerçekleştirmiş ve bir kâr sağlamış olur. Piyasa-fiyatı, üretim-fiyatları düzeyine yükseldiği zaman gerçek maliyet giderlerini ve ücretini aldığı gibi, ortalama kârı da alır. Piyasa-fiyatı, ürünün değerine yükseldiği zaman, kârından başka, bir de artı-kâr (rant) alır. "Ama burada tarım, çoğunlukla doğrudan geçim için toprağın işlenmesi olarak sürdürüldüğüne göre, ve toprak, nüfusun çoğunluğunun emeği ve sermayesi için vazgeçilmez bir istihdam alanı olarak var olduğuna göre, ürünün düzenleyici piyasa-fiyatı, ancak olağanüstü koşullarda değerine ulaşacaktır."[62]

Olağanüstü koşulların neler olduğunu daha önce ayrıntılarıyla açıklamış, arz talepten eksik olduğu zaman, olağanüstü koşulların doğacağını görmüş bulunuyorduk. Oysa, küçük topraklardan oluşan köylü ekonomisinde, arzın talebin altına düşmesi, kıtlık yılları dediğimiz dönemlerde ortaya çıkar, ve o zaman en elverişsiz topraklarda yetiştirilen ürünün değeri, piyasa-fiyatını oluşturur. Ortalama topraklarda ve en elverişli topraklarda üretilen ürünler, kendi değerlerinin üstünde bir fiyata satılırlar. Böyle bir durumda, tarımsal doğal emek üretkenliği, asgarî bir düzeye inmiş olacağı için, köylü açısından durum daha da güçleşir. Çünkü, durumun gereği olarak, tarımsal ürünün daha büyük bölümü, doğrudan köylü ailesi tarafından tüketilir ve ancak bunun fazla kısmı, meta olarak kent ticaretine ulaşır. Köylü ailesinin doğrudan tüketeceği kısım (nüfus artışını saymazsak) sabit bir büyüklük olduğunda, doğal emek üretkenliğinin düşmüş olması ile, toplam ürün kitlesi azalacağından, üretilen ürün kitlesi, doğrudan tüketilen ürün kitlesiyle çakışabilir. Üretilen toplam ürünün değeri, o zaman, doğrudan tüketilen ürünün değerine (değişebilir, yani her an metaya çevrilebilir olduğu için, bir değişim-değerine sahip olduğunu varsayıyoruz) eşit olacaktır. Yani, köylünün gerçek maliyet giderleri ve ücretleri de, do-

[62] *Kapital*, 3, s. 843.

ğal olarak yükselmiş olacaktır. Ancak doğrudan tüketeceği ürünün üstünde bir fazla üretilmiş ise, o zaman, bunun, değeri üzerinden satılacağı, ve olağanüstü koşullarda ise, bunun sınırlarının büyük ölçüde daralacağı anlaşılır bir şeydir.

9. TARIMA SERMAYE YATIRILMASININ ENGELLERİ VE TOPRAK SAHİBİNİN KAPİTALİST OLARAK TOPRAĞINI İŞLETMESİ KOŞULLARININ ORTAYA ÇIKIŞI

Üretkenlik düzeyi, "değişmeyen sermayenin değişen sermayeye nispî üstünlüğünde, ya da —verilen sermaye için— ücretler için kullanılan bölümün sürekli azalmasında kendini gösterir".[63] Bu, aynı zamanda, hem toplam toplumsal sermayenin ortalama bileşiminin düzeyinde, hem de bir üretim dalındaki sermaye bileşiminin toplam toplumsal sermayenin ortalama bileşimine göre yüksek ya da düşük olmasında kendini gösterir.

Bir ülkenin toplam toplumsal sermayesinin ortalama bileşimi, o ülkenin gelişme düzeyini ifade eder, ve "ilerleme, değişen sermayeye oranla değişmeyen sermayedeki nispî artışla ölçülebilir".[64] Belli bir üretim alanındaki sermaye bileşimi, ortalama toplumsal sermaye bileşiminin daha üstünde ise, bu üretim alanındaki toplumsal emek üretkenliği ortalama emek üretkenliğinin üstündedir; tersine, belli bir üretim alanındaki sermaye bileşimi ortalama toplumsal sermaye bileşiminin daha altında ise, toplumsal emek üretkenliği ortalama emek üretkenliğinin altındadır. Örneğin, eğer tarımdaki sermaye bileşimi, toplumsal sermayenin ortalama bileşiminden düşükse, tarım, sanayiye göre, aynı ölçüde gelişmemiş demektir. "...bizzat tarımın ilerlemesinin, değişen sermayeye oranla değişmeyen sermayedeki nispî bir büyüme ile ifade edildiği, kesin ve eskiden beri bilinen bir gerçektir."[65]

Tarımdaki ilerleme, değişmeyen sermayenin değişen sermayeye göre sürekli büyümesi ile, yani verilen sermayenin

[63] *Kapital*, 3, s. 797-798.
[64] *Kapital*, 3, s. 798.
[65] *Kapital*, 3, s. 798.

ücretler için kullanılan bölümünün sürekli azalmasıyla ifade edilmesi, aynı zamanda, tarımın ilerlemesi, tarımsal nüfusun genel nüfus içersindeki oranının azalmasıyla da kendini ortaya koyar. Tarımsal nüfusun azalması, değişik koşullarda da olabilir, örneğin yoksullaşan ya da yarı-yoksullaşan köylülerin, yurtdışına, gelişmiş kapitalist ülkelere göçü, genel nüfusa göre, tarımsal nüfusta nispî azalmaya ve tarımsal nüfusun genel nüfusa oranında bir düşüşe yolaçabilir.

Tarımda böyle bir nüfus azalması, tarımda sermaye bileşiminin yükselmekte olduğu anlamına gelemez. Çünkü, sermaye bileşiminin yükselmesi, aynı zamanda, emek üretkenliğinde bir gelişmeyi, tarımda bir ilerlemeyi ifade eder; oysa, köylülerin bir kısmı, tarımsal emek üretkenliğinde bir gelişme, tarımsal üretimde bir ilerleme olmaksızın, —ve hatta olmadığı için— yurtdışına işçi olarak göçmüşlerdir. İlerleme ile ilgili olarak, tarımsal nüfusun genel nüfusa oranla azalmasından anlaşılması gereken, ortalama toplumsal (eğer deyim yerinde olursa ulusal) sermaye içersinde, tarımdaki sermaye bileşiminin yükselmesidir. Tarımsal alanda, değişmeyen sermayenin değişen sermayeye nispî üstünlüğü, emek üretkenliğindeki bu gelişme, aynı zamanda, tarımsal alanda açığa çıkardığı fazla nüfusu, kent sanayiinin kucağına fırlatır; kent sanayii ise (doğal nüfus fazlası ve nispî aşırı-nüfus konularını dıştalarsak), bu emek-gücü ordusunu soğurur. Dolayısıyla, yalnızca tarım alanında yalnızca bir nüfus eksilmesi değil, bu nüfus eksilmesi oranında (nüfus artışını hesaba katmıyoruz) kentlerde bir nüfus toplaşması meydana gelir. İç Anadolu'da köyün eksilen nüfusu, Münih'in nüfusunda bir artış meydana getirdiği zaman, burada, İç Anadolu köyünde, kapitalist üretim tarzı kategorileri içersinde, sermaye bileşiminde bir yükselme olduğu sonucunu çıkarmak hiç bir bakımdan doğru olamaz.

Emeğin üretkenliği ile belli bir üretim dalındaki geçmiş emek öğesi ile canlı emek öğesi birbirine karşıt yönde gelişir; yani emek üretkenliği artarken aynı büyüklükteki değişmeyen sermayeyi harekete getiren canlı emek öğesi o ölçüde azalır; bu da, kendisini, bu üretim dalına yatırılan sermaye büyüklüğünde ortaya koyar. Dolayısıyla, toplum-

sal sermayede bir büyüme olmaksızın, ya da geçmiş emeğin, canlı emeğin üretkenliğini artıracak bir biçimde büyümesi olmaksızın, toplumsal sermaye bileşiminin yükselmesi, genel olarak, düşünülemez.

Bu bakımdan, kentsel sanayi sermayesi, (sömürgeciliği ve dolayısıyla kolonileri dıştalarsak) tarıma yatırılan sermayenin önkoşuludur. Kent sanayii belirli bir gelişme düzeyine ulaşmadan, tarıma sermaye yatırımı sözkonusu olamaz.

Tarımdaki sermayenin bileşimi, ortalama toplumsal sermayenin bileşiminden düşükse, bu, tarımın, sanayi ile aynı ölçüde ilerlememiş olduğunu ifade eder. Aynı ölçüde ilerlemiş olması için, tarımsal sermayenin ortalama bileşiminin, ortalama toplumsal sermaye bileşimine eşit olması gerekir. Tarımsal sermayenin bileşiminin, ortalama toplumsal sermayenin bileşiminden düşük olması, aynı zamanda, "tarımda belli büyüklükteki bir sermaye, ortalama toplumsal bileşime sahip aynı büyüklükteki sermayeden, daha çok artı-değer üretir, ya da aynı şey demek olan, daha çok artı-emeği harekete geçirir ve emri altına alır (ve burada genel olarak daha çok canlı emek kullanır)."[66] Aynı büyüklükteki sermaye, tarımda, ortalama toplumsal sermayenin ürettiği artı-değerden daha çok artı-değer ürettiği için, tarımsal ürünlerin değeri, üretim-fiyatından yüksek olur.

Biz, küçük toprak mülkiyeti üzerinde üretimde bulunan, ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan küçük köylüye döndüğümüzde, daha önce belirtmiştik ki, onun toprağını işlemesi için, piyasa-fiyatının, ürünün, ya üretim-fiyatı ya da değeri düzeyine çıkması, gerekli değildir. O, ürünün fiyatı, yaptığı harcamalar çıkarıldıktan sonra, ücretini gerçekleştirmeye elverdiği, ve hatta ücretini asgarî düzeyde gerçekleştirebildiği zaman, toprağını ekmeye devam edecektir. Demek ki (maliyet-fiyatı, üretilen ürün için yapılan harcamalar ile ücretten oluştuğuna göre), o, maliyet-fiyatına da ürününü satacaktır. Oysa, ürünü, artı-emeğini de içermektedir. Dolayısıyla, piyasa-fiyatı elvermiyorsa, en az elverişli koşullarla çalışan köylülerin artı-emeğinin bir bölümü, topluma bedavadan verilecektir. Ürünün piyasa-fi-

[66] *Kapital*, 3, s. 798-799.

yatı, ayrıca ortalama kârı da gerektirseydi, üretim-fiyatı üzerinden satılacak ve dolayısıyla sermayenin ortalama kârını da almış olacaktı; ve gene ürünün-fiyatı, değeri üzerinden satılsaydı, bunlardan ayrı olarak, değeri ile üretim-fiyatı arasındaki farkı, yani toprağın rantını da almış olacaktı. Demek ki, onun ürününün piyasa-fiyatı, üretim-fiyatı düzeyine yükseldiği zaman, o, artı-emeğinin kârı temsil eden bir bölümünü elde edebilecek; ve rantı temsil eden bölümünü topluma bedavadan bırakacaktır. İkinci durumda, piyasa-fiyatı, ürünün değerine yükseldiği zaman, o, artı-emeğinin diğer bölümünü de gerçekleştirebilecek, ve topluma bedavadan hiç bir artı-emek vermemiş olacak, toprağının rantını da gerçekleştirmiş olacaktır.

Nüfusun çoğunluğunu oluşturan köylüler tarafından kendi gereksinmelerini karşılamak amacıyla doğrudan tüketilen, ve fazlası meta olarak dolaşıma giren tahılı örnek olarak alabiliriz. Köylüler tarafından üretilen tahılın değeri, köylünün maliyet giderlerini, ücretini ve artı-emeğini içerecektir. Ama köylü, tahılı, maliyet giderlerini çıktıktan sonra, ücretini karşıladığı sürece ekmeye devam edecektir. Hatta, tahıl, doğrudan tükettiği başlıca besin gereksinmesi olduğu için ve, küçük köylü, geleneksel olduğu kadar, toprağın niteliği bakımından da bir ölçüde tahıl ekimiyle sınırlandırılmış olması nedeniyle de, ücretlerini bile tam gerçekleştiremediği durumlarda bile toprağını ekmeye devam edecektir. Burada, tahılın piyasa-fiyatınm, tahılın, ya kendi değerinin ya da üretim-fiyatının düzeyine yükselmesi gereği yoktur. Dolayısıyla köylünün tahıl ekmesi için, ortalama kârını elde etmesi ve rantını alması zorunluluğu bulunmamaktadır.

Ama sanayi sermayesi, tarımsal üretime, örneğin tahıl üretimine yöneleceği zaman, sermayenin ortalama kârını sağlayabilmesi için, tahılın piyasa-fiyatınm, üretim-fiyatının düzeyine çıkması zorunluluğunu duyar. Ne var kı, tahılın piyasa-fiyatınm, üretim-fiyatının düzeyine yükselmesi yeterli değildir, çünkü o, sermayesini yatıracağı toprağı, toprak sahibinden kiralayacak, ve bunun için toprak sahibine toprağın fiyatının faizini, yani rantı peşin olarak ödeyecektir. Tahılın piyasa-fiyatınm yalnızca üretim-fiya-

tının düzeyine yükselmiş olması ise, ona yalnızca sermayesinin ortalama kârını sağlar, rantı sağlamaz. Öyleyse tahılın piyasa-fiyatı, üretim-fiyatının üstünde olmalıdır, öyle ki, piyasa-fiyatı ile üretim-fiyatı arasındaki fark, kapitaliste, toprak sahibine ödediği rantı geri getirmelidir. Bir başka deyişle, piyasa-fiyatı, tahılın değerine yükselmelidir.

Oysa, küçük köylü mülkiyetinin ağır bastığı bir ülkede, düzenleyici piyasa-fiyatı, ancak olağanüstü koşullarda ürünün değerine ulaşır. Yani, arz normal talebi karşılayamadığı zaman. Ortalama topraklarda üretilen tahıl, normal talebi karşıladığı sürece, olağanüstü koşullar, ancak büyük kıtlık yıllarında ortaya çıkacaktır, bu da geçici bir durumdur.

O zaman, sanayi sermayesinin, tahıl üretimi için tarıma girmesi olanaksızlaşacaktır. Küçük köylü mülkiyetinin *ağır bastığı* aynı ülkede, köylüler tarafından üretilen tahılın fiyatı düşük, kapitalist yöntemlerle üretilen tahılın fiyatı yüksek olacak, yani sermayenin tahıl üretimine girmesi olanaksızlaşacaktır. Dolayısıyla, ağır basan küçük köylü mülkiyeti, sanayi sermayesinin tahıl üretimine girmesinin bir ölçüde engeli olacaktır.

Kuşkusuz, bu engel, kesin ve sürekli bir engel değildir. Ama, bir ülkede, ilkin tahıl ekimi yapılan toprakların büyük bir bölümünün parçalı olması; ikincisi, genel olarak tahıl ekimi yapılan büyük mülk toprakların feodal ve yarı-feodal ilişkiler içersinde ve gene küçük köylü işletmeleri biçiminde işletiliyor olması; üçüncüsü yersel koşullar ve işlenme güçlükleri bakımından ekime henüz açılmamış büyük toprakları ekime açacak nüfus ve sermaye artışının yeterli düzeye gelmemiş olması, bütün bunlar, bir yandan tarıma sanayi sermayesinin girmesinin engellerini oluştururken, öte yandan sermayenin, bu engelleri aşarak, tarıma girmesi için henüz yeterli düzeye ulaşmamış olduğunu ortaya koyar.

Ekilebilir toprak alanları sınırlıdır ve buna karşılık nüfus zorlayıcı bir büyüklükte değildir. Nüfusun artışı, tarımsal ürünlere talebi artırır; tarımsal ürünlere talebi artırdığı kadar sınaî ürünlere talebi de artırır, ve bu da, dolayısıyla ve büyük ölçüde, hammaddesini gene tarımdan karşı-

layacağı için, tarımsal ürünlere olan talebi yükseltir. Nüfus artışı, ekim alanları üzerinde zorlayıcı bir etken olduğu gibi, sermaye artışı da, belli bir gelişme düzeyinden sonra, ekim alanları üzerinde zorlayıcı olur. Bu zorlama bir yandan ekim alanlarının genişletilmesi, öte yandan üretimin yoğunlaştırılması yönünde etki yapar. Bir ülkede "tarımın daha geniş bir alana yayılması, sermaye piyasasının genel durumuna ve iş koşullarına bağlıdır."[67] Eğer ülkede para darlığı varsa, ekilmemiş toprağın, kiracı kapitaliste, rant ödesin veya ödemesin, ortalama kâr getirmesi yetmeyecektir. Bir sermaye fazlası olduğu zaman ise, piyasa-fiyatında bir artış olmasa bile, tarımda teknik ilerleme, ulaştırma araçlarının gelişmiş olması, doğa bilimin ve tarımbilimin uygulanabilir olması ve işkoşulları varsa, sermaye tarıma akacaktır.

Nüfus artışına ek olarak, emek üretkenliğiyle birlikte, toplumsal üretim ve dolayısıyla toplumsal tüketim de artmaktadır. Tarım, yalnız tarım emekçisinin değil, tüm toplumun gereksindiği tahılı vb. ürettiği gibi, sınaî üretimin gereksindiği pamuk, pancar, tütün ve diğer hammaddelerini de üretir. Bir yandan nüfus artışı, tahıla olan talebi artırırken, öte yandan sınaî üretimin gereksindiği, pamuk, pancar, tütün ve benzeri sınaî bitkilerin ekim alanları genişler. Sınaî bitkilerin çoğu, daha elverişli topraklara gereksinme duyar ve artan tahıl talebi yanında, tahılın ekim alanlarını da daraltır.

Aynı etken, bireysel köylünün, toprak verimliliğine ve topraklarının bulunduğu yerlere bağlı olmak koşulunu içersinde taşısa da, ulusal ölçüde, ürün çeşidini değiştirebilmesinin olanağını yaratır. Nasıl sermayenin bir üretim dalından, daha fazla kâr getiren bir başka üretim dalına aktarılma olanağı varsa, kapitalizmin gelişmesi, köylüye, toprak dahil üretim araçları olarak sermayesini, tarımsal üretim alanından başka alana aktarma olanağına genel anlamda henüz kazandırmamış olsa da, köylünün bir ürün türünden bir başka ürün türünün ekimine geçmesinin koşullarını yaratır. Böylece, köylü, kendisinin ancak doğrudan tüketeceği tahılı eker, ve geriye kalan tarlalarına, yerel konu-

[67] *Kapital*, 3, s. 808-809.

muna ve toprağın verimlilik özelliğine göre pancar, tütün, pamuk gibi sınaî bitkiler eker. Buna, bir de süreklilik kazanacak olağanüstü koşullar eklendiğinde, örneğin, bir dünya savaşının geniş tahıl alanlarını ekim-dışı bıraktığı, tarımdan büyük ölçüde emek-gücünü cepheye çektiği, ve dünya piyasasında tahıl talebi arzın çok üstüne çıktığı bir dünyada ve hele savaşın ortasında bulunan ve kendisini hergün savaşın öngününde kabul ederek tahıl yedeklerinin daha büyük ölçüde biriktirildiği bir ülkede, piyasa koşulları, tahılın fiyatını, yalnızca üretim-fiyatının değil, değerinin de üstüne çıkardığı ve bu on yıla yaklaşan bir süreklilik kazandığı zaman, sermayenin tarıma girmesinin yeni koşulları da ortaya çıkar.

Para darlığı devam ediyorsa, sermaye, tarıma, ortalama kâr getirdiği zaman girmeyecektir. Sermaye fazlası varsa, ya tarımsal ürün, ortalama kâr ile birlikte bir artı-kâr, yani rant da getiriyorsa, o zaman, sermayenin tarıma akışı hızlanacaktır; ya da tarımsal ürün, yalnızca ortalama kâr getirmekte, rant getirmemektedir, o zaman, rantından vazgeçecek olan büyük toprak sahibi, bir kapitalist olarak, kendi toprağına sermaye yatırabilecektir. Toprakbeyi, "piyasa-fiyatı, ortalama kârı elde etmesini mümkün kılmaya yetecek kadar yükselir yükselmez, toprağını *kendisi yönetebilir.*"[68] Toprak sahibi için, toprak mülkiyeti, sermaye yatırımına bir engel oluşturmaktaydı. Çünkü o, toprağına sermaye yatırılmasına, ancak kendisine bir rant, yani ortalama kârın üstünde bir artı-kâr getirdiği zaman izin verecekti. Şimdi "toprakbeyinin kendisi bir kapitalist ya da kapitalistin kendisi bir toprakbeyi olduğu"[69] için, toprak mülkiyeti, sermaye yatırımına engel olmaktan çıkacak, ve mutlak rant getirmediği için de, toprak mülkiyeti hukuken kaldırılmamış olmakla birlikte, fiilen kaldırılmış olacaktır. "Toprak mülkiyetinin bu kaldırılması raslansaldır. Olabilir de, olmayabilir de."[70]

Büyük toprak sahibinin kendisi tarafından toprağa sermaye yatırılması, piyasa-fiyatının üretim-fiyatı düzeyine ilk-

[68] *Kapital*, 3, s. 789.
[69] *Kapital*, 3, s. 789.
[70] *Kapital*, 3, s. 790.

önce yükseldiği ürün türlerine elverişli topraklarda gerçekleşeceği anlaşılır bir şeydir. Diyelim, küçük toprak mülkiyetinin ağır bastığı alanlarda, tahıl üretimi de o ölçüde ağır basıyorsa, tahılın piyasa-fiyatı, üretim-fiyatı düzeyine henüz yükselemediği zaman, pamuğun piyasa-fiyatı, üretim-fiyatı düzeyine yükselmişse, içinde küçük toprak mülkiyetini barındırmakla birlikte, büyük toprak mülkiyetinin bir ölçüde ağır bastığı ve her şeyden önce, pamuk tarımına da elverişli olan yörelerde, toprakbeyinin, toprağa sermaye yatırmasının koşulları ortaya çıkmış olacaktır. Eğer sermaye piyasasının durumu elverişli ve toprak sahibi tarafından da bu olanaklı ise, toprağına sermaye yatıracak ve ortalama kârını alacaktır. Burada rantını almayacağı açıktır. Pamuğun piyasa-fiyatı, üretim-fiyatının üstüne çıktığı, yani değeri düzeyine yükseldiği, bir başka deyişle artı-kâr getirdiği zaman, toprak sahibi, kapitalist olarak sermayesinin kârını alacağı gibi, toprak sahibi olarak rantını da alacaktır. Bu durumda, sermayenin, tarıma girmesinin koşulları da ortaya çıkmış demektir. Şu koşulla ki, belli bir ürün çeşidine elverişli ve küçük toprak mülkiyeti tarafından tam parçalanmamış toprakların bulunduğu yörelerde.

Çukurova'da tarıma sermayenin girmesinin, diğer yörelere göre, öncelik taşımasının başlıca nedenleri bunlardır. Tarıma sermayenin girmesi, gerek küçük mülkiyet engelinin, gerek feodal ilişkilerin engelinin bulunduğu alanlarda, daha sonra ve daha yavaş işleyen bir süreç içersinde olur.

10. EMPERYALİZMİN TARIMSAL MAKİNE İHRACI, VE BÜYÜK TOPRAK SAHİBİNİ VE FEODAL BEYLERİ GÜÇLENDİRMESİ

Türkiye'de, 1948 yılında, 1.756 traktör varken, bu sayı 1950'de 16.585'e, 1955'te 40.282'ye yükselmiştir. Makinelerin bir fiyatı olduğu, ve tarıma traktörlerin girmesiyle bir sermaye yatırılmış olduğunu düşünürsek, bu sermaye yatırımındaki artış, tarımsal ürünlerin genel piyasa-fiyatımn sermayeye bir kâr sağlama olanağından mı doğmuştur; ve gene bunu büyük ölçüde kolaylaştıran ülkede bir sermaye fazlası mı vardır? İkisi için de, traktör sayısındaki artışa oranla, olumlu bir yanıt vermek olanaksızdır. Çünkü tarı-

ma sermaye yatırılması, kapitalist üretimin belirli bir gelişme düzeyine ulaşmış olmasını gerektirir ve kapitalizmin gelişme düzeyi, tarımda bu ölçüde böyle bir canlılık yaratacak düzeyde değildir.

Yabancı sermaye, emperyalizm tarafından, Türkiye'ye, yalnızca tarımsal alanda kullanılabilecek bir meta-sermaye ihraç etmiş ve bunu Marşal Yardımı altında gerçekleştirmiştir. Bir başka deyişle, emperyalizm, Türkiye'ye, meta-sermaye biçiminde sermaye yardımında bulunmuş, ve bunun büyük toprak sahiplerine verilmesi koşulu konmuştur. Dolayısıyla, büyük toprak sahiplerine 40 bin traktör ve diğer tarımsal makineler vermiş, ve bu meta-sermayenin, tarımda kullanılması zorunluluğunu da doğal olarak dayatmıştır.

Kuşku yok ki, makine, toprak mülkiyeti dağılımını ve toprak mülkiyet biçimlerini önemli ölçüde değiştirmiştir ve buna aşağıda değineceğiz. Ama, makinenin tarıma girmesi ile, tarımdaki sermayenin bileşimindeki yükselme ve dolayısıyla emek üretkenliğinin artması bir yandan tarımsal ürünlerin piyasa-fiyatında belirleyici olmaya başlamış ve öte yandan ek sermayenin kârı olarak sermaye sahibine bir ek kâr, tarımsal verimlilikteki artış nedeniyle toprak sahibine bir ek rant sağlama olanağı vermiştir. Emek üretkenliği bir ölçüde yükselmiş ve dolayısıyla bir birim üründe daha az değer içeren ürünlerin genel piyasa-fiyatının düzenlenmesine girmesi, emek üretkenliği aynı düşük düzeyde kalmış olan ve dolayısıyla küçük üreticinin bir birim içersinde daha çok değer içeren ürününün değerinin daha da altında satılmasına neden olmuştur. Ayrıca, toprak sahibi aynı zamanda traktör sahibi, yani kapitalist sıfatıyla hareket ettiği için, elde edilen ek ranta toprak sahibi sıfatıyla, ek kâra kapitalist sıfatıyla elkoymuştur.

Dolayısıyla, emperyalizm, tarıma sermaye girmesinin doğal koşulları oluşmadan, her şeyden önce para kıtlığı büyük ölçüde hissedilirken, toprak sahibine, bir sermaye sağlamakla kalmamış, aynı zamanda, onun iktisaden güçlenmesine olanak sağlamıştır. Bu iktisadî büyüme, küçük toprak mülkiyeti temeli üzerindeki köy topluluklarında, varlıklı köylülerin, ağaların daha büyük ölçüde güçlenme-

sine, ve toprak alanları yeterli ya da yetmeyecek büyüklükte olanların daha büyük ölçüde yoksullaşmasına yolaçmıştır. Büyük toprak mülkiyetinin olduğu yerlerde ise, toprak mülkiyet biçimini aşağıda açıklayacağımız şekilde değiştirerek, zilyed durumundaki köylünün mülksüzleşmesinin olanaklarını sağlamıştır.

Bir yandan tarımsal ürünlerin piyasa-fiyatının yükselmesi, toprağın fiyatı olarak değerini yükseltirken, bir yandan büyük toprak sahiplerine, yabancı sermaye tarafından meta-sermaye biçiminde aktarılan sermaye yardımı ve desteklemesi, yalnızca tarımsal ürünlerin yeniden dağılımında değil, mülkiyet ilişkilerinin değişiminde de belirleyici bir rol oynar. Mülkiyet ilişkilerinin değişikliğinde nasıl bir rol oynadığını saptamak için, ilkin makinenin, ekim-dışı kalmış topraklar üzerinde nasıl bir rol oynadığına ve ikincisi feodal ve yarı-feodal toprak mülkiyetini, toprak sahibini güçlendirerek, toprak sahibi lehine nasıl değiştirdiğine bakmak gerekir.

Birincisi, küçük toprak mülkiyetinin ağır bastığı yerlerde, köy topluluğunun ortak mülkiyetinde bulunan çayır ve meraların tarıma açılmasına, ve bunların özel toprak mülkiyetine dönüştürülmesine yolaçmıştır. Bu, bir yandan, küçük toprak parçalarının ekini oluşturan ve köylü ailelerin hayvan yetiştirmesinin tek olanağı olan çayır ve meraları büyük ölçüde ortadan kaldırırken, bir yandan da köylülük içersindeki sınıfsal farklılaşma dolayısıyla, ekime açılan bu toprakların, kısa bir süre içersinde, varlıklı köylülerin, ağaların özel mülkiyetine dönüşmesine neden olur.

İkincisi, İmparatorlukta, timar sisteminin dönüşümü, üç ayrı biçimde olmuştur. Bunlardan mülk timarlar (toprağın çıplak mülkiyeti kişilere ait timarlar), büyük toprak mülkiyeti miras yoluyla parçalanmadığı, satış yoluyla elden çıkarılmadığı sürece, timar sahibi (toprak sahibi) ile reaya (doğrudan üretici köylü) arasındaki ilişki, önce bir ortaklığa, sonra kiracılığa dönüşmüş, anlaşılacağı gibi, doğrudan üretici köylünün, topraklara irsen tasarruf hakkı, zilyedlik ortadan kalkmıştır. Sipahi timarlarında ise, durum değişiktir. Çünkü, burada, toprağın çıplak mülkiyeti devlete aittir ve sipahi, rantı maledinen olarak, timar sahibidir. Ti-

mar sisteminin çözülüşü ile birlikte, doğrudan üretici (reaya), rantı ve diğer vergileri, sipahi yerine, merkezî feodal devlete ödemeye başlamıştır. Bu rant ve vergiler, Cumhuriyete gelindiğinde, yalnızca aşarla sınırlı kalmıştı. Aşarın kaldırılmasıyla, tarım emekçisi köylü, tasarrufunda bulundurduğu toprağın hukuken olmasa da, fiilen sahibi durumuna gelir. Medenî Kanun ile, tasarrufunda bulundurduğu toprağın, hukuken de sahibi durumuna geldi.[71] Küçük toprak mülkiyeti, Selçuklulardan beri varolan ve özellikle kent ve kasabaların bağ ve bahçe şeritlerinde bulunan bazı küçük toprak mülkiyetini saymazsak, esas olarak, bu yolla gerçekleşmiştir. Üçüncüsü yurtluk ve ocaklık timarlardır. Bunlar, Kürt aşiretleri ve beyliklerindeki timarlardır. Aşiret reisleri ve beyleri, kendi feodal birimlerinin iç işlerinde özerktir, merkezi-feodal devlete, askerî bakımdan bağımlıdır, bir başka deyişle merkezî feodal devlete asker vermekle yükümlüdürler. Aşiretlerde, toprak, aşiret üyeleri arasında farklı büyüklükte tasarruf edilse de, aşiret birliğinin mülkü sayılır; aşiret mülkü olmayan bey topraklarında ise, toprak, beyin mülkü sayılmakla birlikte, doğrudan üretici köylülerin irsî tasarruf hakları vardır. Yurtluk ve ocaklık timarların sahipleri durumunda görünen aşiret reisleri ve beyler, savaş zamanı, merkezî-feodal devlete, asker verirler, ve aşiret reisleri savaşa katılır, beyliklerde ise beylerin savaşa katılma yükümlülüğü yoktur. Timar sistemi çözüldüğü zaman, bu askerî bağımlılık da (başka biçimler almakla birlikte) çözülür. Ama, beyliklerin ve aşiretlerin, iktisadî yapıları olduğu gibi kalır. Her ikisinde çözülme farklı olacaktır. Çünkü, beyliklerde, doğrudan üretici olan köylü, kendi tasarrufunda bulunan toprağın yalnızca zilyedidir. Köylü bir ortakçıya dönüştüğü zaman, zilyedlik, fiilen var olsa da, hukuken silinir ve bu ilişki bir ortakçı ya da kiracı ilişkisine dönüştüğü zaman, zilyedlik fiilen ortadan kalkar. Ama aşiretlerde, aşiret üyeleri yalnızca ektikleri toprağın zilyedi değil, aşiret toprağının ortaklaşa sahibi görünümündedir, ve bir üyenin kendisi, aşiretin diğer topraklarının nasıl sahibi görünürse, kendi toprağının da bu bakımdan mutlak sahibi değildir, o, aşiret topluluğunun toprağıdır. Bu nedenle de, topluluğun

[71] Bkz: Muzaffer Erdost, agy. *Toprak Reformu Kongresi* (*1978*).

reisine, aşiret reisine, rant ödeme yükümlülüğü devam eder.

Ne var ki, Medenî Kanun, imparatorlukta çıplak mülkiyeti devlete ait toprakları tasarrufunda bulunduran köylüyü, ektiği toprağın özgür maliki durumuna getirirken, feodal toprak mülkiyetinde de, feodal toprak beyini, toprağın sahibi haline getirir ve üretici köylünün tasarruf hakkını hukuken ortadan kaldırır. Ama, üretici köylünün tasarruf hakkı fiilen devam eder.

Gerek tarımda kapitalizmin ilerlemesine koşut olarak bir yandan tarımsal ürünlerin piyasa-fiyatı yükselir ve bir yandan tarımsal emeğin üretkenliği artarken, ve öte yandan, yabancı sermaye tarafından meta-sermaye biçiminde ülkeye giren, ve devlet aracılığıyla, büyük toprak sahiplerine aktarılan tarımsal makine ve aletleri, hukuken ve fiilen küçük toprak mülkiyetine dönüşmüş bulunan alanlar dışında şu sonuçları doğurdu:

Ellerinde, Cumhuriyet dönemi için geçerli ya da geçersiz olsun, mülkiyet ya da tasarruf hakkına ait belge bulunanlar, yersel konumu ya da işletme olanağı bulunmadığı için boş kalmış büyük toprakları işletmeye açmanın maddî olanaklarına sahip oldular. Bu topraklarda, toprak sahibinin kendisinin bir kapitalist olduğu, ya da toprak sahipliği ile sermaye sahipliğini birleştirdiği açıktır. Çünkü, bu toprakları işletmek üzere, buraya ailesiyle birlikte de olsa, göçüreceği emekçiler, ne ortakçı ve ne de kiracıdır, ücretli-emekçidirler.

Köylü ailelerin ortakçılık ya da kiracılık biçiminde küçük birimler halinde işlediği büyük toprak mülklere, toprak sahibi tarafından makine sokulması, onun bir kapitalist olarak, ortakçı ve kiracı aleyhine, ekim sınırlarını genişletmesinin koşullarını yaratır. Toprak sahipliği, nasıl kapitalistin tarıma sermaye yatırmasının engeli ise, burada da, aynı nitelikte bir engel vardır: toprağı, tarihsel olarak irsen tasarufunda bulunduran köylü ailelerin varlığı. Bunların ektikleri topraklardan sökülüp atılması, her ne kadar, toprak sahibinin hukuken hakkı haline gelmiş ise de, bunu fiilen gerçekleştirmesinin engeli, bu toprakları eskiden beri işleyen ve tarihsel olarak tasarrufunda bulunduran köylü ailelerin varlığıdır. Bunlar, bu topraklardan atılana değin, toprak

sahibi ile köylü aileler arasında bir savaşım kaçınılmazdır. Burada da, köylü ailelerin ortaklaşa tasarrufunda bulundurduğu ve ektiği toprağın doğal ekini oluşturan ve hayvan yetiştiriciliğinin başlıca koşulu olan mera ve çayırların toprak sahibi tarafından, bir kapitalist sıfatıyla, tarıma açılmasının daha kolay olacağı anlaşılır bir şeydir.

Henüz, toprakbeyi ile toprağı tasarrufunda bulunduran köylü arasındaki ilişkilerin, bir ortakçı ve kiracı ilişkisine dönüşmediği, emekçi köylülerin, aynı zamanda işledikleri toprağın zilyedi durumunda bulunduğu yerlerde, toprak sahibinin, bir kapitalist olarak bu topraklara sermaye yatırması daha büyük bir engel ile karşılaşır. Toprakbeyinin, toprağı tasarrufunda bulunduran köylülerle savaşı, kendisini bir feodalden, bir kapitaliste yükseltme anlamını taşır; ama, hemen yukarda belirttiğimiz biçimde olduğu gibi toprak sahibi, emekçi köylülerin karşısına, kapitalist sıfatıyla değil, feodal sıfatıyla çıkar. Köylüler, toprak sahibinin karşısına, kendi zilyedlik haklarını korurken, işledikleri toprağın malikleri sıfatıyla çıkarlar. Köylünün özgür mülkiyeti, toprak sahipliği, "kişisel bağımsızlığın gelişmesinin temeli"dir,[72] bu anlamdadır ki, küçük köylü mülkiyeti, büyük toprak mülkiyetine bakarak, emeğin ve emek koşullarının parçalandığı, ve bu bakımdan da, emek üretkenliğinin büyümesine bir engel oluşturmakla birlikte, "bizzat tarımın gelişmesi için zorunlu bir geçiş aşamasıdır" da.[73] İster işlediği toprağın zilyedi olsun, ister ortakçıya ve kiracıya dönüşmüş olsa da tarihsel hakları bakımından fiilen bir zilyed durumunda bulunan köylü olsun, toprak sahibine karşı, bir küçük mülkiyet sahibi sıfatıyla savaşımı, kişisel bağımsızlığını geliştirmesinin savaşımıdır.

Bu savaşım, daha çok, 1966 yılında çıkan Tapulama Kanunun 33. maddesiyle, İmparatorluktan kalma, ve birçoğunun imparatorluk zamanında bile mülkiyet hakkı içermeyen belgelere dayanılarak, büyük toprakların, mülkiyete dönüştürülmesi olanağının sağlanması ile daha çarpıcı bir biçimde ortaya çıkacaktır.[74] Bir kez, Medenî Kanun ile, ta-

[72] *Kapital*, 3, 844-845

[73] *Kapital*, 3, s. 845.

[74] Bkz: Muzaffer Erdost, "Toprak Reformunun Ülkemizin Toplumsal, Ekonomik ve Siyasal Yapısında Yeri", *Toprak Reformu Kongresi* (1978), s. 224-226.

sarrufunda bulundurulan toprakların fiilen ve hukuken sahibi durumuna gelen, ama bu hukukî işlemleri gerçekleştirmemiş bulunan köylülerin toprakları, yeni Tapulama Kanununa dayanılarak, İmparatorluktan kalma belgelerle mülk edinilmeye başlandı. Ve kendi toprağını işlemekte olan köylü, bir toprak "işgalci"si durumuna, ve köylünün toprağını "gasp" eden ise mülkiyet sahibi durumuna geldi.

Köylülerin, hukukî bakımdan gerek gerçek, gerek sahte toprak sahiplerine karşı savaşımı, onların küçük topraklarının özgür sahipleri olmak ve bağımlılıklarını azaltmak savaşımı olarak, demokratik özgürlüğe kavuşmasının savaşımı olarak; toprak sahiplerinin köylülere karşı savaşı ise, köylülerin küçük mülkiyetinin toprakla bağını oluşturan zilyedlik haklarını ellerinden alma savaşı olarak ortaya çıkar. Köylüler, tasarruf hakkını özel mülkiyete çevirmek; toprak sahipleri ise, köylülerin tasarruf haklarını kaldırarak, kendi özel mülkiyetine çevirmek ister. Dolayısıyla toprak sahibi, tarıma sermayeyi ve dolayısıyla kapitalist üretim tarzını sokmak için, onların karşısına kapitalist olarak değil, feodal toprak sahibi olarak çıkar, ve kendisini, bir feodal olmaktan kurtarmak isterken, feodal ilişkilerin köylülere tanıdığı zilyedlik haklarını ellerinden almak ister. Yabancı sermaye tarafından kendisine bağış olarak aktarılan meta-sermaye, onun kapitalist olarak, artı-değer soğurmasını değil, artı-değer soğurabilmesinin bir koşulu olarak, bir toprak sahibi olarak, serf, ortakçı ya da kiracı durumunda olan, ama zilyedlik hakkı sayesinde toprağı işlemeye devam eden doğrudan üreticinin elinden bu yarı-mülkiyet hakkının alınmasında, feodal toprak sahibini güçlendirmenin aracı olmuştur.[75]

[75] Her ne kadar, biz, bu konuların somut olarak ayrıntılı irdelemesine, bu başlık altında yayınlayacağımız üçüncü yazımızda yer vereceksek de, burada, bazı verilere değinmenin de yararı var: 1948'de traktör sayısı, Türkiye'de, 1.756 iken, bu sayı Marşal yardımı ile 1950'de 16.585'e, 1955'te 40.282'ye çıkmıştır. (İcen Börtücene, "Köylülüğün Farklılaşması Üzerine", *Ülke*, 1, s. 193.) Ve bu döneme giren on yıl içersinde tarıma açılan arazi alanı 9.9 milyon hektardan 15,3 milyon hektara çıktı. 1953'te, Türkiye'nin tarımı makineleştirme programından doğrudan 25.000-27.500 çiftçi ailesi yararlanmıştır ve bu, çiftçi ailelerin yüzdebirinden biraz daha bir yüksek oranı ifade etmektedir. Makineleşme programından yararlanan ailelerin yıllık geliri ortalama 1.500 dolardan fazlaydı, ve 1952 yılında, çiftçilere dağıtılan resmî kredilerin en az yüzde 25'i bu ailelere verilmiştir. (Kemal H. Karpat'tan aktaran: Vahap Erdoğdu, "Demokratik Güçbirliği ve 5 Haziran Seçimleri", *Ülke*, 1, s. 129.)

Bir başka deyişle, yabancı sermaye, kendi emperyalist devleti aracılığıyla, Türkiye'de, tarımın kapitalistleşme görüntüsü altında, toprak sahibinin feodal gücünü artırmış, ve feodal ve yarı-feodal ilişkilerin çözülüşünü toprak sahibi lehine yönlendirmiştir.

"Tarımsal üreticilerin, köylülerin mülksüzleştirilmeleri, topraktan ayrılmaları", "emekçinin elinden üretim araçlarının sahipliğini alan süreç" kapitalist sistemin yolunu açan süreçtir, ve "bu süreç, bir yandan toplumsal geçim araçlarını sermayeye dönüştürür, öte yandan, doğrudan üreticileri ücretli-emekçilere dönüştürür".[76] Çünkü, "kapitalist sistem, emekçilerin, emeklerini gerçekleştirebilecekleri araçlar üzerinde her türlü mülkiyet hakkından tamamen ayrılmış ve kopmuş olmalarını öngörür."[77] Marx'ın sermayenin ilkel birikimi dediği bu süreç, "sermaye ve buna uygun düşen tarih-öncesi aşamasını oluştur[makla]" birlikte, "kapitalist üretim, ayakları üzerinde doğrulur doğrulmaz, yalnız bu ayrılığı sürdürmekle kalmaz, bunu gitgide artan boyutta yeniden-üretir de".[78] Dolayısıyla, emekçinin üretim araçlarından ayrılarak mülksüzleştirilmeleri ve emek-güçlerini satan özgür emekçiler haline gelmesi, kapitalist sistemin *yolunu açan* süreç olduğu gibi, aynı zamanda, kapitalist üretim, ayakları üzerinde doğrulur doğrulmaz, emekçilerin mülksüzleştirilmelerini gitgide artan boyutlarda sürdürür. Ne var ki, "bu mülksüzleştirmenin tarihi, farklı ülkelerde, farklı yönler alır ve farklı evrelerini farklı sıralar izleyerek farklı dönemlerde tamamlar".[79]

Mülksüzleştirme sürecinin iki farklı biçimi, burada belirgin bir biçimde kendisini ortaya kor: Bunlardan biri, yığınların *birdenbire* ve *zorla* üretim araçlarından kopartılarak, proleterler halinde emek pazarına fırlatılmasıdır. İkincisi, gene küçük köylüleri ücretli-emekçiye, bunların geçim ve emek araçlarını sermayenin maddî öğelerine dönüştüren bu süreç, sermayenin ve kapitalist üretim tarzının etkisi ile, birdenbire değil bir bakıma yavaş işleyen ve zorla değil iktisadî yasaların zorunluluğu içersinde ilerleyen bir süreç ola-

[76] *Kapital*, 1, s. 732, 731.
[77] *Kapital*, 1, s. 731.
[78] *Kapital*, 1, s. 731.
[79] *Kapital*, 1, s. 732.

rak görünür ve bu nedenle de daha uzun bir süreyi kucaklar.

Modern toprak mülkiyetinin, sermayenin ve kapitalist üretim tarzının etkisi ile, ya feodal toprak sahipliğinden ya da feodal toprak mülkiyetinin çözülmesinden doğan biçimlerden biri olarak köylülerin küçük toprak mülkiyetinden dönüşerek kapitalist tarımın koşullarını yaratması, öyle görünüyor ki, emekçinin mülksüzleştirilmesinin bu farklı süreçlerini belirlemektedir. Feodal toprak sahipliğinden dönüşen modern toprak mülkiyeti, kuşkusuz, bu topraklarda serf olan emekçinin, geleneksel ve tarihsel olarak oluşmuş bulunan zilyedlik hakkının, yığın halinde, birdenbire ve zorla elinden alınmasına uygun düşmektedir.

Feodalizmin ikinci bir çözülme biçimi ise, rant yükümlülüğü olan emekçi köylünün, bedel ödeyerek, rant yükümlülüğünden kurtulması, ve tasarrufunda bulundurduğu toprağın özgür sahibi haline gelmesidir. Bu emekçilerin, bireysel olarak, feodalizmin başlangıç dönemlerinde, bağımlılığın büsbütün ağır bastığı bir evrede kurtulmalık vererek, özgür insanlar haline gelmiş olmaları, feodalizmin genel çöküşü dönemlerinde, emekçinin bağımlılığında bir azalmayla birlikte, bedel ödeyerek, rant yükümlülüğünden kurtulma, dolayısıyla zilyedlik hakkının mülkiyet hakkına dönüşmesi, feodalizmin farklı dönemleri gözönüne alındığında, hiç de çelişik bir şey değildir.

Kapitalist sistemin yolunu açan köylülerin mülksüzleştirilmeleri, kapitalizm ayakları üzerinde doğrulduktan sonra artan boyutlarda sürdürülür. Esas olarak, kapitalist sistemin yolunu açan üreticilerin zorla ve birdenbire mülksüzleştirilme biçimi, kapitalizmin ayakları üzerinde doğrulmasıyla, daha çok, ilkin onların kırsal ev sanayiini yıkarak, sonra artı-emeklerini herhangi bir karşılık ödemeksizin ele geçirerek ve ensonu onların ücretlerini temsil eden artı-emek zamanını ulusal ortalamanın altına düşürerek (yani "ücret-ler"ini en asgari düzeye indirerek) yoksullaştırılmaları biçiminde kendini gösterir.

İlkin dış ticaret yoluyla, İmparatorlukta, elzanaatlarını ve kırsal ev sanayilerini yıkma sürecine girmiş, ve daha sonra borç verdiği paranın faizi olarak köylülerin artı-emeğinin ürününe elkoymuş (Düyunu Umumiye) bulunan yabancı

sermaye, Cumhuriyette ve özellikle 1950'lerden sonra, kapitalist üretim tarzının içsel etkisi yanısıra, meta, para-sermaye ve sermaye ihracı ile, —genel sömürünün yanısıra— köylülüğün mülksüzleştirilmesini artan bir hızla ve aynı biçimde sürdürür.

Emperyalizmin, 1950'lerden sonra, meta-sermaye biçiminde makine ihracı, ve emperyalizme tarımsal ürünlerin karşılık paralarının içerde kredi olarak kullanma olanağının tanınması ve benzeri olanaklarla, emperyalizm, Türkiye'de, büyük toprak sahiplerine ve varlıklı köylülere, makine biçiminde, kredi biçiminde, tohumluk biçiminde, sermaye "bağışladı". Ve dolayısıyla, emperyalizm, büyük toprak sahiplerinin serf ve yarı-serf durumundaki köylüler karşısında güçlenmesinin ve varlıklı köylülerin köy içersindeki yoksul köylüler üzerinde güçlenmesinin yollarını açtı. Ve böylece, köylülerin mülksüzleştirilmeleri süreci, ayrıca, kapitalist sistemin yolunu açan ilkel birikim süreciyle birleştirilmiş ve hızlandırılmış oldu.

11. KIRSAL EV SANAYİİNİN YIKILMASI VE İÇ PAZARIN GENİŞLETİLMESİ

Kuşkusuz henüz feodal rant ödeyen köylü, (bir geçiş biçimi olmakla birlikte, Anadolu'da, yarı-feodal biçimiyle önemli bir yer tutan) ortakçı, ve kapitalist kiracıdan ayrı ve farklı olan kiracı köylü bir yandan, (bağımsız köylüden farklı olarak) işlediği toprağın sahibine rant ödeme durumunda olduğu için, ilkin, toprak sahipleri tarafından sömürüldüğü gibi, bir yandan da (ve bağımsız köylü gibi) kapitalist sistemin egemenliği altında mülksüzleştirilme süreci içersine çekilir.

Köylü ailesinin mülksüzleştirilmesi, bir başka deyişle "küçük köylülerin ücretli-emekçiye, bunların üretim ve emek araçlarını sermayenin maddî öğelerine dönüştüren olaylar, aynı zamanda, sermaye için bir iç pazar da yaratır."[80] Sanayi sermayesinin *bütün* iç pazarı ele geçirmesi ise, kırsal ev sanayiini tarımdan köklü ve kesin bir biçimde ayırması ile birlikte ilerler. Bu bakımdan, köylülerin birdenbire ve

[80] *Kapital*, 1, s. 766.

zorla mülksüzleştirilmelerinden ayrı olarak ve gene mülksüzleştirme sürecinin bir öğesini oluşturan köylü ailesinin kırsal ev sanayilerinin sanayi sermayesi tarafından yıkılması, iç pazarın genişletilmesi açısından da önem taşır.

Doğal ekonomide, "ekonominin koşulları, ya bütünüyle, ya da büyük bölümüyle ekonominin kendisi tarafından üretilir, onun gayrisafi ürününden doğrudan doğruya yerine konur ve yeniden-üretilir. Dahası, bu, kırsal ev sanayii ile tarımın birleşmesini öngörür."[81] Dolayısıyla, köylü ailesi, ürettiği ürünün ya tamamını, ya da pek büyük bölümünü kendisi *doğrudan* tüketir, yeniden-üretimin koşullarını, kendi ürününden *doğrudan* yerine kor. Bunun yanısıra, kırsal ev sanayii, tarımın ekini oluşturur, bir başka deyişle, tarım ile kırsal ev sanayii, köylü ailesinin o kendine yeterli birliğini oluşturur.

Sanayiin tarımdan ayrılması, bu büyük işbölümü, tarım alanı ile sınaî alan arasında ve bu alanların kendi içersinde, meta üretiminin ve değişiminin belirleyici temelidir. Daha çok uzmanlık, özel koşullar ve araçlar gerektiren, ama o ölçüde de, bireylerin ya da ailelerin toplam yıllık tüketimleri içersinde, emek değeri bakımından pek büyük bir yer tutmayan sınaî malların üretiminin tarımdan ayrılması, meta üretiminin gelişmesinde bir aşama, basit meta üretiminin ilerlemesinde bir kaldıraç olmakla birlikte, köylü ailesinin kendi kendine yeterli ekonomisini çözmek için yeterli değildir. Diyelim köylü ailesinin gereksindiği bir bakır kazan ya da kazma demiri, bu bakımdan bir değerlendirme yapmaya yetecektir. Bu malları, köylü ailesinin kendisinin, ayrıksın durumlar dışında, üretemeyeceği kabul edilebilir. Ama buna karşılık, bütün bu tür malların alımı için, bu bakır ve demirin maden olarak üretimi ve işlenmesi için, zanaatçının harcadığı emek-süresi kadar bir emek ürünü, yani tarımsal emekçinin yılın birkaç gününü içeren emeği yetecektir. O, bunu, ürününün tüketim fazlası olan kısmından bir parça vererek satın alacaktır. Bunun yanısıra, köylü ailesinin hammaddesini kolayca bulabileceği ve büyük bir kısmını kendisinin ürettiği ve kendi kullanımı için eğirip dokuyabileceği ve ev halkının herbiri tarafından ve yılda

[81] *Kapital*, 3. s. 833.

birkaç kez tüketilen pamuklu ve yünlü dokumaların içerdiği emek-zamanı bakımından durum farklılık gösterir. Bunların, köylü aileler tarafından eğirilmesi, dokunması ve dikilmesi, bir yandan tarım ile sanayiin birliğini oluştururken, öte yandan da onun pazar ile olan ilişkilerinin gelişmesini, sıkı bir biçimde engeller.

Doğal ekonominin bu iki özelliği, yani ürettiği ürünlerin büyük bir bölümünün doğrudan kendisi tarafından tüketilmesi ve tarım ile ev sanayiinin birliği sonucu, köylü ailesi, pazardan, üretim hareketinden ve kendi alanı dışında kalan toplum kesiminden bağımsız olarak, kendi kendini geçindirir.

Köylü ailelerin mülksüzleşerek ücretli-emekçiye, bunların geçim emek ve araçlarının sermayenin maddî öğelerine dönüşmesi süreci, burada, açıktır ki, onların kendilerinin üretip, kendilerinin tükettiği nesnelerin meta halini alması süreciyle birlikte ilerler. "Eskiden köylü ailesi, geçim araçlarını ve hammaddeleri kendisi üretir ve bunların çoğunu gene kendisi tüketirdi. Oysa şimdi bu hammaddeler ve geçim araçları, meta halini almıştır. İplik, keten bezi, kalın yünlü eşyalar şimdi artık manüfaktür malına dönüşmüş ve kırsal bölgeler de sürüm pazarları olmuştur. Böylece, kendi kendilerine yeterli köylülerin mülksüzleştirilmesi ve üretim araçlarından ayrılmasıyla kırsal ev sanayilerinin yokedilmesi, manüfaktür ile tarımın birbirinden ayrılması süreci elele gitmiştir."[82]

Böylece sermaye kendisine bir iç pazar yaratmış olur, ama iç pazarın kesin olarak ele geçirilmesi, tarımsal nüfusun pek büyük çoğunluğunun mülksüzleştirilmesi ve kırsal ev sanayiinin köklerinin kazınması ile olanaklıdır. Sermayenin, iç pazarı ne ölçüde ele geçirdiği, tarımsal nüfusun mülksüzleştirilmesine olduğu kadar, kırsal ev sanayiinin tarımdan ayrılma derecesine, daha doğrusu kırsal ev sanayiinin, kent sanayii tarafından yıkılması ölçüsüne de bağlıdır.

Küçük toprak mülkiyetinin varlığı, sermayenin tarımı tam olarak ele geçirmesinin nasıl bir engelini oluşturursa, henüz mülksüzleşmemiş olan köylü ailelerin kırsal ev sanayilerinin varlığı da, bu iç pazarın tamamlanması önünde bir

[82] *Kapital*. I, s. 766.

engel oluşturur. Dokuma sanayii, metaların üretim-maliyetlerini, üretimde yapılan sürekli devrimlerle gitgide düşürerek, köylü ailesinin karşısına, ucuz fiyatlarıyla ve albenili dokumalarıyla çıkar, ona dokumasını verir ve onun yapağısını, pamuğunu ve ketenini alır. Böylece, köylü ailesi, kendi kullanımı için ürettiği hammaddeyi, artık, kapitalist için hammadde olarak üretir ve bunun karşılığında gereksindiği dokumayı kapitalistten alır. Giderek, sermaye, onu, kendisi için bir hammadde üreticisi, ve kendi metaının tüketicisi durumuna getirir. "En sonunda, büyük sanayi, iç pazarı, sermaye adına, kesin olarak ele geçirir, küçük üretime ve kendisine yeterli köylü ailesinin doğal ekonomisine son verir, küçük üreticiler arasında doğrudan değişimi kaldırarak, tüm ulusu sermayenin hizmetine koşar."[83] Kendine yeterli köylü ailesi, pazara, sanayiye ve sermayeye bağımlı hale gelir, ve yalnızca pazarla değil, kendi alanı dışında kalan toplum kesimiyle doğrudan bir ilişki içersine girer.

Eskiden ürettiği ürünün büyük bir bölümünü tüketen köylü ailesinin yerini şimdi, ürününün büyük bölümünü meta olarak üreten köylü ailesi almıştır. Sanayiin ilerlemesi, buna, ayrı bir dürtü kazandırır. Tahıl dışında, sınaî bitkilere artan talep, aynı zamanda, köylü ailesinin daha çok meta üretimine temel hizmeti görür. Yalnızca *geçim nesnelerinin* bir kısmını meta olarak tüketen köylünün yerini, *üretim araçlarının* bir kısmını da meta olarak tüketen köylü alır. Sabanın yerini pulluk, hayvan gücünün yerini motor gücü, doğal gübrenin yerini yapay gübre alır. Dolayısıyla, köylü ailesi, daha büyük boyutlarda meta üretir ve meta tüketirken, sanayi sermayesi de, daha büyük boyutlarda iç pazarı genişletir ve derinleştirir.

12. TEFECİ SERMAYENİN KÜÇÜK KÖYLÜLÜĞÜ SÖMÜRÜSÜ

(Sanayi sermayesinden bağımsız olarak) tefeci ve ticaret sermayesi, sanayi sermayesinin oluşmasının önkoşullarıdır. Çünkü, bu iki sermaye biçimi, topraktan bağımsız bir para-servet birikimine olanak sağlar. Böylece, gücünü top-

[83] Engels, "Ek", *Kapital*, 3, s. 944.

rak mülkiyetinden alan aristokrasinin yanında, iktisadî bakımdan güçlenen bir sınıf oluşur. İkincisi, kapitalist-öncesi bu sermayeler, sanayi sermayesi için gerekli para-sermaye birikimi sağlar. Üçüncüsü, üretim araçlarının dağınık olduğu yerlerde, para-sermayeyi biraraya toplar, merkezileştirir. Sanayi sermayesi, kendisinin önkoşulu olan bu belli merkezlerde birikmiş para-serveti, bu iki sermayenin varlığı sayesinde hazır bulur.

Kapitalist üretime öngelen dönemlerde, tefeci sermayenin iki karakteristik biçiminin varlığından sözederken Marx, bunlardan birincisinin, "üst sınıfların bolkeseden harcayan senyörlerine, özellikle büyük toprak sahiplerine, borç para vererek tefecilik"; ve ikincisinin, "kendi emek araçlarına sahip bulunan küçük üreticilere" "zanaatçılara, esas olarak köylülere" "borç para vererek tefecilik"[84] olduğunu belirtir. Dolayısıyla, tefecilik, kapitalist üretime öngelen dönemlerde, bir yandan zengin toprak sahiplerinin iflasına, öte yandan kendi emek araçlarına sahip küçük üreticilerin yoksullaşmasına neden olmuştur. Bu, aynı zamanda da, büyük miktarlarda para-sermayenin oluşmasına ve yoğunlaşmasına yolaçmıştır.[85] Marx, bu iflasa ve yoksullaşmaya karşılık, para-sermayenin oluşması ve yoğunlaşmasının, eski üretim tarzına son vererek, bunun yerine kapitalist üretim tarzını geçirip geçirmemesinin, tarihsel gelişme aşamasına bağlı olduğunu belirtir. "Ne var ki, bu sürecin, modern Avrupa'da olduğu gibi, ne ölçüde eski üretim tarzına son verdiği ve bunun yerine kapitalist üretim tarzını geçirip geçirmediği, tamamen tarihsel gelişme aşamasına ve bununla birlikte ortaya çıkan koşullara bağlıdır."[86]

Tefecilik, kapitalist-öncesi üretim tarzlarında, iki biçimde etkili olur. Ya, ekonomik çöküntüye neden olmakla birlikte mülkiyet biçimlerini çözüp dağıtmaz; ya da kapitalist-öncesi mülkiyet biçimlerini çözüp dağıtarak devrimci bir etki yapar. "Ancak, kapitalist üretimin *diğer önkoşullarının bulunduğu yer ve zamanda** tefecilik, bir yandan feodal bey ile küçük-ölçekli üreticiyi mahvetmek, öte yandan, emek

[84] *Kapital*, 3, s. 629.
[85] *Kapital*, 3, s. 629.
[86] *Kapital*, 3, s. 629-630.
* İtalikler benim. —*M.E.*

araçlarını sermaye içersinde toplamak suretiyle, yeni üretim tarzının kurulmasında yardımcı araçlardan biri halini alır."[87] Demek oluyor ki, tefecilik, kapitalist-öncesi üretim tarzlarını çözüştürücü olduğu ölçüde devrimci bir etkiye sahiptir, ama yalnızca bu, son verdiği eski üretim tarzının yerine, kapitalist üretim tarzını geçirmesinin nedeni değildir. Son verilen eski üretim tarzının yerini, kapitalist üretim tarzının alması, kapitalist üretimin diğer önkoşullarının ve koşullarının tarihsel olarak varolmuş olmasına bağlıdır.

Tefeci sermayenin köylülüğü sömürü yöntemleri farklı olabilmektedir. Anadolu'da, bunun, ilkel diyebileceğimiz biçimlerine raslanır. Örneğin, köylü, kasabada tüccardan, bir top basma alır ve bu basmanın fiyatını, bir senetle borçlanır. Basma topu henüz tüccarın tezgâhı üstünde durmaktadır, ve köylü, bu topu, kendisine satan tüccara geri satar. Pahalıya alır, ucuza satar, aradaki fark faizdir, ama dinsel kurallara göre, tüccar faize para vermemiş ve köylü de faizle para almamıştır. Ama alınan para, sözleşme vadesinde, belirlenen faiziyle birlikte ödenir. Burada, tefeci sermaye ile ticaret sermayesinin, biçimsel görünüşü altında, gerçekte kaynaşması vardır. Bunun daha belirgin biçimi, alivre satışlarda kendini gösterir. Köylü, henüz ürün olarak tamamlanmamış ürününü karşılık göstererek, tüccardan borç para alır. Aralarında yapılan sözleşme gereğince, köylü ürününü, belirlenen fiyat üzerinden tüccara verecektir. Bu fiyat, normal piyasa-fiyatının altındadır, aradaki fark faizi oluşturur. Bu, daha çok, köylüye borç para biçiminde değil, mal biçiminde de verilir. Tüccar, köylüye, malını fiyatı üzerinden satar, alacağını hesaba geçirir, ve alacağına karşılık, harman zamanı köylünün ürününü alır. Ürünün fiyatının belirlenmesine, faiz dahil edilmiştir. Küçük ya da yoksul köylünün, tohumluk ve aşlık buğdayını, aynı şekilde aldığı olur. Bunu, daha çok komşusu ya da köy komşusu varlıklı köylüden, veya gene kasabada aynı zamanda zahirecilik ve çiftçilik yapan tüccardan alır. Tohum ya da aşlık olarak alınan miktar, sözleşme sonunda, faizi temsil eden ürün fazlası ile ödenir. Burada, tefeci sermayenin henüz para-sermaye olarak gerçekleşmediği ve faizin de yukardan beri belirttiğimiz

[87] *Kapital*, I, s. 632.

biçimlerde görüldüğü gibi para biçiminde değil, ürün biçiminde ödenmiş olduğudur. Bu bakımdan, tefecilik, en ilkel biçimiyle görünür. Bu tefecilik, köy topluluğu içersinde, elverişsiz koşullarda üretim yapan köylülerin yoksullaşmasına, elverişli koşullarda üretim yapan köylülerin zenginleşmesine olanak sağladığı gibi, tüccar sermayesiyle kaynaşmış biçimde, tüccarın daha büyük bir hızla zenginleşmesinin aracı olur. Tüccar, aynı zamanda bir tefeci olarak, elverişsiz koşullarda üretim yapan köylünün kanını emer, onu bitkinleştirir, halsiz düşürür. Ve köylü, ertesi yıl ve yıllar, yeniden-üretimi, giderek azalan boyutlarda sürdürür. Küçük köylünün toprağını ipotek ettirerek borç para alması ise, tefeciliğin, onu mülksüzleştirmesine, onların topraktan kopartılıp ayrılmalarına yolaçması bakımından önem taşır.

Tefeci sermaye, faiz olarak, köylünün üretim araçlarının, yani (köylünün, kapitalist üretim tarzının egemenliği altında bulunması dolayısıyla, kapitalizmin kategorileriyle ifade edersek) sermayesinin kârını, ücretinin bir kısmını, ve giderek toprağının rantını, tüm olarak ele geçirir. Biz daha önce gördük ki, küçük köylü mülkiyetinin *ağır bastığı* ülkelerde, en elverişsiz koşullarda üretim yapan köylü —olağanüstü koşullar dışında—, ürününü, değerinin üzerinden değil, değerinin altında satmak durumunda kalır ve toprak rantı ile sermayesinin kârını temsil eden artı-emeğinin ürününü topluma bedavadan verir. Tefeci sermaye, burada, köylünün sermayesinin kârını ve toprağının rantını, faiz olarak aldığı zaman, bunlar onun kâr ve rantından değil, ücretinden ödenmiş olur. Asgarî ücret, asgarî fiziksel gereksinmeleri karşılamaya yetmediği bir noktaya gelince, bu kez, küçük köylü, kendi sermayesi olan üretim araçlarını ve bir fiyatı olduğu için sermaye harcanmış sayılması gereken toprağının fiyatını, geçim nesnelerine dönüştürmeye başlar. Bu üretim araçları ve toprak, hukuken kendi mülkiyetinde de olsa, onlar fiilen kendi mülkü olmaktan çıkmıştır. Çünkü bunları o, geçim nesnelerine çevirerek tüketmiş, bunların fiilî mülkiyeti, faiz aracılığıyla, tefeci ya da tefeci olan tüccarın ya da varlıklı köylünün mülkiyetine geçmiştir. Küçük köylü ise, mülksüzleşme süreci içersinde, artı-emeğin gerekli-emeğin sırtında giderek büyüdüğü, ve artı-emeğine

tefeci sermayenin ürün olarak elkoyduğu bir emekçiye dönüşür.

Bu sömürü biçiminin, üretken sermayenin sömürü biçimiyle hiç bir ilgisi yoktur. Üretken sermaye, sanayi sermayesi, artı-değer yaratır ve meta olarak üretim araçlarını satın aldığı gibi, emek-gücünü de meta olarak satın almıştır. Oysa burada, tefeci sermaye, emek-gücünü satın almamış, onun emeğinin ürününe elkoymuştur. İkincisi, toplam toplumsal bakımdan gerekli-emeğin ve artı-emeğin ortalama sınırları bir merkez oluşturur, ve asgarî ve azamî sınırlar bu merkez çevresinde oluşur. Bu nedenle, sanayi sermayesi, ücretli-emekçinin ücretini asgarî düzeye düşürme, ve artı-değer sınırını ve yoğunluğunu büyütme eğilimi taşımakla birlikte, bunun ortalama sınırı, kapitalist üretim tarzının belirli bir gelişme düzeyine göre oluşur, işçi sınıfının sınıf olarak güçlenmesi ile birlikte, yasal olarak belirlenir. Dolayısıyla, işçi sınıfı, işgününü kısalttırarak toplam emek-zamanı içersindeki gerekli-emeğin sınırlarını büyütür ve emek üretkenliği ile artı-değeri temsil eden ürün kitlesinde olduğu gibi, gerekli-emeği temsil eden ücretlerde de bir büyüme olanağı yaratır. Esasen, işçi sınıfı, kapitalist üretimin vazgeçilmez koşuludur, ve kapitalizm, bireysel bakımdan onun ömrünü kısaltsa da, bir sınıf olarak yıkımı kendi yıkımı olacağı için, onun gerekli-emeğinin sınırlarının, ülkenin gelişme düzeyine uygun olarak belirli bir düzeyde tutulması zorunluluğu vardır. Oysa tefeci sermayenin böyle bir zorunluluğu yoktur, o, üreticinin artı-emeğini ne denli fazla soğurursa, o denli hızlı büyür. Ve dolayısıyla, üreticinin yıkımına karşı hiç bir ilgi duymaksızın, üreticinin artı-emeğinin sınırlarını genişletir. Bu artı-emeğin sınırları, gerekli-emeğin sınırlarını daraltır. Ve ayrıca, tefeci sermaye, üreticinin elinde sermaye olarak bulunan üretim araçlarını ve belli bir para-sermayeyi mülkiyet aracılığıyla tutan toprağını, bu gerekli-emeğin sınırlarını daraltarak, sermaye olarak kendi mülkiyeti haline dönüştürür. Yalnızca tefeci sermayenin değil, tüccar sermayesi ve sanayi sermayesi de, köylü üreticinin gerekli-emeğinin sınırlarını daraltmakta bir an duraksamaz. Bu bizim için şu anlamda önemlidir ki, kapitalist üretim tarzının egemen olduğu, ama toprakta, kapitalist-

öncesi üretim yöntemlerinin ağır bastığı bir ülkede, işçi sınıfının gönenç düzeyi, küçük köylünün ve özellikle en elverişsiz koşullarda üretimde bulunan köylünün gönenç düzeyinin üstündedir.

13. TÜCCAR SERMAYESİ, FARKLI İKİ NİTELİĞİ VE KÜÇÜK KÖYLÜLERİ SÖMÜRÜSÜ

Kapitalist meta üretiminde de tüccar sermayesi, artı-değer üretiminde yer almaz; ama artı-değerin ortalama kâr düzeyine getirilmesine katılır. Bu nedenledir ki, tüccar sermayesinin kârı, artı-değerden oluşur, bir başka deyişle, artı-değeri, tüccar sermayesi de paylaşır.

Tüccar sermayesi, üretime katılmaz, bir başka deyişle artı-değer üretiminde yer almaz, ama kapitalist üretimin egemen olduğu, daha doğru bir deyişle, kapitalist meta üretiminde üretilen metaın kârına, tüccar sermayesi ortak olur. Biz, daha önce gördük ki, metaın *maliyet-fiyatı*, metaın üretimi için harcanan toplam sermayeye (metaya aktarılan değişmeyen sermaye ile değişen sermayeye) eşittir. Ve gene gördük ki, metaın *üretim-fiyatı*, onun maliyet-fiyatı ile ortalama kârına eşittir. Sanayici, metaını, üretim-fiyatına, tüccara sattığı zamân, kuşkusuz, ortalama kârını gerçekleştirdiğini kabul etmek gerekir. Ne var ki, sanayi sermayesi tarafından tüccara satış yapılmış olmakla, sanayi sermayesi açısından satış gerçekleşmiş olmakla birlikte, metaın satışı tamamlanmamış ve bu nedenle gerçekleşme de tamamlanmamıştır. "Her meta, değerini, ancak dolaşım süreci içinde gerçekleştirebilir."[88] Üretken olmayan, üretime girmeyen tüccar sermayesi, bu gerçekleşmeyi tamamlayan bir öğe olarak, kâr oranının oluşmasına girer. Tüccar, metaın sonal satışını tamamladığında, üretim-fiyatının gerçekleşmesini de tamamlar.

Dolayısıyla, artı-değerin bir kısmını sanayici, bir kısmını tüccar alır. Çünkü, sanayici, ürününü, üretim-fiyatı üzerinden değil, onun altında bir fiyatla satmıştır. Tüccar, bu ürününü üretim-fiyatı üzerinden satarak, kâr sağlamıştır. Dolayısıyla, tüccarın kârı, sanayide üretilen artı-değerden sağlanır. Bir başka deyişle, tüccarın satış-fiyatı, ürünün,

[88] *Kapital*, 3, s. 674.

üretim-fiyatıdır.

Tüccar sermayesinin artı-değerden pay almasının nedeni, onun, üretime katılmadığı halde, genel kâr oranının oluşmasına girmiş olmasındadır. Bir başka deyişle, tüccar sermayesi, artı-değer üretiminde yer almadığı halde, artı-değerin ortalama kâr düzeyine getirilmesine katılır; üretime katılmadığı halde, kâra ortak olur. Dolayısıyla, tüccar sermayesi, sanayi sermayesinin kârından bir indirimi içerir. Bu indirim, tüccar ve sanayici sermayesi toplamına göre, tüccar sermayesinin büyüklüğü tarafından belirlenir. "Sanayi sermayesine oranla tüccar sermayesi ne kadar büyük olursa, sanayi kârı oranı o kadar küçük olur, ve bunun tersi de doğrudur."[89]

Kapitalist-öncesi üretim tarzında, durum farklı olmamak gerekir. Tüccar sermayesi, "çeşitli ülkelere ait ürünlerin fiyatları arasındaki farkı sömürmesi" yanında, eski üretim tarzları, "tüccar sermayesinin *artı-ürünün büyük bir kısmına** elkoymasına yolaçar."[90]

Tüccar sermayesinin artı-ürünün büyük bir kısmına elkoyması, kısmen topluluklar arasına bir aracı olarak girmesiyle, kısmen de artı-ürünün sahipleri ile ilişki içersine girmekle olur. Çünkü, 1° esas olarak kullanım-değeri üretmeye devam eden ve ürün fiyatlarımn değerleri üzerinden satışının ikincil derecede önem taşıdığı topluluklar arasına bir aracı olarak girerek, onların ürünlerini değerlerinin altında satın alarak, artı-emeğin ürününe elkoyar; 2° eski üretim tarzları içersinde, biliyoruz ki, artı-ürüne, köle sahipleri, feodal beyler ve devlet elkoyar, ve tüccarın bu artı-ürün sahipleriyle ilişki içersine girdiği yerlerde, tüccar, bunların tüketim zenginliğini ve lüksü temsil etmeleri nedeniyle, onların sahip olduğu artı-ürünün büyük bir kısmını satış yoluyla ele geçirir; 3° üçüncü olarak, ticaret sermayesi, çeşitli ülkelere ait ürünlerin fiyatları arasındaki farkı sömürür. "Tüccar sermayesi, kârını, hiç değilse başlangıçta, ancak yerli ürünlerin yabancı alıcılarından ya da yabancı ürünlerin yerli alıcılarından sağlıyordu; ancak, dış

[89] *Kapital*, 3, s. 300.
[90] *Kapital*, 3, s. 346.
* İtalikler benim. —*M.E.*

rekabet ile, pazarlamada karşılaşılan güçlükler, ihraç mallarını üreten zanaatçılar, ürettikleri metaı, ihracatçı tüccarlara değerinin altında satmaya zorlamaya başladı."[91] Örneğin, İngiltere'de dokuma sanayiinin gelişmesi, iç ve dış pazarlar ele geçirmeye başlaması, aynı zamanda, feodal egemenliğin sarsıldığı ve zayıfladığı dönemlerdir. Bir yandan lüks mallar tüketimi azalırken, öte yandan dokuma sanayiinin, dokuma fiyatlarını ucuzlatması, Dakka müslinlerinin pazarını daraltmaya, ve onların yabancı ülkelerde değerlerinin üstünde satılmalarını olanaksızlaştırmaya başlar. Dolayısıyla ihraç malları üreten zanaatçı, ürünlerini değerleri üzerinden değil, değerlerinin altında bir fiyatla satmak zorunda bırakılır. Tüccar sermayesi, ya artı-ürün olarak egemen sınıflar tarafından mülk edinilmiş olan zenginliği sömürür, ya da doğrudan üreticinin metaını değerinin altında bir fiyatla satın alarak, kârını, onun artı-ürününden sağlar. Ticaret, eski üretim tarzları içersinde, ürünü meta şekline sokar. Eski üretim tarzları, tüccar sermayesinin, *artı-ürünün* bir kısmına elkoymasına yolaçar. Kapitalist meta üretimi, kendi metaları aracılığıyla, pazarı ele geçirdikten ve ticaret sanayi sermayesinin egemenliği altına ve hizmetine girdikten, üretken sermayenin bir aracısı olarak işlev yapmaya başladıktan sonra, kârını, *artı-değerin* bir kısmından alır.

Özetlersek, bir yandan, tüccar sermayesi, kapitalist meta üretimi açısından, metaın dolaşımını tamamladığı ve gerçekleştirdiği için, toplam sermaye içersindeki payı oranında, artı-değerden kârını alır. Öte yandan, tüccar sermayesi, kapitalist-öncesi yöntemlerle üretilen metaların dolaşımını tamamladığı ve gerçekleştirdiği için, kârını doğrudan üreticilerin artı-emeğinden ya da artı-ürününden sağlar. Tüccar sermayesi, bireysel açıdan, kârını hem artı-değerden ve hem doğrudan üreticinin artı-emeğinden sağlayan bir kişi olabilir, ya da bunlar ayrı ayrı kişiler olabilir. Ama toplumsal bakımdan, tüccar sermayesi, küçük köylülüğün ağır bastığı bir ülkede ve ağır bastığı ölçüde, kârının önemli bir kısmını, küçük-köylülerin topluma bedava bıraktığı artı-emeğinden alır.

[91] Engels, "Ek", *Kapital*, 3, s. 941.

14. KÜÇÜK KÖYLÜLERİN, KAPİTALİST TARIMCI TARAFINDAN SÖMÜRÜSÜ

Bilindiği gibi küçük toprak mülkiyeti, "niteliği gereği, emeğin toplumsal üretken güçlerinin gelişmesini, emeğin toplumsal biçimlerini, sermayenin toplumsal yoğunlaşmasını, bilimin ilerici uygulamasını dıştalar."[92] Kendi kendini yöneten köylünün özgür mülkiyeti olarak küçük toprak mülkiyeti, kişisel bağımsızlığın gelişmesinin temeli, bizzat tarımın gelişmesi için zorunlu bir geçiş aşaması olduğu anlamında ileri; ama üretim araçlarının sınırsız parçalanmasının, üreticinin tecridinin, insan enerjisinin korkunç israfının temelini oluşturduğu, emeğin toplumsal biçimlerinin gelişmesine, üretim araçlarının toplumsal yoğunlaşmasına, bilimin ilerici uygulamalarına engel oluşturduğu için de ilerlemeyi engelleyicidir. Bizim burada, büyük toprak mülkiyetinin, küçük toprak mülkiyetine bakarak, üstünlüklerini belirtmek amacıyla, bu konuya yer vermediğimiz açıktır. Çünkü bu iki mülkiyet biçiminin birbirlerine göre farklı üstünlükler içermesine karşın, tüm *siyasal* düşünceleri bir yana bıraktığımızda, biri, küçük mülkiyet durumunda, toplumsal emek üretkenliğini geliştirecek araçların ve bilginin yokluğu nedeniyle; öteki, büyük mülkiyet durumunda, bu araç ve bilgilerden, toplumun ilerlemesinin değil, sermaye ve toprak sahibinin en büyük hızla zenginleşmesinin aracı olması nedeniyle, her iki özel mülkiyet de, tarımsal gelişmeye engel ve ayakbağı oluşturur.

Bizim, burada, üzerinde durmak istediğimiz ise, emek üretkenliği açısından, iki üretim yöntemi arasındaki farktır. Küçük-ölçekli üretim, toplumsal emek üretkenliğinin gelişmesine bir ayakbağı olduğu, bir engel oluşturduğu ölçüde, —yalnızca tarımsal üretimi bir bütün olarak aldığımızda— küçük-ölçekli tarımsal işletmede emek üretkenliği, ortalama tarımsal emek üretkenliğinin altındadır; buna karşılık, —gene yalnızca tarımsal üretimi bir bütün olarak ele aldığımızda— büyük-ölçekli tarımsal işletmede emek üretkenliği, ortalama tarımsal emek üretkenliğinin üstündedir. Emek üretkenliğindeki artış, üretilen ürünün miktarında

[92] *Kapital*, 3, s. 845.

bir artış sağlar; ama iki farklı üretkenlikteki işletmelerde aynı miktarda canlı emek harcanarak üretilen ürünlerin toplam miktarı ayrı büyüklükte olmakla birlikte, bu farklı ürün kitlelerinin içerdikleri canlı emek değeri aynıdır. Diyelim bir iplik eğiricisi sekiz saatlik bir işgünü içersinde, çıkrık ile 10, modern bir fabrikada 100 iplik eğirmiş olsun. Çıkrık ile eğirdiği iplik miktarının içerdiği canlı emek açısından değeri, modern fabrikada eğrilen iplik miktarının içerdiği canlı emek açısından değerine eşittir. Dolayısıyla, modern bir fabrikada eğrilen 10 ipliğin içerdiği canlı emek miktarı, çıkrık ile eğrilen 10 ipliğin içerdiği canlı emek miktarından on kat daha azdır. Bu her iki 10 ipliğin içerdiği hammadde (pamuk) miktarı aynıdır. Modern fabrikada eğrilen 10 ipliğin içerdiği canlı emek miktarı çıkrıkta eğrilen 1 ipliğin içerdiği canlı emek miktarına eşittir. Çıkrıktan 10 ipliğe aktarılan geçmiş emek miktarı ile iplik eğirme makinesinden 10 ipliğe aktarılan geçmiş emek miktarını (konumuzu yalınlaştırmak için) aynı varsayalım. Modern makinelerde üretilen iplik, üretim-fiyatı üzerinden satıldığında, normal kârını gerçekleştirecek, çıkrıkta üretilen iplik, aynı üretim-fiyatı üzerinden satıldığında, kendi değerinin altında satılmış olacaktır. Dolayısıyla, zanaatçı, kârını gerçekleştiremeyecek, ve üstelik, iplik eğiricisinin ücretleri de, ortalama ücretlerin çok altına düşebilecektir.

Aynı miktarda iki meta, emek üretkenlikleri farklı yöntemlerle üretilmişse, birbirlerinden farklı değerler içerirler. Her iki metaın oylum (hacim) olarak toplamı, piyasa-fiyatının düzenlenmesine katıldığı zaman, modern makinelerle üretilen ürünler üretim-fiyatlarının üstünde, ilkel araçlarla üretilen ürünler değerlerinin altında satılırlar. Tekniğin belirli bir gelişme düzeyinden sonra, belli bir üretim dalındaki malların piyasa fiyatları, modern makinelerde üretilen ürünlerin üretim-fiyatı tarafından düzenlendiğinde, modern makinelerde üretilen ürünler ile ilkel araçlarla üretilen ürünler, bu üretim-fiyatı üzerinden satılır, dolayısıyla modern makinelerde üretilen ürünler daha ucuz, ama ilkel araçlarla üretilen ürünlerin değerlerinin çok altında bir fiyatla satılırlar.

Bu örneklemeyi, olduğu gibi tarımsal üretime aktarabiliriz. Burada, küçük köylü ailelerin tarımsal işletmeleri ya-

nında, belirli bir üretim düzeyine ulaşmış kapitalist tarımın varlığını kabul ettiğimizde, aynı ürünleri üreten köylü ile kapitalist çiftçiyi karşılaştırabiliriz. Şu var ki, burada, küçük-ölçekli tarımsal üretim, küçük köylülerin ağır basması, ulusun belkemiğini oluşturması nedeniyle, iplik eğiricisi zanaatçıya göre farklı bir durum gösterir. Üretim burada toprak alanı tarafından sınırlandığı gibi, tarıma sermaye yatırımı da, toprağın özelliği dolayısıyla sınırlı olacaktır. Dolayısıyla, küçük köylülüğün ağır bastığı bir ülkede, modern sanayiin zanaatçılığın ürünlerinin fiyatını belirlemesinde olduğu gibi, kapitalist tarım, küçük üreticinin ürünlerinin fiyatını tek başına belirleyemez. Bu fiyat belirlemesine, talebin yalnızca kapitalist alan tarafından karşılanmamasından dolayı, her ikisi de, ürettikleri (sattıkları) ürün miktarı oranında katılırlar.

Eğer, emek üretkenliği, her iki işletmede de aynı kalmış olsaydı, kapitalist tarımın, ürünlerinin fiyatı ile küçük köylü tarımının ürünlerinin fiyatı, piyasada eşitleneceği için, kapitalist tarım ortalama kârı ve artı-kârı ürününün fiyatında gerçekleştirmiş olacağından, küçük köylü de ortalama kârı (sermayesinin kârını) ve artı-kârı (toprağının rantını) gerçekleştirmiş olacaktı. Oysa, emek üretkenliği, ortalama tarımsal emek üretkenliğine göre, kapitalist tarımda yüksek, küçük köylü işletmelerinde düşüktür. Dolayısıyla, kapitalist çiftçi ürününü, diyelim buğdayını, değerinin üstünde, küçük çiftçi değerinin altında satmış olacaktır. Kapitalist çiftçiye, buğdayını değerinin üstünde satma olanağını, ona küçük çiftçi sağlamıştır. Çünkü, küçük çiftçinin ürettiği ürünlerin değeri, emek üretkenliğinin ilkel ve geri düzeyi dolayısıyla yüksektir. Kapitalist çiftçinin ürünlerinin değeri ise, emek üretkenliğini artırdığı ölçüde, daha düşüktür. Ama piyasa-fiyatının belirlenmesine, küçük çiftçinin ürettiği ve metaya dönüştürülen tahılı da girer. Küçük çiftçi, kâr ve rant getireceği için değil, esas olarak, yaşam zorunluluğundan dolayı üretim yaptığı için, oluşan piyasa-fiyatı, onun için kâr ve rant getirmediği halde, o, ürününü piyasaya arzetmiştir. Ama gene o, bundan, kendi üretim giderlerini ve asgarî de olsa ücretlerini almalıdır. Dolayısıyla, piyasa-fiyatı, onun ürününün değeri altında

oluşacaktır. Kapitalist tarımcı ise, emek üretkenliğinin yükselmesi dolayısıyla, ürünün üretim-fiyatı, küçük köylünün maliyet-fiyatının altına düştüğü zaman, küçük-köylünün maliyet-fiyatına ürününü sattığında, üretim-fiyatının üstünde satmış olur. Dolayısıyla, toplam buğday, aynı piyasa-fiyatı üzerinden satıldıkları halde, küçük köylü asgarî ücreti üzerinden maliyet-fiyatım gerçekleştirmiş olur, tarımcı kapitalist, değerinin de üstünde fiyatla satar, dolayısıyla değeri üzerinden satıldığında ortalama kârım ve rantını gerçekleştirmiş olacağı için, değerinin üstünde bir fiyatla satmış olmasından dolayı, ek bir artı-kâr daha sağlama olanağı edinmiştir. Ona bunu sağlayan, küçük üreticinin ürünlerinin piyasadaki varlığıdır, bir başka deyişle, onun topluma bedavadan verdiği artı-emeğinin bir kısmı, tarımcı kapitalistin ek artı-kârının kaynağını oluşturur. Dolayısıyla, her ikisinin ürünü birbiriyle karşı karşıya gelmediği halde, aynı ulusal pazar içersinde, biri, artı-emeğinin bir kısmını topluma karşılıksız bırakır, öteki aynı toplumdan, buna karşılık bir ek artı-kâr sızdırır.

15. DEVLET TEKEL FİYATI (TARIMSAL ÜRÜNLERİN TABAN FİYATLARI) ARACILIĞIYLA KÜÇÜK ÜRETİCİNİN KAPİTALİST TARIMCI TARAFINDAN SÖMÜRÜLMESİ OLGUSUNUN SÜRDÜRÜLMESİ

Şimdi, köylünün sınaî üretim karşısındaki durumuna geçmeden önce, burada, bir tekel fiyatı olan ve devlet tarafından belirlenen taban fiyatları üzerinde kısaca durabiliriz. Şimdiye değin, piyasa-fiyatından sözedilmiş, ama tekel fiyatlarından sözedilmemiş olması, kuşkusuz eksikliktir. Tekel fiyatları, doğal olarak oluşacağı gibi, yapay olarak da oluşabilir, ve devlet tarafından konan tahıl fiyatlarının yapay olması doğaldır. Taban fiyatları, özünde, devlet tarafından tarımsal ürüne konan tekel fiyatlarından başka bir şey değildir, ve burada, amacın, üreticinin, piyasa-fiyatlarının dalgalanmalarından korunması olduğu belirtilmiştir. Bir bakıma, sermayenin egemenliğine karşı, küçük üreticinin ürününün değerini koruma amacı gözetilmiştir. Burada, tahıl fiyatı, alıcı devlet ile üretici köylü arasında gerçekleşir, ve serbest piyasa-fiyatı, bu merkez çevresinde dalgalanır. Arz, talepten yüksekse, serbest piyasa-fiyatı, tekel fiyatının

altında işlem görür, arz talepten düşükse, serbest piyasa-fiyatı, tekel fiyatının üstüne çıkar.

Devlet, tarımsal ürünlerin taban fiyatını belirlerken, nasıl bir ölçüt uygulayabilir? Maliyet-fiyatı (ürüne aktarılan değişmeyen sermaye ile değişen sermaye), sermaye kârı ve toprak rantı hesap edilerek hazırlanan bir taban fiyatı demek, bu fiyatın ürünün değeri düzeyinden belirlendiğini gösterir. Üretim araçlarından ürüne aktarılan geçmiş emek değeri değişmeyen sermayeyi, işçi ücretleri değişen sermayeyi, kâr ve rant ise artı-değeri oluşturur. Biz biliyoruz ki, sermayenin bileşimi, kapitalist tarım işletmesinde, küçük köylü işletmesine göre daha yüksektir. Dolayısıyla, kapitalist tarım işletmesinde toplam sermayeye göre canlı emek, küçük köylü işletmesindeki canlı emekten daha azdır. Toplam tarımsal sermayenin ortalama bileşimine göre ise, kapitalist tarım işletmesinin sermaye bileşimi yüksek, küçük köylü tarım işletmesinin sermaye bileşimi düşüktür. Şimdi en iyi niyetlerle, gerçekleştirilen ve küçük köylünün korunmasını amaçlayan bir taban destekleme fiyatının, toplam tarımsal sermayenin ortalama bileşimine göre hesaplanacağını varsayalım. Köylü ürününü değerinin altında, kapitalist çiftçi ürününü değerinin üstünde satacaktır. Kapitalist çiftçi maliyet-fiyatlarını, sermayenin ortalama kârını ve rantını (artı-kârı) aldıktan sonra (çünkü bunlar ürünün değerinin sınırıdır) bir de ayrıca bir kâr, yani aşırı artı-kâr elde edecektir. Bu aşırı artı-kâr, ürünün içermediği bir değerdir, ama onu tarımcı kapitalist maledinmiştir. Bu aşırı artı-kârı, o, her ne kadar toplumdan alıyor görünse de, bunu, dolaylı olarak, küçük köylüden almıştır, çünkü, küçük üretici köylünün pazardaki ürünlerinin varlığı ve onun topluma bedavadan verdiği artı-emeği sayesinde almıştır. Bir başka deyişle, ona bu aşırı artı-kârı sağlayan, toplam tarımsal sermayenin ortalama bileşimine, dolayısıyla tekel fiyatının belirlenmesine katılan, ve bu ortalama bileşimi, tarımcı kapitalistin sermaye bileşiminin üstüne çıkaran, meta üreten küçük köylünün varlığıdır. Dolayısıyla, daha yukarda gördüğümüz gibi, küçük köylünün, topluma *bedavadan* verilen artı-emeğinin bir bölümü, tarımda kapitalist üretim belli bir gelişme düzeyine ulaştıktan sonra, kapitalist çiftçi tarafından maledinilmiş olur. Eğer, kapitalist

tarım, küçük köylü mülkiyetine oranla, daha büyük bir alanı kucaklasaydı, küçük köylü açısından bu gene kaçınılmaz olurdu. Ama, burada, kapitalist tarımın ağır basan küçük köylü işletmeleri içersinde belirli bir düzeye ulaşması, geniş köylü yığınlarının sırtından, kapitalist çiftçinin daha kolay ve daha büyük bir hızla zenginleşmesi olanağı ortaya çıkar. Çünkü eğer, küçük köylü işletmeleri mevcut olmakla birlikte ağır basmasaydı, kapitalist tarım işletmesinde, sermayenin bileşimi, tarımsal ortalama sermaye bileşimine yaklaşacak, ve dolayısıyla, bu aşırı artı-kâr küçülecekti.

Küçük köylünün artı-emeğinin bir kısmını dolaylı olarak elde eden tarımcı kapitalist, bu aşırı artı-kârı kendisine alıkoyabilir mi? Biz, daha yukarda, rantın sınırlarının belirlenmesinde ayrıntılı bir biçimde irdeledik ki, bu aşırı artı-kâr olanağı ortaya çıktığında, rantın sınırları genişler, ve sözleşme süresince, bu aşırı artı-kâra kapitalist elkoymakla birlikte, yeni sözleşmeye, bu aşırı artı-kâr, rantın fiyatında bir artış olarak eklenir ve sonunda, bu aşırı artı-kârı. ürünün satışında gerçekleştiren tarımcı kapitalist, onu toprak sahibine önceden aktarmış olur. Kuşkusuz, toprak sahibi aynı zamanda kapitalist olduğunda, bunu toprak sahibi sıfatıyla maledinecektir.

16. KÜÇÜK KÖYLÜLERİN YABANCI SERMAYE (EMPERYALİZM) TARAFINDAN SÖMÜRÜSÜ

(A) ÖN BİLGİLER. SERMAYENİN BİLEŞİMİNİN YÜKSELMESİ VE KÂR ORANININ DÜŞMESİ

Daha yukarda gördük ki, tarımsal üretimin kapitalist yöntemlerle yürütüldüğü, gelişmiş kapitalist ülkelerde, tarımsal sermayenin bileşimi, toplumsal sermayenin ortalama bileşiminden düşüktür. Bunun bir diğer anlamı, tarımda, sınaî üretime göre, canlı-emek öğesi daha fazladır, ve aynı sermaye büyüklüğü daha fazla artı-değer üretir. Gene bunun bir diğer anlamı, tarım, sanayiye göre, aynı ölçüde gelişmemiştir. Uygarlığın ilerlemesiyle tarımsal sermayenin bileşimi, toplam toplumsal sermayenin ortalama bileşimine eşit duruma geldiği zaman, tarım, sanayi ile aynı ölçüde ilerlemiş olacaktır. Tarım ile sanayi arasındaki bu farklılık, kapitalist üretim tarzının egemenliği altında, eğer kapitalist

sistemin kategorilerini burada da kullanacak olursak, küçük köylü işletmeleri açısından, daha da büyüktür. Canlı-emek öğesi, küçük köylü işletmelerinde daha ağır basar ve bu nedenle de, sermayenin bileşimi, toplumsal sermayenin ortalama bileşimine göre, çok daha düşük olur.

Kapitalist üretim tarzının ilerlemesi, toplam sermaye içersindeki değişmeyen sermayenin payının değişen sermayenin payına göre artmasıyla ifade edilir. Böylece, belli büyüklükteki sermayeye göre, değişmeyen sermaye miktarı arttıkça, değişen sermaye miktarı azalır. Eğer biz, artı-değer oranının değişmediğini varsayarsak, kapitalizmin ilerlemesiyle birlikte, sömürü oranı değişmediği halde, artı-değer kitlesi azalır. Bu ilerleme, aynı zamanda sermayede bir büyüme ile birlikte oluşacağı için, aynı büyüklükteki sermayeye göre artı-değer kitlesi azalmakla birlikte, daha büyük sermayeye göre, artı-değer kitlesinde de nispî bir artış olacağı anlaşılır bir şeydir. Diyelim, toplam sermaye 100 ise, bileşimi 75+25, artı-değer kitlesi 25'tir. Toplam sermaye 400 olduğu zaman, sermaye bileşimi 85+15 olsa, toplam sermayeye göre sermaye 100'ün artı-değer payı 15, toplam sermayenin artı-değer kitlesi 60 (340+60) olur. Burada, biz, toplam sermaye artışını değil, toplam sermaye artışı içersinde, sermayenin belli büyüklükte bir bölümünü alıyoruz. Dolayısıyla, başlangıçta, sermaye bileşimi 75+25, ve artı-değer 25, kâr oranı (artı-değerin toplam sermayeye oranı) %25'tir; buna karşılık, daha ilerlemiş durumda, sermaye bileşimi 85+15, ve artı-değer 15, kâr oranı %15'tir. Kâr oranı, sermaye bileşimi yükseldikçe düşer. Sermaye bileşiminin yükselmesi demek, emek üretkenliğinin artması, yani aynı miktarda canlı emeğin daha büyük geçmiş emeği (değişmeyen sermayeyi) harekete geçirmesi demektir. Dolayısıyla, kâr oranı, "emek daha az üretken hale geldiği için değil, daha çok üretken hale geldiği için düşer."[93]

(B) ÖN BİLGİLER. HAMMADDE FİYATLARININ DÜŞMESİ VE KÂR ORANININ YÜKSELMESİ

Değişmeyen sermayenin öğeleri, binalar, makineler, hammaddeler ve yardımcı maddelerdir. Binalar ve makine-

[93] *Kapital*, 3, s. 252.

lerin sabit sermayeyi, hammadde ve yardımcı maddelerin döner sermayenin bir bölümünü (işçi ücretleri de döner sermayeye dahildir) ifade ettiğini anımsatalım. Hammaddelerin değerleri, üretilen ürünün değerine bir defada ve tümüyle geçtikleri halde, sabit sermayenin öğeleri, değerlerini, ürüne, eskime ve aşınmalarıyla orantılı olarak aktarırlar. Dolayısıyla, "kâr oranı, ürünün yapımında ne kadar tüketilmiş olursa olsun yatırılan toplam sermaye değeri tarafından belirlendiği halde, ürünün fiyatı, hammaddelerin fiyatları tarafından, sabit sermayenin değerinden çok daha fazla etkilenir."[94]

Bir iplik eğirme makinesi, 100 bin lira olsa, on yıl içersinde, içerdiği tüm geçmiş emeği üretime aktarsa, her yıl 10 bin liralık bir değer ürüne aktarmış olur. Aynı iplik eğirme makinesi, günde 100 kilo pamuk eğirse, ve bu pamuğun para olarak değeri 1.000 lira olsa, makineden bir yılda aktarılan değere eşit bir değerin, yani 10 bin liralık hammaddenin on gün içersinde ürüne aktarıldığı anlaşılır. Hesaplar genel olarak yıllık yapıldığından, bir yıl içersinde, hammadde fiyatının tutarının, makinenin o yıl içersinde ürüne aktarılan fiyatından ne denli büyük olduğu anlaşılır.

Hammadde fiyatındaki düşüş, kâr oranında, bir yükselme demektir, ya da tersi. Çünkü, hammadde fiyatındaki bir düşme, değişmeyen sermayedeki bir azalmaya tekabül eder. Dolayısıyla, kâr oranı, artı-değerin, toplam sermayeye oranı olduğu, ve hammadde fiyatlarındaki düşme değişen sermayede (işçi ücretlerinde) bir düşme getirmediğinden artı-değer miktarı aynı olduğu için, aynı artı-değer, başlangıçta, 100'e bölünürken, bu kez hammadde fiyatlarındaki düşüş dolayısıyla diyelim (100−10=) 90'a bölünecektir; artı-değeri 25 kabul edersek kâr oranı %25'ten, %27$^{7}/_{9}$'a yükselecektir. Çünkü başlangıçtaki sermayeden daha küçük bir sermaye, aynı büyüklükte bir artı-değer üretmiştir. Diğer koşullar aynı kalmak koşuluyla, kâr oranı, hammadde fiyatıyla orantılı olarak düşer ya da yükselir. "Bu, diğer şeylerin yanısıra, hammadde fiyatlarındaki dalgalanmaların, ürünün satış alanlarında bir değişmeyle birlikte olması halinde bile, yani arz ve talep bağıntısının dışında, düşük

[94] *Kapital*, 3, s. 117.

hammadde fiyatlarının *sanayi ülkeleri için** ne denli önemli olduğunu göstermektedir."[95]

Ne var ki, hammadde fiyatlarındaki düşmenin, çeşitli üretim dallarında meydana geldiğini varsaydığımızda, değişen sermaye kitlesi aynı kaldığı ve değişmeyen sermaye kitlesi azaldığına göre, sanayi alanındaki sermayenin ortalama bileşiminde bir düşme demek olacağı, ve buradan, üretimde bir gerileme olduğu sonucuna varılabilir. Oysa, durum tersidir, çünkü emek üretkenliğinde bir düşme olmaksızın, hammadde fiyatlarında bir düşüş ile daha az bir sermaye (90), başlangıçtaki sermayenin (100) ürettiği artı-değer kadar artı-değer üretir. Dolayısıyla, başlangıçtaki sermaye kadar bir sermaye, hammadde fiyatlarının ucuzlamasıyla, daha büyük bir artı-değer üretmiş olur. Çünkü, hammadde fiyatlarında düşme olmakla birlikte, değişmeyen sermayenin maddî öğelerinin hacmi aynı kalmaktadır; bu, bütün diğer koşullar dıştalandığında, üretime giren makinelerin fiyatındaki bir düşme ile, değişmeyen sermayede bir azalma olduğu zaman, makinenin, emeğin üretkenliğini azaltmayacağı, ama buna karşılık daha az bir değişmeyen sermayenin aynı miktarda canlı emeği harekete geçireceği gibidir.

Dolayısıyla, başlangıçtaki sermaye miktarı değişmediğinden, hammadde fiyatlarındaki düşme tutarında bir sermaye, ek sermaye gibi üretime katılabilir, ve bu ek sermaye de, yeni bileşimde ([75—10=]60+25), üretim hacminde bir sıçrama sağlar, ve o ölçüde canlı emeği harekete geçirir.

Hammadde fiyatlarındaki düşme, etkisini, en belirgin biçimde, sanayi ülkelerinin dış ticareti aracılığıyla, kâr oranı üzerinde gösterir.

(C) ÖN BİLGİLER. GELİŞMİŞ KAPİTALİST ÜLKELERİN. SÖMÜRGE, BAĞIMLI VE YARI-BAĞIMLI ÜLKELER ARACILIĞIYLA, KÂR ORANLARINI YÜKSELTMESİ

Marx, sermayenin bileşiminin yükselmesiyle birlikte kâr oranının düştüğünü örneklemek için, sermaye bileşiminin yüksek ve artı-değer oranının %100 olduğunu varsaydığı bir Avrupa ülkesi ile sermaye bileşiminin düşük ve artı-değer oranının %25 olduğunu varsaydığı bir Asya ülkesi arasın-

[95] *Kapital*, 3, s. 116.
* İtalikler benim. —*M.E.*

da şu karşılaştırmayı yapar: Diyelim, Avrupa ülkesinde sermayenin bileşimi 84+16 (değişmeyen sermaye 84 + değişen sermaye 16), Asya ülkesinde ulusal sermayenin bileşimi 16+84 (değişmeyen sermaye 16 + değişen sermaye 84) olsun. Avrupa ülkesinde, artı-değer oranının %100 olduğunu varsaydığımıza göre, ürünün değeri, 84+16+16=116; kâr oranı (artı-değerin toplam sermayeye oranı) %16'dır. Asya ülkesinde, artı-değer oramnın %25 olduğunu varsaydığımıza göre, ürünün değeri 16+84+21=121; kâr oram %21'dir. Açıktır ki, Asya ülkesinde artı-değer oranı, Avrupa ülkesindeki artı-değer oranının dörtte-biri olduğu halde, kâr oranı Avrupa'dakine göre %25 büyüktür.[96] İki farklı ülkeye ilişkin oranların, istatistiksel rakamlar değil, yakıştırma rakamlar olduğu gözönünde tutulursa, biz, gene de bunun gerçekleri belli bir ölçüde yansıtan bir yakıştırma olduğunu kabul edebiliriz.

Bir sanayi ülkesi, genel kâr oranını, dış ticarete ve özellikle sömürgelerle ve bağımlı ülkelerle yapılan ticarete yatırdıkları sermayelerin getirdikleri kâr oranı ile yükseltir.

Ulusal sermaye bileşimi yüksek bir ülke, bir sanayi ülkesi, genel kâr oranını, ulusal sermaye bileşimleri düşük ülkelerle ve özeılikle sömürgelerde yapılan ticarete yatırdıkları sermayelerin getirdiği daha yüksek kâr oranı ile yükseltir. Çünkü, dış ticarete yatırılan sermayenin getirdiği kâr oranı daha yüksektir, ve bunlar, genel kâr oranı eşitlenmesi sürecine katılarak, genel kâr oranını yükseltirler.

Bunun bellibaşlı üç biçimi şunlardır. 1° Daha ileri durumdaki ülke, dış ticarete yatırdığı sermaye aracılığıyla, diğer ülkelerde, daha geri üretim koşullarında üretilen metalarla rekabet etme durumundadırlar; daha ileri durumdaki ülke, mallarım, rakip ülkelerin mallarından daha ucuz olsa bile, değerlerinin üstünde satar. Çünkü, emek üretkenliğindeki büyüme ile orantılı olarak, toplam ürünün her parçasında temsil edilen emek miktarı azalmıştır. Buna karşılık, daha geri üretim koşullarında üretilen toplam ürünün her parçasında temsil edilen emek miktarı, ileri ülkenin toplam ürününün her parçasında temsil edilen emek miktarından pek büyüktür. Oysa, daha ileri ülkenin malları, bu mal-

[96] *Kapital*, 3, s. 161.

ların içerdiği emekten daha fazla emek içeren daha geri ülkenin malları ile aynı pazarda karşılaştığında, ileri ülkenin malları, daha geri ülkenin mallarından daha ucuza olsa bile, kendi değerlerinin üstünde satılacaktır. "Daha ileri ülkenin emeği, burada, daha yüksek özgül ağırlıkta bir emek olarak gerçekleştirildiği sürece, kâr oranı yükselir, çünkü, bu emeğin karşılığı, daha yüksek nitelikte bir emek olarak ödenmediği halde, satışı böyle bir emek olarak yapılmıştır."[97] İkincisi, "meta ihraç edilen ülke ile meta ithal edilen ülke sözkonusu olduğunda da aynı sonuç elde edilebilir; yani meta ithal edilen ülke, *aynî olarak* aldığından daha fazla maddeleşmiş emek verebilecek durumdadır ve böylece [ihraç ettiği] metaları gene de kendi üretebileceğinden daha ucuza elde edebilir."[98] Üçüncüsü, sömürgelere, geri kalmış ülkelere yatırılan sermayedir. Bildiğimiz gibi, buralarda gelişme düzeyi düşük, toprak, hammadde, emek-gücü daha ucuzdur, ve dolayısıyla kâr oranı daha yüksektir.

Dolayısıyla, sanayileri gelişmiş ülkeler, dış ticarete yatırılan sermaye, sınaî mallar ihracı ve hammaddeler ithali, sermaye ihracı ile, daha yüksek kâr oranları elde ederler, ve bu, genel kâr oranındaki eşitlenmeye katılır, o ülkenin genel kâr oranını yükseltir.

Bu satırları yazdığımız sırada, televizyonda, Ecevit ve Demirel ile aynı konuda ayrı ayrı yapılan konuşmalar yayınlanıyordu. Ecevit, hampetrolün fiyatımn 1973'ten 1979'a kadar, beş katı arttığını, buna karşılık petrol ihraç eden ülkelerin, 1973'te, bir varil petrol vererek aldıkları sınaî malı, şimdi iki varil vererek alabildiklerini söyledi. Bu oranların Türkiye açısından ne ifade ettiğine bakmak gerekir. Bir kez Türkiye petrol ihraç eden bir ülke değil, tersine, petrol ithal eden bir ülkedir. İkincisi, Türkiye, sınaî mallar ihraç eden bir ülke değil, ithal eden bir ülkedir. Ve üçüncüsü, Türkiye, esas bölümünü tarımsal ürünlerin ve gene toprağa bağlı olarak madenlerin oluşturduğu hammadde ihraç eden bir ülkedir. Salt bir oranlama olarak şöyle diyelim: Türkiye, 1973'te, 1 varil petrol almak için 2 teneke buğday veriyor idiyse, şimdi 1 varil petrol için 10 teneke buğday ver-

[97] *Kapital*, 3, s. 250.
[98] *Kapital*, 3, s. 250.

mektedir, ve 1973'te 2 teneke buğday vererek aldığı sınaî malları, şimdi 20 teneke buğday vererek almaktadır. Dolayısıyla, 1973'te, 4 teneke buğday vererek aldığı petrol ve sınaî mal kadar ürünü, şimdi 30 teneke buğday karşılığında alabilmektedir. Eğer buğday fiyatlarında iki katı bir yükselme olduğunu kabul edersek, bu miktar, 15 teneke buğdaya inebilir. Eğer ülkede, 1973 yılına göre, bugün emek üretkenliği 4'ün 15'e oranı ölçüsünde, aşağı yukarı dört katı artmış olsaydı, gene de 1973'teki maddeleşmiş emek değişimindeki düzeye ulaşamazdı. Çünkü yalnızca emek üretkenliğindeki büyüme, toplam ürünün her parçasındaki emek miktarını ve sabit sermaye unsurlarından bu parçaya aktarılan geçmiş emek miktarını azaltır ama, hammaddelerden aktarılan geçmiş emek miktarı (hammaddeleri üreten emekte bir değişiklik olmadığı sürece) azalmaz.

(D) ÖN BİLGİLER. REKABETİN KALKMASI. TEKEL AŞIRI ARTI-KÂRI

Gelişmiş kapitalist ülkelerin genel eğilimi, toplam toplumsal sermayenin bileşimindeki yükselme ile birlikte düşen kâr oranını, hammadde fiyatlarını düşürerek yükseltmektedir. Sınaî malların fiyatını %100 artırdığı, ama hammaddelerin fiyatı %25 arttığı zaman, hammadde fiyatlarındaki düşme gerçekleşmiş demektir. Çünkü, burada, rekabetin eşitlediği ortalama kâr oranı, tekellerin egemenliği dolayısıyla ortadan kalkmış, üretim-fiyatı en yüksek kâr oranı tarafından belirlenmeye başlanmıştır. Rekabet, çeşitli üretim dallarında farklı büyüklükte yaratılan toplam artı-değeri, bireysel sermayenin toplam toplumsal sermaye içersindeki payına göre, eşitler. Böylece, artı-değer kitlesi en büyük olan üretim dalındaki ürünler, değerlerinin altına; ve artı-değer kitlesi en küçük olan üretim dalındaki ürünler, değerlerinin üstüne satılır. Bir başka deyişle, artı-değer kitlesi, sermaye bileşiminin, toplumsal sermayenin ortalama bileşiminden düşük olduğu üretim dallarında, daha fazla canlı emek harekete geçirildiği için, daha fazladır. Buna karşılık, sermayenin bileşimi, toplumsal sermayenin ortalama bileşimine göre yüksek olan üretim dallarında, değişmeyen sermaye, değişen sermayeye göre daha yüksek ve dolayısıyla ortalamaya göre daha az canlı emek harekete geçirece-

ğinden artı-değer kitlesi daha düşüktür. Eğer, bu farklı üretim dallarındaki sermayeler, kendi dallarında üretilen artı-değeri alacak olsalardı, sermaye bileşimi düşük sermayeler daha fazla kâr, sermaye bileşimi yüksek sermayeler daha az kâr almış olurlardı. Bunun yanısıra, toplumsal ilerlemeyle birlikte emeğin üretkenliği büyür, ve bu büyüme, kendisini, sermaye bileşiminin yükselmesinde ifade eder. Dolayısıyla, ikinci nokta, belirli bir üretim dalı içersinde, bu üretim dalına yatırılan toplam sermayenin ortalama bileşimine göre, bireysel sermayesinin bileşimi daha düşük olan kapitalist, daha fazla kâr, buna karşılık, bireysel sermayesinin bileşimi ortalama sermayeden daha yüksek olan kapitalist daha az kâr almış olurdu. Yani, aynı sanayi içinde, gelişme düzeyi daha yüksek kapitalistin kârı daha az olacaktı. Bu, toplumsal ilerlemeye olduğu kadar, sermaye birikiminin doğasına da aykırı olurdu. Sermaye, bir üretim alanından başka bir üretim alanına aktarılma ve özellikle hızla aktarılma özelliğine de sahip olduğu için, rekabet dolayısıyla, sermayeler, en fazla artı-değer üreten, ve dolayısıyla en fazla kârı sağlayan üretim alanına akmak eğilimini yaratır. Bu eğilim, sermayelerin, bir üretim dalında toplanması, ve diğer üretim dallarından boşalması ile, bir üretim dalında arz fazlası, başka üretim dallarında talep fazlası yaratır, normal arz ve talep dengesini bozar; ve rekabet, bu kez, sermayelerin tersine bir hareketine neden olurken, bu eğilimi, farklı kâr oranlarını eşitleyerek, dengeler. Bunu, bireysel sermayeler tarafından üretilen farklı artı-değerin toplamını, ister üretilen ürüne aktarılmış olsun, ister aktarılmamış olsun yatırılan toplam toplumsal sermayeye göre oranlayarak eşitler.

Belli bir üretim dalında, tekelin ortaya çıkması ise, bu üretim dalında, sermaye yoğunlaşmasını olduğu kadar, dolaylı olarak sermayenin bileşiminin de pek yüksek bir düzeye çıktığını ifade eder. Sermaye bileşimi yükseldiği için kâr oranı düşmüştür. Sermaye bileşiminin yükselmesi, bir başka deyişle kapitalist üretimin ilerlemesi, yalnızca belli bir üretim dalındaki kâr oranını düşürmekle kalmaz, genel kâr oranına katıldığı için, ortalama kâr oranını da düşürür. Diğer üretim dallarında da meydana gelecek olan benzer de-

ğişme, yani sermaye yoğunlaşması ve sermaye bileşimindeki yükselme, ortalama kâr oranını daha düşürür. Oysa, ortalama kâr oranı, rekabet tarafından belirlenmekteydi, ve şimdi belirli üretim alanlarında, birbirleriyle rekabet eden, dolayısıyla sermayelerini bir alandan diğerine aktaran kapitalistlerin yerini, tekelci kapitalistler almıştır, dolayısıyla rekabet ortadan kalkmıştır. Şimdi, belli bir üretim dalında, birbirleriyle rekabet etmeyen, satış-fiyatları konusunda birbirleriyle anlaşmış bulunan birkaç tekelci kapitalist vardır.[99] Sermaye, o denli yoğunlaşmış ve pek büyük kitlesiyle tekelci kapitalistlerin elinde toplanmıştır ki, rekabet, ancak onlarla rekabet edebilecek büyüklükte bir sermayenin karşılarına çıkması ile olanaklıdır ve bu da, çok ender ortaya çıkabilmektedir. Tekelci kapitalizm açısından ise, durum değişiktir. Birincisi, sermayenin bileşiminin, toplumsal sermayenin ortalama bileşimine göre daha yüksek olması, kâr oranını, ortalama kâr oranının altına düşürdüğü gibi, sermaye bileşiminin yükselmesiyle bu kâr oranı daha da düşmektedir; ikincisi, tekelci kapitalist, kâr oranlarının eşitlenmesine girdiği zaman, ortalama kâr ile yetinecektir, genel olarak kâr oranını düşürdüğü için, daha düşük ortalama kâr oranı ile yetinecektir. Oysa, önünde, ortalama kâr oranı ile yetinmesini zorunlu kılan rekabet engeli kalkmıştır. Onun, metalarının piyasa-fiyatının belirlenmesinde rol oynayan rekabet ortadan kalktığı gibi, üretimi (arzı) denetimi altında tutarak, piyasa tarafından belirlenen arz ve talebin geçici dalgalanmalarının etkisini de denetim altına almıştır. Dolayısıyla, ürünlerinin piyasa-fiyatını, ortalama kâr oranı tarafından belirlenen üretim-fiyatı üzerinden belirleyecek iktisadî yasaların engelinden kendini kurtarmıştır ve ürünlerini, en yüksek kâr oranı üzerinden satmasını zorunlu kılacak hiç bir engel kalmamıştır.[100]

Dolayısıyla, onun sermaye bileşimi, toplumsal sermayenin ortalama bileşiminden yüksek olduğu için, metalarının değeri, üretim-fiyatının altında olduğu, halde, ortalama kâr

[99] V. İ. Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Ankara 1976, s. 81-85.

[100] Bkz: J. Stalin, "Sosyalizmin Ekonomik Sorunları Üzerine", *Son Yazılar 1950-1953*, Ankara 1977, s. 92-93.

oram tarafından belirlenen üretim-fiyatına satmakla, değerlerinin üstünde satmış olur. Şimdi ise, ortalama kâr oranı tarafından belirlenen üretim-fiyatı üzerinden değil, üretim-fiyatının üstünde bir fiyatla, en yüksek kâr oranıyla sattığı için, ortalamaya göre, ayrıca artı-kâr da alır. Ama, biz, hemen yukarda gördük ki, artı-kâr ile de yetinmemiştir. Dış ticarete yatırılan sermaye ile, sınaî mallar ihracı ve hammadde ithali ile, sermaye ihracı ile, kâr oranını yükselterek, en yüksek kârın da üzerinde aşırı artı-kâr sağlar.[101]

(E) ÖN BİLGİLER. HAMMADDE FİYATLARININ TEKEL TARAFINDAN BELİRLENMESİ VE DOĞRUDAN ÜRETİCİ KÜÇÜK KÖYLÜLERİN ARTI-EMEKLERİNE ELKOYMASI

Üretim araçlarını, makine ve aletler ile hammaddeler olmak üzere başlıca iki ayrı kategoride ele alabiliriz. Çünkü, birincisi, makine ve aletler, ürüne, aşındıkları ve yıprandıkları oranda aktarılırlar; hammaddeler ise, üretilen üründe bütünüyle üretilirler. İkincisi, makine ve aletler, üretilen ürüne, kendilerinin içerdiği geçmiş emeği aktarırken, kendilerini aktarmazlar, maddî varlıkları oldukları biçimde kalırlar; hammaddeler, içerdikleri geçmiş emeği, üretilen ürüne, kendileriyle birlikte aktarırlar, ürüne içerdikleri emekle birlikte doğal varlıkları da geçer ve üretim süreci içersinde tükenirler. Üçüncüsü, hammaddelerin üretimi için makineye gereksinme ve makine üretimi için hammaddeye gereksinme olmakla birlikte, başlangıç noktasında, ister doğa tarafından üretilmiş olsun, ister doğada madde olarak varolmuş olsun, hammadde vardır. Hammaddeler, hem kendisinin dışında kalan üretim araçlarının üretimine girer, hem de bu üretim araçlarının üretimde bulunması için gerekli maddî nesneleri oluşturur. Bu bakımdan, hammaddeler, hem üretim araçları üretiminde, hem de tüketilen araçların üretiminde tüketilir. Bu nedenle de, hammaddeler, üretimin iki seksiyonu üretim araçları üretimi seksiyonu (I. seksiyon) ile tüketim araçları üretimi seksiyonu (II. seksiyon) için, üretimin vazgeçilmez, olmazsa olmaz koşuludur.

Üretim araçlarının bir kısmını (hammaddeleri), bütün üretim araçları ile aynı düzeyde ele almanın marksizme ay-

[101] Bkz: J. Stalin, aynı yapıt, s. 93.

kırı düşeceğini belirtirken Stalin, marksizmin, "üretim aletlerinin bütün öteki üretim araçlarına oranla *belirleyici* rolünden hareket ettiğini" ekliyordu.[102] Çünkü, "makinelerin miktarı ve değeri, emeğin üretkenliğindeki gelişmeyle birlikte büyür",[103] toplam ürünün her parçasında, (hammaddenin değeri aynı kalmak koşuluyla) hammaddenin miktarı ve dolayısıyla değeri aynen temsil edildiği halde, makinelerin emek üretkenliğini artırdığı ölçüde, makinelerin eskimesini temsil eden kısmı ve emeği temsil eden kısım azalır. Bir başka deyişle, emek üretkenliği, makinelerin miktarı ve değeriyle birlikte yükseldiği halde, (aynı nitelikte olmak koşuluyla) hammaddelerin miktarı ve değeriyle yükselip alçalmaz. Hammaddelerin kendileri, makine ve alet üretmezler. Bu nedenle de, hammaddeler üretilmiş olması, yalnızca bu, makine ve aletlerin üretimi için yeterli değildir, makine ve aletlerin imali, daha yüksek bir üretim bilgisini ve teknik düzeyi gerektirir, ve bu nedenle de daha büyük bir değer içerir. Hammaddenin kendisini insanoğlu türetmemiştir; o, doğada, doğal olarak bulunur ya da doğa tarafından üretilir. İnsanların, kullanıma hazır duruma getirebilmek için ya da bunları daha büyük miktarlarda üretebilmek için belirli bir bilgiye gereksinmesi vardır; ama alet ve makineler, doğada bulunmaz, onları insanın, önce bilgi olarak türetimi gerekir ve bunların üretilmeleri için ise, daha yüksek bir teknik düzeye ve daha yüksek bir bilgi düzeyine gereksinmesi vardır. Birikmiş emek olarak sermaye, bu birikmiş emeğin kişisel mülk edinilmesi aracılığıyla, canlı emeği kendisine bağımlı kılması ve sömürmesi gibi, bilimsel bilgi ve teknik biçiminde daha büyük ve daha yoğunlaşmış birikmiş emeği mülkiyeti altına alan sermaye, daha büyük bir canlı emeği, kendisine bağımlı kılar. Dolayısıyla sömürü, yalnızca, kendi üretim alanında istihdam edilen canlı emeğin bir sömürüsü olmaktan çıkar, sermaye, kapitalist üretimin konusu içersine giren ve geçmiş emeği temsil eden hammaddelerin doğrudan üreticilerinin artı-emeklerine uzanır.

Bizim, şu anda, buradaki konumuz da budur. Sermaye-

[102] J. Stalin, "Aleksandır İliç Notkin Yoldaşa Yanıt", *Son Yazılar 1950-1953*, s. 108.
[103] *Kapital*, 3, s. 118.

nin kârını, kapitalist üretim yöntemleri içersinde üretilen artı-değer oluşturur. Ama sermaye, dış ticarete ve bu dış ticaretin girdiği ülkede iç ticaret aracılığıyla, kapitalist üretim yöntemleri dışında üretilen, ve özellikle (ister işlediği toprağın zilyedi, ister sahibi olsun) küçük köylülerin artı-emeğinin bir bölümünü bedavadan ele geçirir. Daha ileri durumda olan sanayi ülkesi, diğer ülkelerin ürünleriyle rekabet ederek, onlardan daha ucuza, ama kendi ürününün değerinden daha yükseğe satabilir. Emek üretkenliği bu ülkede daha gelişmiş olduğu için, bir birim ürününde, maddeleşmiş emek miktarı, daha geri ülkedekinden daha azdır, diyelim aynı miktar emek, birinde dört metre dokumada, ötekinde bir metre dokumada temsil edilmektedir, dolayısıyla, meta ithal edilen ve meta ihraç edilen ülke sözkonusu olduğunda, meta ithal edilen ülke, aldığı metaın içerdiği emekten daha fazla maddeleşmiş emek verebilecek durumdadır. Gelişmiş sanayi ülkesi, meta ihraç edilen ülkeye, bu ülkenin kendi üretebileceğinden daha ucuza meta elde etme olanağını sağladığı için, bu iktisadî üstünlüğünü, siyasal egemenlikle bütünleştirerek, sürekli hale getirmeye çalışır.

Buna karşılık, dış ticaret yoluyla, sanayi ülkeleri, hammaddeleri daha ucuza aldığı için, "kısmen değişmeyen sermaye öğelerini, ve kısmen de değişen sermayenin değişildiği yaşam gereksinmelerini ucuzlat[ır]".[104] Değişen sermayenin değişildiği yaşam gereksinmeleri ucuzlatıldığı için, artı-değer oranı yükselir, çünkü işçilerin emeklerini yeniden yerine koymaları için gerekli geçim araçları daha ucuzlamış olacağı için, gerekli-emek zamanı azalır ve artı-emek zamanı çoğalır; dolayısıyla artı-emek zamanını üründe temsil eden artı-değer miktarının, gerekli-emek zamanını işçi ücretlerinde temsil eden miktarına *oranı* yükselir. Bunun yanısıra, hammaddelerin ucuzlaması, değişmeyen sermayenin değerinde bir düşme meydana getirdiği için, kâr oranı yükselmiştir. Dış ticaret, kâr oranını yükseltme eğilimi göstermekle birlikte, gerçeklikte, üretim ölçeğinin genişlemesine yolaçar ve "böylece, bir yandan birikim sürecini hızlandırırken, öte yandan değişmeyen sermayeye oranla değişen

[104] *Kapital*. 3, s. 249.

sermayede daralmaya neden olur ve dolayısıyla, kâr oranının düşmesini çabuklaştırır."[105] Bu karşıtlık, yani dış ticaretin kâr oranını yükseltme eğilimi ve bunun sermaye birikim sürecini hızlandırarak kâr oranının düşmesini çabuklaştırması, sürekli olarak, yeniden sınaî malların fiyatlarını yükseltme ve hammaddelerin fiyatını düşürme eğilimiyle birlikte yürür. Bir başka deyişle, sınaî malların fiyatı giderek daha büyük bir oranda artarken, hammaddelerin fiyatı da giderek daha küçük oranlarda artar. Burada, sınaî malların ve hammaddelerin fiyatının da, tek bir tekel tarafından, sınaî mallar üreten tekeller tarafından belirlendiği açıktır. Petrol gibi hammadde üretimini doğal özellikleri dolayısıyla tekelleri altında bulunduran ülkeler açısından, bir bakıma hammadde (petrol) fiyatlarının, kendi tekelleri aracılığıyla, belirlenmesine yolaçarsa da, gene tekel fiyatını belirleyen, sınaî bakımdan gelişmiş olan ülkedir. Çünkü, petrol fiyatlarındaki artış, sanayi ürünlerinin fiyatlarında bir artışa neden olmakla kalmamış, sınaî ürünler, petrol fiyatlarına göre iki katı fazla artmıştır.

Dolayısıyla, Türkiye gibi bir ülke, yalnızca kendi tükettiği petrol için daha fazla ödeme yapmak durumunda kalmamış, aynı zamanda sınaî ülkelerin tükettiği petrol için de bir fazla ödemek durumunda kalmıştır. Şu farkla ki, sanayi ülkelerinin petrole yatırdıkları sermayenin yüksek kârı dolayısıyla, Türkiye, sanayi ülkelerine, bu ülkelerden yaptığı dışalım oranında ek bir fazla ödeme yapmak durumunda da kalmıştır.

Önümüzdeki soru şudur: Türkiye, gerek kendi ürünlerini dünya pazarına sunduğunda, kendi ürünlerini değerinin altında satarak; gerek sanayi ülkelerinden meta satınalırken, bunlara, değerlerinin üzerinde bir fiyat ödeyerek; gerek borç aldığı paranın faizini ödeyerek; gerek ülkeye yabancı sermaye yatırımına olanak sağlayarak, sanayi ülkelerine, karşılıksız verdiği ulusal bakımdan toplam artıemeğin bir kısmını oluşturan bu değer kitlesi, kimin emeğinin yarattığı değerlerden sağlanmaktadır, ve bu sömürüyü nasıl açıklamak gerekir?

[105] *Kapital*, 3, s. 249.

Kuşkusuz, gelişmiş kapitalist ülkeler, bir başka deyişle tekeller, yalnızca fiyatları denetim altında bulundurmakla yetinmezler, bunun koşullarını da denetim altmda bulundururlar. Bu nedenle de, geri üretim düzeyinde bulunan ülkelerin, ekonomik gelişmelerini de, güçleri elverdiği oranda denetim altında tutarlar. Bu denetim, kendisini, geri üretim düzeyinde bulunan ülkenin üretim *niteliğinde* gösterir. Toplumun toplam ürünü, üretim araçları ve tüketim nesneleri olmak üzere iki kısma ayrılır, ve dolayısıyla, toplumsal üretim, üretim araçları üretimi ve tüketim nesneleri üretimi olmak üzere ikiye bölünür. Toplumsal üretim, bireysel kapitalist işletmeler arasmda dağıldığı gibi, bunlar, üretimde bulunabilmek için birbirleriyle karşılıklı bağımlılık içindedirler. Yeniden-üretimi, bireysel kapitalist tek başına gerçekleştiremez, yeniden-üretimi gerçekleştirmesi için, kendisinin gereksindiği makine, alet, hammadde ve yakıtın, başka bireysel kapitalistler tarafından üretilmiş olmaları gerekir, ve gene bunun gibi, bireysel kapitalistin ve onun için artı-değer üreten işçilerin kişisel gereksinmeleri için gerekli nesnelerin, başka bireysel kapitalistler tarafından üretilmeleri gerekir. Bireysel kapitalistlerin sermayelerinin toplamı, karşılıklı ilişkileri ve karşılıklı bağımlılıkları içersinde, toplumsal sermayeyi; bunların ürünleri de toplam toplumsal ürünü oluşturur.

Toplam toplumsal ürün üretim araçları ve tüketim nesneleri olarak ikiye ayrıldığı gibi, toplam toplumsal yeniden-üretim de üretim araçları üretimi ve tüketim araçları üretimi olmak üzere iki büyük kesime ayrılır. Birinci kesimi oluşturan *"üretim araçları,* üretken tüketime geçmek zorunda olan, ya da hiç değilse geçebilecek biçimlere sahip bulunan metalar"dır ve *"tüketim nesneleri,* kapitalist sınıf ve işçi sınıfının bireysel tüketime geçtikleri biçime sahip bulunan metalar"dır.[106] Burada anlaşılır ki, birinci kesimde üretilen tüketim nesneleri, hem bu kesim içersindeki kapitalistlerin ve işçilerin bireysel tüketimini, hem de ikinci kesim kapitalistleri ve işçilerinin bireysel tüketimini karşılarlar. İkinci

[106] *Kapital,* 2, s. 446.

kesimde üretilen üretim araçları, hem birinci kesim için gerekli üretim araçlarını, hem ikinci kesim için gerekli üretim araçlarını karşılar. Yani, her iki kesim de, kendi metalarını, hem kendileri arasında ve hem de diğer kesimle değişirler.

Her iki kesimde de, sermaye, değişmeyen sermaye ve değişen sermaye olmak üzere, iki kısımdan oluşur. Dolayısıyla, bireysel metaın değerinde olduğu gibi, her kesimin yıllık ürününün değeri, değişen sermaye + değişmeyen sermaye + artı-değerden oluşur. Her iki kesimdeki artı-değerler, eğer, bireysel kapitalistlerin kişisel tüketimine harcanırsa, burada, bir sermaye birikimi yoktur, ve dolayısıyla üretim, geçen yıla göre, aynı boyutlarda yinelenir, ve biz buna *basit* yeniden-üretim diyoruz. Eğer, artı-değerin bir kısmı, sermayeleşirse, yani üretken sermayeye çevrilirse, buna sermaye birikimi diyoruz, ve sermaye birikimi, yani artı-değerin biriktirilen kısmı yeniden-üretime yatırılacağı için, bu kez, bir önceki yıla oranla yeniden-üretim, daha büyük bir boyutta, devam ettirilir, ve biz, buna, *genişletilmiş* yeniden-üretim diyoruz.

Genişletilmiş yeniden-üretimin gerçekleştirilmesi için, her şeyden önce, birinci kesimde, yani üretim araçları üretiminde bir sermaye birikimi olması gerekir. Üretim araçları üretiminde bir artış olmadan, bir başka deyişle, bu alana daha fazla sermaye yatırılmadan, burada, üretim eski boyutlarda devam eder; dolayısıyla, gerek bu kesimin gereksindiği üretim-araçları, gerek tüketim nesneleri kesiminin gereksindiği üretim-araçları, ancak, geçen yıla oranla, aynı büyüklükte gerçekleşebilir. Genişletilmiş yeniden-üretimin önkoşulu, daha büyük üretim aracı üretilmesidir, daha büyük üretim aracı üretmek ise, birinci kesimde bir sermaye birikimini, bir başka deyişle, bu kesime, geçen yıla oranla, daha fazla sermaye yatırımını öngörür. Dolayısıyla, üretim araçları üretiminin, tüketim nesneleri üretimine oranla, öncelikle büyümesi gerekir. Bu nedenle de, üretim araçları üretimine ayrılan toplumsal emek payının, tüketim nesneleri üretimindeki emek payından daha çabuk büyümesi gerekir. Ancak üretim araçları üretimindeki emek payının daha çabuk büyümesi ile, üretici güçlerin gelişmesi sağlanır.

Üretim araçları, makine, alet, yakıt ve hammaddeler ve

yardımcı maddelerden oluşur. Biz daha yukarda gördük ki, makine ve aletler, üretim araçları içersinde *belirleyici* rol oynarlar, dolayısıyla, üretim araçları üretimi, toplumsal sermayenin yeniden-üretiminin genişletilmesinde belirli rol oynadıkları gibi, bunların içersinde de, makine ve aletlerin üretimi belirleyici rol oynar. Dolayısıyla, gelişmiş kapitalist ülkeler, makine ve alet üretimi anlamında üretim araçları üretimini, kendi ellerinde bulundururlar. Bunun bir sonucu olarak, geri durumda bulunan ülkeler, gerek tüketim nesneleri üretimi ve gerek hammadde üretimi bakımından üretim araçları üretimini genişletmek için, makine üretimini elinde bulunduran ülkelere bağımlıdırlar. Gerek basit yeniden-üretimi gerçekleştirmek için yıpranan ve aşınan oranda makine almak, ve gerek genişletilmiş yeniden-üretimi gerçekleştirmek için ek bir makine almak zorundadırlar. Her iki durumda da, dışarıya sermaye akıtırlar. Ama, ikinci durumda, yani genişletilmiş yeniden-üretimi gerçekleştirmek için, biriktirilen artı-değerin büyük bölümünü de dışarıya akıtmak zorundadırlar.

Toplam toplumsal üretimin bu iki kesime bölünmesi, ulusal bakımdan toplumsal üretimin bölünmesi biçiminde değil, emperyalist sistem içersinde, gelişmiş kapitalist ülkeler ile bu kapitalist ülkelere bağımlı ülkeler arasında *bölünmüş olarak* ortaya çıkar. Bağımlı ülkeler, bu açıdan, gelişmiş ülkelerin üretici güçlerinin gelişmesinin bir kaldıracı olurlar, ve gelişmiş ülkelerde, kapitalist üretim tarzı, üretici güçlerin gelişmesinin engeli haline geldiği halde, bağımlı ülkelerden sağlanan biriken artı-değer, üretici güçlerin gelişmesine olanak sağlar. Buna karşılık, bağımlı ülkelerde, kapitalist üretim tarzı, üretici güçlerin gelişmesinin engeli olma düzeyine gelmeden, biriken artı-değerin bir bölümünü dış ülkelere aktardığı için kendi üretici güçlerinin gelişmesi, artı-değer birikimine oranla, *daha az* bir düzeyde olur ve üretici güçlerin gelişmesinin engeli haline gelir.

(G) ARTI-DEĞERDEN PAY ALAN TÜCCAR SERMAYESİNİN BAĞIMLI ÜLKEDE, DOĞRUDAN ÜRETİCİNİN ARTI-EMEĞİNİ TEKELCİ SERMAYE İLE PAYLAŞMASI

Eğer, biz, burada, ticaret sermayesinin, sanayi sermayesinin egemenliği altına girdikten sonra, kapitalistin artı-de-

ğeri tam olarak gerçekleştirmediğini, ancak artı-değerin, metaların dolaşımını tamamladıktan sonra, tam olarak gerçekleştirildiğini anımsarsak, konuyu daha açık bir biçimde açımlayabiliriz.

Sanayici, ürettiği metaları, tüccara, üretim-fiyatı üzerinden değil, üretim-fiyatının altında bir fiyatla satmıştır. Dolayısıyla, sanayici kapitalist, ürünün içerdiği, ortalama kârı, tam olarak gerçekleştirmiş olmaz. Tüccar sermayesi, artı-değer üretimine girmediği halde, metaların dolaşımını tamamlar, ve dolaşım sonunda, metaları üretim-fiyatı üzerinden satarak, artı-değeri tam olarak gerçekleştirir. Aradaki bu fark, tüccar sermayesinin kârını oluşturur. Tüccar sermayesi, kapitalist sistemde, ortalama kârın belirlenmesine, dolayısıyla üretim-fiyatının belirlenmesine katılır, ve dolayısıyla, kapitalist yöntemlerle üretilen metaların içerdiği artı-değerin bir kısmını, tüccar, sermayesinin kârı olarak alır. Soruna, aynı yöntemle baktığımızda, sanayi bakımından gelişmiş ülke kapitalistinin metalarının, diğer ülkelerde ve özellikle, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkede satışını tamamlayan yerli tüccar sermayesi, sanayici kapitalist tarafından henüz gerçekleştirilmemiş olan artı-değer bölümünü gerçekleştirir. Öyleyse, diyelim Türkiye'de, gelişmiş kapitalist ülkelerin mallarını satan yerli bir tüccar, metaların dolaşımının bir bölümünü tamamlayacağı için, ticaret sermayesine bırakılan artı-değer bölümünün bir kısmını da gerçekleştirmiş olur, ve yerli tüccar, ileri kapitalist ülkenin işçisinin yarattığı artı-değeri paylaşmış olur. Eğer, metalar, sonal satışlarını ortalama olarak kendi değerleri üzerinden gerçekleştirmiş olsalardı, gelişmiş ülkede yaratılan artı-değerin bir kısmı, işbirlikçi durumundaki bu tüccar sermayesinin kârını oluşturacaktı. Ama eğer, bu metalar kendi değerleri üzerinden değil de, değerlerinin üstünde bir fiyata satıldığı zaman, durum, kuşkusuz değişecektir. Şimdi, tüccar, metaları, dışardan, tam da ortalama olarak kendi *değerleri üzerinden* satın aldığı zaman, yerli tüccar sermayesinin kârı, (alıcı, ister bireysel tüketici, ister üretken tüketici olsun) bu alıcıdan çıkacaktır. Esasen, koşullar buna elverişlidir. Çünkü, aynı metalar, ülke içersinde üretilememektedir ya da ülke içersinde şimdiki fiyatından daha pahalıya üretilmektedir.

Ama biz daha yukarda gördük ki, gelişmiş ülkenin kapitalisti, metaını geri üretim koşullarında üretim yapılan ülkede, bu ülkede üretilenden daha ucuza, ama değerinin üstünde satabilir. Tüccar, bu metaya, hiç bir değer katmamıştır, çünkü sermayesi artı-değer üretimine girmemiştir ve üretimin dışında bulunmaktadır. Ama, metaın sonal (nihaî) gerçekleştirilmesinde, toplam sermayenin payını oluşturduğu ölçüde, metaın içerdiği artı-değerden payını alacaktır. Şu var ki, burada, bu meta, ürünün içerdiği artı-değerden daha fazla bir kâr gerçekleştirilmesi olanağını ona vermektedir. Bu olanak, iki ülke arasındaki, emek üretkenliğinin farklı düzeyde olmasından doğduğu kadar, tekel gücünden ve gelişmiş ülkenin toplumsal üretime kumanda etmesi, özellikle üretim araçları üretimini denetim altında tutmasından ileri gelmektedir. Ama üretilmemiş, bir başka deyişle içersinde yararlı emek taşımayan herhangi bir şey, kâr olarak gerçekleşemez; çünkü kâr bir değer miktarını ifade eder, ve bu değer yaratılmadan kâr gerçekleştirilemez. Ürünün içerdiği değer ise tam olarak soğurulmuştur, çünkü kendi değerinin üstünde satılmıştır, ve gene de, dolaşım, onun aracılığıyla bir fazla değer emme olanağını ona vermektedir.

Ürünün kendisinde bulunan değerin, değişim yoluyla soğurulduktan sonra, onun herhangi yeni bir emek içermeden, yeni bir değer taşıması, kuşkusuz, olanaksızdır. Öyleyse, ürünün özel özelliği, onu elinde bulundurana, kendisinin içerdiği değerden başka bir değeri maledinme olanağı vermelidir. Tıpkı para-sermayenin, sahibine, bu para-sermaye üretime girmediği halde, ona kendi dışında üretilen bir değer, yani ticarî kâr ya da faiz getirmesi gibi, burda da yerli tüccarın elinde bulunan yabancı metaın özel özelliği de, ona, bu metaın dışında yaratılan bir değeri maledinme olanağı vermelidir.

Tüccar sermayesine, şimdi bir kere de, kapitalist yöntemle değil, kapitalist-öncesi yöntemle üretilen metaların değişiminde oynadığı rol açısından bakalım. Çünkü tüccar sermayesi, kapitalist üretim tarzından daha eskidir ve sermayenin en eski varlık biçimidir. Tüccar sermayesi, kârını, ister aralarına bir aracı olarak girdiği topluluklardan, ister ar-

tı-ürün sahibi köle sahiplerinden, feodal beylerden, devletten, ve ister doğrudan üreticilerden sağlasın, bu kârın kaynağı, emekçinin artı-ürününden oluşur. Bu artı-ürünün topluluklara ait olması, ya da egemen sınıfların elinde bulunması, doğrudan üreticilerin ve özellikle zanaatçıların bu artı-ürüne kendilerinin sahip olması, konumuz açısından durumu değiştirmemektedir. Çünkü, bizi, burada, konumuz açısından ilgilendiren, yalnızca kapitalist-öncesi tüccar sermayesinin kârının kaynağının artı-ürün olduğudur, yoksa tüccar sermayesinin kârını oluşturan artı-ürünün topluluğun temsilcisinden mi, artı-ürünün sahibi olarak ona elkoymuş bulunan köle sahibinden mi, ya da feodal beyden mi, yoksa üreticinin doğrudan kendisinden mi sızdırılmış olduğu değildir.

Tüccar sermayesi, dolaşım sürecindeki sermaye olarak ortaya çıkar, ve üretim sürecinde değil, işte bu dolaşım sürecinde sermaye halini alır, bu nedenle de, tüccar sermayesi, üretimin dışında, ondan bağımsız olarak doğup gelişmiştir. Kapitalist üretimin gelişmesiyle, üretim süreci, dolaşımı, üretimin sırf bir evresi olarak içersine alır, ve bu tüccar sermayesi, sanayi sermayesinin egemenliği altına girer. "Kapitalist üretimde tüccar sermayesi eski bağımsız durumundan, sermaye yatırımında özel bir evreye indirgenmiştir ve kârların eşitlenmesi de onun kâr oranını ortalamaya indirgemektedir. O, yalnız, üretken sermayenin bir aracısı olarak işlev yapmaktadır."[107] Ve daha önce ayrıntılı bir biçimde açıkladığımız gibi, burada, tüccar sermayesinin kârını, kapitalist üretimde yaratılan artı-değer oluşturur. Sanayici, tüccara, metaını, değerine değil, değerinin bir miktar altında bir fiyatla sattığı için, artı-değeri tam olarak gerçekleştirmemiştir. Artı-değerin, tam olarak, ancak, metaın sonal (nihaî) gerçekleştirilmesiyle, yani ister üretken tüketici olsun ister bireysel tüketici olsun, tüketiciye satışıyla gerçekleştirilir. Ve bu gerçekleştirmeyi sona erdiren tüccar sermayesi, artı-değerin kalan kısmını, kâr olarak maledinir.

Şimdi, tüccar sermayesi, bir toplumda, kapitalist üretim yöntemleriyle üretilmiş metalar ile kapitalist-öncesi üretim yöntemleriyle üretilen metalar arasında, iki farklı uç arasında bulunmaktadır, ve burada, kapitalist üretim tarzı ege-

[107] *Kapital*, 3, s. 342-343.

men olmakla birlikte, henüz toplumun bağrında kapltalist-öncesi üretim yöntemleri şu ya da bu biçimde, şu ya da bu ölçüde vardır. Ve eski üretim yöntemleriyle üretilen ürünler, daha büyük oranda metaya dönüştürülmekle, ve hatta, lonca zanaatçılarında olduğu gibi, burada da tüm ürününü meta olarak üreten doğrudan üreticiler bulunmaktadır.

Biz daha önce de belirttik ki, bunlar, kapitalist işletmeler değildir, doğrudan üreticinin üretiminin amacı, servetini artırmak değil, yaşamını sürdürmektir, ve burada, üreticinin artı-emeği, kapitalist üretim tarzında olduğu gibi, sermaye sahibine bir artı-değer üretmez. Eğer, toprağının ve üretim araçlarının özgür sahibi ise, artı-emeğinin ürününe, artı-ürününe, kendisi sahip olur. Kendi kullanımı için doğrudan tükettiği ürünlerin, bunların metaya dönüşmeleri halinde değerleri ile onların piyasa-fiyatları arasındaki fark, *başlangıçta,* üretici açısından hiç de önemli değildir. Çünkü, piyasada, ürünün değeri ile piyasa-fiyatı arasında herhangi bir fark olsa da, bunlar raslansal olarak çakışsa da, onları doğrudan tüketecek üretici açısından durum değişmeyecektir. Aslında bu, doğal ekonomi için geçerlidir, çünkü, esasen onun üretim araçları olan çifthayvanı da, tohumu da, çifti de, kendisi tarafından üretilmiştir. Ama daha sonra, bunlar, sermayenin ürünleri olmaya başlayınca sorunun özü değişecektir.

Üreticinin kendi doğrudan kullanımının üstündeki metaya dönüştürdüğü kısmı açısından, durum farklıdır. Onun ürünü, geçmiş emeği, kendi ailesinin gerekli emeğini içerdiği gibi, bir de artı-emek içermektedir. Ürünün meta haline dönüşen kısmı, ürüne oranla, aynı ölçüde, geçmiş emeği ve gerekli-emeği ile artı-emeğini içerir. Eğer ürünü, kendi değeri üzerinden satılırsa, o, burada, bu ürüne isabet eden artı-emeğine, para olarak kendisi sahip olacaktır. Piyasa-fiyatı, ürünün değerinin altında ise, ve maliyet-fiyatıyla çakışıyorsa, onun bu ürüne isabet eden artı-emeği, topluma bedavadan gitmiş olacaktır.

Kapitalist üretim tarzının gelişmesi ve meta ekonomisini yaygınlaştırmasıyla, üretici köylü, ürünün daha büyük bir kısmını meta olarak üretir, ve kendisinin doğrudan tükettiği kısım da azalmaya başlar. Yani, bir yandan daha

çok meta üretirken, kendisi de, kendi ürünlerini doğrudan daha az tüketir, ve meta olarak tükettiği kısım da artar. Bunun sonucu olarak, o, artı-emeğinin daha büyük kısmını, metaya dönüşen ürünün büyüklüğü oranında artan kısmını, bedavadan verme olanağı içersine çekilmiş olacaktır. Ve dolayısıyla, tüm ürünlerini meta olarak ürettiği zaman, tüm artı-emeğini bedavadan vermiş olacaktır. Bu, küçük üretici köylü için çok ender durumlarda böyle olabilir. Çünkü, ürettiği ürünün bir kısmını doğrudan tüketmesi, doğal, hatta zorunlu görünmektedir. Ne var ki, nasıl daha önce, kırsal ev sanayilerini kendisi üretiyorken, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, şimdi daha önce ürettikleri ürünleri meta olarak alıyor ve kendisi bu ürünlerin hammadde üreticisi durumuna düşüyorsa, şimdi aynı şey, doğrudan tükettiği tarımsal ürünler ve üretim araçları için de kaçınılmazdır. Üretim araçlarının hemen tümü, gerekli geçim araçlarının hemen tümü gibi, kapitalist üretim yöntemleriyle üretilen metalardır, maliki olsun ya da kiralasın traktör, pulluk, yakıt, gübre ve ürünlerinin pazara taşınması, hemen hemen tümü artık metadır, ve genellikle bunlar kapitalist yöntemlerle üretilen metalardır. Ve o, küçük toprağının ve üretim araçlarının sahibi olmakla birlikte —biz, burada en verimsiz koşullarda üretimde bulunan küçük köylüyü ele aldığımızı bir kez daha anımsatalım— onun ürününün piyasa-fiyatı, üretim araçlarını yenileme ve asgarî düzeyde de olsa ücretini kendisine ödeme olanağını verdiği zaman, üretime devam edecektir. Sermayenin kârını ve toprağın rantını oluşturacak olan artı-emeğini, yani bu emeğin yarattığı değeri, karşılıksız bırakmış olacaktır. Aynen bir ücretli işçi gibi. Şu farkla ki, geleneksel kır yaşayışı içersinde, ve gene de bir ineği, bir-iki küçükbaş hayvanı, birkaç tavuğu olması (makineleşme, köy topluluğunun ortaklaşa malı olan mera ve çayırları ekime açarak ve özel mülkiyete dönüştürerek, bu olanağı büyük ölçüde sınırlar) bazı geçim araçlarını doğal olarak köyün toprağından sağlaması (en basitinden suyunu kendisinin sağlaması, bazı yenilir doğal bitkileri toplaması gibi), kentsel yaşayış için üretken olmayan ama gerekli olan giderleri (örneğin kent içi ulaşımı gibi) bulunmaması, ve benzeri nedenlerle, gerekli geçim giderleri, yani

ücreti, işçi ücretleri ulusal ortalamanın altındadır ve dolayısıyla, ortalama ücretlerin çok altında bir ücretle yetinir.

Buna karşılık onun artı-emeği ya da artı-ürünü, kendisiyle temasa gelmiş bulunan tüccar sermayesine bırakılır. Tüccar sermayesi, sanayici kapitalistin karşısına çıktığının tersine, onun karşısına bir perakendeci sıfatıyla çıkar, ve genel anlamda, bir toptancı fiyatıyla dolaşımı tamamlar. Dolayısıyla, o, tüccara ürününü, dolaşım sonunda gerçekleşecek fiyatın altında bir fiyatla satar. Tüccar, onun ürününü, değerinin altında bir piyasa-fiyatıyla alırken, bu piyasa-fiyatı, normal piyasa koşulları altında belirlenmiş değildir, sınaî malların olduğu gibi hammaddelerin fiyatını da belirleyen tekelci sermayenin tekel fiyatlarıyla sınırlandırılmıştır. Ve tekelci sermaye, sınaî malların fiyatlarını sınırladığı gibi, hammadde tüketimini belirleyici ölçüde kendisine bağımlı kılarak, dünya piyasasında, onların da toptancı fiyatlarını genel ölçüler içersinde' belirler. Bu ürünlerin, yerel pazarlarda, yerel ve özel koşullara göre farklı piyasa-fiyatları olması, bu olguyu değiştirmez, ürünlerin piyasa-fiyatının merkezini, tekelin sınırladığı fiyatlar oluşturur. Dolayısıyla, tüccar sermayesi, burada, kapitalist üretim yöntemleriyle üretilmemiş bulunan, ama gerek üretim araçlarının, gerek geçim nesnelerinin büyük bir kısmını kapitalist üretim yöntemleriyle üretilen metalardan sağlayan, ve gene bunun gibi ürünlerini daha çok meta olarak üreten ve bunların belirleyici piyasa-fiyatları kapitalist üretim tarzının yasalarına göre düzenlenen, dolayısıyla sermayenin egemenliği altına girmiş bulunan köylünün ürünlerini satın alırken, emekçi köylünün karşılığını ödemediği artı-emeğine, artı-ürün olarak karşılığını ödemeksizin elkoyar. Bu metaın dolaşımını tamamlayarak onun gerçekleştirilmesi sürecinde yeralan tüccar sermayeleri, (kapitalist üretimde olduğunun tersine perakendeci tüccardan toptancı tüccara doğru) bu artı-üründen pay alırlar, ve fazla yoruma kaçmak anlamında da olsa, sanayici kapitaliste (bu, konumuzun başından beri bildiğimiz gibi, gelişmiş kapitalist ülkenin tekelci kapitalistidir) değerinin altında bir fiyatla sattığı halde onun kâr oranının yükselmesinde ifadesini bulan bir aşırı artı-kâr ile sınaî mamul olarak hammaddesini tükettiği hammadde

üreticisi ülkeye, değerinin üstünde bir fiyatla satılır.

Tablo açıktır. Gelişmiş kapitalist ülkenin metaları, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkede değerlerinin üstünde satılmakla, bir ek artı-kâr emer. Bu ek artı-kârı, değer olarak, bağımlı ülke emekçisi yaratır. Bu, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkede, kapitalist üretim tarzının da gelişmesi ölçüsünde, hem kapitalist meta üretiminde üretilen artı-değerden, hem kapitalist-öncesi yöntemlerle üretimde bulunan üreticinin artı-emeğinin ürününden sağlanır.

Şöyle ki, daha önce gördük ki, gelişmiş kapitalist ülke, toplumsal üretimin birinci kesimi olan üretim araçları üretimini tekelinde tutarak, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkenin kapitalistinin biriktirdiği artı-değerin büyük bir kısmını, değişim yoluyla, emer. Bu değişimde, eşit büyüklükte emek değerleri değişilmez, daima bağımlı ülke kapitalisti daha büyük bir emek değeri ile daha küçük bir emek değerini değişir. Dolayısıyla, yerli kapitalist, işçi sınıfından sızdırdığı artı-değeri, sermayeye çevirdiği zaman, bunun önemli bir kısmını, yabancı sermayeye kaptırır. Sömürü, işçi sınıfının yarattığı değerden sağlanmıştır; ama bunun ilk sahibi yerli kapitalist iken, emperyalist sistem, onun elkoyduğu artı-değeri, tekelci sermayeyle paylaşmasını zorunlu kılar.

İkincisi, doğrudan üreticilerin artı-emeği ve dolayısıyla artı-ürünleridir. Bunun bir kısmı, feodal ve yarı-feodal sömürü dolayısıyla, büyük toprak sahiplerinin elinde toplanmıştır. Büyük toprak sahibi, bu artı-ürünü, gerek üretim aracı, gerek tüketim nesneleri alırken, bu araçları ve nesneleri meta olarak üreten kapitalist ile paylaşır, ve özellikle, traktör, gübre vb. gibi ithal malları alırken, bu artı-emeğin ürününün büyük kısmı yabancı sermayeyle paylaşılmış olur. Yabancı sermaye, ona, bu artı-ürünü elde etme ve giderek büyüyen boyutlarda elde etme sürekliliği ve gücü kazandırdıkça, toprak sahibi ile yabancı sermayenin çıkarı kenetlenir. Ne var ki, gerek üretim araçlarının sahibi olsun, gerek zilyedi olsun, doğrudan üretici, meta değişimi dolayısıyla, artı-emeğinin bir kısmını, bir yandan yerli kapitaliste ve öte yandan özellikle yabancı sermayeye kaptırır. Gerekli-emeğinin sınırları daraldıkça, yeni ücreti asgarî düzeye indikçe, artı-emeğinin sınırları büyür, sermaye ve özellikle

yabancı sermaye, bu giderek büyüyen artı-emeğe elkoyar.

Gerek işçi sınıfının ürettiği ve yerli kapitalist tarafından biriktirilen artı-değere, gerek doğrudan üreticilerin artı-emeklerine, bireysel anlamda değil, toplumsal anlamda, gelişmiş kapitalist ülkeler tarafından elkonurken, bunun, bireysel sermayeler tarafından değil, toplam toplumsal sermaye tarafından gerçekleştirildiği gözönünde tutulursa, gerek tekelci sermayenin mallarının değerlerinin üstünde satışında ve gerek ülke içersinde üretilen malları değerlerinin altında satınalmasında, tüccar sermayesi, bir bütün olarak, bu sömürünün bir kısmını kendisine alıkor, ve bir kısmını yabancı sermayeye öder. Bu bakımdan sömürünün bağlantı sağladığı yer, (ister bireysel, ister üretici olsun) tüketicinin tüccarla karşı karşıya geldiği uç ve gene üreticinin tüccarla karşı karşıya geldiği uçtur. Sömürülen kitlenin, nasıl paylaşıldığını ise, yukarda anlatmış bulunuyoruz.[108]

17. İÇERDE KAPİTALİST ÜRETİM TARZI ÜRETİCİ GÜÇLERİN ENGELİ HALİNE GELMEDEN, EMPERYALİST KAPİTALİZMİN ÜRETİCİ GÜÇLERİN ENGELİ HALİNE GELMESİ VE SONUÇLAR

Toplam toplumsal sermayenin yeniden-üretimi, üretim araçları üretimi ve tüketim nesneleri üretimi olarak iki büyük kesime ayrıldığına göre ve bu iki kesim arasındaki birliğin zorunluluğu gözönünde tutulduğunda, Türkiye'de, karşımıza iki sorun çıkar. Birincisi, hammadde üretiminin önemli bir bölümü, özellikle tarımsal ürünleri kucaklayan bölümü, kapitalist olmayan yöntemlerle üretilir, ve ikincisi, makinelerin üretimi, esas olarak gelişmiş kapitalist ülkelerde üretilir. Türkiye'de, sanayi burjuvazisi, esas olarak, tüketim nesneleri ürettiğinden, ya da daha doğru bir deyişle üretim aracı makineler üretmediğinden, sanayi üretimi, üretim aracı olarak makineyi dışardan alacak, ve hammaddelerinin büyük bir kısmını kapitalist olmayan yöntemlerle üretilen üretim alanlarından sağlayacaktır.

Pamuklu dokuma sanayiini alalım. Pamuklu dokuma sa-

[108] Konumuzun esası küçük köylülüğün sermaye tarafından sömürülmesi olduğu için emperyalizm-bağımlı ülke ilişkisinin tahlilinde, tüccar sermayesinin tekelci sermaye ile sömürü ortaklığına ağırlık verildi. Kuşkusuz ülkenin emperyalist sisteme bağlanması olayında doğrudan sermaye ihracı da ayrıntılı tahlil gerektiren bir konudur.

nayiinin, önemli ölçüde, iplik eğirme ve dokuma makineleri gereksinmesi vardır. Bu makineleri almak için, biriktirilen sermayenin önemli bir bölümünün, üretim aracı üreten kesime, yani yurtdışına aktarılması gerekmiştir. Şimdi, o, her genişletilmiş yeniden-üretim için, biriktirilen artı-değerin bir kısmı, değişmeyen sermayeye, bir kısmı değişen sermayeye, yani işçi ücretlerine yatırılacaktır. Değişmeyen sermaye kısmının da, bir bölümü, yeniden-üretim aracı almak için, yurtdışına aktarılacak ve bir bölümü ile hammadde alınacaktır. Burada, açıktır ki, biriktirilen artı-değerin bir kısmı, değişen sermayeye yatırıldığı için, belirli sayıda işçiye çalışma olanağı sağlanmıştır. Oysa, makineler için yurtdışına aktarılan bölüm ise (bu, biriktirilen sermayenin en büyük bölümüdür), üretim aracı üreten kesimin metaını gerçekleştirdiği bir bölümü oluşturur, ve üretim aracı üreten kesim kapitalisti de, bu bölümün bir parçasını üretim aracı üretimine, diğer parçasını değişen sermayeye yatıracaktır. Değişen sermayeye yatırarak, belirli bir sayıda işçiye emeğini harcama, dolayısıyla üretme olanağı sağlamıştır. Eğer, üretim araçları üreten birinci kesim, Türkiye'de, ülke içersinde olsaydı, bu kesimin genişletilen yeniden-üretimi oranında gereksinen işçi ülke içinden karşılanacaktır. Oysa, üretim araçları üretimine ülkenin bağımlı olması, sermayenin kendi gelişmesi oranında, işçi istihdam edememekte, buna karşılık, bu olanağı, gelişmiş kapitalist ülke, gerçekleştirmektedir. Zaten biz biliyoruz ki, kapitalizmin gelişmesi oranında, toplam toplumsal sermayenin ortalama bileşimi yükselir, yani değişmeyen sermaye kısmı, değişen sermayeye oranla artar. Dolayısıyla, sermaye birikimi oranında canlı emek üretime girmez; sermaye birikimiyle birlikte çalışan işçi sayısı artar ama, daima düşen oranlarda artar. Dolayısıyla, sermaye birikimi oranında çalışan işçi sayısı artmadığı için, sanayi, doğal nüfus artışından ayrı olarak, aşırı bir nüfus fazlası yaratır. Buna karşılık, yabancı sermaye, ulusal sermayenin oynadığı rolden daha fazla bir rol oynayarak küçük mülk sahibi köylünün yıkımını hızlandırmıştır. Yabancı sermayenin bir yandan proleterleşmeyi hızlandırdığı ve öte yandan, sermaye birikimine tekabül edecek ölçüde üretici güçlerin gelişmeleri olanağını elinden al-

dığı ve ülkenin kendi iktisadî büyüklüğüne bağlı olarak büyümesini önlediği için, emperyalizm, üretici güçlerin gelişmesinin engeli haline gelmiştir. Kapitalist üretim, henüz kendi mülkiyet biçimleri içersinde gelişme halindeyken, ve bu mülkiyet biçimleri, üretici güçlerin gelişmesinin engeli haline gelmemişken, emperyalizm, Türkiye'de üretici güçlerin engeli haline gelmiştir — *şimdi bu engel yıkılmalıdır.*

İlkel birikimin tarihinde, bütün devrimlerin *"kapitalist sınıfın oluşması yolunda kaldıraç görevi gören** çağ açıcı devrimler" olduğunu belirtirken Marx, şunları ekler: "ama her şeyden çok, büyük insan yığınlarının *birdenbire ve zorla* geçim araçlarından koparılarak, özgür ve 'bağlantısız' proleterler olarak emek pazarına fırlatıldığı anlar önem taşır."[108] Tarımsal üreticilerin, köylülerin mülksüzleştirilmeleri, topraktan ayrılmaları, ilkel birikim sürecinin temelidir. Biz, bir ölçüde zorla topraklarından koparılmak istenen zilyed olan köylülerin mülksüzleşmeleri ile, küçük toprak sahibi köylülerin kapitalist üretim tarzının egemenliği altında yıkımı yavaş ama o denli kaçınılmaz olan mülksüzleşmelerini yukarda açıklamıştık. Burada şunu ekleyelim ki, iki şeyi, bir sürecin acılı ve ızdıraplı bir yol izlemesi ile bu sürecin devrimci niteliğini birbirinden ayırmak gerekir. Bu süreç acılı ve ızdıraplı olabilir, ama üreticileri kölelik ve kulluk bağlarından ve geleneksel uyuşukluğundan kopararak, üretici güçlerin gelişmesinin önündeki engelleri kaldırıyor ve üretici güçlere yeni ve devrimci bir atılımı veriyorsa, bu sürecin acı ve ızdıraplı olması, onun devrimci niteliğini ortadan kaldırmaz.

Üretici güçlerin gelişmesinin önündeki engelleri kaldırmayan, üretici güçlerin gelişmesinin yeni biçimlerini ve koşullarını yaratmayan, üretici güçlerin kendi iç dinamizmleri sonu gelişmelerinin önünde bir engel oluşturan bir mülksüzleştirmenin devrimci içerikten yoksun olduğu anlaşılır bir şeydir. Mülksüzleşme, yoksulluğu ve sefaleti artırmaktan başka, toplumsal varlık açısından sağlıklı bir gelişmenin önkoşulunu oluşturmuyorsa, burada, acılı ve ızdıraplı olan şeyin, bu acıya ve ızdıraba katlanan toplum açısından gelecek için bir bedeli yok demektir. İmparatorlukla, köylülerin bu

[108] *Kapital,* 1, s. 732.
* İtalikler benim. —*M. E.*

tür mülksüzleşmelerinin toplumsal koşullarını yarattığı Celali İsyanlarını düşünelim. Üreticilerin bu tür mülksüzleşmeleri, işsizler yığını çalışanlardan daha çok sayıda arttığına ve gene bu kabaran işsizler ordusu, çalışanlar tarafından beslendiğine ve besleneceğine göre, üretici güçlerin gelişmesine değil, zayıflamasına, gerilemesine neden olur. Öte yandan, esasen köklü bir toprak devrimi yapmadığı için, her türlü gericiliğin iktisadî koşullarının korunduğu bir ortamda, gerici ideolojileri kendisine kitle tabanı yaratmada bir silah olarak kullanan faşizmin, kendisine daha büyük ölçüde kazanabileceği lumpenproletaryanın saflarını da kabartmış olur. Daha yukarda ayrıntılı olarak açıklamaya çalıştığımız gibi, yeni yasaların sağladığı olanaklardan yararlanarak ortaya çıkan yeni büyük toprak sahipleri tarafından, bu toprakların geleneksel olarak zilyedi durumunda bulunan köylülerin, emperyalizmin makine ve benzeri biçimde kendisine sağladığı yeni iktisadî güçle, kitleler halinde feodal ve yarı-feodal mülkiyet biçiminin varolduğu topraklardan sökülüp atılması, özgür ve bağlantısız proleterler olarak emek pazarına değil, lumpenproletaryanın saflarına fırlatılması, üretici güçleri zayıflatan bir süreç olması bakımından olduğu gibi, onların gelişmesinin engelini oluşturacak faşizme kitle tabanı olanağı yaratması bakımından da üretici güçlerin gelişmesine engel oluşturur. Kendi çözülme süreci içersinde, zilyedlik haklarına sahip köylülerin işledikleri toprakların sahibi durumuna gelerek feodal ve yarı-feodal toprak sahipliğine son verecek olan köylülüğün demokratikleşme sürecinin karşısına, feodal beyleri ve toprak ağalarını, makine ve kredi desteği ile güçlendirerek, ve büyük toprak sahibinin mülksüzleştirilme sürecini, köylülerin mülksüzleştirilme sürecine dönüştüren yabancı sermayeye, tarımda, feodal ve yarı-feodal ilişkilerin çözülmesini, toprak sahibi çıkarma dönüştürerek, köylülüğün olduğu kadar, tüm kapitalist-öncesi üretim yöntemlerinin demokratikleşmesinin karşısına, feodal beyleri, büyük toprak sahiplerini, toprak ağalarını, bir engel olarak çıkarmış olur. Bu engelin ortadan kaldırılması gerekir ve bu engel, ancak birinci engel kaldırılmadan kaldırılamaz, ve bu engele karşı savaşılmadan, birinci engele karşı savaşılamaz.

5 Mart-5 Nisan 1979

KENAN SOMER

GENE LENİNİST DİKTATORA SORUNSALI ÜZERİNE*

LENİNİST diktatora sorunsalına, daha önce diktatora açısından yanaşmayı denemiştim.[1] Aynı sorunsala, demokrasi açısından da yanaşılabilirdi. Bu *Sunuş* yazısından yararlanarak, leninist diktatora sorunsalını, burada bir de *demokrasi* ve *"halk"* devrimi kavramları açısından irdelemeye girişmek istiyorum. Ve bu derlemenin, özsel ereğine gerçekten uygun olup olmadığını —alçakgönüllü bir irdeleme çerçevesinde de olsa— sınamak için, bu işi, Lenin'in bu derleme dışında kalan yapıtlarının hiçbirine göndermede bulunmadan yapmaya özen göstereceğim.

DEMOKRASİ VE DİKTATORA

I

"Demokrasi, eşitlik demektir" der Lenin, ve hemen ekler: "Ama demokrasi yalnızca biçimsel eşitlik anlamına gelir."

[1] *Leninist Diktatora Sorunsalı Üzerine Bir İrdeleme Girişimi* (İlk Vargılar), *Ülke*, n° 3, Nisan 1978, s. 89-112.

* "Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü"nün genişletilmiş ve gözden geçirilmiş ikinci baskısı için hazırlanan *Sunuş* yazısının teorik bölümü.

Yalnızca *biçimsel* eşitlik. Çünkü: "Demokrasi bir devlet biçimidir, devlet çeşitlerinden biridir. Öyleyse her devlet gibi, demokrasi de, insanlara örgütlü, sistemli baskının uygulanmasıdır." Bir başka deyişle, demokrasi *gerçek,* yani "herkes" için eşitlikle bağdaşmaz. "Bir yandan, böyle. Ama öte yandan, demokrasi, yurttaşlar arasında eşitliğin, herkes için devlet biçimini belirleme ve onu yönetme eşit hakkının resmen tanınması anlamına gelir."[2]

Bu "eşit hak", her zaman bir "devlet biçimi" içinde sözkonusu olabilecek bir "eşitlik"in: *biçimsel* bir eşitliğin dışavurumu. "Devlet biçimi" yoksa, tanım gereği, demokrasi de (çünkü "demokrasi bir devlet biçimidir"), öyleyse, sözkonusu bu "eşit hak" da yoktur.

Sonuç? Eşitlik, *demokrasi çerçevesinde,* her zaman *biçimsel*dir. Peki bundan, "demokrasi eşitlik demek" olduğuna göre, demokrasinin de her zaman *biçimsel,* bir başka deyişle *gerçek* olmayan, *tam* olmayan bir demokrasi olduğu sonucu mu çıkacak?

Lenin'e göre: hayır. Biçimsel *eşitliğin* bitip, *gerçek* eşitliğin başladığı yerde, Lenin'e göre, demokrasi "söner". Demokrasi, işte bu "söndüğü" yerde *tam* demokrasidir. Gerçek eşitlik, "herkesten yeteneklerine göre alınıp, herkese yeteneklerine göre verilen" yerde, yani *tam* komünizmde vardır: sınıflarla birlikte devletin de ortadan kalktığı, devletle birlikte demokrasinin de söndüğü yerde.

Lenin'in düşüncesi budur. Gerçi Lenin, bu düşüncesini, her zaman upuygun terimlerle açıklamaz. Örneğin *Dönek Kautsky*'nin bir yerinde, kuşkusuz polemik havasının da belirleyici etkisi altında, şöyle yazar:

"Bir sınıfın bir başka sınıf tarafından tüm sömürü olanağı kesinlikle ortadan kaldırılmadığı sürece, asıl eşitlik, gerçek eşitlik olamaz."

Oysa Lenin burada, gerçeklikte, gerçek eşitlikten değil, ama *gerçek demokrasi*den sözetmektedir. Çünkü bir sınıfın bir başka sınıf tarafından tüm sömürü olanağı, sosyalizmde, yani gene de bir "devlet biçimi" çerçevesinde, "kesinlikle ortadan kalkar". Bir başka deyişle, komünist toplumun geliş-

[2] Alıntılar hep *Devlet ve Devrim*'den; yapıtın, bu derlemeye alınan parçalarından.

mesinin birinci evresinde. Oysa, bu evredeki eşitliğin, *gerçek* eşitlik değil, ama henüz "burjuva hukukun dar çevreni (ufku)" içinde, yani gene de *biçimsel* bir eşitlik olduğunu, *Gotha Programının Eleştirisini* çözümlerken, *Devlet ve Devrimde* Lenin'in kendisi belirtir. Sosyalizmde, eşitlik gene biçimseldir; ama bir sınıfın bir başka sınıf tarafından tüm sömürü olanağı *kesinlikle* ortadan kaldırıldığı için, sosyalist demokrasi, *gerçek* demokrasidir.

Böyle olduğu içindir ki, *Dönek Kautsky'de*, Lenin, proletarya diktatorasının, gerçeklikte herhangi bir burjuva demokrasisinden bir milyon kez daha demokratik olduğunu söyler.

Sosyalist demokrasi,, proleter demokrasi, gene de bir devlet biçimi olarak, "hemen hemen tam" olan yığın demokrasisidir. Halk demokrasisi. Öyleyse, ne *gerçek* eşitlik vardır proleter demokraside, ne de *gerçek* özgürlük. Çünkü, gerçeklikte devlet olmayan "devlet" biçiminde de olsa, devletin olduğu yerde, eşitlik de, özgürlük de *biçimseldir*. Demokrasinin, artık bir "devlet" biçimi olarak *gerçek* demokrasi olduğu yerde de, eşitlik ve özgürlük, *biçimseldir*. Gerçek eşitlik ve gerçek özgürlük, ancak demokrasinin *tamlaştığı*, yani *söndüğü* yerde sözkonusu edilebilir.

Devlet Konusunda Marksizmde, yani *Devlet ve Devrimin* hazırlık notları olan "Mavi Defter"de, Lenin şöyle yazar:

"Çok kez 'özgürlük' ve 'demokrasi' kavramları özdeş sayılır ve sık sık da birbiri yerine kullanılır. Gerçeklikte, demokrasi özgürlüğü dıştalar. Gelişmenin diyalektiği şöyledir: Mutlakiyetten burjuva demokrasisine; burjuva demokrasiden proleter demokrasiye; proleter demokrasiden demokrasisizliğe". Ve demokrasinin gelişme derecelerini de, burjuva demokrasiden başlayarak, özetle, şöyle sıralar:

Burjuva demokrasi: yalnızca zenginler ve proletaryanın küçük bir katmanı için, öyleyse genel kural niteliği taşımayan, ayrıksın (istisnai) demokrasi, hiç bir zaman tam değil ("biçimsel" demokrasi).

Proleter demokrasi: hemen hemen tam. Burjuvazinin direncinin bastırılmasıyla sınırlı (*"gerçek"* demokrasi).

Tam demokrasi: alışkanlık durumuna gelen ve *bunun*

sonucu sönen demokrasi: hiç bir demokrasiyle özdeş değil.

Daha sonra, *Devlet ve Devrimde* de, şöyle yazacaktır:

"Devlet varoldukça özgürlük yoktur. Özgürlük olacağı zaman da, devlet olmayacaktır."

Biz bunu şöyle yazabiliriz:

"Devlet varoldukça *tam* demokrasi yoktur. Tam demokrasi olacağı zaman da, devlet (öyleyse "bir devlet biçimi" olarak demokrasi de) olmayacaktır."

Demokrasi, genişleyip tamlaşarak sönecektir.

Şimdi özetleyelim: *Gerçek* demokrasi, sömürünün kalkmasına, *gerçek* eşitlik ve *gerçek* özgürlükse, demokrasinin sönmesine bağlı. Öyleyse, gerçek demokrasiye, ancak tüm sömürü olanaklarının kesinlikle kalktığı sosyalizmde (sosyalizmin, *burada* proletarya diktatorasıyla eşanlamlı bir terim olarak kullanıldığı gözden yitirilmesin), gerçek eşitlikle gerçek özgürlüğeyse, ancak gerçek demokrasiden (bu da proletarya diktatorası anlamına geliyor burada) demokrasizliğe geçildiği, demokrasinin tamlaştığı, sınırsızlaştığı, *söndüğü* komünizmde (tam komünizm) kavuşabiliriz — Lenin'e göre.

Gerçek demokrasi, bir devrimi öngerektirir: Bir sınıfın bir başka sınıf tarafından sömürü olanağını ortadan kaldıracak, bir başka deyişle, bütün toplum üyelerinin üretim araçları eldeciliğine (ya da "mülkiyetine") *göre* eşitliğini gerçekleştirecek bir devrimi: Sosyalist devrimi. "Ve bütün toplum üyelerinin üretim araçları eldeciliğine *göre* eşitliği, yani emek eşitliği, ücret eşitliği gerçekleşir gerçekleşmez, biçimsel eşitlikten gerçek eşitliğe, yani: 'Herkesten yeteneklerine göre, herkese gereksinmelerine göre' ilkesinin gerçekleşmesine geçmek için, insanlığın karşısına tamamlanacak yeni bir ilerleme sorununun kaçınılmaz bir biçimde dikildiği de görülecektir."[3]

Devrim, bir sınıf egemenliğinin (diktatorasının) yerine, bir başka sınıf egemenliğinin (diktatorasının) geçmesi olarak da tanımlanabilir.[4] Bu bakımdan emek eşitliği ya da emeğe göre bölüşümden, gerçek eşitlik ya da gereksinme-

[3] *Devlet ve Devrim.*

[4] Proletaryanın sınıf egemenliği sözkonusu olacağı zaman, her sınıf egemenliğinin sınıfsal bir diktatora anlamına gelmeyeceğini unutmamak koşuluyla.

lere göre bölüşüme geçiş, yeni bir sınıf egemenliğini, hatta hiç bir sınıf egemenliğini öngerektirmediği için (çünkü bu aşamada sınıflar kalkacak), insanlığın karşısına bir devrim sorunu olarak değil, ama artık yalnızca bir *ilerleme* sorunu olarak dikilecektir. Sosyalist devrimle kurulan proleter devletin (*tipik biçimi*: proletarya diktatorası), sosyalist toplumun gelişmesinin belli bir evresinde ("gelişmiş sosyalist toplum") önce sosyalist genel halk devletine dönüşmesi, sonra da tam komünizmde büsbütün sönmesi, Sovyet deneyinin de doğrulayacak göründüğü gibi, artık bir devrim sorunu değil, bir ilerleme sorunu olacaktır. Sosyalist devrim, *bu anlamda*, yalnızca tüm sömürü olanaklarını kaldırmakla kalmayacak, ama devrimler tarihini de kapatacaktır. Varlığını "insanlığın tarih öncesi"nden sonra da, ama bu kez devrimlerin eşliğinde olmaksızın sürdürecek olan ilerleme, hiç kuşkusuz çelişkilerin, ama bundan böyle karşıtlığa dönüşmeyen çelişkilerin varlığını öngerektirir. Ve bu türlü çelişkiler, "insanlık tarihi"nde hep olacaktır.

II

Peki, "herkes için devlet biçimini belirleme ve onu yönetme işit hakkının resmen tanınması", demokrasisinin gerçeklikte *sınıf* belirlenmelerinden bağımsız bir eşitlik, bu anlamda bir "arı" demokrasi olduğu anlamına gelmez mi? O zaman, sınıfsal demokrasiden çok, "genel olarak demokrasi"den sözetmek gerekmez mi?

Lenin'in bu ve benzeri sorulara yanıtı açık ve kesindir:

"Mantık ve tarihle alay etmedikçe, diye yazar *Dönek Kautsky*de, ayrı ayrı sınıflar varolduğu sürece 'arı demokrasi'den değil, ama yalnızca *sınıfsal* demokrasiden sözedilebileceği açıktır."

Ve bir ayraç açarak, şöyle ekler: ("arı" demokrasinin yalnızca ne sınıflar savaşımından, ne de devletin niteliğinden herhangi bir şey anlayan *bilisiz* bir formül olmakla kalmadığını, ama bomboş bir formül de olduğunu söyleyelim ayraç içinde, çünkü komünist toplumda, dönüşmüş, bir alışkanlık durumuna gelmiş demokrasi *sönecek*, ama hiçbir zaman "arı" bir demokrasi olmayacaktır).

Sınıflar oldukça, "arı" demokrasi olamaz. Sınıflar olmayacağı zaman, demokrasi de olmayacaktır. Öyleyse, demokrasi, her zaman sınıfsal demokrasidir. Ve "arı" demokrasi adına savunulan şey, gerçeklikte burjuva demokrasiden başka bir şey değildir.

Burjuva demokrasiye karşı, gene aynı yapıtta, Lenin şu eleştiriyi yöneltir:

"Burjuva demokraside, —'arı' demokrasi ne denli gelişmişse, o denli ustalıklı ve etkin— bin türlü oyunla, kapitalistler yığınları ülke yönetimine katılmaktan, toplanma, basın, vb. özgürlüğünden, uzaklaştırırlar."

Eşitlik, herkes için devlet biçimini belirleme ve onu yönetme eşit hakkı, "arı" demokrasi, gerçeklikte burjuva demokraside böyle. Çünkü burjuva demokrasisi, burjuvazi diktatorasıdır: emekçileri demokrasiden dıştalar. Çünkü, "sömürücüler, devleti (oysa, sözkonusu olan demokrasidir, yani devlet biçimlerinden biri), kaçınılmaz olarak kendi sınıflarının, sömürücüler sınıfının, sömürülenler üzerinde bir egemenlik aleti durumuna dönüştürürler. Bu nedenle demokratik devlet de, çoğunluk üzerinde, sömürülenler üzerinde egemenliklerini uygulayan sömürücüler olduğu sürece, kaçınılmaz olarak sömürücüler için bir demokrasi olacaktır."

Ve hemen ekler:

"Sömürülenler devletinin böyle bir devletten temelden farklı olması gerekir; sömürülenler için bir demokrasi olmalı ve *sömürücüleri bastırmalıdır o*; oysa, bir sınıfın bastırılması, o sınıfın eşitsizliği, 'demokrasi'den dıştalanması anlamına gelir."

Demokrasiyle diktatora arasındaki diyalektik birlikten hareketle, Lenin, proleter devletin burjuva devletten "temelden farklılığı"nı, tam bir *karşıtlık* ilişkisi içinde düşünür. Burjuva demokrasisinin burjuva diktatorası olmasındaki kaçınılmazlıkla, proleter demokrasi de proletarya diktatorası olacaktır. Burjuva demokrasisinin emekçileri demokrasiden dıştalamasındaki kaçınılmazlıkla, proleter demokrasi de burjuvaziyi demokrasiden dıştalayacaktır.

Burjuva demokrasisinin, emekçileri demokrasiden dıştalamasındaki kaçınılmazlık: *III. Enternasyonalin Tarihteki*

Yerinde, Lenin şöyle yazar:

"En demokratik burjuva cumhuriyet, hiç bir zaman sermayenin emekçileri ezmesine yarayan bir makineden, sermayenin bir siyasal erklik aletinden, burjuvazi diktatorasından başka bir şey olmamıştır ve olamazdı da. Burjuva demokratik cumhuriyet, çoğunluk erkliğini vaat ve ilân etmiş, ama toprağın ve öbür üretim araçlarının özel mülkiyeti varoldukça, bunu hiç bir zaman gerçekleştirememiştir. Genel kural olarak, emekçi yığınlar kapitalist rejimdeki demokrasiden hiç bir zaman *gerçekten* yararlanamamışlardır."

İşte bundan ötürü, burjuva demokrasi *gerçek* demokrasi değil, ama proleter demokrasi, emekçi yığınların *gerçekten* yararlandıkları demokrasi anlamında, henüz gene de *biçimsel* eşitlik çerçevesinde kalmakla birlikte, *gerçek* demokrasidir.

Peki, *gerçek* demokrasi *olan* proletarya demokrasisinin, gerçeklikte proletarya diktatorasından *başka bir şey* olmaması, *gerçek* demokrasi *olmayan* burjuva demokrasinin, gerçeklikte burjuvazi diktatorasından başka bir şey olmaması denli *kaçınılmaz* mıdır?

Şimdilik bu soruyu sormuş olmakla yetinelim.

En demokratik burjuva cumhuriyet bile, burjuvazi diktatorasmdan başka bir şey değildir. "Kent işçisi, tarım ücretlisi ve kır gündelikçisi diye yazar Lenin, "*Demokrasi" ve Diktatörlük Üzerine* makalesinde, 'çok kutsal mülkiyet hakkı' tarafından, burjuva devlet erklik aygıtı, yani burjuva memurlar, burjuva yargıçlar, vb. tarafından, *gerçekte* demokrasinin dışında tutulmaktadırlar."

Çünkü burjuva demokrasisi, emekçileri demokrasiden dıştalar. *Komünist Enternasyonalin I. Kongresinde*: "Hatta en demokratik burjuva cumhuriyetlerde bile, yasa karşısında eşit haklara sahip olmakla birlikte, siyasal yaşama katılma ve demokratik hak ve özgürlüklerden yararlanmadan, binlerce yol ve kurnazlıkla uzak tutulmuş yığınlardan" sözeden Lenin, daha sonra, *Komünist Enternasyonal II. Kongresi Üzerine Tezler*de şöyle yazacaktır:

"En aydın ve özgür burjuva demokraside bile, %99'u yönetimden her zaman dıştalanmış bulunan tüm ezilenler yı-

ğının bu yönetime gerçek bir katılımı, ancak Sovyetler tek devlet aygıtı durumuna geldikten sonra güvence altına alınmış olabilir."

Bir sınıfın demokrasiden dıştalanması, o sınıfın *bütün* bireylerinin yönetimden dıştalanması anlamına gelmez. Teorik soyutlamanın payı, teorik soyutlamaya verilmelidir.

Burjuva demokrasisi, burjuva diktatorasından başka bir şey değildir. Leninist diktatora sorunsalının, teorik bir soyutlamadan başka bir şey olmayan *bilimsel* tezi, örneğin *Devlet ve Devrim*de, bir kez de şöyle açıklanır:

"En uygun gelişme koşulları içinde düşünülen kapitalist toplum, demokratik cumhuriyette bize az çok eksiksiz bir demokrasi sunar. Ama bu demokrasi, her zaman kapitalist sömürünün dar çerçevesi içinde sıkışıp kalmıştır ve bu yüzden de, özünde her zaman azınlık için, yalnızca varlıklı sınıflar için, yalnızca zenginler için bir demokrasi olarak kalır. Özgürlük, kapitalist toplumda, ilkçağ Yunanistan cumhuriyetlerinde ne idiyse, aşağı yukarı o olarak kalır: köle sahipleri için bir özgürlük. Kapitalist sömürü sonucu, bugünün ücretli köleleri, yoksulluk ve sefaletten öylesine bunalmışlardır ki, 'demokrasiye boşveriyor', 'siyasaya boşveriyorlar' ve, olayların olağan, dingin akışı içinde, nüfusun çoğunluğu siyasal ve toplumsal yaşamdan uzaklaşmış bulunuyor. Çok küçük bir azınlık için demokrasi, zenginler için demokrasi, — kapitalist toplumun demokratizmi, işte bu."

Burjuvazi diktatorasının anlamı, işte bu.

III

"Ama, diye sürdürür Lenin, *Devlet ve Devrim*de, bu —kaçınılmaz biçimde dar, yoksulları sinsice ezen, ve sonuç olarak tepeden tırnağa iki yüzlü ve yalancı— kapitalist demokrasiden başlayarak ilerlemek, liberal profesörlerle küçük-burjuva oportünistlerin ileri sürdükleri gibi, düpedüz, dosdoğru ve çarpışmasız bir biçimde "gitgide daha yetkin bir demokrasi"ye götürmez. Hayır. İleriye, yani komünizme ["gerçek eşitlik ve özgürlüğe" anlayınız —*K.S.*] doğru gidiş, proletarya diktatorasından geçerek olur; ve bu iş başka türlü de yapılamaz, çünkü sömürücü kapitalistlerin *di-*

rencini kıracak ne herhangi bir başka sınıf vardır, ne de başka araçlar.

Oysa, proletarya diktatorası, yani ezilenler öncüsünün, baskıcıları yenmek için egemen sınıf olarak örgütlenmesi,[5] demokrasinin basit bir genişlemesiyle yetinemez. *İlk kez olarak* zenginler için değil, ama yoksullar için demokrasi, halk için demokrasi durumuna gelmiş bulunan demokrasinin büyük bir genişlemesi *ile birlikte,* proletarya diktatorası, baskıcılar, sömürücüler, kapitalistler için özgürlüğe, bir dizi sınırlamalar getirir. İnsanlığı ücretli kölelikten kurtarmak için bunları yenmek zorundayız; bu adamların direncini kırmak gerekir; ve baskının olduğu, zorun olduğu yerde, özgürlüğün olmadığı, demokrasinin olmadığı da açıktır. Halkın engin çoğunluğu için demokrasi; ve sömürücüler, halkın bastırıcıları için zorla bastırma, yani demokrasiden dıştalama; kapitalizmden komünizme *geçiş* sırasında demokrasinin uğradığı değişiklik, işte budur."

Proletarya diktatorası da, işte budur.

Proletarya diktatorası, burjuva demokrasisinin basit bir genişlemesiyle yetinemez. Burjuva demokrasi, *değişikliğe* uğrar: *ilk kez olarak,* sömürücü bir azınlık için değil, ama sömürülen çoğunluk için, *halk* için bir demokrasi durumuna gelir. Böylece, artık sözcüğün gerçek anlamında devlet olmayan bir "devlet"e dönüşür. Ama, "sömürücüler, kapitalistler için özgürlüğe, bir dizi sınırlamalar getirir", çünkü "bunları yenmek zorundayız". Ve, yenilecek, sırtı yere getirilecek bir sınıf olduğuna göre, proletarya diktatorası, artık devlet olmayan "devlet" de olsa, "sönme"ye başlayamaz. Devletin sönmeye başlaması için, sırtı yere getirilecek bir sınıf kalmaması gerekir.

Gene de, *gerçek* demokrasinin ta kendisidir proletarya diktatorası: "Kapitalist toplumda ancak güdük, sefil, çarpıtılmış bir demokrasiye, yalnızca zenginler için, azınlık için bir demokrasiye sahibiz. Proletarya diktatorası, komünizme geçiş dönemi, bir sömürücüler azınlığının bastırılmasına koşut olarak, halk için, çoğunluk için bir demokrasiyi ilk

[5] Proletaryanın her sınıf egemenliğinin, baskıcıları yenmek için her "egemen sınıf olarak örgütlenmesi"nin, proletarya diktatorası anlamına gelemeyeceğini, daha sonra, *Dönek Kautsky*'de, Lenin kendisi belirtecektir.

kez gerçekleştirecektir. Gerçekten tam bir demokrasiyi gerçekleştirmeye yalnız komünizm yeteneklidir. Ve demokrasi, ne denli tam olursa, o denli çabuk gereksiz bir duruma gelecek ve kendiliğinden sönecektir."[6]

Halk için demokrasiyi, çoğunluk için demokrasiyi, *gerçek* demokrasiyi, *ilk kez,* proletarya diktatorası gerçekleştirecektir. *Dikkat*: Proletarya diktatorası, halk için, çoğunluk için demokrasiyi, yığın demokrasisini, *gerçek* demokrasiyi, vb., ilk kez gerçekleştirdiği için proletarya diktatorası değildir; ama bu işi bir sömürücüler azınlığının bastırılmasına, *demokrasiden dıştalanmasına* koşut olarak yaptığı için proletarya diktatorasıdır. *"Zorla bastırdığı, yani demokrasiden dıştaladığı"* için proletarya diktatorasıdır.

Öyleyse, bu "zorla bastırma"nın, bu "demokrasiden dıştalama"nın olmadığı yerde, diktatora da yoktur. Öyleyse, halk için, çoğunluk için bir demokrasiyi, *ilk kez* de olsa, bir sömürücüler azınlığını demokrasiden dıştalamadan gerçekleştirebilecek bir "sınıf egemenliği", *eğer böyle bir egemenlik gerçekleştirilebilirse,* artık proletarya diktatorası değil, ama yalnızca proleter "devlet" olacaktır. Artık yalnızca sözcüğün gerçek anlamında devlet olmayan ilk "devlet" değil, ama *diktatora* da olmayan ilk "devlet". Gene de, öncelemeyelim.

IV

Demokrasi, biçimsel eşitlik demektir. Buna göre, demokrasiden dıştalamanın, biçimsel eşitlikten dıştalama anlamına gelmesi gerekirdi.

Gerçi proletarya diktatorası biçimsel eşitlikten dıştalar: sömürücülerle sömürülenler arasında biçimsel eşitlik tanımaz. Ama burjuva demokrasisi, genel kural olarak, kimseyi biçimsel eşitlikten dıştalamaz: herkes arasında biçimsel eşitlik tanır. Peki, burjuva demokrasisi, burjuvazi diktatorası değil midir?

Dahası var. "Bilimsel diktatora kavramı, der Lenin, *Kadetlerin Yengisi ve İşçi Partisinin Görevleri*nde, doğrudan doğruya zora dayanan, hiç bir sınırlama tanımayan, hiç bir

[6] *Devlet ve Devrim.*

yasa ve kesin olarak hiç bir kuralın sınırlamadığı bir erklikten başka hiç bir anlama gelmez."

Bu diktatora anlayışı, Lenin'in tüm yapıtında bir *leitmotiv* gibidir. "Diktatora, diye okuruz, örneğin *Dönek Kautsky*'de, doğrudan doğruya zora dayanan ve hiç bir yasayla bağlı olmayan bir erkliktir."

Oysa, burjuvazinin durumunu, yani diktatorasını, yalnızca zora dayanarak korumadığını bir çok kez belirten de Lenin'in kendisidir. Örneğin, *Taktik Üzerine Mektuplar*da şöyle yazar:

"Gerçeklik bize, özgürce seçilmiş asker ve köylü vekillerinin, ikinci bir hükümet, ayrı bir hükümet oluşturdukları, ve onu özgürce gerçekleştirdikleri, geliştirdikleri ve yetkinleştirdikleri gerçeğini açıkça gösteriyor. Ve, daha az olmayan bir özgürlükle, erkliği burjuvaziye bırakıyorlar; marksist teoriye hiç de 'zarar' getirmez bu, çünkü biz burjuvazinin yalnızca zora dayanarak değil, ama yığınların bilinçsizliği, alışkanlığı, alıklaşması, örgütlenme eksikliği sayesinde de durumunu koruduğunu her zaman biliyorduk ve birçok kez de belirttik."

Gerçi burjuvazinin "durumunu korumak" için zora başvurduğu da olur. "Düzenin bozulması durumunda, ama aslında sömürülen sınıfın kendi kölelik durumunu 'bozması' durumunda, ve hele kölece davranmama gibi bir hevesi de varsa bu sınıfın, Anayasasında burjuvazinin işçiler üzerine asker sürmesine, sıkıyönetim ilânına, vb. izin veren dolambaçlı yollar ya da kısıtlamalar bulunmayan, en demokratı dahil, hiç bir devlet yoktur."

Evet, burjuvazinin "durümunu korumak" için *açık* zora başvurduğu durumlar da olur; ama "düzenin bozulması durumunda", her zaman değil.

Bunun nedeni, burjuva demokrasisinin biçimsel eşitliği tanımasıdır. Oysa, yalnızca zora dayanmak, her zaman *açık* zor kullanmak, biçimsel eşitliği çiğnemek anlamına gelir. Demokrasiden dıştalama, eğer *yalnızca* biçimsel eşitlikten dıştalama anlamına gelseydi, burjuva demokrasisi burjuvazi diktatorası olmazdı.

Biçimsel eşitlikten dıştalama, demokrasiden dıştalamanın iki temel öğesinden biridir. Demokrasiden dıştalamanın

ikinci temel öğesi: *sömürüdür*. Sömürü, biçimsel eşitlik çerçevesinde de olsa, demokrasiden dıştalama demektir. Bir başka deyişle, biçimsel eşitliğin olmadığı yerde, demokrasi yoktur. Ama sömürünün olduğu yerde de demokrasi yoktur (sömürülen için).

Burjuva demokrasisi biçimsel eşitliği tanır, ama *sömürüyü öngerektirir*. Biçimsel eşitliği tanır: genel kural olarak *açık* zor kullanmaz, bu anlamda, "yalnız zora dayanmaz". Çünkü kapitalist sömürü biçimi, ekonomi dışı zoru öngerektirmez. Biçimsel eşitliği tanımak, burjuva demokrasisi için *teorik* bir zorunluluktur. Biçimsel eşitliği, ancak "düzenin bozulması" durumunda, *tarihsel* bir zorunluluk olarak çiğner. Bu anlamda, emekçileri demokrasiden dıştaladığı (sömürdüğü) için *dolaysız*, ama genel kural olarak *altık* zora dayanır.

Oysa, proletarya diktatorası, sömürücülerle sömürülenler arasında biçimsel eşitliği tanısaydı, sömürüyü de öngerektirmediğine göre, diktatora olmaktan çıkardı. Proletarya diktatorası, ancak biçimsel eşitliği çiğneyerek, bu anlamda *açık* zora dayanarak, diktatora olabilir. Öyleyse, proletarya diktatorası, genel kural olarak, *teorik* bir zorunluluk olarak, sömürücülerle sömürülenler arasında biçimsel eşitliği tanımaz, tanıyamaz. Emekçiler arasındaki biçimsel eşitliğiyse, ancak *tarihsel* bir zorunluluk olarak çiğneyebilir.

Burjuvazi diktatorası, sömürücülerle sömürülenler arasında biçimsel eşitliği tanıdığı için, gerçeklikte diktatora değilmiş gibi görünür. "Arı" demokrasi, "genel olarak demokrasi" gibi burjuva teoriler, işte bu *görünüşe* dayanır.

Burjuvazi diktatorasıyla proletarya diktatorası, demokrasiden dıştalama öğeleri bakımından da tam bir *karşıtlık* ilişkisi içindedirler. Burjuvazi diktatorasında biçimsel eşitlik vardır, ama sömürü de vardır. Proletarya diktatorasındaysa biçimsel eşitlik de yoktur, sömürü de.

Bunun sonucu, yineliyorum, *teorik* bir zorunluluk olarak, *altık* zora dayanan burjuvazi diktatorasının tersine, proletarya diktatorası, *açık* zora dayanır.

Kautsky'nin diktatora anlayışını eleştirirken de, Lenin, proletarya diktatorasının açık zora dayanmadan varolamayacağını tanıtlamaya çalışır. Bunun için, ilkin Kautsky'nin

diktatora anlayışını özetler. Şöyle yazar Lenin, *Dönek Kautsky*'de:

"Tam anlamıyla, der Kautsky, diktatora sözcüğü demokrasinin ortadan kaldırılması anlamına gelir. Ama, harfi harfine alınırsa, bu sözcüğün hiç bir yasayla bağlı olmayan bir tek bireyin kişisel erkliği anlamına da geldiği açıktır. Zorbalıktan, sürekli bir devlet kurumu olarak değil, ama aşırı bir geçiş önlemi olarak anlaşılmasıyla ayrılan kişisel erklik.

"Proletarya diktatorası" deyimi, dolayısıyla hiç de bir tek bireyin değil, ama tek bir sınıfın diktatorası, Marx'ın burada sözcüğün gerçek anlamıyla diktatorayı düşünmediğini tanıtlar.[7]

O burada *hükümet biçiminden* değil, ama proletaryanın siyasal iktidarı eline geçireceği her yerde zorunlu olarak ortaya çıkacak bir *durumdan* sözeder. İngiltere ve Amerika'da geçişin barışçıl olarak, yani demokratik yoldan[8] gerçekleşebileceğini düşünmesi de, Marx'ın burada bir hükümet biçimi düşünmediğini tanıtlar."

Lenin böylece, Kautsky'nin tasarladığı "proletarya diktatorası"nın, gerçeklikte *diktatora* değil, ama proletaryanın siyasal erkliği eline geçireceği her yerde zorunlu olarak ortaya çıkacak bir *durum* olduğunu belirtir, ve onun diktatora anlayışını şöyle eleştirir:

"Kautsky ilkin, diktatora sözünün gerçek anlamının bir tek bireyin diktatorası olduğu yolundaki o apaçık saçmalığı ileri sürerek aldatmayaca sapar; sonra —bu sahtecilikten yola çıkarak!— "buna göre", sınıf diktatorası deyiminin, Marx'ta gerçek anlamını taşımadığını (ama diktatoranın, devrimci zor değil, dikkat edin, burjuva demokrasisi altın-

[7] "Proletarya diktatorası" deyimi, Marx'ın bu deyimi kullanırken gerçek anlamıyla diktatorayı düşünmediğini tanıtlamıyor ama, Kautsky'nin bu tümcesi, onun, "proletarya diktatorası", ya da "gerçek diktatora" derken, sözcüğün gerçek anlamıyla diktatorayı düşünmediğini yeterince tanıtlıyor: Kautsky, proletarya diktatorası olmayan bir şeye proletarya diktatorası diyor. Ve bu yolda yalnız kalmayacaktır.

[8] "Barışçıl olarak, yani demokratik". Lenin'in bu anlatımı yanlış yorumlanmamalı. Barışçıl geçiş, her zaman "demokratik" geçiş anlamına gelmez. "Demokratik" geçiş, elbette barışçıl olacaktır. Ama her barışçıl geçişin "demokratik" olması *teorik* bir zorunluluk değildir. Örneğin Lenin, 1917 temmuzuna değin, hatta temmuzdan sonra da en azından iki kez, barışçıl, ama "demokratik" olmayan, yani gene proletarya diktatorası aracıyla gerçekleşecek bir geçiş olanağı üzerinde duruyordu.

da çoğunluğun "barışçıl" fethi anlamına geldiğini) açıklar. Kautsky diktatorayı bir "egemenlik durumu" olarak sunma *gereksinmesini duyar*, çünkü o zaman *devrimci zor, zora dayanan devrim ortadan kalkar*. "Egemenlik durumu", herhangi bir çoğunluğun... "demokrasi" altında varoluşunu içeren bir durumdur!" Oysa, Lenin'e göre, "diktatoranın bir sınıfın bir başka sınıfa karşı bir *devrimci zor*[9] "durum"unu içerdiği ve böyle bir durum anlamına geldiği" açıktır.

Öyleyse, proletarya diktatorası, bir *devrimci zor* "durum"udur. Devrimci zor anlamına gelir. Burjuva demokrasisi altında çoğunluğun "barışçıl" fethi, *eğer bu olanaklı olsaydı*, proletarya diktatorasının kurulması, yani: *burjuva devlet makinesinin yıkılması* anlamına gelmezdi. Böyle bir "fetih", gerçeklikte sosyalizme barışçıl ve "demokratik" bir geçişi, yani: proletarya diktatorasız, bir başka deyişle, burjuvaziyi demokrasiden dıştalamasız bir geçişi başlatırdı. Ama emperyalist çağda, işte *bu* barışçıl ve "demokratik" geçiş, Lenin'e göre, artık bir *ayrıklama* (istisna) olarak bile, olanaksızdır.

Ayrıklama. "Eğer Kautsky ciddi ve dürüst bir biçimde düşünmek isteseydi, kendi kendine sorardı: Devrime ilişkin ve ayrıklama nedir bilmeyen tarihsel yasalar var mıdır? Ve yanıtı: hayır, olurdu, yoktur. Bu yasalar ancak tipik olanı, Marx'ın bir gün ortalama, normal, tipik kapitalizm anlamında, 'ideal' olarak nitelendirmiş bulunduğu şeyi gözönünde tutarlar."[10]

Lenin şöyle sürdürür: "70 yıllarında İngiltere ile Amerika'yı *konumuz bakımından* [konumuz: proletarya diktatorası —*K.S.*] bir ayrıklama durumunda getiren bir şey var mıydı? Bu soru bir kez sorulduktan sonra, yanıttan kuşkuya düşülemezdi: Proletaryanın devrimci diktatorası, burjuvaziye karşı uygulanan zordur; ve bu zor da *özellikle*, Marx ile Engels'in birçok kez ve (özellikle *Fransa'da İç Savaş* ile bu yapıtın önsözünde) en belirgin bir biçimde açık-

[9] Lenin, genel olarak devrimci diktatorayı, özel olarak proletarya diktatorasını gözönünde tuttuğu için, burada yalnızca "zor"dan değil, ama "devrimci zor"dan sözediyor.

[10] *Dönek Kautsky*. "Sosyalizmin temel yasaları", bu arada proletarya diktatorası için de durum böyledir. Bu "yasalar" da, "ortalama, normal, tipik" olanı gözönünde tutarlar.

ladıkları gibi, *militarizm* ve *bürokrasi*nin varoluşuyla zorunlu kılınmıştır. Oysa, Marx'ın gözlemini yaptığı çağ olan 19. yüzyılın tam da 70 yıllarında, tam da İngiltere ile Amerika'da, tam da bu kurumların ta kendileri *yoktu*. (Şimdi hem İngiltere'de *var*, hem de Amerika'da.)"[11]

Burjuvaziye karşı uygulanan zor. Gerçi Kautsky de, proleter sınıf egemenliği (ya da Kautsky'nin "gerçek diktatora"sı) altında, demokrasiyi ezmek için zor kullanıldığı durumlarda, zor kullanılmasına karşı değildir: "Zora ancak zorla yanıt verilebilir, der. Ama yığınların kendisinden yana olduğunu bilen bir rejim, zoru ancak demokrasiyi savunmak için kullanacaktır, yoksa onu yıkmak için değil." Demokrasiyi yıkmak: yani burjuvaziyi demokrasiden dıştalamak, sömürücülerin biçimsel eşitliğini çiğnemek. Lenin'e göre, Kautsky burada, "çoğunluğun, çoğunluk olduğu anda, azınlığın 'direncini kırma'ya, onu 'zorla bastırma'ya[12] gereksinmesi olmadığını savunuyor; demokrasiye saldırı *olay*larının bastırılması ona yetiyor." (Oysa, "demokrasiye saldırı" olaylarını da kuşkusuz kapsayacak olan "bireysel aşırılıklar"ın bastırılmasının, "sönme" yolunda bulunan bir "devlet"te de sözkonusu olabileceğini, Lenin daha önce, *Devlet ve Devrim*de belirtmiş bulunuyordu.) Ve Kautsky'nin, gerçeklikte biçimsel eşitliği gerçek eşitlik yerine aldığını söyleyen Lenin, şöyle ekler: "Sömürücü, sömürülene eşit olamaz".

Bir başka deyişle, demokrasi, sınıfsal demokrasi, bir sınıfın demokrasisi olduğu sürece, bir başka sınıfı demokrasiden dıştalamadan, o sınıf üzerinde diktatora uygulamadan, gerçekleşemez. Uzlaşmaz sınıf çelişkilerinin dışavurumu olan her devlet, en demokratik olanı dahil, işte bu nedenle bir diktatoradır.

Çoğunluğun, çoğunluk olduğu anda, azınlığın "direncini kırma"ya, onu "zorla bastırma"ya gereksinmesi var mıdır? Lenin, "devrimci diktatora" konusunda, daha 1906 yı-

[11] *Leninist Diktatora Sorunsalı Üzerine Bir İrdeleme Girişimi*, "İlk Vargılar"da, *Ülke*, n° 3. Kautsky'nin, kendi proletarya diktatorası anlayışını, Marx'ın bu ayrıklaması üzerine dayandırdığını, sonuç olarak, proletarya diktatorası olmayan bir şeye proletarya diktatorası dediğini belirtmeye çalışmıştım.

[12] "Zorla bastırma, yani demokrasiden dıştalama", diyordu Lenin, *Devlet ve Devrim*de.

lında, "kadet profesörler"i şöyle eleştiriyordu:

"Siz milyonlarca insanın, binlerce insana karşı zor kullanma gereksinmesi olmadığını mı söylüyorsunuz? Yanılıyorsunuz, ve olayı kendi gelişmesi içinde dikkate almadığınız için yanılıyorsunuz. Yeni erkliğin gökten düşmediğini, ama eskisine koşut olarak, ona karşı savaşım içinde ortaya çıkıp geliştiğini unutuyorsunuz. Erklik olanak ve organlarını ellerinde tutan baskıcılara karşı zor kullanmaksızın, halkı bunlardan kurtarmak olanaksızdır."[13]

Sömürücü, sömürülene eşit olamaz. Ve Lenin, gene *Dönek Kautsky*de, şöyle sorar:

"Sömürücülerin devrilmesi ve onların devleti yerine sömürülenlerin devletinin geçirilmesiyle belirlenen tarihsel dönemde, demokrasi, *zenginler ve sömürücüler için de korunup sürdürülebilir* mi?" Korunup sürdürülebilirse, devrimci diktatoradan, proletarya diktatorasından söz edilebilir mi? Peki nedir diktatoranın ölçütü?

"Diktatoranın zorunlu göstergesi, kesin koşulu, sömürücülerin *sınıf* olarak *zorla* bastırılması, ve bunun sonucu bu *sınıf karşısında* 'arı demokrasi'nin, yani eşitlik ve özgürlüğün *çiğnenmesidir.*"

Kısacası, biçimsel eşitliğin çiğnenmesi. Ve Lenin bir kez daha sorar:

"*Sömürücüler* sınıfına karşı *demokrasi çiğnenmeksizin* proletarya diktatorası olanaklı mıdır?"

Lenin'in tüm yapıtı, bir de bu soru açısından okunmalıdır. Örneğin, *R(b)KP VII. Olağanüstü Kongresinde*, 8 Mart 1918, şöyle der:

"Zorun kaçınılmaz olarak kapitalizmin tam çöküşü ve sosyalist toplumun doğuşuna eşlik edeceğini marksistler hiç bir zaman gözden yitirmezler." Ve ekler: "Devlet bir zorlama[14] aygıtıdır. Zorlamayı sömürücülere karşı uygulamak

[13] Bu son tümce, yalnızca hükümet düzeyinde diktatora ile devlet düzeyinde diktatora arasında bir ayrım yapılmasını değil, ama siyasal erklikle devlet erkliği arasında da bir ayrım yapılmasını gerektiriyor. "İlk Vargılar"da, *Ülke*, n° 3, hükümet düzeyinde diktatora ile devlet düzeyinde diktatora arasındaki ayrım üzerinde durmuştum. Bu *Sunuş*ta da, daha aşağıda, siyasal erklikle devlet erkliği arasındaki ayrım üzerinde durmaya çalışacağım.

[14] Zorlama, tek başına demokrasiden dıştalama anlamına gelmez. *Zorla bastırma*, demokrasiden dıştalama anlamına gelir. Zorlama, bu parçada, başka birçok yerde de olduğu gibi, zorla bastırma anlamında kullanılıyor.

gerekir, ama bu iş polis yardımıyla yapılamaz, yığınların kendilerinin harekete geçmeleri gerekir, aygıt yığınlara bağlı olmalı, Sovyetlerin yaptıkları gibi, onları temsil etmelidir. Biz bu işin, Paris Komünü tarafından izlenen yolun daha ileriye sürdürülmesi olduğunu düşünüyoruz."

Sovyetler erkliği üzerine, örneğin *Üçüncü Enternasyonal ve Tarihteki Yeri*nde şöyle yazar:

"Bu erklik sömürücülerle suç ortaklarının 'özgürlük'ünü bastırır; sömürme 'özgürlük'ünü, başkalarının açlığından yararlanarak zenginleşme 'özgürlük'ünü, sermaye erkliğini yeni baştan kurmak için savaşım verme 'özgürlük'ünü, kendi öz ülkeleri işçileri ve köylülerine karşı yabancı burjuvaziyle bağlaşma 'özgürlük'ünü onların elinden alır."

Kautsky, "arı" demokrasi adına, bu "özgürlük"lerden, her halde yalnızca "sermaye erkliğini yeni baştan kurmak için savaşım verme özgürlüğü"nün burjuvazinin elinden alınmasına karşı çıkardı. Burjuvazinin, burjuvazi olarak, demokrasiden dıştalanması için, gerçeklikte yalnızca bu "özgürlük"ün elinden alınması yeterdi. Böyle olduğu için, barışçıl ve "demokratik", yani "proletarya diktatorasız" geçiş, gerçeklikte burjuvazinin elinden işte bu "özgürlük"ün alınmaması, sermaye erkliğini yeni baştan kurmak için, burjuvazinin *yasal* savaşım verebilme özgürlüğünün tanınması anlamına gelir.

"Bu özgürlüğü savunma işini Kautskylere bırakalım," der Lenin.

Proletarya diktatorası "sömürücülerle suç ortaklarının" özgürlüğünü bastırır: yalnız sömürücülerin değil, ama "suç ortakları"nın da. *Dönek Kautsky*'de, bunun ne anlama geldiğini gösterecek parçalar da bulabiliriz:

"Kapitalizmden komünizme geçiş, koca bir tarihsel dönemdir. Bu dönem tamamlanmadıkça, sömürücüler bir geriye dönme umudunu, geriye dönme *girişimlerine* dönüşen bir umudu, kaçınılmaz olarak korurlar. Bir ilk ağır yenilginin ardından, devrilmeyi hiç beklemeyen, buna hiç inanmayan ve bunun fikrini bile kabul etmeyen sömürücüler, öylesine tatlı bir yaşam süren ve şimdi "aşağılık halk"ın yıkım ve sefalete (ya da "aşağılık" çalışmaya ...) mahkûm ettiği aileleri bakımından yitirilmiş bulunan "cennet"i ye-

niden ele geçirmek için, on kat artmış bir güç, zorlu bir öfke, yüz kat artmış bir nefretle savaşa atılırlar. Ve sömürücü kapitalistlerin arkasında da, —bütün ülkelerin onlarca tarihsel deneyler yılının gösterdikleri gibi—, duraksayan ve sallanan, bugün proletaryayı izleyen ve yarın, devrimin güçlüklerinden gözü yılarak, işçilerin ilk bozgun ya da yarı yenilgilerinden korkuya kapılan, şaşkına dönen, durmadan gidip gelen, sızlanan tıpkı bizim menşevik ve devrimci-sosyalistlerimiz gibi, bir kamptan öbürüne koşan geniş küçük-burjuva yığını vardır."

Bu küçük-burjuva yığını, *sömürülen* yığınlardır gerçeklikte, sömürülen yığınların siyasal bilinç bakımından "en az gelişmiş bölümü". Şöyle sürdürür Lenin:

"Eğer sömürücüler bir tek ülkede yenilmişlerse, ve birçok ülkede zamandaş devrim ender bir ayrıklama olduğundan tipik durum kuşkusuz budur,[15] sömürülenlerden *büsbütün daha güçlü* kalırlar, çünkü sömürücülerin uluslararası ilişkileri uçsuz-bucaksızdır. Orta köylüler, zanaatçılar, vb. arasında, sömürülen yığınların en az gelişmiş bir bölümünün de sömürücülerle birlikte yürüdüklerini ve yürümeye yatkın olduklarını, Komün dahil (çünkü Versailles birlikleri arasında, —bilginler bilgini Kautsky'nin "unuttuğu" şey,— proleterler de vardı), daha önceki *bütün* devrimler göstermişlerdir."

Proletarya diktatorasında, demokrasiden dıştalananlar arasında yalnızca "burjuvalar", yalnızca "sömürücüler" bulunmaz. Emekçiler, "sömürülenler", hatta *proleterler* de bulunabilir. Ama ağaçların çokluğu, ormanı görmemize engel olmamalı. Zorunluluk terimleriyle söylemek gerekirse, burjuvazinin demokrasiden dıştalanması, proletarya diktatorası için, *teorik* bir zorunluluk, emekçilerin, "sömürülenler"in, hatta proleterlerin, birey, topluluk, katman, vb. olarak demokrasiden dıştalanmasıysa, *tarihsel* bir zorunluluktur. Bu iki zorunluluk kategorisini birbirine karıştırmamak gerekir.

[15] Birçok ülkede zamandaş devrimi "ender bir ayrıklama" olarak görüyor Lenin. Oysa, Marx ile Engels'in yaşadıkları dönemde, onlar için *tipik* durum buydu.. Ama leninizm, "yirminci yüzyılın marksizmi"dir, ve marksizm-leninizm terimi, içerikten yoksun bir sözcük değildir. Lenin'in kendi günündeki "marksizm" karşısındaki *yaratıcı* tutumu, günümüzün marksist-leninistleri için, güncel marksizm-leninizmin karşısında her gün *yenilenmesi* gereken *canlı* bir örnek olmalıdır.

Proletarya diktatorası demek, burjuva devlet aygıtının *zorla* yıkılması demektir. Burjuvazinin demokrasiden dıştalanması, genel kural olarak, *teorik* zorunluluk olarak, *açık* zoru öngerektirir.

V

Ama Lenin'de, proletarya diktatorasının özsel olarak zor, yani sömürücüleri bastırma, demokrasiden dıştalama anlamında zor demek olmadığını belirten parçalar da eksik değildir; hatta yapıtında, zamanla bu düşüncenin daha sık yinelendiği görülür.

Örneğin *Büyük Girişkenlik*te şöyle yazar:

"Proletarya diktatorası yalnızca sömürücülere karşı kullanılmış bulunan zor demek, ve hatta özsel olarak da zor demek değildir. Bu devrimci zorun iktisadal temeli, diriliğinin ve başarısının güvencesi, proletaryanın, kapitalizme göre daha yüksek bir toplumsal emek örgütlemesi tipini önermesi ve gerçekleştirmesidir."

Oysa, örneğin *Dönek Kautsky* yazarı Lenin, "diktatoranın zorunlu göstergesi, kesin koşulu" üzerinde dururken, bize proletarya diktatorasının, yalnızca ve yalnızca, "sömürücülerin *sınıf* olarak *zorla* bastırılması", onların eşitlik ve özgürlüklerinin *çiğnenmesi* anlamına geldiğini söylerdi. Öyle ki, sömürücülere ve suç ortaklarına karşı kullanılan devrimci zor, onların biçimsel eşitliğini çiğneyen *açık* zor olmadıkça, proletarya diktatorasından söz edilemeyeceği sonucunu çıkartırdık.

Peki, proletarya diktatorası konusunda, Lenin'in düşüncesinde bir çelişki mi var? Hayır. Lenin'in düşüncesinde bir çelişki yok, ama burada kavranması gereken bir *sorun* var. Ve bu sorunun varlığı, kendini Lenin'in düşüncesinde bir çelişkinin varlığıymış gibi dışavuruyor.

Kavranması gereken sorun, proletarya diktatorası terimini, Lenin'in proleter devletle *özdeş* bir terim olarak kullanmasından kaynaklanıyor. Proleter devleti, Lenin'in burjuva devlete tam bir *karşıtlık* ilişkisi içinde düşündüğünü, bunun sonucu, proleter devletle proletarya diktatorası arasında tam bir *özdeşlik* kurduğunu daha önce belirtmiştim. "Proletarya diktatorası sorunu, proleter devletin burjuva

devlet, proleter demokrasinin burjuva demokrasi karşısındaki durumu sorunudur", derken, *Dönek Kautsky*de bunu Lenin de doğruluyordu. Ve sözkonusu *karşıtlık* ve *özdeşlik*, kendi açıklama ya da gerekçesini, Lenin'in düşünce yeteneksizliğinde değil, ama onun özgül devrimci etkinlik bağlamında (*contexte*) buluyordu.

Sömürülenlerin devleti, sömürücülerin devletinden "temelden farklı" olmalıydı. Temelden farklılık, kuşkusuz, karşıtlık düzeyinde de düşünülebilirdi. Ama, burjuva devletin *tam karşıtı* olan "devlet", *temelde* ondan ne denli *farklı* (nitelikçe *başka* anlamında temelden farklı) olabilirdi? O zaman bu iki devlet arasındaki "temelden farklı"lık, fotoğrafın "arabı" ile "beyazı" arasındaki ilişkiye benzetilemez miydi? Bilindiği gibi, birinde ak olan, öbüründe karadır, ama her ikisi de, aynı suratın "suret"idir!

Temelden farklılık, bir sınıf egemenliğinin, yerini bir başka sınıf egemenliğine bırakmasını, bir başka deyişle, yalnızca sınıf egemenliğinin el değiştirmesini *amaçlayan* devrimler sözkonusu olunca, *karşıtlık* düzeyinde, ve yalnızca *bu* düzeyde düşünülebilirdi. Ama, gerçeklikte sınıfları, ve sınıflarla birlikte sınıf egemenliğinin kendisini de kaldırmayı *amaçlayan* sosyalist devrim sözkonusu olunca, temelden farklılığı *karşıtlık* düzeyinde, ve yalnızca *bu* düzeyde düşünmek, bu indirgemeyi *zorunlu* kılan pratik ve teorik koşullar yakıcılıklarını yitirdikçe, zamanla, kimi *yeni* pratik ve teorik sorunların ortaya çıkmasına yol açabilirdi.

Ve öyle de olmuştur. Kimi marksist-leninist çevrelerde, bugün proleter devletle burjuva devlet arasındaki "temelden farklılık"ı, artık salt *karşıtlık* düzeyinde düşünmeyi bırakma yolundaki teorik ve pratik girişimler, gene kimi marksist-leninist çevrelerde, marksizm-leninizmden bir sapma olarak değerlendirilebilmektedir. Bu türlü değerlendirmelerin kimi haklı nedenleri olabilir. Gene de, burjuva devletle proleter devlet arasındaki temelden farklılığı, bundan böyle salt *karşıtlık* düzeyinde düşünmeyi *bırakma* girişimlerini bir sapma olarak değerlendirmek, proleter devletin *nitelik farkını* görmemek, ve görmemekte de direnmek anlamına gelir.

Çünkü *özel mülkiyet* temeline dayanan sınıflı toplum-

ların, sınıflar arasındaki uzlaşmaz çelişkilerin, *karşıtlıkların* dışavurumu olarak, her devlet gibi bir *diktatora* olan burjuva devletten, *nitelikçe* başka anlamına, *temelden farklı* olabilecek tek devlet, artık yalnız sözcüğün gerçek anlamında devlet olmayan bir "devlet" olmakla kalmayan, ama her devlet gibi diktatora da olmayan bir "devlet" olabilirdi ancak! Burjuva devletin *tam karşıtı* bir proleter devlet, olsa olsa "kapitalizmle komünizm", yani gerçeklikte *sosyalizm* ("komünist toplumun gelişmesinin birinci evresi") arasındaki "geçiş dönemi"nde düşünülebilirdi.[16] Gerçekten, proletarya diktatorası, "geçiş dönemi"nin *tipik* proleter devleti olarak, burjuva devletin tam karşıtıdır. Gerçeklikte, proletarya diktatorası, burjuva devlet aygıtının *yıkılmasını* öngerektirir; ama onun *tam karşıtı*, "tersine çevrilmişi" olarak, burjuva devletin proleter *devletteki* uzantısını oluşturur: Burjuva devletten "temelden farklı" olan proleter devletin, "geçiş dönemi"ndeki *tipik* biçimini oluşturan, ama onunla hiç de *özdeş olmayan* bir uzantı. Çünkü proleter devletin işlevi, "geçiş dönemi"nden sonra da sürer; oysa "geçiş dönemi"nin tamamlanmasıyla, proletarya diktatorasımn işlevi biter.

Proletarya diktatorasının burjuva devletin uzantısı olarak nitelenmesi, belki hafif bir deyimle, "çarpıcı" görünebilir. O zaman, burjuva devletle burjuva hukukun, ama *burjuvazisiz* olarak, varlıklarını, hem de komünist toplumun birinci evresinde, yani "geçiş dönemi"nden sonra da, (gerçeklikte, sosyalist genel halk devletine dönüşüne değin, tüm proleter devlet boyunca), bir süre sürdüreceklerini öngörenlerin, Marx ile Lenin oldukları da anımsanmalıdır.

Proletarya diktatorası, "geçiş dönemi"nin *tipik* proleter devletidir. Lenin daha da ileri gider, sosyalist devrimin gerçekleşmesiyle, proletarya diktatorasının kurulmasını bir tutar. "Burjuva devlet makinesini zorla yıkmadan, der Lenin *Dönek Kautsky*de, ve onun yerine, Engels'e göre 'artık sözcüğün gerçek anlamında bir devlet olmayan' bir *yenisini* geçirmeden, proleter devrim olanaksızdır."

[16] *"Devlet ve İhtilal"i Okurken "Geçiş Dönemi"ne İlişkin Sorunlar Üzerine Notlarda*, *Ülke* n° 6, Ocak 1979, s. 253-261, "kapitalizmden komünizme geçiş dönemi"ne ilişkin kimi sorunlar üzerinde ayrıntılı denilebilecek bir biçimde durmuştum.

"Proletarya diktatorası" formülünün kendisi, Lenin'e göre, proletaryanın burjuva devlet makinesini "parçalama" görevinin, yani Marx ile Engels'in, 1848 devrimleri ve daha da çok 1871 deneyini, Paris Komünü deneyini gözönünde tutarak, 1852'den 1891'e değin, *kırk yıl boyunca* sözünü etmiş bulundukları o görevin, tarihsel bakımdan daha somut ve bilimsel bakımdan daha doğru bir anlatımından başka bir şey değildir. (*Dönek Kautsky.*)

Kısaca söylemek gerekirse, sosyalist devrim demek, burjuva devlet makinesinin *zorla* yıkılarak (*zorla*: çünkü başka türlü yıkılmaz burjuva devlet makinesi), yerine proletarya diktatorasının geçirilmesi demektir. Proletarya, kendi sınıf egemenliğini, ancak proletarya diktatorası biçimi altında *gerçekten* kurabilir ve sosyalist devrimden de ancak proletarya diktatorası kurulduğu zaman sözedilebilir. Çünkü, proletarya diktatorasının kurulduğu, bir başka deyişle, proletaryanın, burjuva devlet makinesini, yani: sürekli orduyu, polisi, bürokrasiyi yıktığı, ve onların yerine gene de devlet olmaktan geri kalmayan bir devlet makinesini geçirdiği yerde, *Devlet ve Devrim*in terimleriyle, "nicelik niteliğe dönüşür": "*bu* dereceye erişmiş bulunan demokratizm, burjuva toplum çerçevesinden çıkar ve sosyalizme doğru evrilmeye başlar."[17]

Ama leninist diktatora sorunsalı, barışçıl ve "demokratik" geçiş düşüncesine, gene de *kapalı* değildir. Hatta en çok da, Lenin'in bu düşünceyi çürütmeye çalıştığı yerlerde açıktır: çünkü bu *olasılığın* bütün kanıtlarını, Lenin onu çürütmeye çalıştığı yerlerde verir.

Proletarya diktatorası, *tipik* proleter devlettir. Ekleyelim: "geçiş dönemi"nin *tipik* proleter devleti. Oysa, *tipik* olmak demek, bir kez daha yineleyelim, *özdeş* olmak demek değildir. Lenin, anlaşılır nedenlerle, tarihsel zorunluluklarla demek istiyorum, proletarya diktatorasını proleter devletle özdeşleştirir. Bu özdeşleme, kendi devrimci etkinlik bağ-

[17] Bir "nitelik farkı" proletarya diktatorasında da görülüyor. Ama bu, dışavurumunu, burjuva devletin kendi *karşıtına* dönüşmesinde, tersine çevrilmesinde bulan bir nitelik farkı. Burjuva devletten yalnızca *karşıtlık* düzeyinde değil, ama, deyim yerindeyse, "başkalık" düzeyinde de "temelden farklı" bir devletin, ya da, burjuva devletten, artık *diktatora* olmama bakımından da *nitelikçe* farklı bir "devlet"in kurulması anlamına gelmiyor.

lamı içinde, Lenin için *tek* devrimci perspektifi sağlıyordu.

*Büyük Girişkenlik*ten aktardığım parçada Lenin'in sözünü ettiği, ve "iktisadal temeli kapitalizme göre daha yüksek bir toplumsal emek örgütlemesi" olan *devrimci zor*, proletarya diktatorasını kimi "solcu"lara proletarya *üzerinde* bir diktatora gibi gösteren, ama gerçeklikte, burjuvaziyi demokrasiden dıştalamaya, onun biçimsel eşitliğini çiğnemeye yönelik *açık* zora *koşut* da olsa, onunla *özdeş* olmadığı için, proleter devlete diktatora (sınıfsal diktatora) niteliği vermeyecek olan zordur. Kısaca söylemek gerekirse, her diktatora *zor*dur, ama her *zor* diktatora anlamına gelmez — bunu biliyoruz. Öyleyse Lenin, burada *tipik* proleter devleti *tüm* proleter devletle özdeşleştirerek, gerçeklikte proleter devlete *ilişkin* bir olaydan, proletarya diktatorasına *özgü* bir olay gibi söz etmektedir. Oysa sözkonusu olan, proletarya diktatorasının proletarya diktatorası *olmadığı* zaman olabileceği şeye: *proleter devlete* ilişkin bir olaydır.

Gene *Büyük Girişkenlik*ten, bu leninist *özdeşleme* sonucu, proletarya diktatorasının "özsel olarak zor demek olmadığı"nı belirten bir başka örnek okuyalım:

"Proletarya diktatorası şu anlama gelir: Sermaye boyunduruğunu devirme savaşımında, bu devirme işi sırasında, yengiyi koruma ve pekiştirme savaşımında, yeni, sosyalist bir toplumsal düzenin kurulması çalışmasında; sınıfları büsbütün ortadan kaldırma savaşımında, emekçi ve sömürülen yığınları yönetmeye yalnızca belirli bir sınıf, yani kent işçileri ve genellikle, fabrika işçileri, sanayi işçileri yeteneklidir."

Kent işçilerinin *yönetici* rolü vurgulanıyor burada. Evet, bu rol, proletarya diktatorasımn özsel yönlerinden biridir. Ama bu rol, proleter devlete, *kendi başına* diktatoral bir nitelik vermez; *ancak burjuvazinin demokrasiden dıştalanmasıyla birlikte*, ona koşut olarak sözkonusu olduğu zaman, proletarya diktatorasının özsel yönlerinden birini oluşturur. Gerçeklikte, proleter devletin özsel yönlerinden biridir — ve proletarya diktatorası, yineleyelim, proleter devletin *tipik* biçimidir. *Büyük Girişkenlik*in bağlamı içinde, bu rol, burjuvazinin demokrasiden dıştalanmasıyla birlikte, ona koşut olarak sözkonusu edilmektedir. Ama bu ro-

lü, sözkonusu bağlamdan soyutlayarak vurgulamak, gerçeklikte proletarya diktatorası olmayan bir şeyi, proletarya diktatorası olarak görme sonucunu verebilir. Lenin'in tanımlarına dayanarak, gerçeklikte proletarya diktatorası olmayan bir şeyden proletarya diktatorasıymış gibi sözetme yanılgısına düşmemek için, Lenin'in proletarya diktatorası üzerine verdiği onlarca tanımda, gerçeklikte proleter devletin, artık diktatora da olmayan ilk "devlet" olan proleter devletin sözkonusu edildiği gözden kaçırılmamalıdır.

*Komünizmin Çocukluk Hastalığın*dan bir örnek okuyalım:

"Proletarya diktatorası, eski toplumun güç ve geleneklerine karşı, kanlı ve kansız, zorlu ve barışçıl, askersel ve iktisadal, eğitsel ve yönetsel, direngen bir savaşımdır."

Eski toplumun güç ve geleneklerine karşı savaşım, ancak burjuvaziye *karşı, ve onu demokrasiden dıştalamaya yönelik* bir savaşım *da* olduğu zaman, proletarya diktatorasıdır. Burjuvaziyi demokrasiden dıştalama niteliğini de taşımadıkça, bu savaşım sınıfsal diktatora anlamına gelmez.

Aynı yapıttan bir örnek daha:

"Milyonlarca ve milyonlarca insandaki alışkanlık gücü, en korkunç güçtür. Merkezleşmiş büyük burjuvaziyi yenmek, milyonlarca ve milyonlarca küçük patronu 'yenmek'ten bin kez daha kolaydır; oysa bu küçük patronlar, günlük, alışılmış, görülmez, kavranmaz, bozucu etkinlikleriyle, burjuvaziye gerekli *aynı* sonuçları gerçekleştirir, burjuvaziyi *canlandırırlar.*"

Bundan, merkezleşmiş büyük burjuvaziyi yenmek için olduğu gibi, milyonlarca küçük patronu "yenmek" için de proletarya diktatorası gerekeceği sonucunu çıkarmak, proletarya diktatorasını kendi *teorik* zorunluluğu dışında düşünme *alışkanlığına* yolaçma ya da kapılma anlamında, yanlış olur. Proletarya diktatorasının görevleri arasında, her şeyden önce proleter devlet olarak, kuşkusuz bu "yenme" görevi de bulunacaktır. Ama bu görev, *kendi başına,* proletarya diktatorasını öngerektirmez.

Kaldı ki, merkezleşmiş büyük burjuvaziyi yenme görevi bile, *her zaman* proletarya diktatorasını öngerektirmeyebilir!

Marx ile Engels'in bu *ayrıklamas*ına, leninist diktatora sorunsalında da yer var mı? Lenin, kendi devlet ve devrim teorisinde, bu ayrıklamaya yer vermemeye çalışır: militarizmle bürokrasinin genelleşmesi, emperyalist çağda, bu ayrıklamayı dıştalamıştır. Gene de, leninist diktatora sorunsalı, daha önce de söylemiş bulunduğum gibi, bu ayrıklamaya kapalı değildir.

Örneğin, *Sovyetler İktidarının İvedi Görevlerin*de, barışçıl ve "demokratik" geçiş olanağı düşüncesini çürütmek için, Lenin, diktatoranın neden zorunlu olduğunu göstermeye çalışırken, şöyle yazar:

"Kapitalizmden sosyalizme her geçiş sırasında, diktatoranın başlıca iki nedenden ötürü, ya da başlıca iki yönde zorunlu olduğuna güven getirmek güç değildir. İlkin, zenginliklerinden, örgütlenme ve bilgi üstünlüklerinden birden yoksun bırakılamayan, ve dolayısıyla, oldukça uzun bir dönem boyunca, yoksulların tiksinç erkliğini devirme girişimlerini yinelemekten geri kalmayacak olan sömürücülerin direncini acımasızca bastırmaksızın, kapitalizm yenilemez ve ortadan kaldırılamaz. Sonra, eğer dış savaş olmasaydı bile, genel olarak her büyük devrim, ve özel olarak da her sosyalist devrim, bir iç savaş olmaksızın, yani dış savaştan daha da büyük bir iktisadal yıkıma yol açan, binlerce ve milyonlarca duraksama ve bir kamptan öbürüne geçiş örnekleri, aşırı bir belirsizlik, dengesizlik, ve karışıklık durumunu içeren bir yurttaş savaşı olmaksızın düşünülemez."

*Sovyetler İktidarının İvedi Görevlerin*i yazarken: 1° kapitalizmi yenmek için, yoksulların "tiksinç" erkliğini devirme girişimlerini yinelemekten geri kalmayacak olan sömürücülerin "acımasızca bastırılması", yani demokrasiden dıştalanması, ve 2° iç savaş, yurttaş savaşı, Lenin'e, "her sosyalist devrim" için, kaçınılmaz şeyler olarak görünüyorlardı — ve Sovyet devriminde öyle de oldular. Ama, özsel içeriğini kapitalizmden sosyalizme geçişin oluşturduğu, örneğin, proletaryanın parlamentoda "kesin bir çoğunluk" kazanma olanak ve olasılığından söz edilebilen[16] günümüzde,

[16] *Dünya Komünist Hareketinin Ortak Belgeleri* (*1957-1976*) Bilim ve Sosyalizm Yayınları n° 22. Ankara 1977, s. 25 ("Sosyalist Ülkeler Komünist ve İşçi Partileri Temsilcilerinin Moskova Toplantısı Bildirisi, 14-16 Kasım 1957). "Par-

bu iki "neden", Lenin'e göründükleri denli, kaçınılmaz şeyler midirler?

Gene aynı yapıtta, Lenin şöyle yazar:

"Bizler eğer anarşist değilsek, kapitalizmden sosyalizme geçmek için devletin, *yani zorlamanın* zorunluluğunu kabul etme zorundayız. Bu zorlamanın biçimi, sözkonusu devrimci sınıfın gelişme derecesiyle; sonra, uzun bir gerici savaş sonuçları gibi özel koşullarla; ensonu, burjuvazi ve küçük burjuvazinin direncinin büründüğü biçimlerle belirlenmiş bulunmaktadır."

Devletin, *yani zorlamanın*. Gerçi proletarya diktatorası, burada da proleter devletle özdeşleştiriliyor; bu zorlamanın bürünebileceği biçimler, her zaman proletarya diktatorasının bürünebileceği biçimler olarak düşünülüyor, ama bu, bizim her zorlamanın diktatora anlamına gelmediğini, herhangi bir zorlamanın bürünebileceği biçimlerin, onu her zaman diktatoraya dönüştüremeyeceğini düşünmemizi —ya da anımsamamızı— engellemez.

Son olarak, *"Demokrasi" ve Diktatora Üzerine*den bir örnek okuyalım:

"Sömürücülerin *direncini bastırmak* için uzun ve güç bir çaba göstermeksizin sermaye boyunduruğunu alaşağı etme düşünü... yalnızca... küçük-burjuva ve hamkafalar görebilirler. Almanya ve Avusturya'da, sömürücülerin bu direnci henüz açık biçimler almadı, çünkü mülksüzleştiricilerin mülksüzleştirilmesi bu ülkelerde henüz başlamadı."

Marx ile Engels'in, mülksüzleştiricilerin "kurtarmalık" ödenerek mülksüzleştirilmesi olanağından söz etmiş bulunmaları,[19] onların *düşüncesine* sıkı sıkıya bağlı kalan *orto-*

lamentoda kesin bir çoğunluk" olanağı, o zamandan beri, dünya komünist devinimmin birçok ortak belgesinde yinelenmiştir.

[19] Friedrich Engels, *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim*, Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 430. Bu derlemeye eklenmiş bulunan "Fransa'da ve Almanya'da Köylü Sorunu" adlı yapıtının sonlarında, Engels şöyle yazar:

"Partimiz erkliğe geçer geçmez, yapması gereken şey, tıpkı büyük sanayiciler gibi, büyük toprak sahiplerini de mülksüzleştirmektir. Bu kamulaştırmanın ödence (tazminat) ödenerek ya da ödenmeyerek yapılması ise, özünde bize değil, ama erkliğe geçme koşullarımıza, ve özellikle de büyük toprak sahibi bayların tutumuna bağlı bulunacaktır. Bu ödencenin her durumda kabul edilmez bir şey olduğunu hiç mi hiç düşünmüyoruz; eğer tüm bu çeteden kurtarmalık vererek kurtulursak, kendisine göre bunun bize daha ucuza geleceğini Marx bana kaç kez söyledi bilmem."

doks Lenin'in, değişen koşullar içinde, mülksüzleştiricilerin mülksüzleştirilmesinin, kesin olarak, uzun ve güç bir savaşım gerektireceğini, açık, zorlu, öfkeli bir direnişe yol açacağını, ve proletarya diktatorasının da, bunun için ayrıklamasız bir zorunluluk olduğunu düşünmesini engellemez. Lenin'in düşüncesine sıkı sıkıya bağlı kalmak da, bugün, Marx ile Engels'in sözünü etmiş bulundukları olanak üzerinde, bir kez daha değişen koşullar içinde, yeni baştan düşünmeyi engellememelidir.

Proletarya diktatorasının "bırakılması" olanakları üzerinde düşünmek, Lenin'in düşüncesini "bırakma" anlamına gelmez.

"HALK" DEVRİMİ

I

Marx, 12 nisan 1871 günlü mektubunda, yani tam da Paris Komünü sırasında Kugelmann'a şöyle yazıyordu:

"Benim *18-Brumaire*in son bölümünde, eğer yeniden okursan göreceğin gibi, Fransa'da gelecek devrim girişiminin, şimdiye değin olduğu gibi, artık bürokratik ve askersel makineyi başka ellere geçirmeye değil, onu *yıkmaya* dayanması gerektiğini belirtiyorum. Anakara [kıta, Avrupa kıtası —*K.S.*] üzerindeki her gerçek halk devriminin ilk koşuludur bu. Parisli yoldaşlarımızın giriştikleri şey de, işte budur."[20]

İlk koşulu bürokratik ve askersel makineyi yıkmak olan "halk" devrimi, leninist diktatora sorunsalının temel kavramlarından biridir.

"Yığınların, işçilerin ve köylülerin çoğunluğunu yaşama çağırmış bulunan bir devrimdir" (*Devrimin Temel Sorunlarından Biri*) "halk" devrimi: halk yığınlarının, halkın geniş çoğunluğunun, içinde kendine özgü iktisadal ve siyasal istemlerle, etkin, bağımsız ve duyumsanır bir biçimde göründüğü devrim.

Öyleyse, "çağdaş" toplumun devrimi. Oysa, "çağdaş toplumda sonuna değin devrimci tek sınıf ve dolayısıyla, her devrimin öncüsü olan sınıf, proletaryadır", diye yazar Le-

[20] Marx, Engels, Lenin: "Paris Komünü Üzerine", Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 366-367.

nin, *Kadetlerin Yengisi ve İşçi Partisinin Görevlerinde*. Sonuç: "halk" devrimi, proletarya öncülüğünü öngerektirir. Gerçekten, halk yığınları, devrim içinde kendine özgü iktisadal ve siyasal istemlerle, kendilerini etkin, bağımsız (temel sömürücü sınıflardan bağımsız) ve duyumsanır bir biçimde, ancak proletarya öncülüğünde gösterebilirler. Böyle olduğu için, proletaryanın devrimde devlet karşısındaki göreviyle, "halk" devriminin devlet karşısındaki görevi, örtüşür: askersel ve bürokratik aygıtı yıkmak.

Burjuvazi öncülüğündeki bir devrim, buna "tüm" halk katılsa bile, "halk" devrimi olamaz. "Klasik" burjuva demokratik devrimler bunu kanıtlar. Örneğin, Büyük Fransız Devrimi, "Tiers-Etat"ya karşın, bir "halk" devrimi olmadı. Burjuvazi öncülüğündeki devrim, proletaryanın etkin katılımı durumunda bile, "halk" devrimi olamaz. Gerçekten, "burjuvazinin çıkarları, der Lenin gene *Kadetlerin Yengisinde*, proletaryanın otokrasiye karşı savaşıma katılmasını gerektirir, ama yalnızca proletarya ve köylülüğün egemenliğine dönmeyen bir katılmayı, polis iktidarı, otokrasi ve toprak köleliğinin eski organlarını büsbütün ortadan kaldırmayan bir katılmayı. Burjuvazi bu organları, yalnızca kendi dolaysız denetimi altına alarak, korumayı ister; bu organlar *proletaryaya karşı* ona gereklidir; çünkü büsbütün yıkılmaları proleter savaşımı çok kolaylaştırır."

Askersel ve bürokratik aygıtın, "halk" devriminin burjuva-demokratik aşamasındaki yıkılışı, devlet aygıtının yıkılması anlamına değil, ama, kuşkusuz gene burjuvazi diktatorasının dışavurumu olarak, *demokratlaştırılması* anlamına gelir; bu da, "proleter savaşımı çok kolaylaştırır."

Oysa, askersel ve bürokratik aygıtın, "halk" devriminin proleter-sosyalist aşamasındaki yıkılışı, genel kural olarak, burjuva devlet aygıtının yıkılması anlamına gelecektir.

"Halk" devriminin proleter-sosyalist aşaması. Gene de, "halka dayalı" bir devrim olarak, yalnızca "çağdaş" burjuva-demokratik devrimlerin birer "halk" devrimi olabilecekleri, ama proleter-sosyalist devrimlerin "halk" devrimi olamayacakları düşünülebilir. "Halk" devrimini *"halk" devrimi* yapan, yalnızca "halka dayalılık" olsaydı, bu düşünce doğru olurdu: gerçekten, "çağdaş" devrimin ancak "burju-

va-demokratik" aşaması, işçilerle "tüm" köylülük arasındaki *zorunlu* "istenç birliği" sonucu, "halka dayalı" (ya da halkçı) bir devrim olma zorundadır.

"... Proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorası" belgisine yapılan itirazlardan biri de, der Lenin, *İki Taktik*te, diktatoranın "istenç birliğini"ni öngerektirdiği, oysa proletarya ile küçük-burjuvazi arasında istenç birliği olmayacağıdır. Bu itiraz geçersizdir, çünkü "istenç birliği"nin soyut, "metafizik" bir anlayışına dayanır. İstenç bir bakımdan bir olabilir ve başka bir bakımdan bir olmayabilir. Sosyalizın sorunlarında ve sosyalizm için savaşımda birlik yokluğu, demokrasi sorunlarında ve cumhuriyet için savaşımda istenç birliğini dıştalamaz. Bunu unutmak, demokratik devrimle sosyalist devrim arasındaki mantıksal ve tarihsel ayrımı unutmak olurdu. Bunu unutmak, demokratik devrimin *halka* dayalı niteliğini unutmak olurdu: "Halka dayalı" nitelik, demokratik devrim tüm halkın gereksinme ve isterlerini karşıladığı ölçüde, "istenç birliği"ni *dile getirir*. Demokrasi sınırlarının ötesinde, proletarya ile köylü burjuvazi arasında istenç birliği sözkonusu olamazdı. Aralarında, ama demokratik cumhuriyet alanı üzerinde, sınıflar savaşımı kaçınılmazdır, *sosyalizm* için en geniş ve en derin halk savaşımı [dikkat: *sosyalizm* için *halk savaşımı*! —*K.S.*] olacaktır bu. Dünyada varolan her şey gibi, proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorasının da bir geçmişi ve bir geleceği vardır. Geçmişi, otokrasidir, serfliktir, krallıktır, ayrıcalıklardır. Bu geçmişe karşı savaşımda, karşı-devrime karşı savaşta, proletarya ile köylülüğün "istenç birliği" olanaklıdır, çünkü çıkar birliği vardır.

"Geleceği, özel mülkiyete karşı savaşımdır, ücretlinin patrona karşı savaşımıdır, sosyalizm için savaşımdır. İstenç birliği burada olanaksızdır. Burada otokrasiden cumhuriyete giden yol üzerinde değil, ama küçük-burjuva demokratik cumhuriyetten sosyalizme giden yol üzerinde bulunuyoruz."

*İki Taktik*te, ancak "çağdaş" burjuva demokratik devrimlerin "halk" devrimi olabilecekleri düşüncesini esinleyebilecek başlıca parçalardan biri de, bu. Oysa, burjuva-demokratik devrimin "halka dayalı" niteliğini vurgulayan bu

ve benzeri parçalardan, yalnızca onun "halk" devrimi olabileceği sonucunu çıkarmak, yanlış olurdu. "Halk" devriminin kesin ölçütü, *proletarya öncülüğüdür.* "İstenç birliği" değil. Oysa halka, proletarya ile köylülükten oluşan, yani proletaryadan başlayıp "köylü burjuvazi"de biten halka "dayalı" nitelik, yalnızca bir "istenç birliği" sorunu. Böyle olması, Lenin'in aynı parçada, proletarya ile köylü burjuvazi arasında, ama bu kez küçük-burjuva demokratik cumhuriyet alanı üzerinde başlayacak sınıflar savaşımından, "sosyalizm için en geniş ve en derin halk savaşımı" olarak söz edebilmesini olanaklı kılıyor. Çünkü proletaryanın öncülük görevi, yalnızca burjuva demokratik devrimle sınırlı değil. Ensonu, sosyalist devrim de proletarya öncülüğünü öngerektirir! Sosyalist devrimi proletarya yapmaz. Sosyalist devrimin *öncülüğünü* proletarya (daha doğrusu "proletaryanın öncüsü") yapar. Ve proletarya, sosyalist devrimde "halk"a *öncülük* eder. Sosyalist devrim, "halk" devrimidir.

Gene de, "halk" devrimi ile "halk" sözcüğü arasında *mekanist* bir ilişki kurmamak gerek. Çünkü, Lenin'in, gene *İki Taktik*te belirttiği gibi: "halk" sözcüğünü kullanırken, Marx, sonuna değin devrim yapmaya yetenekli öğeleri bu terim içinde topluyordu. O zaman, "halk" devrimi ile "halk" sözcüğü arasında kurulacak mekanist bir ilişkinin sonucu, bir gereksiz yineleme, bir *tautologie* olurdu: "Devrime katılan öğeler halktır, halkın katıldığı devrim "halk" devrimidir" gibi bir *tautologie.* Bundan da, her devrimin bir "halk" devrimi olduğu sonucu çıkardı! Oysa, her devrim bir "halk" devrimi değildir. İlkin, "halk" devrimi, bir "çağdaş" devrim kategorisidir. Sonra, "sonuna değin devrim yapmaya yetenekli öğeler", devrime *gerçekten* katıldıkları, ve *proletarya öncülüğünde katıldıkları* zaman, bir "halk" devrimi yapmış olurlar.[21]

Sosyalist devrim, işte tam da bu nedenle bir "halk" devrimidir.[22]

[21] Devrim aşamalarına ilişkin leninist şemada, sonuna değin devrim yapmaya yetenekli öğeler, bunların devrimci devinimde tutacakları yerin, toplumsal üretimde tuttukları yerle örtüşeceği *bilimsel* varsayımına göre belirlenmişlerdir.

[22] Sosyalist devrimin "halk" devrimi olması, *teorik* bir zorunluluktur: tıpkı bir önceki notta anıştırılan şemada, proletaryanın, demokratik devrimde

Bunun böyle olduğuna Lenin de tanıklık eder:

"Eğer bizim devrimimiz", der *R(b)KP VII. Olağanüstü Kongresinde*, 8 Mart 1918 günü, "eğer bizim devrimimiz beklenmedik bir şey ya da partimizin kararlarının bir meyvesi değil, ama Marx'ın deyimine göre bir *halk devriminin*, yani halk yığınlarının kendileri tarafından, ve eski burjuva cumhuriyet programına yeniden sarılarak değil de, kendi belgileri ve kendi özlemleri ile yaptıkları *her devrimin* kaçınılmaz ürünü ise, eğer sorunu bu açıdan koyarsak, asıl önemli olanı gerçekleştirme başarısını gösteririz" (italikler benden —*K.S.*).

Yalnız 1905-1907 ve 1917 Şubat "burjuva-demokratik" devrimleri değil, ama 1917 *sosyalist* Ekim Devrimi de "halk" devrimidir. *Üçüncü Enternasyonal ve Tarihteki Yeri*nde, Lenin bunu bir kez daha belirtir:

"Rusya'nın geriliği, burjuvaziye karşı proleter devrimle, büyük toprak sahiplerine karşı köylü devrimini, özgün biçimde birleştirdi. Biz 1917 Ekiminde işte bu noktadan başladık, ve eğer başka türlü davransaydık o denli kolay yenemezdik. Daha 1856'da, Marx, Prusya konusunda, proleter devrimin köylü savaşıyla özgün bir birleşme olanağını belirtiyordu.[23] Bolşevikler, 1905 başlarından beri, proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik bir diktatorası fikrini savunuyorlardı."

Ekim Devrimi, *Rusya'nın geriliği sonucu*, proleter devrimin köylü savaşıyla birleştiği bir "halk" devrimi oldu. Ama sosyalist devrimin "halk" devrimi olması, onun köylü savaşıyla birleşmesinden, devrimci öğelerin bu birleşme tarafından belirlenen bileşiminden çok, bu öğelerin devrime proletarya öncülüğünde ve "küçük-burjuva demokratik cumhuriyetten sosyalizme giden yol üzerinde" katılmaları so-

"tüm" köylülük, sosyalist devrimde yoksul köylülerle yürümesinin de *teorik* bir zorunluluk olması gibi. Ama, *tarihsel* zorunluluk kategorisi, özellikle *teorik* zorunluluk vurgulandığı zaman, gözden yitirilmemelidir.

[23] K. Marx'ın 16 Nisan 1856 günü, F. Engels'e yazdığı mektubun bir tümcesine anıştırmada bulunuyor, Lenin: "Almanya'da her şey, proleter devrimi, köylüler savaşının bir ikinci baskısıyla destekleme olanağına bağlı olacaktır."

Bir "halk" devrimi olarak, proletarya öncülüğünde kesin yengi kazanacak Alman burjuva demokratik devriminin, gerçeklikte sosyalist devrime dönüşme olanağını vurgulayan bu tümce, marksist "sürekli (ya da kesintisiz) devrim" anlayışını dışavurur.

nucudur. Bir başka deyişle, sosyalist devrimin "halk" devrimi olması, proleter devrimi köylü devrimiyle birleştiren *tarihsel* bir zorunluluğa bağlı değildir. Olumsallık (*contingence*) değil, *teorik* bir zorunluluktur, sosyalist devrimin "halk" devrimi olması.[24]

Ekim Devrimi, "halk" devrimidir. Şimdi, sorması ayıp ama, açıklama düzeni bakımından, yüzümüzü kızartıp soralım: Ekim Devrimi *sosyalist* bir devrim miydi?

Lenin, bu sorunun yanıtını da birçok kez vermiştir. Örneğin *Kurucu Meclisin Dağıtılması Üzerine Kararname Tasarısı*nda şöyle yazar:

"Erkliği Sovyetlere ve onlar aracılığıyla da emekçi ve sömürülen sınıflara vererek, Ekim Devrimi, sömürücülerin umutsuz bir direncine yol açtı; ve, bu direncin bastırılmasında, kendini tamamen sosyalist devrimin başlangıcı olarak gösterdi."

Ekim Devrimi, teorik bir zorunluluk olarak sosyalist devrim olmadı, tarihsel bir zorunluluk olarak, "burjuvaziye karşı proleter devrimle, büyük toprak sahiplerine karşı köylü devrimini" birleştiren bir "halk" devrimi oldu.

II

"Pravda'da (21 ve 22 mart 1917 tarihli 14 ve 15. sayılarda) yayımlanan birinci 'Uzaktan Mektup'umda olsun, tezlerimde ["Nisan Tezleri" —*K.S.*] olsun, Rusya'nın güncel durumunda özgül olan şeyin, devrimin birinci ve ikinci aşaması arasında bir *geçiş* evresinde bulunmamız olduğunu söylüyordum."

Böyle başlar Lenin *Taktik Üzerine Mektuplarına* (Birinci Mektup). "Devrim"in "birinci" ve "ikinci" aşamaları, "halk" devriminin birinci ve ikinci aşamalarıdır: marksist-leninist

[24] Balibar: "Eğer işçi sınıfı erkliği almak ve korumak için yalnızca yoksul köylüyü, yalnızca proleterleşmesi oldukça ilerlemiş küçük-burjuva katmanları değil, ama gene de çelişik tarihsel çıkarlara sahip küçük-burjuva yığınları da kendisiyle birlikte sürüklemezse, proletarya diktatorasından sözedilemez... Başka bir deyişle, proleter devrim aynı zamanda bir *halk devrimi* de olmadıkça proletarya diktatorası yoktur" (*Sur la dictature du prolétariat*, Maspero, Paris 1976, p. 112).

Ama, *tarihsel* zorunluluk kategorisi, *bu* teorik zorunluluk vurgulandığı zaman da gözden yitirilmemelidir.

sürekli (ya da kesintisiz) "halk" devriminin birinci ve ikinci aşamaları.

Birinci aşama, erkliği burjuvazinin eline vermiş bulunan aşamadır. İkinci aşama ise, erkliği proletaryanın eline verecektir. Öyleyse "Rusya'nın güncel durumunda özgül olan şey", gerçeklikte "halk" devriminin burjuva-demokratik aşamasıyla, proleter-sosyalist aşaması arasındaki "*geçiş* evresi"nde bulunmasıdır.

Dikkat: bu "geçiş" başka geçiş! Kapitalizmle sosyalizm arasında yer alan, ve genel kural olarak proletarya diktatorası anlamına gelen o ünlü *geçiş* ("geçiş dönemi") değil. Proletarya diktatorası, proleter devletin geçiş dönemindeki *tipik* biçimi olarak, sosyalist devrimle birlikte kurulacağına, dahası, sosyalist devrim, Lenin'de proletarya diktatorasının kurulması anlamına geldiğine göre, sosyalist devrime *geçiş* ("geçiş evresi"). Bir başka deyişle, bu *geçiş* evresinin devrimci erkliği, henüz proletarya diktatorası değil. Ama artık proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorası (işçi-köylü devrimci demokratik diktatorası, *İKDDD*) da olamaz. Çünkü *İKDDD*, devrimin birinci aşamasının devrimci erkliğidir, ve devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına *geçiş* evresinde, *İKDDD*'nin işlevi bitmiştir. Bu evrenin devrimci erkliği, "Paris Komünü tipinde", ama sosyalist devrim öncesi Sovyetler erkliğidir. "Paris Komünü tipinde" ve "Sovyetler erkliği" Lenin bu iki formülü de, gerçeklikte "halk" devrimi sürecinin bütün devrimci diktatoraları için kullanılır. Ama her kezinde, nasıl bir içeriğin dışavurumu olduklarını özenle belirterek.

Lenin *Taktik Üzerine Mektuplar*da, sözkonusu *geçiş* evresinin proleter öğelerinden, "Komüne geçiş yandaşları" olarak sözeder: *İKDDD* formülünün artık eskidiğine inanan öğelerdir bunlar.

"Bu formül, der Lenin, artık eskidi. Yaşam onu formüller ülkesinden gerçeklik ülkesine geçirdi, ona kan ve can verdi, somutlaştırdı ve, *böylece de,* değiştirdi."

Eskidi: Çünkü devrimin birinci aşaması "tamamlandı" (tırnaklar Lenin'den). Erklik burjuvaziye geçti. *Yoksa teorik değerini yitirmedi.*

Değişti: Çünkü hiç de öngörüldüğü biçimde gerçekleş-

medi. İkili erklik koşulları içinde, burjuvaziyle uzlaştı, ona boyun eğdi.[25]

"Gerçekte, diye sürdürür Lenin, gerçeklik bize *hem* erkliğin burjuvaziye geçişini (alışılmış tipte bir burjuva demokratik devrimin "tamamlanması"), *hem de,* gerçek hükümetin yanında, "proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorası" olan ikinci bir hükümetin varoluşunu gösteriyor. Bu "ikinci hükümet", erkliği burjuvaziye *kendiliğinden* bırakmış, kendini burjuva hükümete *kendiliğinden* bağımlı kılmıştır."

Bu "ikinci hükümet"in sınıfsal bileşimi ve siyasal niteliğine gelince. "Erklik ikiliği neye dayanıyor?" diye sorar Lenin, *İktidar Üzerine* başlıklı yazısında. Ve şöyle yanıtlar: "Geçici hükümetin, *burjuvazi* hükümetinin yanında, henüz güçsüz, tohum durumunda, ama gene de gerçek, söz götürmez, ve büyüyen bir varlığı olan bir başka hükümetin: işçi ve asker vekilleri Sovyetlerinin kurulmuş bulunmasına.

Bu ilerici hükümetin sınıf bileşimi nedir? Proletarya ile (asker üniforması altındaki) köylülük. Siyasal niteliği nedir? Devrimci bir diktatora, yani merkezi bir devlet erkliği tarafından yayınlanan bir *yasaya* değil, ama doğrudan doğruya devrimci bir zorlamaya, halk yığınlarının, aşağıdan gelen dolaysız girişkenliğine dayanan bir erklik." Ve, proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorasından başka bir şeyi betimlemediği bu satırlardan sonra, Lenin şöyle ekler: "Bu erklik, 1871 Paris Komünü ile *aynı tipte* bir erkliktir." (Paris Komünü ile "aynı tipte" olma kapsamının genişliğine, şimdilik burada bir kez daha değinmiş olalım.)[26]

İşte "bu 'ikinci hükümet', erkliği burjuvaziye *kendiliğinden* bırakmış, kendini burjuva hükümete *kendiliğinden* bağımlı kılmıştır."

Alışılmış tipte bir burjuva demokratik devrimin "ta-

[25] Böylece, devrimin ikinci aşamasına da büyük demokratik görevlerin kalmasına yolaçtı ve, buna bağlı olarak, erkliğin proletaryaya geçişinin, tüm köylülüğe dayanarak gerçekleşmesini olanaklı kılacak koşulların yaratılmasına da katkıda bulundu.

[26] Marx: "Komünün konusu olduğu yorumların, ve ona dayanan çıkarların çeşitliliği, daha önceki bütün hükümet biçimlerinin özsel olarak bastırıcı bir nitelik taşımalarına karşın, onun gelişmeye son derece yetenekli bir siyasal biçim olduğunu gösterir" ("Paris Komünü Üzerine", *agy.*, s. 103).

mamlanması", erkliğin burjuvaziye geçişi demektir. Öyleyse burjuva-demokratik devrim, sonuna değin gitmeden, örneğin köylülük, toprağı, burjuvaziye karşın almadan da, "tamamlanabilir"! Şubat 1917 devriminde, *İKDDD*'nin *özgün* bir biçimde gerçekleşmesi, ama öngörüldüğü biçimde gerçekleşmemesi sonucu, burjuva-demokratik devrim, Rusya'da *artık* "tamamlanmıştır"; evet, sonuna değin giderek tamamlanmamıştır, ama sonuna değin gitmeyeceği, gidemeyeceği gerçeği karşısında kalınmıştır. Çünkü köylülük, *özgürce,* erkliği burjuvaziye bırakmıştır. Eğer bu durum değişir, köylülük erkliği kendi ellerine alırsa, o zaman, tarım hareketinin sonuna değin götürülebilme, burjuva-demokratik devrimin bu kez sonuna değin giderek *tamamlanma* olanağı doğacak, Lenin'in deyişiyle, "burjuva demokratik devrimin, özel bir biçimde uğraşılması gerekecek yeni bir aşaması başlayacaktır." Ve bu aşama, "eskimiş" bulunan eski formülü: proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorası (*İKDDD*) formülünü, o zaman yeniden gündeme getirecektir. Çünkü bu formül, yineleyelim,. "Rusya'nın güncel durumunda özgül olan şey", işte budur.
memiştir — ve hiç bir zaman da yitirmeyecektir. "Rusya'nın güncel durumunda özgül olan şey", işte budur.

Gene *Taktik Üzerine Mektuplar*a dönelim:

"Çok şey, der Lenin, olanaklıdır. Tarım hareketiyle tarım programının unutulması derin bir yanlışlık olurdu. Ama bize *bir uzlaşmanın varlığını,* ya da, [köylülükle burjuvazi arasında —*K.S.*] *bir sınıf işbirliğinin varlığını* gösteren *gerçekliğin* unutulması da, daha az yanlış olmazdı.

Bu gerçek bir gerçek olmaktan çıkacağı zaman, köylülük burjuvaziden ayrılacağı, ona karşın toprağı alacağı zaman, o zaman burjuva demokratik devrimin, özel bir biçimde uğraşılması gerekecek yeni bir aşaması başlayacaktır."

Devrimin ikinci aşaması, ya da ikinci aşamaya *geçiş* evresi değil, ama burjuva-demokratik devrimin yeni bir aşaması. Ne var ki, köylülük burjuvaziden ayrılmaımş, ve burjuva demokratik devrim, onu bu kez sonuna değin götürecek bu yeni aşama başlayamadan, "tamamlanmıştır".

"Ama sakın öznelciliğe, birdenbire sosyalist devrime varmak için, köylü hareketini henüz sonuna götürmemiş bulu-

nan, tamamlanmamış burjuva-demokratik devrimin 'üzerinden atlama' isteğine düşme tehlikesiyle karşı karşıya bulunmayalım?"

Böyle sorar Lenin, ve şu yanıtı verir:

"Eğer ben: 'çar yok, *işçi* hükümeti var' deseydim, bu tehlikeyle karşı karşıya kalmış olurdum. Ama ben bunu *demedim*, bambaşka bir şey dedim. Ben Rusya'da, (burjuva bir hükümet dışında), işçilerin, tarım ücretlilerinin, askerlerin ve köylülerin vekillerinin Sovyetlerinden *başka* bir hükümetin *olamayacağını* söyledim. Ben Rusya'da erkliğin bugün Guçkov ve Lvov'dan, ancak bu Sovyetlere, marksist ve bilimsel bir terim kullanmak gerekirse, günlük dilden, sokaktaki adamdan alınmış, ve mesleksel niteliklerle sınırlı bir deyimden değil, ama sınıfsal bir tammdan yararlanmak gerekirse, içlerinde köylülüğün, askerlerin, küçük burjuvazinin *ta kendilerinin* egemen bulundukları bu Sovyetlere geçebileceğini söyledim."

Paris Komünü *tipinde* ve tüm erkliği kendi ellerine alan bir Sovyetler erkliği öneren Lenin, troçkist *"işçi hükümeti" belgisine* anıştırmada bulunarak, bu erkliğin bir işçi hükümeti olmayacağını söylüyor. Peki ama Komün, Paris Komünü, bir "işçi hükümeti" değil miydi? Evet, Komün, işçi hükümeti *oldu*.[27] Yanlış değil bu, ama *eksik*. Asıl doğrusu: Komün, işçi hükümeti *kaldı*.[28]

İkincisi, bu durumda, "içlerinde köylülüğün, askerlerin, küçük burjuvazinin *ta kendilerinin* egemen bulundukları" Sovyetler erkliği, ne anlama gelecek?

"Eski" bolşevikler[29], başta *Kamenev*, buna hiç duraksamadan, *eski* bolşevik formülle yanıt vereceklerdir: *İKDDD*.

Lenin de, "ikinci hükümet"i, yani *ikili erklik dönemin-*

[27] Karl Marx: "Komünün gerçek gizemi şudur: O özsel olarak bir *işçi sınıfı hükümeti*, üreticiler sınıfının temellükçüler sınıfına karşı savaşımının ürünü, emeğin iktisadal kurtuluşunun gerçekleşmesini sağlayan ensonu bulunmuş siyasal biçim idi" ("Paris Komünü Üzerine", *agy.*, s. 103-104).

[28] Lenin: "Yalnızca işçiler Komüne sonuna değin bağlı kaldılar. Burjuva cumhuriyetçilerle küçük-burjuvalara gelince, birinciler devrimin sosyalist ve devrimci, proleter niteliği tarafından ürkütüldükleri için, ikincilerse onu kesin bir yenilgiye yargılı gördükleri zaman, çok geçmeden ondan ayrıldılar" ("Paris Komünü Üzerine", *agy.*, s. 407).

[29] Bolşevizm 1917'de henüz 14 yaşındadır. Ama Parti, 1905-1907 devriminde de olduğu gibi, hızla büyümektedir. Büyüme dönemlerinde, *eskilik* özel bir önem kazanıyor, anlaşılan!

deki işçi ve asker vekilleri Sovyetlerini *İKDDD* olarak betimlememiş miydi? Şimdi sözkonusu olan, *tüm* erkliğin *bu* Sovyetlere geçmesidir.

Ama Lenin, *Taktik Üzerine Mektupların* bir yerinde, ilkin *İki Taktik*ten şu bildiğimiz parçayı anımsatır:

"Var olan her şey gibi, proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorasının da bir geçmişi ve bir geleceği vardır. Geçmişi, otokrasidir, serfliktir, krallıktır, ayrıcalıklardır. Geleceği, özel mülkiyete karşı savaşımdır, patrona karşı ücretli işçinin savaşımıdır, sosyalizm için savaşımdır..."

Ve ekler:

"Kamenev yoldaş, 1917'de de, proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorasının yalnızca *geçmişini* gözönünde tutma yanılgısına düşüyor. Oysa, *gerçekte,* onun için *gelecek* daha şimdiden başlamış bulunuyor, çünkü ücretli işçiyle küçük patronun çıkarları ve siyasası *gerçekte* daha şimdiden farklı, hem de 'sonuna değincilik' [emperyalist savaşı sonuna değin sürdürme yandaşlığı —*K.S.*] sorunu denli, emperyalist savaş karşısındaki tutum denli önemli bir sorunda."

İkili erklik döneminde *İKDDD*'nı, özgün bir biçim altında da olsa, gerçekleştiren Sovyetler hükümeti, burjuvaziye bağımlı "ikinci hükümet" olmaktan çıkıp da, burjuva bir hükümet karşısındaki, artık burjuva olmayan tek hükümet seçeneği olarak *tek* erklik durumuna gelince, artık *İKDDD*'nın bürünümü olmaktan çıkıp, *geçiş* evresinin, Paris Komünü *tipindeki* devrimci diktatorasına dönüşecektir. Ve *geçiş* evresinin artık yalnız stratejik belgisi değil, ama *taktik* belgisi de *sosyalist devrim* olacaktır.

İKDDD'nın *geçmişi,* "halk" devriminin birinci aşamasının *öncesidir. Geleceği* ise, bu aşamanın (devrimin birinci aşamasının) tamamlanmasından *sonrası*: yani bu aşamanın, ya erkliğin burjuvaziye geçerek, ama sonuna değin gitmeden "tamamlanma"sından, ya da *"küçük-burjuva demokratik cumhuriyeti"* kurularak, bir başka deyişle, sonuna değin giderek, gerçekten (*alışılmadık tipte*!) tamamlanmasından *sonrasıdır.* İkinci aşamaya *geçiş* evresi (geçiş n° 1) başladığında, *İKDDD*'nın işlevi biter. Bu *geçiş* evresinde, kuş-

kusuz *henüz* proletarya diktatorası (bu anlamda "işçi hükümeti") olmayan, ama *artık* (burjuva bir hükümet dışındaki tek hükümet seçeneği olarak) *İKDDD* da olmayan, Paris Komünü *tipinde* bir diktatora, örneğin bir Sovyetler erkliği kurulması gerekir.

Paris Komünü *tipinde*: askersel ve bürokratik aygıtı yıkma anlamında değil; çünkü *İKDDD* da *bu anlamda* Paris Komünü *tipinde* bir diktatoradır, ve 1917 Rus devriminin, *İKDDD*'nın ikili erklik döneminde özgün bir biçimde gerçekleşmiş bulunduğu birinci aşamasında da, bu aygıt bir ölçüde *yıkılmıştır.*[30] Ama, deyim burada tam yerinde, "demokratik devrimle sosyalist devrimi karıştırma" anlamında, "sosyalizme doğru yürüme" anlamında, Paris Komünü tipinde bir devrimci diktatora! *İKDDD*'nın *geleceğinde,* proletarya diktatorasından *önce,* işte bu tür bir devrimci diktatora vardır.

"Tüm erklik Sovyetlere!" belgisi, *geçiş* evresinde ne anlama gelir?

"Erklik Sovyetlere", der Lenin, *Devrimin Temel Sorunlarından Biri* makalesinde, "bu tüm eski devlet aygıtının, her türlü demokratik girişkenliği engelleyen bürokratik aygıtın kökten bir düzeltilmesi; bu aygıtın ortadan kaldırılıp, yerine yeni, halka dayalı, gerçekten demokratik bir aygıt, sovyetlerin, yani işçiler, askerler ve köylüler, örgütlü ve silahlı halk çoğunluğunun aygıtının geçirilmesi; halk çoğunluğuna, yalnızca milletvekillerinin seçimi için değil, ama devlet yönetiminde, reformların uygulanması ve toplumsal dönüşümlerde de girişkenlik ve bağımsızlık gösterme yetkisinin verilmesi anlamına gelir."

Proletarya diktatorası anlamına gelmez. Çünkü, "şimdi Rusya'da sözkonusu olan, hiç de 'yeni reformlar' türetmek, 'genel' dönüşüm 'plan'ları tasarlamak değildir. Hayır! Bunun sözkonusu olduğuna inandırmak isteyen ve bunu yapar-

[30] Lenin, 21-26 Nisan 1917 günlerinde, *Taktik Üzerine Mektuplar*da (Birinci Mektup), Petrograd'da gerçek erkliğin işçilerin ve askerlerin (işçi, asker ve köylü vekilleri Sovyetlerinin) elinde olduğunu; ne polis, ne halktan ayrı bir ordu, ne de halk *üzerinde* yer alan son derece güçlü bir bürokrasi bulunduğunu yazar. Yani, askersel ve bürokratik aygıt, *en azından* Petrograd'da, yıkılabileceği denli yıkılmıştır. "Bu bir gerçek. Paris Komünü tipinde bir devletin ta kendisinin belirgin niteliği olan bir gerçek". Ama burjuva devlet, burjuvazi diktatorası, varlığını, "ikili erklik" üzerinde sürdürmektedir.

ken bile bile yalan söyleyenler, 'sosyalizmin sokulması'na karşı, 'proletarya diktatorası'na karşı çığlıklar atan kapitalistler, Potresovlar, Plehanovlardır."

Sözkonusu olan, proletarya diktatorası değildir. Ama artık, *İKDDD*'nın temel işlevlerinden biri olan: kapitalizmin geliştirilmesi de sözkonusu değildir. Tersine, kapitalist gelişmeyi sınırlandırmak, hatta "kapitalistlerin direncini kırmak" sözkonusudur. Bunun için de, "sözkonusu olan şey, hangi *sınıfın* cesaret ve kararlılığa yetenekli olduğunu bilmektir. Bu sınıf, proletarya, ve yalnızca proletaryadır. Cesur ve kararlı bir erklik, sarsılmaz bir siyasa, eğer proletarya ve yoksul köylüler diktatorası değilse, nedir?"

Proletarya ve yoksul köylüler diktatorası; ama gene de proletarya diktatorası değil! Tüm erkliğin Sovyetlere geçeceği durumda, artık *İKDDD*'nın sözkonusu edilmediği açık. "Kapitalistlerin direncini kırmaya, gerçekten büyük bir cesaret ve kararlılıkla erklik sürmeye, ordunun ve köylü yığınlarının coşkulu, tam, gerçekten kahramanca desteğini sağlamaya, yalnızca proleter ve yoksul köylüler diktatorası yeteneklidir."

Henüz proletarya diktatorası değil. Ama "burjuva egemenliğinin son biçimi" olan *İKDDD*'na karşılık, "proletarya egemenliğinin ilk biçimi" denemez mi *geçiş* evresinin bu "proleter ve yoksul köylüler diktatorası"na?

Henüz proletarya diktatorası değil. Ama proletarya diktatorasına *barışçıl* geçişi de, işte bu erklik sağlayabilirdi, Lenin'e göre:

"Ancak Sovyetler erkliği kararlı olabilirdi; devrimlerin en fırtınalısının en çalkantılı zamanlarında bile, ancak o ayakta kalabilirdi; devrimin geniş ve sürekli gelişmesini, partilerin Sovyetler içindeki barışçıl savaşımmı ancak bu erklik sağlayabilirdi."

Geçiş evresinin Sovyetler erkliği, artık *İKDDD* değil, ama, yineleyelim, proletarya diktatorası da değil. Ensonu, henüz devrimci-sosyalistlerle menşeviklerin egemenliği altındaki Sovyetlerin erkliği olacaktır bu. Komün *tipi* bir erklik olması, ve Marx'ın "sosyalistler azınlıktaydı"[31] dediği Ko-

[31] Marx, 22 Şubat 1881 günlü mektubunda, Ferdinand Domela Nieuwenhuis'ye şöyle yazıyordu: "Karşıma kuşkusuz Paris Komünü olayını çıkartacaksınız;

münü, Engels'in, proletarya diktatorası sözünden "yararlı bir korku" duyan hamkafalara somut bir örnek göstermek gerekince, "proletarya diktatorası" olarak nitelemesi,[32] bu gerçeği değiştirmez.

Troçki, devrimin *birinci* aşamasında da, *İKDDD* yerine Komün *tipi* bir "proletarya diktatorası" ya da "işçi hükümeti" geçirmek isterken, Lenin'den ayrılır. *Kamenev*, "eski" bolşeviklerle birlikte, devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına *geçiş* evresinde de, bu kez "demokratik devrimle sosyalist devrimi karıştıran" Komün *tipi*, ama hiç bir zaman "işçi hükümeti" olmayan bir devrimci diktatora yerine, *İKDDD*'nı geçirmek isterken, Lenin'den ayrılır. Böylece, her ikisi de, kendileri gibi düşünenlerle birlikte, *İKDDD*'nın *leninist*, yani *gerçek* anlamını *anlayamama değimini* (liyakatini), deyim yerindeyse, tam bir eşitlik içinde paylaşırlar.

İKDDD, burjuva sınıf egemenliğinin son biçimini orunlar (temsil eder). *Proletarya ile Köylülüğün Devrimci Demokratik Diktatorası* başlıklı yapıtında, burjuva demokratik devrimden söz ederken: "Bu devrim olmaksızın, der Lenin, sosyalist devrim bakımından proletaryanın bağımsız bir sınıf örgütünün hiç bir ciddi gelişmesi düşünülemez." Sosyaldemokrasi, burjuva-demokratik devrime, yani burjuva cumhuriyetin kurulmasına, *etkin biçimde*, işte bu nedenle katılır: "Ama o, burjuva cumhuriyeti, yalnızca sınıf egemenliğinin son biçimi olarak, yalnızca proletaryanın burjuvaziye karşı savaşımına en elverişli alan olarak "onaylar". Cumhuriyet, zorunlu olarak bir hükümet içerir ve hiç bir sosyal-demokrat, bunun bir burjuva hükümet olacağından hiç bir zaman kuşku duymamıştır. Öyleyse, geçici bir devrimci hükümeti alkışlamakla, demokratik bir cumhuriyeti alkışlamak arasında ne fark var?"

Bu soruyu, bu ikisi arasında bir fark olmadığını anlamamakta direnen menşeviklere sorar Lenin. Gerçekten,

ama bunun olağanüstü koşullar içinde bir tek kentin ayaklanması olduğu bir yana bırakılsa bile, Komün çoğunluğu hiç bir zaman sosyalist değildi ve olamazdı da" ("Paris Komünü Üzerine", *agy.*, s. 378).

[32] F. Engels, "Karl Marx'ın *Fransa'da İç Savaşma* Giriş"ini şöyle bitirir: "Sosyal-demokrat hamkafa, son zamanlarda proletarya diktatorası sözünden yararlı bir korkuya kapılmıştır. Eh peki, baylar, bu diktatoranın neye benzediğini bilmek ister misiniz? Paris Komününe bakın. Paris Komünü, proletarya diktatorasıydı" ("Paris Komünü Üzerine", *agy.*, s. 53).

"Martinov, (proletarya sosyalist devrim için savaştığı zaman) burjuva bir hükümete girmenin bir sosyaliste yaraşmadığından söz edildiğini duymuş, ve bunu, devrimci burjuva demokrasisiyle birlikte, demokratik bir devrime ve bu devrimin en yüksek noktasına varması için zorunlu diktatoraya katılmanın doğru olmadığı biçiminde 'anlamak'ta ivecenlik göstermiştir."

Kısacası, *İKDDD*'nın bürünümü olan geçici devrimci hükümet, bir *burjuva hükümet* olacaktır. Bunu gözönünde tutarken, proletarya diktatorasının, devlet düzeyindeki burjuvazi diktatorasına, hükümet düzeyinde eklemlenmiş *demokratik önbelirtisi* olduğunu da unutmamalıyız, *İKDDD*'nın.[33]

Lenin, aynı yazıda, *İKDDD* konusunda en küçük bir kuruntuya kapılmanın son derece zararlı olacağı yolunda bir uyarıda da bulunur:

"Yalnızca halkın engin çoğunluğuna dayanan bir devrimci diktatora az buçuk sağlam olacaktır. Oysa, proletarya bugün Rus nüfusunun azınlığından başka bir şey oluşturmuyor. O ancak, yarı-proleterler, yarı-patronlar yığınıyla, yani kentler ve kırlar yoksul küçük-burjuvazi yığınıyla birleşerek büyük, ezici bir çoğunluk durumuna gelebilir. Devrimci-demokratik diktatoranın, bu olanaklı ve istenir toplumsal taban bileşimi, elbette devrimci hükümetin bileşimi üzerinde etkili olacak, devrimci demokrasinin en alaca bulaca temsilcilerinin bu hükümete girmesini, hatta bu hükümet içinde üstünlük sağlamasını kaçınılmaz bir duruma getirecektir. Bu bakımdan en küçük bir kuruntuya kapılmamız son derece zararlı olurdu."

Lenin, bu yazıda, "proletaryanın, köylülükle birlikte, burjuva egemenliğinin son biçimi ve proletaryanın burjuvaziye karşı savaşımına en uygun düşecek biçim olan demokratik bir cumhuriyet kurmak için, diktatorayı bile bile üstüne alma"sından söz ederken, *İKDDD*'nın, burjuva sınıf egemenliğinin son biçimini orunladığını açıkça belirtir. Oysa, Paris Komünü *tipinde* bir devrimci diktatora olan *geçiş* evresi (geçiş n° 1) erkliği, Sovyetler erkliği, artık burjuva

[33] Bkz: *Leninist Diktatora Sorunsalı Üzerine Bir İrdeleme Girişimi* (İlk Vargılar). *Ülke*, n° 3, s. 90.

egemenliğinin son biçimini değil, ama "proleterler ve yoksul köylüler diktatorası" olarak, proletarya egemenliğinin ilk biçimini orunlayacaktır.

İKDDD, bir *geçiş* erkliği olamaz; ancak bir *hazırlık* erkliği olabilir: Sosyalizm için savaşıma hazırlık erkliği.

"Köylü ayaklanmasının başarısı, der Lenin, *İki Taktik*te, demokratik devrimin yengisi, sosyalizm için gerçek ve kararlı bir savaşımın yolunu açacaktır."

Geçiş, ister sosyalist devrime *öngelen* "geçiş evresi" (geçiş n° 1), ister sosyalist devrimi *izleyen* "geçiş dönemi" (geçiş n° 2, ya da, *tipik* olarak, proletarya diktatorası) anlamında alınsın, sosyalizm için (birincisinde sosyalist devrim, ikincisinde sosyalizmin kurulması için) "gerçek ve kararlı bir savaşım" dönemidir. *İKDDD*, işte bu savaşım dönemlerinden yalnızca birincisinin (geçiş n° 1) *yolunu açacaktır*; bu anlamda bir *hazırlık* erkliğidir. Demokratik devrimi, sosyalist devrimle *karıştırmamayı* bilen bir erklik. Oysa, *geçiş* evresinin devrimci diktatorası, tıpkı Paris Komünü gibi, demokratik devrimle sosyalist devrimi *"karıştırmasını"* bilmelidir. Tıpkı Paris Komünü gibi, proletarya diktatorasınm, ama henüz tohum durumunda bir proletarya diktatorasının *varlık* belirtisidir o — devlet düzeyinde gene de varlığını sürdüren ve artık kendisine eklemlenmesi olanaksız burjuvazi diktatorası altında kurulduğu için "tohum durumunda bir proletarya diktatorası"nın varlık belirtisi.

Gerçi *geçiş* evresinin devrimci diktatorası da, tıpkı *İKDDD* gibi, bir "devrimci demokrasi" organı olacaktır. Lenin, devrimci demokrasiden, 1905'te, tıpkı Marx'ın 1848'de söz ettiği gibi söz eder: *demokratik devrimler çağının* "devrimci demokrasi"sidir bu. Ama, Lenin'in 1917 martından sonra sözünü ettiği devrimci demokrasi, artık *bu* "devrimci demokrasi" değildir: devrimin ikinci aşamasının, sosyalist devrimin hemen öngünündeki, 'bekleme odası"ndaki devrimci demokrasidir.[34] "Bugünkü Rusya'da, der Lenin, *Yaklaşan Yıkım ve Bu Yıkımı Önlemenin Yolları*nda, demokrasi, gerçekten devrimci olmak için, proletarya ile sıkı sıkı-

[34] Bugün de devrimci demokrasi sözü edilir, örneğin "ileri demokrasi" belgisi kullanılırken, bunun 'artık demokratik devrimler çağının değil, ama sosyalist devrimler çağının devrimci demokrasisi olduğu unutulmamalıdır.

ya birleşmeli, sonuna değin devrimci tek sınıf olarak yürüttüğü savaşımda onu desteklemelidir." Artık "devrimci burjuva demokrasisiyle birlikte demokratik bir devrime ve bu devrimin en yüksek noktasına varması için zorunlu diktatoraya katılmak" sözkonusu değildir. Burjuva olmayan, *yeni,* proleter demokrasiye, *gerçek* demokrasiye yönelik bir demokrasidir, 1917 martından sonra Lenin'in sözkonusu ettiği devrimci demokrasi.

"İleriye, doğmakta olan, daha şimdiden bir demokrasi ["burjuva demokrasisi" anlayalım —*K.S.*] olmaktan çıkan —çünkü demokrasi halk egemenliği demektir, ve silahlı halk kendi kendisi üzerinde egemenlik uygulayamaz— yeni demokrasiye doğru bakmak gerek", der Lenin, *Proletaryanın Devrimimizdeki Görevlerinde*, ve demokrasiyle, yineleyelim: burjuva demokrasiyle komünist parti arasındaki ilişkiyi belirlemek için, şöyle sürdürür: "Demokrasi terimi, komünist partiye uygulandığı zaman, yalnızca bilimsel açıdan doğru olmamakla kalmaz. Bugün, 1917 martından sonra, bu terim, devrimci halkın gözlerine takılmış, onu yeniyi özgürce, çekinmeden ve kendi öz girişkenliğiyle yapmaktan, yani "devlet" içinde *tek erklik* olarak *tüm* devletin "solmasının" habercileri olarak, işçi, köylü ve başkalarının vekilleri sovyetlerini örgütlemekten *alıkoyan* bir *gözbağı* demektir."

Sosyalizme *geçiş* evresini, devrimin birinci aşamasıymış gibi gösteren, bu kez bu iki farklı şeyi birbiriyle karıştırma sonucu veren bir gözbağı, denebilirdi.

Kesintisiz "halk" devrimi sürecinin bütün devrimci uğraklarındaki bütün devrimci erkliklerden, neden her zaman *diktatora* olarak söz eder Lenin?

"Marx'ı okurken, kapitalist toplumda, her tehlikeli durumda, her ciddi sınıf çatışmasında, yalnızca ya burjuvazi diktatorası [*açık* burjuvazi diktatorası, anlayalım —*K.S*]. ya da proletarya diktatorasının [o, her zaman *açık*tır —*K.S.*] olanaklı olduğunu anlamamış olmak, Marx'ın siyasal ve iktisadal öğretisinden hiç bir şey anlamamış olmak demektir."

Böyle der Lenin, *Üçüncü Enternasyonal ve Tarihteki Yerinde*. Ve *Diktatora Tarihine Katkıda* da, aynı düşünceyi, daha ayrıntılı bir biçimde okuruz.

"Gerçekten, devrim, artık kesin, söz götürmez bir güç durumuna geldiği zaman, liberaller bile onu "tanıdıkları" zaman, yönetici sınıflar ezilen yığınların yenilmez gücünü yalnızca saptamakla kalmadıkları, ama duydukları zaman, *tüm sorun,* —teorisyenler için olduğu denli, siyasayı pratik olarak yürüten kişiler için de—, *devrimi sınıfsal bir açıdan doğru olarak tanımlamaya* dayanır. Oysa, "diktatora" kavramı olmaksızın, bu belgin tanımı sınıfsal bir açıdan vermek *olanaksızdır.* Diktatora hazırlığı olmaksızın *gerçekte* devrimci olmak olanaksızdır."

Devrimci proletarya ya da onun öncüsü için, proletarya diktatorasının *seçilip seçilmemesi* sözkonusu değil. Çünkü proletarya diktatorasının kurulup kurulmaması, onun *önsel* kararına bağlı değil. Ama proletarya ve öncüsünün devrim yapma yeteneği, proletarya diktatorasına *hazır* olup olmamasına bağlı.

III

Paris Komününü, Lenin, 1905'te *İKDDD,* 1917'de ise proletarya diktatorası olarak mı görüyordu?

Örneğin, 1905'te, *Sosyal-Demokrasi ve Geçici Devrimci Hükümet* makalesinde, "cumhuriyeti savunan ve ona yengi kazandıran Komün"den söz ederken, Birinci Enternasyonal üyesi Varlin'in Komüne katılmasını, proletaryanın demokratik bir devrime katılmasına koşut bir olgu olarak gösterir. Bu ve benzeri değerlendirmelerden, 1905'te Lenin'in Komünü, gerçeklikte burjuva sınıf egemenliğinin son biçimi olan *İKDDD*'nın bürünümü olarak düşündüğü izlenimini edinebiliriz.

Oysa, herkesin bildiği bir şeyi, Paris Komününün, hem de Engels tarafından, "proletarya diktatorası" olarak gösterildiğini, Lenin'in bilmediği, ya da bu son derece önemli sorun üzerinde, Engels'den farklı bir konumda bulunduğu, ama hem de bu denli önemli bir konuda, ona dil uzatır görünmemek için, bunu açıkça söyleyemediği düşünülemez. Düşünülmemelidir. Sosyalist bir girişim olduğundan kuşkusu yoktur Komünün. *İki Taktik*te, "Avrupa, demokratik devrimler çağında, çeşitli sosyalist devinim ve girişimler görmedi mi?" diye sorarken, her şeyden önce Paris Komününü düşünür.

Lenin, 1905'te *İKDDD* olarak görmez Komünü: ama, *İKDDD* olmamakla eleştirir.

Şöyle yazar *İki Taktik*te: "1871 Paris Komünü bizim için ne denli değerliyse, kendimizi onun yanılgılarını ve içine konmuş bulunduğu özel koşulları incelemeden bağışık tutarak ona başvurmamız da o denli sakıncalıdır. Kararda [menşeviklerin "Konferans" kararı —*K.S.*] sözü geçen *bu* 'devrimci komün' üzerine kendisine soru soracak olan işçiye, konferansçı [sözkonusu "Konferans"a katılan menşevik —*K.S.*] ne diyecek? Ona yalnızca bir şey söyleyebilecek: Tarihin bu ad altında, o çağda, demokratik ve sosyalist devrim öğeleri arasında ayrım yapmasını bilmeyen ve yapamayan, cumhuriyet için savaşımın görevlerini, sosyalizm için savaşımın görevleriyle karıştıran, Versailles'a karşı gözüpek bir askersel saldırı düzenleyemeyen, Fransa Bankasına el koymama yanlışını yapan, vb. bir işçi hükümeti gördüğünü. Bizimkinin olmaması gereken bir hükümet oldu bu."

"Bizimkinin olmaması gereken bir hükümet". Çünkü, 1905'te, "bizimkinin", gerçeklikte *İKDDD*'nın bürünümü olacak bir geçici devrimci hükümet olması gerekiyordu. Oysa Komün, cumhuriyet için savaşımın görevlerini, sosyalizm için savaşımın görevleriyle karıştıran bir "işçi hükümeti" oldu.[35] Demokratik devrimler çağında, yani zamansız bir sosyalist girişim, zamansız bir "proletarya diktatorası". Paris Komününün, "işçi hükümeti" olarak, devlet düzeyinde, tohum durumunda da olsa, proletarya diktatorasını dışavurması, bu anlamda "proletarya diktatorası" olması, onu gerçeklikte olması gerektiği şey olmaktan uzaklaştırmış, başarısızlığına yolaçmıştır.

Çünkü: "Tam bir demokratik devrim için küçük-burjuva savaşımı, sosyalist bir devrim için proleter savaşımla karıştıracak sosyalistin yolunu, siyasal batkı (iflas) bekler. Marx'ın bu uyarısı son derece doğru. Ama işte tam da bu nedenden ötürüdür ki, [menşeviklerin —*K.S.*] 'devrimci komünler' belgisi yanlıştır, çünkü tarihin sözünü ettiği komünlerin ta kendileri, demokratik devrimle sosyalist devrimi karıştırmışlardır" (*İki Taktik*).

[35] Komünün bir "işçi hükümeti" olması, teorik bir zorunluluk değildi. Tarihsel bir zorunluluk oldu.

Bir başka deyişle, "demokrasi"nin sınırını aşmışlardır: *İKDDD* olamamışlardır.

*İki Taktik*in Komün eleştirisinde, "işçi hükümeti" bir yana bırakılırsa, devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına *geçiş* evresi devrimci diktatorası olarak, daha sonra, *Nisan Tezleri*nden sonra, *Taktik Üzerine Mektuplar*da da sözkonusu edilecek olan Sovyetler erkliği önerisinin, şimdilik *olumsuz* bir biçim altında hazırlanmakta bulunduğu söylenebilirdi.

Lenin, 1905'te, Paris Komünü girişimini, 1917'de kullanacağı terimlerle söylemek gerekirse, "devrimin birinci aşaması"nın, yani çağdaş burjuva-demokratik devrimin, sonuna değin götürülme girişimi olarak görüyordu. O dönemde Komüne yönelttiği tüm eleştiriler, ama övgüler de, hep bu görüşe dayanır. Örneğin, "*Paris Komünü ve Proletarya ile Köylülüğün Devrimci Demokratik Diktatorası*" *Makalesinin Sonucu*nda, şöyle yazıyordu:

" Bu açıklama bize daha sonra, Komünün üstesinden gelme zorunda kaldığı gerçek görevin, herşeyden önce sosyalist değil, ama demokratik diktatoranın gerçekleşmesi, bizim 'asgari program'ımızın uygulanması olduğunu gösteriyor. Biz büyük 1871 savaşçılarından [menşeviklerin yaptığı gibi —*K.S.*] 'Komün' sözcüğünü almamalı, onların belgilerinden her birini körü körüne yinelememeli, ama Rusya'nın güncel durumuna yanıt veren ve proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorası olarak özetlenebilecek programı ve davranış belgilerini[38] açıkça uygulamalıyız."

Ama Paris Komünü, proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorası olarak özetlenebilecek program ve davranış belgilerine indirgenemez; indirgenebilseydi, *İki Taktik*te, Lenin, Paris Komününü, demokratik devrimle sosyalist devrimi karıştırmış olmakla eleştirmezdi.

Lenin, daha sonra, 1917'de, *Taktik Üzerine Mektuplar-*

[38] Komünün, "Rusya'nın güncel durumuna yanıt veren ve proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorası olarak özetlenebilecek program ve davranış belgileri" konusunda bir fikir sahibi olabilmek için, kuşkusuz Marx'ın "Fransa'da İç Savaş"ıyla birlikte, ama ondan önce, Gabriel Piero'nun, Paris Komünü üzerine yazdığı tarih özetini, özellikle bu özetin "Komünün Yapıtı" başlıklı bölümündeki "Demokratik Önlemler"i okumak yararlı olacaktır ("Paris Komünü Üzerine", *agy*., s. 23).

da, "Komün ne yazık ki sosyalizmi sokmakta çok gecikti" diye yazacaktır. "Komünün gerçek özü burjuvaların genellikle onu aradıkları yerde değil, ama özel bir *devlet* tipinin yaratılmasındadır. Oysa, bu tür devlet Rusya'da çoktan doğmuş bulunuyor: işçi ve asker vekilleri Sovyetleri."

İşçi ve asker vekilleri Sovyetleri, devrimin birinci aşamasının "tamamlanması"nı simgeleyen ikili erklik döneminde, *İKDDD*'nın bürünümü olmuştu: ama son derece özgün, son derece beklenmedik bir biçimde gerçekleşen, ve bundan ötürü de varlığı, özellikle "eski" bolşeviklerce pek ayrımsanamayan *İKDDD*'nın bürünümü. Devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına, tüm erkliğin Sovyetlere geçmesiyle simgelenecek olan *geçiş* evresinde ise, artık *İKDDD*'nın bürünümü olmaktan çıkacak, ama henüz bir "işçi hükümeti", ve bu anlamda bir proletarya diktatorası da olmayan, son derece özgün bir *geçiş* evresi erkliği durumuna dönüşecektir. Paris Komünü *tipinde* bir devrimci diktatora durumuna.

Lenin, Paris Komününe, şimdi devrimin birinci aşamasının devrimci erkliği olarak değil, ama birinci aşamadan ikinci aşamaya *geçiş* evresinin devrimci erkliği olarak bakar, ve, "ne yazık ki sosyalizmi sokmakta çok gecikti", der. Tarihsel bir olgu olarak, Marx'ın sözünü ettiği "işçi hükümeti" olarak Paris Komününe en uygun düşecek bakış, sanırım bu bakıştır. Paris Komünü konusunda, Lenin'de 1905 ile 1917 arasında değişen, Paris Komününe bakış açısıdır. Yoksa, Lenin'in Paris Komününü 1905'te *İKDDD*, 1917'de proletarya diktatorası olarak görmesi sözkonusu değildir.

"Eski" bolşevikler ve Kamenev, 1917'de, devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına *geçiş* evresinde, Paris Komünü *tipinde* bir *geçiş* erkliği gerektiğini göremiyor, devrimin ancak birinci aşamasına uygun düşecek olan *İKDDD*'nı savunuyorlardı.

*İki Taktik*te, Lenin'in Paris Komünü karşısındaki tutumu da biraz buna benzer: 1905 Rus devrimi gerçekliği, "demokratik devrimler çağı" gerçekliğiyle birlikte, 1871 Fransa'sının, devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına *geçiş* evresinde bulunduğunu görmesini engeller ve Paris Komününü, demokratik devrimle sosyalist devrimi karıştırmış

olmakla eleştirir. Oysa, 1905-1907 Rus devriminde, "halk" devriminin birinci aşamasında, Rusya için gerçekten (Lenin'in eleştirdiği) Komün tipinde bir devrimci diktatora, demokratik devrimle sosyalist devrimi karıştıran bir "işçi hükümeti" değil, ama tam bir demokratik devrim için küçük-burjuva savaşımı, sosyalist bir devrim için proleter savaşımla karıştırmayacak, yani *bu anlamda* Paris Komünü *tipinde* olmayan bir devrimci diktatora, *İKDDD*'nın bürünümü olacak bir geçici devrimci hükümet gerekiyordu.

Oysa, 1917'nin, tüm erkliği kendi ellerine alacak olan işçi ve asker vekilleri Sovyetleri, gerçeklikte Paris Komünü için de *teorik* bir zorunluluk olmayan "işçi hükümeti" dışında, Lenin'in 1905'te eleştirdiği Paris Komünü *tipinde* bir erklik oluşturacaklardır. *İktidar İkiliği Üzerine*de, Lenin şöyle yazar:

"Bu erklik, 1871 Paris Komünüyle *aynı tipte* bir erkliktir ve başlıca belirtici özellikleri de şunlardır: 1) Erklik kaynağı, bir parlamento tarafından daha önce tartışılmış ve onaylanmış bir yasa değil, ama halk yığınlarının dolaysız, yerel, aşağıdan gelen girişkenliği, yaygın bir deyimi kullanmak gerekirse, dolaysız bir 'zorlama'dır; 2) Halktan ayrı ve halka karşı kurumlar olan polis ve ordunun yerine, tüm halkın doğrudan silahlanması geçmiştir; bu erklik altında, kamu düzeninin korunmasını silahlı işçiler ve köylüler, silahlı halk, *kendileri* gözetirler; 3) Memurlar topluluğu da, bürokrasi de, halkın dolaysız erkliğiyle değiştirilmiş, ya da hiç değilse özel bir denetim altına konmuştur; yalnızca görevler seçimle gelinen görevler olmakla kalmaz, ama basit vekiller (*mandataires*) durumuna getirilmiş görevliler (*titulaires*) de, halkın ilk isteği üzerine görevden alınabilir (*révocoble*) durumdadırlar; bunlar, yüksek maaşlı 'arpalıklar'dan yararlanan ayrıcalıklı, burjuva bir topluluk olmaktan çıkıp, maaşları iyi bir işçinin alışılmış ücretini geçmeyen 'özel bir sınıf' işçi durumuna gelirler.

"Özel bir devlet tipi olarak Paris Komününün özü işte burada, ve yalnızca buradadır."

Paris Komününün özü burada, ve yalnızca buradaysa, Paris Komününün *özünde* ne "işçi hükümeti" var demektir, ne de "demokratik devrimle sosyalist devrimi karıştır-

mak". O zaman, Paris Komünüyle aynı *tipte* bir erklik olmak, *tarihte* bir "işçi hükümeti" olarak gerçekleşen ve demokratik devrimle sosyalist devrimi *karıştırma* zorunda kalan Paris Komünüyle *özdeş* olma: proletarya diktatorası olma anlamında özdeş olma anlamına gelmez. Paris Komünü, gerçeklikte "işçi hükümeti" olduğu için değil, Lenin'in deyimiyle: "Paris Komünüyle *aynı tipte* olan erkliklerin başlıca belirtici özelliklerini", Paris Komününün "özünü" taşıdığı (yani kendi kendisiyle *özdeş* olduğu, "*Paris Komünü*" olduğu) için değil, ama burjuvaziyi demokrasiden dıştaladığı için proletarya diktatorasıydı. Paris'teki "işçi hükümeti", proletarya diktatorasını dışavuruyordu, çünkü burjuvaziyle, Versailles'daki burjuva hükümetle iç savaş durumundaydı. İç savaş durumunda bulunan yanlar, söylemek gereksiz, birbirlerini karşılıklı olarak demokrasiden dıştalarlar. Ama Paris Komünü *tipinde* bir erklik, Paris Komününün *özü*nü taşıyan bir devrimci diktatora, "halk" devriminin çeşitli uğraklarındaki diktatoralardan biri olarak, Paris Komünüyle *aynı tipte* olduğu için, proletarya diktatorasının *bürünümü* olma, devlet düzeyinde proletarya diktatorasını dışavurma zorunda değildir.

Paris Komünü *tipinde* bir erklik olmak demek, gerçeklikte "halk" devriminin temel uğraklarından herhangi birinde, askersel ve bürokratik aygıtı yıkmakla görevli bir devrimci diktatora olmak demektir.

Öyleyse, *İKDDD* da, Paris Komünüyle *aynı tipte* bir erkliktir. Devlet düzeyindeki burjuvazi diktatorasına, hükümet düzeyinde *eklemlendiği* için, burjuva sınıf egemenliğinin son biçimini orunlar. Burjuvazi diktatorasına eklemlenir, çünkü devrimin birinci aşamasında yalnızca burjuvazi diktatorası *olanaklı*dır. Ve proletarya diktatorasıyla sonuçlanacak "halk" devrimi sürecinin ilk devrimci uğrağını oluşturan diktatora olarak da, gerçeklikte burjuva sınıf egemenliğinin son biçimini orunlamasına karşın, *İKDDD*, proletarya diktatorasının demokratik *önbelirtisidir*.

Geçiş evresi erkliği de Paris Komünüyle *aynı tipte* bir erklik. Bunda kuşku yok. Devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına *geçiş* evresinde, devlet düzeyinde varlığını gene de sürdüren burjuvazi diktatorasına *eklemlenmediği*

için, artık burjuva sınıf egemenliğinin son biçimini değil, ama proleter sınıf egemenliğinin ilk biçimini orunlayan devrimci diktatora. Burjuvazi diktatorasına eklemlenmemesi, artık burjuvazi diktatorasının değil, ama proletarya diktatorasının *olanaklı* olduğunu gösterir; bunun sonucudur. Ama, kendisine eklemlenmesi artık olanaksız da olsa, devlet düzeyinde varlığını gene de sürdüren burjuvazi diktatorası altında kurulduğu için, *henüz* "tohum durumunda" bir proletarya diktatorasının *varlık belirtisidir*: *artık* yalnızca proletarya diktatorasının *olanaklı* olduğunu gösteren bir varlık belirtisi.

R(b)KP VII. Olağanüstü Kongresinde, Lenin, 8 Mart 1918 günü, proletarya diktatorasımn Sovyetler erkliği tarafından uygulanması konusunda: "Biz bu işin, Paris Komünü tarafından izlenen yolun daha ileriye sürdürülmesi olduğunu düşünüyoruz" diyerek, bir yandan Komünü her şeyden çok bir *geçiş* evresi (geçiş n° 1) erkliği olarak görüyormuş izlenimini verirken, bir yandan da, tarihsel bir zorunluluk sonucu "işçi-köylü hükümeti" olamayan Paris Komününün bu *eksikliğini* de tamamladıklarını açıklamak ister gibidir.

Lenin'in *geçiş* evresinde, burjuva hükümete karşı tek seçenek olarak önerdiği Sovyetler erkliği, artık ne *İKDDD,* ama henüz ne de proletarya diktatorası olarak, sosyalist devrime (Lenin'in anladığı anlamda) *barışçıl,* yani iç savaşsız bir *geçiş* erkliği olacağı gibi, sosyalist devrimden *sonra,* devlet düzeyinde proletarya diktatorasınm varlığını dışavuran bir "işçi-köylü hükümeti" olarak, proletarya diktatorasının bürünümü de olacaktır. Bu olanaklardan birincisi gerçekleşmemiş, ama ikincisi gerçekleşmiştir.

Lenin, gerçeklikte Sovyetler erkliğini, hem *İKDDD*'nın, hem *geçiş* evresi (geçiş n° 1) devrimci diktatorasının, ve hem de proletarya diktatorasınm (geçiş n° 2: *"geçiş dönemi")* bürünümü, gerçekleşme biçimi olarak düşünmüştür. Neden? Çünkü bu devrimci diktatoralar, bu diktatoraları dile getiren "formül"ler, *Taktik Üzerine Mektuplar*da da açıklandığı gibi, yalnızca sınıflar arası bir ilişkiyi öngörürler, yoksa bu ilişkiyi somutlaştıran belirli bir siyasal kurumu değil. Aynı bir siyasal kurum, örneğin Sovyetler içinde, çeşitli sınıflar arası ilişkiler kurulabilir.

Aynı şey, bir siyasal kurum olarak, Paris Komünü için de düşünülebilirdi.

Paris Komününün "işçi hükümeti" olması, yineleyelim, teorik değil, tarihsel bir zorunluluk. Eğer tarihsel değil, ama teorik bir zorunluluk olsaydı, ve Troçki, proletarya diktatorasını, eğer "halk" devriminin *birinci* aşaması için öngörmemiş, eğer devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına *geçiş* evresinin özgüllüğünü kavrayabilmiş ve gözönünde tutabilmiş olsaydı, o zaman o zaman troçkist sürekli devrim teorisiyle Paris Komünü arasında ilginç bir ilişki kurulabilirdi.

Ama böyle bir ilişki, gerçekleşmemiş koşullara bağlı kalıyor. Kurulmuyor.

IV

Proletaryanın devrimdeki görevi, askersel ve bürokratik aygıtı yıkmaktır. Bunu biliyoruz. Ve bu görevin, kendini "halk" devrimi sürecinin bütün devrimci uğraklarında (*moment*) koyduğunu da biliyoruz.

İlk olarak, *İKDDD*, bürokratik ve askersel aygıtın, devrimin birinci aşamasında yıkılması anlamına gelir. *Kadetlerin Yengisi ve İşçi Partisinin Görevlerin*de, Lenin, 1905 Sovyetleri üzerine şöyle yazıyordu:

"Yeni *devrimci erklik* organları, işçi, asker, demiryolcu, köylü, vb. Sovyetleri, tohum durumunda bir diktatora idiler. Ama bu yeni erkliğin dayandığı ve dayanmaya yöneldiği güç, bir avuç askerin kavradığı süngülerin gücü değildi, 'polis komiserliği'nin gücü değildi, para gücü değildi, hangisi olursa olsun yerleşmiş eski kurumların gücü değildi. Hiçbiri değildi. Yeni erkliğin yeni organlarının elinde ne silah vardı, ne para, ne de eski kurumlar. Güçlerinin eski zor araçlarıyla hiçbir ilişkisi, eski erkliğin polissel ve öbür organları tarafından uygulanan baskı karşısında halkın pekiştirilmiş güvenliğinden başka, 'pekiştirilmiş güvenlik'le[37] hiçbir ilişkisi yoktu.

Öyleyse bu güç neye dayanıyordu? Halk yığınına da-

[37] Gericiliğin açık diktatora uygulamalarına "pekiştirilmiş güvenlik önlemleri" adını vererek, onlara bir "yasallık" kılıfı giydirmeye çalışan "kadet profesörler"e anıştırmada bulunuyor Lenin, onlarla eğleniyor.

yanıyordu. İşte bu yeni erklikle, eski erkliğin daha önceki bütün organları arasındaki *temel* ayrım. Eski erklik organları, azınlığın halk üzerindeki, işçiler ve köylüler yığını üzerindeki erklik organlarıydılar. Yeni erklik organlarıysa, halkın, işçilerin ve köylülerin, azınlık üzerindeki, küçücük bir soylular ve ayrıcalıklı memurlar topluluğu üzerindeki erklik organlarıydılar. Halka *karşı* uygulanan diktatorayla, devrimci *halk* diktatorası arasındaki ayrım budur."

Halkın, işçilerin ve köylülerin, azınlık üzerindeki, küçücük bir soylular, ve ayrıcalıklı memurlar üzerindeki bu erkliğinin, bu devrimci *halk* diktatorasının, *devlet* düzeyinde değil, ama *İKDDD*'nın bürünümü olacak olan geçici devrimci *hükümet* düzeyinde sözkonusu olduğu gözden yitirilmemelidir. Gerçekten, *İKDDD* altında bürokratik ve askersel aygıt yıkılmış olacaktır: ama burjuva devlet aygıtı değil. Hatta 1905 Rusyasında, burjuva devlet aygıtının *burjuva* devlet aygıtı olarak *kurulması*, gerçeklikte *İKDDD*'nın yengisine dayanacaktır!

Ensonu, burjuva devlet aygıtı, burjuvazi diktatorası, askersel ve bürokratik aygıtsız da varolabilir. Öyleyse, askersel ve bürokratik aygıtın yıkılması, *tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılması anlamına gelmez. Marx'ın kendileri için "normal, ortalama, tipik" durumdan bir ayrıklama öngördüğü 19. yüzyıl 70 yılları Birleşik-Devletler ve İngiltere'si, askersel ve bürokratik aygıtsız burjuvazi diktatoraları idiler. Rusya, 1917 martından sonra, "erklik ikiliği" döneminde, bir bakıma askersel ve bürokratik aygıtsız bir burjuvazi diktatorası idi — devlet düzeyinde.

"Büyük toprak mülkiyetinin ödencesiz kaldırılışı ya da tahıl tekeli, vb. gibi reformların *bu* devlet aygıtı aracıyla yapılmasına kalkışmak, diye yazıyordu Lenin, *Devrimin Temel Sorunlarından Biri*nde, büyük bir kuruntuya kapılmak, kendini ve halkı aldatmak demektir. Bu aygıt, Fransa'daki III. Cumhuriyet gibi, 'kralsız bir krallık' olan bir cumhuriyet kurarak cumhuriyetçi bir burjuvaziye hizmet edebilir, ne var ki, sermaye haklarını, 'çok kutsal özel mülkiyet' haklarını kaldıran demiyoruz, ama gerçekten kısan ya da sınırlayan reformları bile uygulamakta, kesin olarak yeteneksizdir."

"Çok kutsal özel mülkiyet" haklarını gerçekten kısan ya da sınırlayan reformları uygulayabilecek erklik, artık *İKDDD* değil, ama devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına *geçiş* evresi erkliği olacak olan Sovyetler erkliğidir. Lenin'in burada sözkonusu ettiği "*bu* devlet aygıtı"nın, askersel ve bürokratik aygıtı, hiç değilse, Petrograd'da yıkmış bulunan bir devrimden sonra, Sovyetler erkliğinin artık olanaksızlığını gösterecek olduğu burjuvazi diktatorasından arta kalan şeyi orunlayan bir devlet aygıtı olduğunu unutmayalım.

Ama gene Lenin, "burjuva devlet makinesi"nden, *hemen bir anda* yıkılması gereken *bu* aygıttan sözederken, *Devlet ve Devrim*de: "yani sürekli ordu, polis, bürokrasi" der. Proletaryanın görevi, sosyalist devrimde de, işte *bu* aygıtı yıkmaktır: askersel ve bürokratik aygıtı.

Ve bu aygıtın yıkılması, biliyoruz, *tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılması anlamına gelmez.

Burada bir kısır döngü mü var? Proletaryanın, sosyalist devrimdeki görevi, burjuva devleti, burjuvazi diktatorasını yıkmak, proleter devleti, proletarya diktatorasını kurmak değil midir?

Bu soruyu yanıtlamak için, biraz baştan başlamak gerekiyor.

Burjuva devlet, sözcüğün gerçek anlamında bir devlettir. "Devlet, der Lenin, *Proletaryanın Devrimimizdeki Görevleri*nde, silahlı insan müfrezeleri tarafından yığınlar üzerinde uygulanan buyurganlık demektir."

Sözcüğün gerçek anlamında devlet, daha genel bir deyişle, sömürücü azınlığın sömürülen çoğunluk üzerindeki buyurganlığını, diktatorasını sağlayan *siyasal* bir baskı makinesidir. Sözcüğün gerçek anlamında devletten sözedildiği zaman, devlet aygıtının, sömürücü bir azınlığın buyurganlığını sağlayan *siyasal-bastırıcı* yönü vurgulanmış bulunur. Oysa devlet aygıtının, *içeriği genel kural olarak siyasal-bastırıcı yönüyle uyum durumunda bulunan iktisadal-örgütleyici bir yönü* de vardır, ve bu yön, gerçeklikte, yani tarih içinde, onun siyasal-bastırıcı yönüne öngeldiği gibi, sosyalist devrimden *sonra*, "siyasal devlet" işlevini yitirdikten sonra da, artık siyasal-olmayan "devlet" olarak, "*tüm dev-*

letin büsbütün sönme" süreci içinde, varlığını bir süre daha sürdürecektir. Ama, devletin bu iki yönü, siyasal-bastırıcı yönüyle iktisadal-örgütleyici yönü bir arada bulunmadıkça, *siyasal* bir kurum olarak devletten, hele sözcüğün gerçek anlamında devletten sözetmek, olanaksızdır. Devleti, siyasal bir kurum olarak devlet, sözcüğün gerçek anlamında devlet, sınıfsal bir diktatora yapan şeyin, gerçeklikte onun siyasal-bastırıcı yönünün olduğunu, Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeninde* hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak bir biçimde belirtir.

Devletin iktisadal-örgütleyici yönünün, sosyalist devrimden sonra, artık sözcüğün gerçek anlamında devlet olmayan (çünkü sömürücü azınlığın buyurganlığında bulunmayan) "devlet"in siyasal-bastırıcı yönü işlevini yitirdikten sonra da varlığını sürdüreceğini, *Rusya Ulusal İktisat Konseyleri Birinci Kongresinde Yapılan Konuşmasında*, 26 Mayıs 1918, Lenin şu sözlerle belirtir:

"Ekim devriminin kazanımları ne denli yayılırsa, başlatmış bulunduğu dönüşüm ne denli derinleşirse, sosyalist devrim ve sosyalist rejimin kazanımlar temelleri ne denli sağlamlaşırsa, Ulusal İktisat Konseylerinin rolünün de o denli büyüyeceğinden, o denli artacağından hiç kuşkum yok. Bütün devlet kurumları içinde, yerlerini koruyacak tek kurumlar olacaklardır bu konseyler. Sosyalist rejimin kurulmasına ne denli yaklaşırsak, ve salt yönetsel (*administratif*) bir aygıta, daha doğrusu yönetimden başka bir şeyle uğraşmayan bir aygıta ne denli az gereksinme olursa, bu konseylerin rolü de o denli önem kazanacaktır. Sömürücülerin direnci kesin olarak kırılacağı [*diktatora* gereksiz duruma geleceği —*K.S.*] zaman, emekçiler sosyalist üretimi örgütlemeyi öğrenecekleri zaman, bu sözcüğün dar, sınırlı, gerçek anlamındaki bu yönetim aygıtı, bu eski devlet aygıtı ölmeye çağrılacaktır; oysa Yüksek Ulusal İktisat Konseyi tipindeki aygıt, örgütlenmiş bir toplumun özsel etkinliğinin yerini tutarak, büyümeye, gelişmeye ve güçlenmeye adaydır."

Saint-Simon'un o ünlü formülüne: "insanların yönetiminden, nesnelerin yönetimine geçme" formülüne bir anıştırmada bulunuyor gibidir Lenin, bu parçada. (Bu formülü biraz teknokratik tınılı bulanlar vardır.) Lenin'in sözkonu-

su ettiği, "sözcüğün dar, sınırlı, gerçek anlamındaki bu yönetim aygıtı", "ölmeye çağrılacak" olan *"bu eski devlet aygıtı",* devletin, ama artık sözcüğün gerçek anlamında devlet olmayan "devlet"in, siyasal-bastırıcı yönünden başka bir şey değildir.

Öyleyse, burjuva devlet aygıtının yıkılması, gerçeklikte *tüm* aygıtın değil, ama yalnızca burjuva siyasal-bastırıcı aygıtın, kısacası askersel ve bürokratik aygıtın yıkılması anlamına gelecektir; iktisadal-örgütleyici aygıt özsel olarak yıkılmayacak, ama içeriği yeni siyasal-bastırıcı aygıtla yeni bir uyum kurmak üzere, dönüşüme uğrayacaktır.

Peki, *Devrimin Temel Sorunlarından Biri*nden yukarda aktarılan parçada, Lenin, *askersel ve bürokratik aygıt yıkıldıktan sonra da,* "çok kutsal özel mülkiyet" haklarını gerçekten kısan ya da sınırlayan reformları bile uygulamakta kesin olarak yeteneksiz o burjuva devlet aygıtının yıkılmasını istemiyor muydu? Hayır. Bir kez, askersel ve bürokratik aygıt tüm ülke ölçüsünde değil, belki yalnızca Petrograd'da yıkılmıştı. Bir başka deyişle, "erklik ikiliği" döneminde, işçi ve asker vekilleri Sovyetleri çerçevesinde "son derece özgün" bir biçimde gerçekleşen *İKDDD,* askersel ve bürokratik aygıtı, gerçekleşebildiği kadarıyla yıkmış, deyim yerindeyse, "cürmü kadar yer yakmıştı". İkincisi, eğer proletarya diktatorasının görevi gerçekten *tüm* burjuva devlet aygıtını yıkmaksa, Lenin sözkonusu parçada *tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılmasını isteyemezdi. Çünkü *Devrimin Temel Sorunlarından Biri*nde sözkonusu edilen erklik, proletarya diktatorası değil, ama *geçiş* evresinin Sovyetler erkliğidir.

Ve *geçiş* evresinin, henüz proletarya diktatorası olmayan devrimci diktatorasından, ancak askersel ve bürokratik aygıtın yıkılması istenebilir. Bu bağlam içinde, devlet aygıtının yıkılması, askersel ve bürokratik aygıtın yıkılmasından başka bir anlama gelemez.

Ama proletarya diktatorası da, *tüm* burjuva devlet aygıtını yıkarken, gerçeklikte yalnızca askersel ve bürokratik aygıtı yıkabilir. Çünkü, anımsıyoruz, her gerçek "halk" devriminin ilk koşulu, bürokratik ve askersel makineyi yıkmaktır. Çünkü, gene anımsıyoruz, proletaryanın devrimdeki gö-

revi, bürokratik ve askersel makineyi yıkmaktır. Gene de, bürokratik ve askersel makinenin yıkılmasına *indirgenemeyecek* bir "*tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılması" sorunu vardır leninist diktatora sorunsalında.

"Tüm erklik", der Lenin, gene *Rusya Ulusal İktisat Konseyleri Birinci Kongresinde Yapılan Konuşması*nda, ve şöyle ekler: "Bu kez yalnız siyasal erklik değil, hatta daha çok iktisadal erklik, yani, insanların günlük yaşamının en derin temellerine dayanan erklik...".

Diktatora, sözcüğün dar, gerçek, *bilimsel* anlamıyla, yalnızca hükümet düzeyinde değil, devlet düzeyinde de, siyasal erklik, ama *dikkat*: demokrasiden dıştalayıcı siyasal erklik anlamına gelir. Siyasal erklik, "ortalama, normal, tipik" durumda, iktisadal erklikle örtüşür. Devlet erkliği, sözcüğün gene dar, gerçek, *bilimsel* anlamında, iktisadal erklikle *örtüşen* siyasal erklik anlamına gelir. Devlet erkliğiyle siyasal erklik arasında, bu açıdan bir ayrım yapılabilir. Siyasal erklik, iktisadal erklikle, ya da tersine, iktisadal erklik, siyasal erklikle örtüşmediği sürece, *Gotha Programının Eleştirisi*nde sözkonusu edilenden daha genel anlamda bir *siyasal geçiş dönemi*nden sözedilebilir. Proletarya diktatorası, işte bu anlamda da bir siyasal geçiş dönemidir.

Peki, proletarya diktatorası, *tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılması anlamına gelmez mi? Ya da, *tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılması *da*, gerçekten yalnızca askersel ve bürokratik aygıtın yıkılması anlamına mı gelir?

Lenin, örneğin, *Komünist Enternasyonalin İkinci Kongresinin Görevleri Üzerine Tezleri*nde: "parlamenter, hukuksal, askersel, bürokratik, yönetsel, belediyesel, vb. tüm burjuva devlet aygıtının dipten doruğa yıkılması"ndan sözederken, sanki yalnızca askersel ve bürokratik aygıtın yıkılmasından daha çok bir şeyden sözeder gibidir.

Örneğin, *Dönek Kautsky*'de, "eski burjuva aygıt" der, ve bu aygıtın içeriğini de şöyle belirler: "bürokrasi, servet, burjuva eğitim, ilişkiler, vb. ayrıcalıklar (burjuva demokrasi ne denli gelişmişse, bu gerçek ayrıcalıklar da o denli çeşitlidirler)."

Gerçek ayrıcalıklar. Ama hemen sonra, şöyle ekler: "bütün bunlar Sovyet rejiminde ortadan kalkmış bulunur."

Kurucu Meclis Seçimleri ve Proletarya Diktatorasında da şöyle okuruz:

"Rus proletaryası, hemen, devlet gücünü ele geçirdikten birkaç saat sonra, eski devlet aygıtının dağıtıldığını ve *bütün erkliğin Sovyetlere* geçirildiğini ilan etmiştir; ve sovyetlere yalnızca emekçi ve sömürülen halk girebiliyor, her türden bütün sömürcüler dıştalanıyordu."

Bütün sömürücülerin sovyetlerden dıştalanması. Bunu, kısaca, "burjuvazinin demokrasiden dıştalanması" biçiminde de formüllendirebiliriz.

Rus proletaryası, Ekim Devriminde, devlet gücünü ele geçirdikten birkaç saat sonra, bütün erkliğin sovyetlere geçirildiğini ilan ederken, burjuva bürokratik ve askersel aygıtın, "erklik ikiliği" döneminde başlayan yıkılışını tamamlamaktan başka ne yapıyordu?

Bu soru şöyle de sorulabilirdi:

Rus proletaryası, Ekim Devriminde, devlet gücünü ele geçirdikten birkaç saat sonra, bütün erkliğin sovyetlere geçirildiğini ilan ederken, bu işi "her türden bütün sömürücüleri" sovyetlerden dıştalayarak, bir başka deyişle, burjuvaziyi demokrasiden dıştalayarak yaparken, böylece proletarya diktatorasını kurarken, gerçeklikte *tüm* burjuva devlet aygıtını yıkmaktan başka ne yapıyordu?

Rus proletaryasının devlet gücünü ele geçirmesinden bir yıl kadar sonra, *Dönek Kautsky*'de, Lenin, sömürücülerin bir anda bozguna uğratılabileceklerini, ama bir anda yok edilemeyeceklerini belirtiyor, ve söylemini şöyle sürdürüyordu:

"Büyücek bir ülkenin bütün toprak sahipleriyle bütün kapitalistleri bir anda mülksüzleştirilemez. Sonra, tek başına mülksüzleştirme (kamulaştırma), hukuksal ya da siyasal bir eylem olarak, sorunu çözmekten uzaktır, çünkü büyük toprak sahipleriyle kapitalistleri gerçekten *görevden almak*, onları fabrikaların ve yurtlukların (büyük çiftliklerin) bir başka yönetimi —işçi yönetimi— ile gerçekten *değiştirmek* gerekir. Uzun kuşaklar boyunca, eğitimleri, yaşama biçimleri ve kazanılmış alışkanlıkları aracıyla sivrilmiş bulunan sömürücüler ile, büyük çoğunluğu en ileri ve en demokratik burjuva cumhuriyetlerde bile beli bükülmüş,

kültürsüz, bilisiz, ürkek, bölünmüş kalan sömürülenler arasında, eşitlik olamaz. Devrimden uzun zaman sonra da sömürücüler zorunlu olarak bir dizi gerçek ve önemli üstünlükleri korurlar: paraları (bir anda ortadan kaldırılması olanaksızdır), çoğu kez pek çok taşınır malları kalır; ilişkileri, örgüt ve yönetim alışkanlıkları, bütün yönetim "sır"-ları konusundaki bilgileri (gelenekler, yöntemler, araçlar, olanaklar) kalır; yüksek eğitimleri, (yaşam ve ideolojisiyle burjuva olan) yüksek teknik personelle yakınlıkları kalır; son derece yüksek bir askerlik sanatı deneyleri (çok önemlidir bu) kalır, vb., vb."

Proletarya diktatorasınm, öyleyse tüm burjuva devlet aygıtının dipten doruğa yıkılması zorunluluğunun gerekçelerini verdiği bu parçada da, Lenin, burjuva devlet aygıtının yıkılması konusunda, askersel ve bürokratik aygıtın yıkılmasından daha çok bir şeyden söz ediyormuş gibi görünebilir.

Askersel ve bürokratik aygıtın yıkılmasının, her gerçek "halk" devriminin, öyleyse proletarya öncülüğünde kesin bir yengiye (*İKDDD*) götürülen burjuva demokratik devrimin de ilk koşulu olması, bu görünüşü pekiştirebilir. "Halk" devriminin temel devrimci uğraklarından biri olan *geçiş* evresi erkliğinin de bu işle görevli olması, ek bir kanıt oluşturabilir.

Bütün bunlar olabilir. Askersel ve bürokratik aygıtın yıkılması, *her* gerçek "halk" devriminin ilk koşuludur. "Burjuva parlamenter cumhuriyetten krallığa dönüş çok kolaydır, diye yazar Lenin, *Proletaryanın Devrimimizdeki Görevlerin*de; çünkü, der, tüm baskı aygıtı: ordu, polis, bürokrasi, olduğu gibi kalır. Komün ve, işçi, asker, köylü, vb. vekilleri sovyetleri, bu aygıtı parçalar ve kaldırır."

O zaman, sosyalist devrime öngelen bu iki devrimci diktatora tipiyle, proletarya diktatorası arasında, burjuva devlet aygıtını yıkma bakımından, nasıl bir ayrım kalacak?

Gerçekten, *alışılmış* tipte, yani *burjuvazi öncülüğünde* gerçekleştirilmiş bir burjuva demokratik devrimden sosyalist devrime geçilmesi durumunda, burjuva devlet aygıtının yıkılması sorunu, proletaryanın karşısına askersel ve bürokratik aygıtın yıkılması sorunu olarak dikilebilir.

Ama, *alışılmamış* tipte, yani *İKDDD* ile taçlanmış, so-

nuna değin giderek tamamlanmış bir burjuva demokratik devrimi, ya da, askersel ve bürokratik aygıtın yıkılmasına ilişkin *eksikliği*, devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına *geçiş* evresinde tamamlanan gene *alışılmış* tipte bir burjuva demokratik devrimi izleyecek bir sosyalist devrimde, *tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılması sorunu nasıl çözülecek? Gerçi bu durumda, sosyalist devrime *barışçıl* bir geçiş olanağı son derece büyümüş bulunur. Ama barışçıl geçiş, proletarya diktatorasını her zaman dıştalamaz: bu anlamda, ama yalnızca bu anlamda, her zaman "demokratik" (yineleyelim: proletarya diktatorasız) bir geçiş anlamına gelmez. Ve proletarya diktatorasının kurulması demek, *tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılması demektir. Oysa, askersel ve bürokratik aygıt, önceden yıkılmış bulunmaktadır. Öyleyse?...

Burada bir "kısır döngü" görecek olanlar, bundan kurtulmak için burjuva devletin yıkılış sürecinden söz edeceklerdir. Oysa, burjuva devletin yıkılışı bir *süreç* değil, ama siyasal bir *uğraktır*. Burjuvazi demokrasiden dıştalanmadıkça, sözkonusu edilmemesi gereken bir uğrak. Çünkü askersel ve bürokratik aygıtın yıkılması, ya da *daha önce* yıkılmış bulunması, burjuvazi demokrasiden dıştalanmadıkça, *tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılması anlamına gelmez. Ve burjuvazi demokrasiden, *hemen, bir anda*, "proletarya devlet gücünü ele geçirdikten birkaç saat sonra" dıştalanır. Burjuva devletin yıkılışı, bu anlamda siyasal bir uğraktır. Burjuva devlet aygıtının yıkılışı, sınıfların ortadan kalkma ve *tüm* "devlet"in "sönme" süreciyle karıştırılmamalıdır. Burjuva devlet aygıtının "yıkılış süreci"nden söz etmek, bütün bu sorunlara, bir başka deyişle, leninist diktatora sorunsalına ilişkin teorik bir kavrayış eksikliğini dışavurur.

Örnek: *Balibar*. "Proletarya diktatorası, der Balibar bu konuya ilişkin yapıtında (*agy.*, 24 n°lu nota bakınız), burjuva devlet aygıtının yıkılması, yeni tip bir devlet aygıtının kurulmasıdır; ama burjuva devlet aygıtının *bütün* yönleri aynı biçimde, aynı yöntemlerle, aynı düzende (*rythme*) yıkılamazlar" (s. 93).

Yarısı balık, yarısı insan: yarısı doğru, yarısı yanlış.

Ama devam edelim. Burjuva devlet aygıtının yıkılması, Balibar'a göre, ancak uzun bir sınıf savaşımı ile gerçekleştirilebilir; bu savaşım, devrimden *önce* hazırlanır ve en keskin biçimine devrimden *sonra*, proletarya diktatorası döneminde varır. Bunun tersini düşünmek, antiparlamenter alıklıktır (s. 99-100).

"Her devlet aygıtı, diye sürdürür daha ilerde, yeni bir sınıflar savaşımının, karşıt toplumsal ilişkilerin varlığı olgusunu açığa vurur. Her devlet aygıtı, proleterler onu kapitalistlere karşı kullanmış olsalar bile, henüz burjuva bir nitelik taşır. Komünizm, tüm halkın devleti değil, devletin sonudur" (s. 121).

Karşıt toplumsal ilişkilerin varlığı olgusunu açığa vuran her devlet aygıtı, genel kural olarak, bir diktatoranm varlığını da açığa vurmuş olur. Proletarya diktatorası, henüz burjuva bir nitelik taşır. Ama bu, burjuva devlet aygıtının henüz yıkılmadığı anlamına gelmez. Komünizm, elbette tüm halkın devleti değildir. (Balibar, burada havaya yumruk sallıyor.) Ama bu da, "tüm halkın devleti"nin (sosyalist genel halk devletinin de denebilirdi) yadsınmasını doğrulamaz. Artık karşıt olmayan çelişik toplumsal ilişkilerin varlığını dışavuran, hem de başlangıçta "siyasal" bir devlettir "tüm halkın devleti". Sönme sürecinin bir yerinde, önce artık siyasal olmayan bir "devlet" durumuna dönüşür, sonra, tam komünizmde, "büsbütün söner". Eğer sönene değin "burjuva" bir nitelik taşımazsa, "tüm halkın devleti, ya da güncel bir deyişle, sosyalist genel halk devleti de, *"emeğe göre bölüşüm"* ilkesinin gerçekleştiricisi olarak, en azından "siyasal devlet" kaldığı sürece, burjuva bir nitelik taşıyacaktır. Bu, burjuva devletin yıkılmasının bir *süreç* olduğu, ve bu sürecin de, devletin "sönme" süreciyle örtüştüğü anlamına gelmez. Balibar, burjuva devlet aygıtının, *tüm* olarak komünizmde yıkılacağını düşünüyor. Böylece, burjuva devletin yıkılma "süreci"ini, —ki gerçeklikte siyasal bir uğraktır,— *"tüm* devletin sönme süreci"yle özdeşleştiriyor.[38]

[38] Burjuva parlamenter devlet aygıtının yıkılması, Althusser'e göre de, gerçeklikte kimseyi ürkütmemesi gereken bir *süreç* olacaktır.

"Burjuva parlamenter devlet aygıtının yıkılması için Lenin ne öneriyor?"

Oysa, sosyalist devrimde burjuva devlet aygıtının yıkılması, proletarya diktatorasının kurulması, bir başka deyişle, burjuvazinin demokrasiden dıştalanmasından başka bir anlama gelmez. (Balibar'a antiparlamenter alıklık gibi görünen şey de, işte bunun böyle olduğuna inanmak; çünkü o, gerçeklikte proletarya diktatorası olmayan bir şeye proletarya diktatorası olarak bakmakta kararlı!) *Yıkılan*, daha önce yıkılmış bulunan, ya da yıkılması tamamlanan, gene askersel ve bürokratik aygıttır. Askersel ve bürokratik aygıtın yıkılması, "halk" devriminin daha önceki devrimci diktatoralarında, burjuvazi demokrasiden dıştalanmadığı içindir ki, burjuvazi diktatorasının ya da burjuva devlet aygıtının yıkılması anlamına gelmez. "Demokratlaştırılması" anlamına gelir. Ve sosyalizme barışçıl ve "demokratik" bir geçiş sözkonusu olabileceği zaman, askersel ve bürokratik aygıt temelden yıkılabilse bile, burjuvazi demokrasiden dıştalanmayacağı için (yineleyelim: "demokratik" geçişin anlamı budur), bu *tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılması anlamına gelmeyecektir. Gene de, proleter devlet, artık ilk kez diktatora olmayan bir "devlet" olarak, burjuva devletten bu kez sözcüğün tam anlamıyla "temelden farklı" bir devlet olmayan "devlet" olacaktır.

Öyleyse sosyalist devrimde de, ister proletarya diktatoralı, ister proletarya diktatorasız olsun, her gerçek "halk" devriminde olması gerektiği, ve "ilk koşul" olarak gerektiği gibi, askersel ve bürokratik aygıttan başka bir "aygıt" yıkılmayacaktır.

Lenin, artık ayrıklaması olmayan bir kural olarak, yalnızca zora dayanan devrim[39] ve proletarya diktatorası kur-

diye sorar. 22. *Kongrede*, ve şu yanıtı verir:

"1. Yasama ile yürütme arasındaki güçler ayrılığının ortadan kaldırılması; 2. Bu ayrılığın dayandığı (teorik, pratik) işbölümünün ortadan kaldırılması, ve *herşeyin üstünde* de, 3. Halk yığınlarını parlamenter aygıttan ayıran burjuva kopukluğun ortadan kaldırılması.

Bir yokolma ile hiçbir ilgisi olmayan, ama halk yığınlarına sıkı sıkıya bağlı bulunan yeni bir sınıfın egemenliğinin yengi kazanması için, varolan bir aygıtı yeni bir biçime sokan, devrimden geçinen çok özel bir 'yıkma'dır bu" (*22 ème Congrès*, Maspero 1977, pp. 53-54).

Yeni devrimci devletin daha sonraki "sönme"siyle sıkı bir ilişki içinde bulunan bir "yıkılma"dır, Althusser'de burjuva devlet aygıtının yıkılması. Marx ve Lenin, burjuva devletin "yıkılma"sını, ona göre, tüm devletin "sararıp solması" ve "sonu" temeli üzerinde düşünmüşlerdir.

[39] Kaldı ki, Lenin, devrimin barışçıl gelişme olanaklarını ortadan kaldıran

ma girişimini devrimcilik, gerisini II. Enternasyonal kahramanlarının reformist düşleri saydığı içindir ki, proletarya diktatorasının kurulması, burjuvazinin demokrasiden dıştalanması anlamında, *tüm* burjuva aygıtının yıkılma *zorunluluğundan* sözeder.

Burjuva devlet aygıtının yıkılması, proletarya diktatorasının kurulması anlamında, gerçeklikte onun *tersine* çevrilmesidir. Tersine çevrilme, sömürücü bir azınlığın sömürülen bir çoğunluk üzerindeki diktatorasının, sömürülen bir çoğunluğun sömürücü bir azınlık üzerindeki diktatorası durumuna dönüşmesi olarak, sözcüğün gerçek anlamında devlet olmaktan çıkma, artık sözcüğün gerçek anlamında devlet olmayan bir "devlet"e dönüşme anlamına gelebilir, ama "sönmeye başlama" anlamına gelemez. Proletarya diktatorası, "sönme" sürecini, bu anlamda *erteler.*

Tersine çevrilme, bir devlet biçimi olarak demokraside büyük bir dönüşüm anlamına gelir. Gene de, "her devlet gibi bir diktatora" olan proletarya diktatorasında, artık diktatora *da* olmayan ilk "devlet" anlamında, ama salt bu anlamda, *niteliksel* bir farklılıktan söz edilemez. Demokrasinin, proletarya diktatorasının kurulması üzerine uğrayacağı büyük dönüşümle, gerçek halk demokrasisinin artık diktatoral olmayan niteliği arasında, işte bu anlamda, temelden bir ayrım vardır.

Öyleyse, proletarya diktatorasının, *tüm* burjuva devletin yıkılması anlamına gelen kuruluşu, burjuva devlet aygıtının, gerçeklikte yok olmasını değil, ama tersine çevrilmesini öngerektirir. Proletarya diktatorasını *zorunlu* kılan koşullar, gerçeklikte yalnız tüm burjuva devlet aygıtını değil, ama *tüm* devleti ortadan kaldıracak olan "sönme" sürecinin başlamasını erteler. Proletarya diktatorasının, burjuva devletin *tam karşıtı* niteliğiyle, proleter devletin *tipik* biçimi olarak düşünülmesi, gerçeklikte proleter devletin, burjuva devletten, artık diktatora da olmama anlamında *nitelikçe* de farklı olmasını engelleyen *nesnel* koşulların varlığına bağlıdır.

"Temmuz Günleri"nden (4-5 temmuz 1917) sonra bile, son derece ender ve son derece değerli bir ayrıklama olarak, barışçıl devrim olanağını, en azından iki kez kabul etmişti.

Örneğin Lenin, gene *Yüksek Ulusal İktisat Konseyleri Birinci Kongresinde Yapılan Konuşması*nda, şöyle diyordu: "Sosyalizmi, ona düşman olan öğelere dayanarak gerçekleştireceğiz, çünkü sermaye önem bakımından ne denli artarsa, burjuvazinin boyunduruğunu ve işçilerin ezilmesini de o denli artırır. Erklik, bugün olduğu gibi, proletarya ile yoksul köylülüğün ellerinde bulunduğu ve önüne bu yığınların desteğine sahip bulunan görevleri koyduğu zaman, bu sosyalist reformları burjuva uzmanlar, o burjuva toplum içinde eğitilmiş, başka çevre görmemiş, başka bir toplumsal çerçeve düşünemeyen uzmanlar yardımıyla gerçekleştirmek bizim için zorunludur; bundan ötürü, bu insanlar son derece içten ve görevlerine bağlı oldukları zaman bile, hatta bu durumda bile, binlerce burjuva önyargıyla dolu, can çekişen, dağılan, ve bu nedenle de zorlu bir direnç gösteren burjuva topluma, kendileri için bile anlaşılmaz binlerce iplikle bağlıdırlar."

Sosyalizmi, kuşkusuz başka koşullarla da birlikte, ona *düşman* öğelere, burjuva toplumdan başka çevre görmemiş, başka bir toplumsal çerçeve düşünemeyen, vb. öğelere dayanarak gerçekleştirmeyi *zorunlu* kılan koşullar, sosyalizme "demokratik" (yineleyelim: proletarya diktatorasız) bir geçişi *olanaklı* ve *olası* kılacak koşullar değildir.

V

Çağdaş kapitalist ülkeler komünist partilerinin güncel "ileri demokrasi" yönelimiyle leninist diktatora sorunsalı arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Bir başka deyişle, leninist diktatora sorunsalı çerçevesinde, bu yönelimi nasıl değerlendirmek gerekir? İleri demokrasi adına önerilen "ileri demokratik erklik", nasıl bir erkliktir?

İleri demokrasi, çağdaş kapitalist ülkelerde henüz bir gerçeklik değil, ama sosyalizme doğru ilerleme zorunluluğunun öngerektirdiği ve bir "geçiş dönemi" olarak tasarlanan bir gereksinmenin dışavurumu.

İleri demokratik erklik, ister proleter destek ya da katılımlı bir burjuva hükümet anlamında, isterse burjuva katılımlı "ulusal demokratik cephe" (*UDC*) türü, ya da salt

emekçi sınıf ve katmanların oruncularından (temsilcilerinden) oluşan "birleşik emek cephesi" (*BEC*) türü bir emekçi hükümet anlamında bir "koalisyon hükümeti" olarak düşünülsün, her durumda, burjuva sınıf egemenliğinin son biçimini orunlayan, burjuvazi diktatorasına *eklemlenmiş*, gerçek bir "halk" devrimi uğrağı olarak askersel ve bürokratik aygıtı yıkmayı amaçlamakla birlikte, görevi burjuvazi diktatorasını yıkmak değil, ama daha da *demokratlaştırmak* olan bir erkliktir. Bu bakımdan, *İKDDD*'na benzer. Onun gibi, bir devrimci demokrasi organıdır. Ama, özsel olarak demokratik devrimler çağının, ya da daha özgül bir belirlenimle, devrimin birinci aşamasının devrimci demokrasi organı olan *İKDDD*'nın tersine, "ileri demokratik erklik", önce kapitalizmden sosyalizme geçiş çağının, sonra da, gene daha özgül bir belirlenimle, bir "geçiş dönemi"nin, daha doğru bir deyişle, devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına *geçiş* evresinin devrimci demokrasi organı olarak, *İKDDD*'dan ayrılır.

"İleri demokratik erklik" ve *İKDDD*'nın bu benzerlik ve ayrılıklarıyla, gene "ileri demokratik erklik", ve Lenin'in devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına *geçiş* evresi için öngördüğü, demokratik devrimle sosyalist devrimi bir anlamda karıştırması gereken Sovyetler erkliği tipinde bir devrimci diktatoranın benzerlik ve ayrılıkları arasında *çapraz* bir ilişki kurulabilir. Şöyle ki, bir *geçiş* erkliği, devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına *geçiş* evresi erkliği olarak, leninist *geçiş* evresi diktatorasına benzer. Ama, burjuva sınıf egemenliğinin son biçimini orunlayan, burjuvazi diktatorasına, burjuva devlete *eklemlenmiş*, gerçek bir "halk" devrimi uğrağı olarak askersel ve bürokratik aygıtı yıkmayı amaçlamakla birlikte, görevi burjuvazi diktatorasını, burjuva devleti yıkmak değil, ama daha da demokratlaştırmak olan bir erklik niteliğiyle, Sovyetler erkliği tipi leninist *geçiş* evresi diktatorasından ayrılır.

"İleri demokratik erklik", devrimin birinci aşamasının devrimci erkliği, yani *İKDDD* değil. Bu, kesin. Ama, sonuna değin gitmeden, Lenin'in deyimiyle, *alışılmış* biçimde "tamamlanmış" bulunan birinci aşamayı, bu kez sonuna değin götürerek gerçekten *tamamlanmakla* yükümlendirilmesi ge-

rekecek bir erklik de değil. Çünkü, birinci aşamanın sonuna değin götürülerek *gerçekten* tamamlanmasını zorunlu kılacak bir neden, "ileri demokratik erklik"i değil, *İKDDD*'nın doğrudan bürünümü olacak bir erkliği gerektirirdi. "İleri demokratik erklik", eğer *İKDDD* olsaydı, "ileri demokrasi" derken, şeylerin yalnızca *adı* değiştirilmiş; adı değiştirilmekle, şeylerin kendilerinin de değiştikleri sanılmış olurdu. "İleri demokratik erklik", en azından, devrimin, sonuna değin gitmeden de "tamamlanmış" bulunan, ve sonuna değin giderek tamamlanmasını beklemek için de *devrimci* bir gerekçeye sahip herhangi bir neden bulunmayan birinci aşamasından *sonra* sözkonusu olabilecek bir erkliktir.

"İleri demokratik erklik", Lenin'in, "halk" devrimi sürecinde sosyalist devrime öngelen temel uğrakların siyasal erklikleri olarak tasarladığı devrimci diktatoraların ikisiyle de *örtüşmez.* Bunlardan hiç birinin bürünümü, hiç birinin dışavurumu değildir. Ve çağdaş bir gereksinmenin dışavurumu olduğuna göre, böyle olması da doğaldır. Ama bu doğallık, "ileri demokratik erklik" tasarımının, leninist diktatora sorunsalı *dışında,* ona *yabancı* bir tasarım olduğu anlamına da gelmez. Gerçeklikte, komünist bir girişim sözkonusu olduğuna göre, daha çok, ancak bu sorunsal içinde kavranabilecek bir tasarım olduğu anlamına gelir.

Bu, böyle. Buna karşılık, "ileri demokratik erklik"le, Kautsky'nin 1922 yılında savunduğu "koalisyon hükümeti" arasında, daha dolaysız bir ilişki kurulabilir.

Kautsky, *Proleter Devrim ve Programımız* açıklamasında, sosyalist katılımlı bir burjuva hükümetin kurulmasına yol açabilecek koşulların bir çözümlemesini yapar ve böyle bir hükümetin, salt sosyalist bir hükümetin kurulmasına erişmek için bir *araç* olabileceğini ileri sürer.

"Koalisyon siyasasının bizim saflarımızdaki düşmanları, diye yazar, ona karşı olsa olsa salt sosyalist bir hükümetin üstünlüklerini ileri sürebilirler. Ama bu karşılaştırma anlamdan yoksundur, çünkü hiç bir sosyalist, salt sosyalist bir hükümet kurulabileceği bir durumda, bir koalisyon hükümetini yeğ tutmazdı. Bize sosyalizm yolunu yalnız böyle salt sosyalist bir hükümet açabilir; kapitalist üretim sürecinin toplumsallaştırılması yolunda gözüpek ve sistemli bir

biçimde yalnız böyle bir hükümet ilerleyebilecek durumdadır. Bu konuda hiç bir kuşku yok. Ama şu anda sözkonusu olan şey, salt sosyalist bir hükümeti kurmak ve pekiştirmek için proletaryanın henüz yeterince güçlü olmadığı, ama gene de kendisine açıkça düşman olacak bir hükümetin kurulmasını olanaksız kılacak güce sahip bulunduğu aşamadır. Bu aşamadaki tek seçenek, koalisyon hükümeti ya da proletaryanın desteklediği burjuva hükümetidir.

Koalisyon siyasası düşünü, kapitalist hükümetlerin şu anda bulunduğu aşamada, bütün direnişlere karşın, durmadan önem kazanacak, ve proleter devrim yerine geçecek bir öğe olarak değil..., ama bu devrime, yani proletaryanın salt sosyalist bir hükümet tarafından, proletaryanın üstünlüğü aracıyla desteklenen bir hükümet tarafından uygulanan tek başına egemenliğine[40] ilk adım ve hazırlık olarak, proleter siyasayı durmadan egemenliği altına alacaktır. *Zur-Kritik des sozialdemokratischen Partei Programms* adlı ünlü makalesinde, Marx şöyle yazıyordu: "Kapitalist toplumla komünist toplum arasında, birinciden ikinciye devrimci dönüşüm dönemi bulunur. Buna, devletin *proletaryanın devrimci diktatorasından* başka bir şey olamayacağı bir siyasal geçiş dönemi karşılık düşer."

Şu son yılların deneyler temeli üzerinde, hükümete ilişkin olarak, bugün bu tümceyi değiştirebilir ve şöyle diyebiliriz: "Salt burjuva devlet dönemiyle, salt proleter bir temel üzerine kurulmuş demokratik devlet dönemi arasında, genel kural olarak hükümetin bir koalisyon hükümeti biçimini alacağı bir siyasal geçiş dönemi bulunur. Siyasal erkliğin demokrasi temeli üzerinde almacağı her yerde geçerli olacaktır bu."[41]

Kautsky'nin bu yeni siyasal geçiş dönemi tezi, *tipik* biçimini proletarya diktatorasının oluşturacağı marksist siya-

[40] İşte Kautsky'nin, hem de "gerçek" diktatorası! Günümüzde de, Kautsky şeytanını taşlamak için hiç bir fırsatı kaçırmamaya, hatta özel fırsatlar yaratmaya özen gösteren kimi proletarya diktatorası "savunucu"larının, gerçeklikte "diktatora sözünü rüzgâra savurduklarını", bir başka deyişle, Kautsky'den pek de farklı bir proletarya diktatorası anlayışına sahip bulunmadıklarını, daha önce, "İlk Vargılar"da, *agy.*, belirtmeye çalışmıştım.

[41] Massimo L. Salvadori, "La conception du processus révolutionnaire chez Karl Kautsky de 1891 à 1922". Institut Giangiacomo Feltrinelli, "Histoire du marxisme contemporain" içinde, (10/18), Paris 1976, t. 1, pp. 193-194.

sal geçiş dönemi tezinin *revizyonu* olarak değerlendirilir genellikle.

Oysa, "ileri demokratik erklik" tarafından orunlanacak "geçiş dönemi", *Gotha Programının Eleştirisi*nde Marx'ın sözkonusu ettiği "geçiş dönemi" değildir.

Ayrıca, Kautsky'nin betimlediği "koalisyon hükümeti"-nin orunlayacağı bu yeni "siyasal geçiş dönemi" tezi de, genel değerlendirmenin tersine, marksist "siyasal geçiş dönemi" tezinin revizyonu değildir.

İki nedenle. Birincisi, "koalisyon hükümeti" sosyalist devrime öngelir; bu bakımdan, leninist *geçiş* evresine karşılık düşer. Oysa, marksist "geçiş dönemi", sosyalist devrimle başlar. Öyleyse, bu ikisi birbirinden *farklı* şeylerdir. Farklı şeyler sözkonusu olunca, revizyon sözkonusu edilemez.

İkincisi, kautskist tez, "siyasal erkliğin demokrasi temeli üzerinde alınacağı her yerde geçerli" olacağı ileri sürülen bir tez; barışçıl ve "demokratik" geçiş doğrultusunda tasarlanmış, ve *bu* geçişe *öngelen* bir "koalisyon hükümeti" modeli.

Oysa, marksist "siyasal geçiş dönemi" tezi, "ortalama, normal, tipik" durum olarak, zora dayanan devrime dayanır. "Anakara ülkelerinin çoğunda, diyordu Marx 1872'de, devrimlerimizin kaldıracının zor olacağını da kabul etmeliyiz; emeğin egemenliğini kurma amacıyla, bir zaman için zora başvurmak gerekecektir".[42]

Kautskist "koalisyon hükümeti", zora başvurmanın gerekmeyeceği durumlar için öngörülmüştür. Bu açıdan da bir revizyon sözkonusu edilemez.

Ama Kautsky'nin proletarya diktatorası *anlayışsızlığı*, ancak bu yeni "siyasal geçiş dönemi" tezinde sözkonusu edilen "salt proleter bir temel üzerine kurulmuş demokratik devlet" açısından bir açıklık kazanabilir. Kautsky'nin (ve kimi taşlayıcılarının) proletarya diktatorası anlayışsızlığı üzerinde, bu *Sunuş*ta da yeterince duruldu.

Kautsky'nin "koalisyon hükümeti" tezi, marksist-leninist "geçiş dönemi" (proletarya diktatorası) tezinin revizyonu değildir; farklı düzeylerde oluşturulmuş iki farklı tez

[42] George Cogniot, *"Çağdaşımız Karl Marx"*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, n° 14, Ankara 1975, s. 87.

sözkonusudur, ve kautskist "koalisyon hükümeti" ile "ileri demokratik erklik" arasında, sosyalist devrime öngelen leninist devrimci diktatoralar, örneğin *geçiş* evresi Sovyetler erkliği ile "ileri demokratik erklik" arasında kurulabilecek ilişkilerden daha *dolaysız* ilişkiler kurulabilir.

Gene de, komünist partilerce benimsenen, ve en azından bu nedenle marksist-leninist niteliğinden kuşku duyulmaması gereken bir yönelimin, Kautsky'de düşünsel bir temel bulabilmesi, haklı nedenlerle, şaşırtıcı karşılanabilir. Gerçekten, Kautsky sözkonusu olunca, koruyucu bir kuşku zırhına bürünmek, devrimci bir tepke (refleks) olarak, büyük bir değer taşır. Ama, marksist-leninist teorik girişkenlik, oluşturucu kaynakları arasında devrimci teorinin ta kendisi de bulunsa, bu tepkeye indirgenemez. Böyle bir indirgeme, gerçeklikte marksizm-leninizmin büyük özümleyici ve dönüştürücü gücünden de kuşkuya düşme anlamına gelirdi.

İleri demokrasi yöneliminin Kautsky'de düşünsel bir temel bulabilmesi, bu yönelimden ötürü kimi komünist partilerin sosyal-demokratlaşması yönünde ciddi bir kanıt görme eğiliminde olanlar için, yeni bir kanıt değeri taşıyabilir Ancak, bu yönelimi benimseyen marksist-leninistler şöyle dursun, İkinci Enternasyonal çizgisinin uzantısını orunlayan gerçek sosyal-demokrat "sosyalist" partilerin bile, bu eğilimin kendisinde bir ciddiyet kanıtı görebilme olasılıkları, eğer hiç yoktur diye kestirip atmamak çok gerekliyse, son derece küçüktür.

Kesin olan, şu: ileri demokrasi yönelimi, günümüzde barışçıl ve "demokratik" geçiş olanak ve olasılığına upuygun bir yönelim olarak görünüyor.

Ankara, 16 Mart 1979

VAHAP ERDOĞDU

"UZUN YÜRÜYÜŞ"TEN VİETNAM SALDIRISINA

I. ÇİN DEVRİMİNİN TARİHSEL NİTELİĞİ

İnsanlık tarihinde 19. yüzyıl, Avrupa'nın damgasını taşır, 20. yüzyıl ise Asya'nın. 18. yüzyılın sonunda Fransız Devrimiyle patlayan fırtına, zaman zaman kasırga biçimine dönüşerek, zaman zaman dinginleşerek, 19. yüzyılın son yarısına dek Avrupa'yı bir baştan bir başa etkisi altına almıştı. Avrupa burjuvazisi, yedeğine kendisiyle birlikte serpilip gelişen proletaryayı ve gene kendisiyle birlikte ölüm fermanını cebinde taşıdığı köylülüğü alarak, Avrupa'nın bir ucundan öteki ucuna egemenliğinin bayrağını dalgalandırdı. Burjuvazi, feodalizmi Avrupa sahnesinden silip süpürürken yedeğine aldığı geniş köylü yığınlarının da geleceklerini kapatmış oluyordu. Öteki yedeği işçi sınıfı ise, burjuvazinin hem varlık nedeni, hem de kendi mezar kazıcısı olarak, feodalizmin yokedilmesi ile birlikte daha da serpilmiş bir sınıf olarak, burjuvazinin egemenliğine meydan okuyan taze bir güç halinde, burjuvazinin karşısına dikilmişti. Ama tarihin tekerleği burjuvaziden yana dönüyordu. 1871 Paris Komünü ile burjuvazi, işçi sınıfı üzerinde de kesin egemenliğini kurmuş görünüyordu. Paris proletaryası Avrupa bur-

juvazisinin zafer çığlıkları arasında kan ve ateşle boğulurken, Avrupa da göreli bir durgunluk döneminin kapılarını aralamış oluyordu. Avrupa'da sönmeye yüztutan devrim fırtınası, Rusya'nın steplerinde, Asya'nın uçsuz bucaksız topraklarında esmeye başladı.

20. yüzyıl, dünya nüfusunun yarısından fazlasını barındıran Asya Kıtasında, Rusya'da, Türkiye'de, İran'da, Hindistan'da Çin'de birbirlerini izleyen devrimci hareketlere kapılarını açtı. Birinci Dünya Savaşı, bir anlamda Asya'nın paylaşımı savaşı idi. Ama bu savaşın yıkıntıları arasından, bitkin düşmüş dünyayı bir anda sarsan bir devrim, sosyalizm, Asya'da, Çarlık Rusyasını bir depremle altüst ederek yeryüzüne ayak basıyordu. Böylece Asya 20. yüzyıla damgasını basacak olan devrimlerin sahnesi olacaktı.

1917 Ekim Devrimi önce emperyalizmin kuşatmaları ile içerde boğulmak istenmişti. Daha sonra emperyalizmin bağrında büyütüp geliştirdiği Alman nazizmi ile ezilmek istendi. Ne var ki hesap yanlış çıkmıştı, nazi sürüleri önce kendini besleyip ortaya salan emperyalist Avrupa'nın paçasına yapışmış, sonra da Asya'ya, sosyalizmin topraklarına yönelmişti. Batıda Alman nazizmi, doğuda Japon militarizmi Asya'yı kuşatıp yutmak hesapları içindeydi. Ama batıda Sovyet halkı nazizmin işini bitirirken, doğuda Çin halkı Japon emperyalizminin omurgasını kırarak kendi devrimini gerçekleştiriyordu. Bu olgunun altını çizmek gerekiyor, çünkü ABD İkinci Dünya Savaşının belirleyici gücü olarak ortaya çıkmıştı, oysa Batı'da Sovyetler tarafından nazi orduları, Doğu'da da Çin kurtuluş ordusu tarafından bir milyonluk Japon ordusu yenilgiye uğratılmamış olsaydı, ne ABD'nin Batıdaki Normandiya çıkartması, ne de savaşı çoktan kaybetmiş olan Japonya üzerine düşürülen atom bombası, ona haketmediği bu unvanı kazandırabilirdi.[1]

ÇİN Devrimi, Çin halkının uzun ve kanlı mücadelele-

[1] Çin konusunda Başkan Truman'a bir rapor sunan Amerikalı general Wedemeyer, savaş sırasında Japonların çok elverişli koşullarda yaptıkları anlaşma tekliflerini Çinliler kabul etmiş olsalardı, 1 milyon Japon'un Pasifikteki Amerikan kuvvetleri karşısına çıkarılacağını vurgulamaktadır. ("Report to the President on China from General Wedemeyer", *China in Revolution, History, Documents and Analyses*, Edited by Vera Simone, Fawcett Publications, New York 1968, s. 320-21.)

ri sonucu gerçekleşmişti. Sovyet Devrimi, Asya'nın batısında kapitalizmin karşısına dikilmiş bir kale idi. Çin Devrimi ise, Asya'nın doğusunda, kapitalizmi canevinden yaralayan öldürücü bir hançer gibi saplanmıştı. Asya'nın bu uçsuz bucaksız zengin topraklarında yeşeren sosyalizm, emperyalizmin yüzyıllar boyu kök salmış bulunan sömürgeciliğini söküp atmakla kalmıyor, uzun mücadelelerden geçerek çelikleşmiş büyük bir halkın elleriyle kurduğu güçlü bir halk devleti, sosyalist kampın yanında, kapitalist kampın karşısına dikilmiş bulunuyordu. Onun için Çin Devrimi, dünyanın öteki ezilen halklarının gözlerini üstüne çekerken, kapitalist dünyanın da öfke ve yıldırımlarını üzerinde yoğunlaştırıyordu.

ABD emperyalizmi, başlangıçta Chiang Kai-shek gerici Kuomintangını Çin'deki komünistlerin üzerine saldırtarak, kaleyi içeride fethetme yolunu denemişti. Bunu başaramayınca, bu kez de Kuomintang ile bir koalisyon kurulması için büyük çabalar göstermiş, devrimi engellemek için en gözde uzmanlarını görevlendirmişti.[2] ABD'nin bu yöndeki çabaları sonuç vermeyince, bu kez Çin Devrimini dışarda sabote etme yolunu seçmişti. Taiwan'a kaçan Chiang Kai-shek büyük ölçüde desteklenirken, bir yandan da Kore Savaşı ile Kıta Çin'e doğrudan bir müdahaleye kadar işi vardırmak yolu seçilmişti. Japonya üzerine atılan atom bombasını Çin'e karşı kullanmak için ABD emperyalizmi uzun süre yanıp tutuşmuştu. Ama Sovyetlerin ve öteki ilerici dünya kamuoyunun Çin Devriminin yanında oluşu, bu hesapları boşa çıkaracak, devrimin yerleşip oturması engellenemeyecekti.

Çin Devrimi, büyük çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu, küçük bir işçi sınıfı ve zayıf bir devrimci demokrat aydın tabakası olan, geri kalmış, yarı sömürge, yarı feodal bir ülkede gerçekleşmişti. Devrimin tarihsel kökleri 1840'ların

[2] Daha önce Chiang Kai-shek'in yönetiminin desteklerinin giderek azalması karşısında, Çin'deki Amerikan Dışişleri görevlileri, komünistlere yakınlaşmak gerektiğini, onlarla ilişkiler kurulmasını, Çinlilerin milliyetçiliğinin kullanılması ve Sovyetlerden bağımsız olmaları yolunda etkilerin yapılmasıyla komünistlerin kazanılabileceği yolunda raporlar vermişlerdir. ("Memoranda by Foreign Service Officers in China 1943-1945", *China In Revolution* s. 297-312) Daha sonra ABD Başkanının 1946'da özel temsilcisi olarak gönderdiği George Marshall bir koalisyon hükümeti kurmak için çaba göstermiş ama başarılı olamamıştır.

Afyon savaşına kadar dayandırılabilirdi. Ama ideolojik yönden biçimlenişi 1870'lerde başlayan ve Sun Yat Sen'le doruk noktasına ulaşan ulusalcı duyguların yaygınlık kazanması ile oldu. Ülkenin yarı-sömürge ve yarı-feodal niteliği, bu duygunun nesnel tabanını oluşturuyordu. Geniş halk yığınlarını ulusalcı bir bayrak altında harekete geçirmek anlaşılır bir şeydi. Ama devrim öncesinde yığınların harekete geçirilmesinde temel itici güç olan ulusçuluk duygusunun, egemenliğini Devrimden sonra da sürdürmesi uzun erimde olumsuz sonuçlar doğuracaktı. Bu egemenliği kırmak, ulusalcılığa proleter devrimci bir öz kazandırmak için işçi sınıfının nicel ve nitel gücü yeterli değildi.

Devrim gerçekleştiğinde (1949) Çin proletaryası toplam nüfusun ancak yüzde 3'ünü oluşturuyordu. Üstelik bu sınıfın büyük bir bölümü köylülükten henüz kurtulmuştu. Partinin kurulduğu 1921 yılında bu oran daha da düşüktü. Aslında Çin Komünist Partisi, bir avuç küçük-burjuva aydını tarafından kurulmuştu. 1921'de yapılan 1. Kongrede partinin 57 üyesi vardı. 1925'te yapılan 4. Kongre'de bu sayı 950'ye yükseldi. Bu tarihten sonra partide büyük sıçramalar görüldü. 1927'de yapılan 5. Kongrede üye sayısı 57.967'ye ulaştı. Üstelik parti Şanghay, Vuçang ve Kanton gibi büyük sanayi merkezlerinde örgütlenmişti. 1927'de Chiang Kai-shek'in bu kentlerdeki devrimci hareketi kanla ezmiş olması, hem partinin işçi sınıfı içindeki kollarını koparmış oluyordu, hem de üye sayısını birkaç ay içinde 10 bine düşürüyordu. Kentlerde Kuomintang tarafından yürütülen baskı ve terör, Çin Komünist Partisini kırsal kesimlerde örgütlenmeye ve faaliyet göstermeye zorlamıştı. Dolayısıyla yeni bir strateji benimsemek gerekiyordu. Bu stratejiye göre Parti kırsal kesimden "kentlerin kuşatılması"na gidecek ve devrim kırlardan kentlere taşacaktı. Tarihsel koşulların dayattığı bu strateji, köylülüğün Çin Devriminin önderi olduğu gibi bir görüşün ağırlık kazanmasına yolaçmıştı. Kızıl Ordunun kırsal kesimin en kuytu yörelerinde üslenmiş olması, devrime köylülüğün rengini vermesine yolaçtığı kadar, parti içersinde de köylülüğün etkinliğini artırmasına neden olmuştu. Dolayısıyla Çin Devrimi, partinin önderliğinde bir köylü devrimi niteliğinde gelişiyordu ve demok-

ratik özelliği ağır basıyordu. Mao'nun "Yeni Demokrasi" adını verdiği bu devrim, bir yandan demokratik görevlerini yerine getirirken, öte yandan da sosyalist devrime geçecek nesnel koşulları yaratacaktı.[3] Gerçekten de proletaryanın zayıf, sanayisinin yok denecek kadar düşük düzeyde olduğu ve köylülüğün ağır bastığı, feodal ilişkilerin hüküm sürdüğü, yarı-sömürge konumundaki bir ülkede, sosyalist toplumun yaratılması bugünden yarına üstesinden gelinebilecek bir görev değildi. Bu nedenle Mao'nun yeni demokrasi uygulamasında ulusal burjuvazinin de devrimci ittifakta yeri vardı. Devrim sonrasında ise ulusal burjuvazi, iktidarda yerini almış bulunuyordu. Devrimden sonraki Çin Komünist Partisinin sınıfsal yapısı Çin devriminin özelliğini belirleyecek bir bileşime sahipti. 1953 Mayısında (devrimden dört yıl sonra) 6.100.000 üyeli partinin ancak yüzde 6,5'i işçiydi.[4] Köylülüğün oranı ise yüzde 70'in üstündeydi. 1957'de bile (devrimden sekiz yıl sonra) bu oran, sırasıyla yüzde 13,7 ve yüzde 66,8 olarak değişebilmiştir.[5]

Devrimin ilk yıllarında ülkede sosyalizmin maddî koşullarını hazırlamak yolunda önemli adımlar atılmıştır. 1955 yılında tamamlanan ilk beş yıllık plan sonunda sanayi üretiminin yüzde 97'si, perakende ticaretin yüzde 82,2'si sosyalist sektörün eline verilmişti. Köylü ailesinin üçte-biri kooperatiflere üye olmuştu.[6] Buna karşılık kapitalizm, taşımacılık, ağır sanayi ve bazı el zanaatları kollarında özendirilmişti.[7] Aslında özellikle küçük-ölçekli üretime ve el zanaatlarına dayanan Çin sanayii, büyük-ölçekli sanayiye geçiş için köklü önlemler almak ve dışardan teknolojik ve maddî yardım sağlamak durumundaydı. 1957 yılında başlatılan "büyük sıçrayış" sosyalizmin maddî temelleri hazırlanmadan bir üst düzeye geçiş gibi gerçekleşmesi olanaksız bir amaç taşımakla birlikte, özünde sanayileşmeye yönelik bir girişim-

[3] Mao Ze-tung, *"On New Democracy"*, Foreign Language Press, Peking 1964.
[4] B. Kubarov, "Social Chauvinism in Peking's Policies" *International Affairs*, March 1970, s. 68.
[5] Bkz: Teng Hsiao-ping'in "Report on Rectification Campaign", Foreign Language Press, Peking, 1957.
[6] E. Korbash, *The Economic "Theories" of Maoism*, Progress Publishers, Moscow 1974, s. 13
[7] Joan Robinson, "Letters From Visitor to China" *China Revolution'*-dan, s. 336.

di. Sovyetlerden ve öteki sosyalist ülkelerden sağlanan yardımlarla demir-çelik, petrokimya, kömür, elektrik üretimi vb. alanlarda önemli adımlar atıldı. Ne var ki 1960 yılında Sovyetlerin yardımı kesmeleri ve uzmanlarını geri çekmeleri, bu doğrultudaki çalışmaları yarıda kesti. Yeni koşullarda Çin sosyalizmin maddî koşullarını hazırlama yolunda tek başına hareket etmek zorunda kaldı. Ünlü "kendine güven" sloganı, kendi öz kaynaklarına dönme ve her şeyi kendi başına çözümleme zorunluluğunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Ne var ki zengin doğal kaynaklarına karşın, sanayi atılımını istenilen düzeyde gerçekleştiremiyordu. Tarımda da verim, beklenilen düzeyde olmamıştı. Çin dışardan her yıl artan oranda, başta tahıl olmak üzere, çeşitli gıda maddeleri ithal etmek zorunda kalıyordu.

Ekonomide benimsenen "kendine güven" stratejisinin politik alanda yansıması, "kültür ihtilâli" biçiminde oldu. Bütün dış dünyaya kapanan kapılar ardında yürütülen "kültür ihtilâli", o güne kadar oluşturulmuş bulunan emeğin örgütlenmesini altüst etmiş, sanayide ve tarımda başlatılan atılımlar kesintiye uğramıştı. Üniversitedeki fizik profesörünün inek sağmaya, inek sağıcısının üniversitede kürsüye oturtulduğu garip bir uygulama sonucu, ekonomi bir tüm olarak, iyiden iyiye durgunluk dönemine girmişti. Kısaca söylemek gerekirse, Pekin yönetimi bir dizi yanlış uygulamalardan sonra 1970'lerde bile, sosyalizmin teknik ve ekonomik koşullarını yeterli bir düzeyde yaratabilmiş değildi.

II. ÇİN-SOVYET ÇATIŞMASININ MADDÎ TEMELLERİ

Gerek tarihsel, gerek toplumsal, gerek öteki maddî koşullar yönünden Sovyet Devrimi ile Çin Devrimi arasında büyük farklılıklar vardır. Kuşkusuz bu farklılıklar, sosyalizmin kuruluşu döneminde olduğu kadar, daha sonraki evrelerde de, çok değişik özellikler gösterecekti. Bu olgu gözönünde tutulmadan, evrensel devrim modelleri çıkarmak gibi marksizme dogmatik bir yaklaşımın, özgün ülkede sosyalizmin uygulamasında, geri dönülmesi güç, yanlış uygulamalara yolaçacağı besbellidir. Gene doğaldır ki, farklı tarihsel dönemlerde ve farklı koşullarda sosyaliz-

min uygulanışı, ulusal sorunlarda olduğu kadar uluslararası sorunlarda da farklı yaklaşımlar getirecektir.

Başlangıçta ideolojik görüş ayrılıkları biçiminde beliren Moskova-Pekin anlaşmazlığı, daha sonra siyasal alana da taşarak, bugünkü uzlaşılmaz noktasına ulaştı. Çin'in Stalin sonrası Sovyetlerde Kruşçev'le başlayan de-stalinizasyon hareketine karşı çıkmasıyla başlayan ideolojik ayrılık, daha sonra uluslararası politik planda yansıyan uzlaşmaz çatışmalara dönüştü. Sovyetlerin "barış içinde birarada yaşama" ilkesiyle kapitalist dünya ile soğuk savaş havasını yumuşatan girişimleri, Pekin yönetimi tarafından şiddetle eleştirilmekteydi. Sovyetler Birliği'nin barış içinde birarada yaşama ilkesine karşı Mao'nun ünlü "kâğıttan kaplan" tezi öne sürülüyordu. Çin, emperyalizmin baskı ve sömürüsü altında bulunan ülkelerin, emperyalizmle barış içinde birarada yaşayamayacağını, tersine emperyalizme karşı savaş açmaları zorunluluğunu öngörmekteydi. Çin, aynı toplumsal sistemlerdeki ülkelerin barış içinde birarada yaşamaları görüşüne karşı çıkarken, nükleer bir savaşın sonuçlarının korkulduğu kadar olmayacağını, tersine dünya nüfusunun böyle bir savaş sonunda yarıya bile inecek olsa, geri kalanların sosyalizmi kuracakları ve emperyalizmin yenilgiye uğratılacağı gibi "olumlu sonuçlar" doğuracağını savunuyordu.[8] Bu gerekçelerle, nükleer bir savaşın eşiğine ulaşılan Küba bunalımı sırasında Sovyetlerin izlediği politikanın korkaklık ve pısırıklık olduğu ilân edilmişti. 1960'ların başında bunları söyleyen Pekin yönetiminin 1970 sonlarında, o zaman söylediklerinin tam tersini söyleyerek Carter yönetimi ile birlikte nötron bombasının baş savunucusu kesildiğini ve Sovyetlere karşı bu bombanın kullanılmasını isteyen bir politik anlayışa vardığını görüyoruz.

1950'lerde sürdürülen ilk tartışmalarda daha devrimci görünen bu tezler, dünya devrimci hareketinde pek çok kimseye de daha yakın geliyordu. O nedenle, 1960'ta Sovyetlerin Çin'e yapmakta olduğu yardımı kesmesi, büyük eleştirilere konu olmuştu.

[8] Bu tartışmalar için bkz: Bilim ve Sosyalizm Yayınları'ndan *Pekin-Moskova Çatışması* ve *Bütün Ülkelerin İşçileri ve Ezilen Halkları Birleşiniz* adlı belgeler.

Çin yönetiminin Sovyetlerle girdiği çatışma, giderek sosyalist ülkeleri bir tüm olarak kapsayacaktı. Ama bu kutuplaşmada Pekin, Arnavutluk dışında, sosyalist kamptan yanında kimseyi bulamadı. Komşu Kore Halk Cumhuriyeti kendini bu çatışmanın dışında tutmaya çalışırken, Vietnam savaşın ateşi içersinde geniş destek gördüğü Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında taraf olmamaya özel bir özen gösteriyordu. Ama ilişkilerin gerginleşmesinden, bu ülke en çok zarar görenlerden biriydi. Daha önceleri Çin topraklarından geçirilerek Vietnam'a ulaştırılan yardım malzemeleri, Pekin yönetiminin izin vermemesi yüzünden gecikmelere ve aksaklıklara yolaçıyordu.

Pekin yönetimini bu yalnızlığa iten nedenlerin birincisi. izlediği politikanın doğrultusunun sürekli değişme göstermesiydi. Bu değişmelerin yönünü Sovyetlerin tutumu belirliyordu. Örneğin 1956 Macaristan olayları Mao tarafından bir karşı-devrim hareketi olarak nitelenip, Sovyetlerin tutumu onaylanırken[9], 1969 yılında Çekoslovakya'da Macaristan olaylarına benzeyen *karşı-devrim* hareketi, "halkın devrimci başkaldırışı" olarak değerlendirilmiş ve Sovyetler Birliği ve öteki sosyalist ülkeler şiddetle kınanmıştır. Gene o tarihlerde Tito Yugoslavyası sosyalist bir ülke olmamakla suçlanırken, bugün aynı Tito'nun Yugoslavyası sosyalist bir "dost" ülke olarak, Hua Kua Feng tarafından ziyaret edilmekte ve Yugoslavya siyasal ilişkilerini sıkı tuttuğu ender sosyalist ülkelerden biri olma ayrıcalığını elde etmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ama konumuz yönünden gereği yoktur.

Pekin-Moskova çatışmasının biçimsel görünümü, sosyalizmin teorisinden ve uygulamasındaki önemli ideolojik görüş ayrılıklarından kaynaklanıyordu. Oysa çatışmanın nedeni daha derinlerdeydi. Çin'in amacı özel olarak Güney-Doğu Asya'da, genel olarak da dünyada yeni bir merkez oluşturmaktı. Çin Devriminin tarihsel gelişmesini biçimlendiren bu olgu kavranmadan, bugün tanık olduğumuz görüngüleri kavrayamayacağımız gibi, gelecekte de olabilecek gelişmeleri kestirebilmek oldukça güçleşecektir.

Çin gerek tarihsel, coğrafik ve kültürel yönlerden ve ge-

[9] Mao Çe-tung, *Teori ve Pratik*. Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 80-81.

rekse de ideolojik yönden, kendini bu konuma fazlasıyla lâyık görmektedir. Tarihsel yönden Çin kendi varlığını ilk insanın doğuşuyla bir tutmaktadır. Çin kaynakları 500.000 yıl önce bugünkü Pekin yöresinde "Pekin insanı" olarak bilinen ilk insanın yaşadığını kaydetmektedir. Modern Çin tarihini de 4 bin yıl öncesine dayandırmaktadırlar.[10] Çin'in değil Asya'nın, dünyanın en eski tarihine sahip oluşu, bugünkü Pekin yönetiminin büyük ulus şovenizmine tarihsel bir dayanak sağlamaktadır.

Coğrafik yönden Çin, Orta ve Güney-Doğu Asya'nın 9 milyon 200 bin kilometrekarelik geniş bir alanına yayılmıştır. Ülkenin doğu yarısı dünyanın en sulak topraklarını oluşturmaktadır. Çok değişik iklimlerin varlığı, ülkede tarım ve hayvancılığın en elverişli koşullarını yaratmaktadır. Zengin doğal kaynakları yanında 950 milyonluk bir insan gücü ile dünya nüfusunun beşte-birini oluşturmaktadır. Çin'in coğrafik konumu, Uzak Doğu'da Çin'e stratejik bir üstünlük de sağlamaktadır. Bunun yanında Çin'in dışında Güney-Doğu Asya'nın çeşitli ülkelerinde yaşayan ve bazı ülkelerde nüfusun önemli bir bölümünü (örneğin Singapur nüfusunun yüzde 90'ını, Malezya nüfusunun yüzde 40'ını) oluşturan 20 milyonu aşan Çin asıllılar üzerinde Kıta Çin'in büyük etkisi olması da, bölgede Pekin yönetiminin etkinlik sağlama çabalarına yön veren önemli nedenlerden biridir. Çin, Huachiao adı verilen bu toplulukları kendi yurttaşı saymakta, bunların haklarını koruyacağını sık sık yineleme gereği duymaktadır. Pekin'in bunları kendi yurttaşı sayması için, Çin'de doğmuş olup olmamalarına bakmaksızın, atalarından birinin Çinli olması yetmektedir. Çin'in sınıfsal niteliklerini, etnik kökenlerini gözetmeden *Huachiao*'lar üzerinde kurmak istediği denetim bölgede büyük anlaşmazlıklara yolaçmaktadır. İlerde de sözü edileceği gibi, Çin-Vietnam anlaşmazlığında, başka şeyler yanında, bu etken de önemli bir yer tutar.

Tarihin derinliklerinden kaynaklanan Çin kültürü, egemen kültür olarâk, ilişkide bulunduğu bütün öteki kültürleri şu ya da bu ölçüde etkilemişti. Bu kültür üstünlüğü,

[10] Bkz: Tung chi-ming, *A Short History of China*, Foreign Language Press, Peking 1965.

Çin tarihinde Çinli olmayanlara "barbarlar" olarak bakılmasına neden olmuştur. Bugün "kültür ihtilâli" olarak sahneye çıkartılan ve Çin devrimini altüst eden hareketler, eski kültürün canlandırılmasına yönelik bir *"ulusal diriliş"* olarak değerlendirilebilir. Gerçekten de Çin, "kültür ihtilâli" ile dünyaya pencerelerini kapatıp, giderek tam bir yalnızlığa gömülürken, bu *ulusal dirilişi* gerçekleştirmeye çalışıyordu. Yeni toplumun kültürünü bu çok eski kültür temeline dayandırmak istiyordu. Ancak bu kültür aşılanmasından ortaya çıkan melez kültür, sosyalizme büründürülmüş büyük ulus şovenizminden öteye gidemezdi.

Kültür alanında görülen şey, ideolojik alanda da görüldü. Kruşçev'in başlattığı de-stalinizasyon hareketine karşı Pekin, marksizm-leninizme stalinizm ve maoizmi de katarak, bir bütünlük içersinde sosyalizmin ideolojik savunusunu yapıyordu. Bu çizgi gelişimi içinde, stalinizmi atlayarak, marksizm-leninizm-maoizm biçimine dönüştü ve daha sonra da ideolojik olarak *maoizm* ağır basmaya başladı. "Kültür ihtilâli" ile Mao, her şeyin üstünde, tanrısal bir put olarak bulutlar arasında dolaşan, ayağı yerden kesik bir ermiş gibi sunulmaya başlandı. Mao'nun düşünceleri dağda donmakta olan insanı ısıtan, otları yeşerten, gökleri gürleten, yağmur yağdıran, onmaz hastalıkları iyileştiren bir güç olarak görülmeye başlandı. Yeryüzünde Mao'nun düşüncelerinden başka bir düşünce yoktu artık. Bunlar da o ünlü "Kızıl Kitap" adı verilen küçük bir kitapta toplanmış, herkesin anlayabileceği bir dizi basit özdeyişler haline getirilmişti. Aslında bu tutum, eski Çin imparatorlarına yakıştırılan *Göklerin Çocuğu* unvanına pek benziyordu. Tıpkı gökten insanları yönetmek için inen Çin imparatorları gibi, Mao da bütün insanlığın kurtarıcısı ve önderi olarak yeryüzüne inmiş bir mesihti. O nedenle Mao yeryüzünün tek önder düşünürü ve marksisti idi. Geri kalanların tümü tanrı buyruğuna karşı gelmiş oportünist, revizyonistlerdi.

Marksizm-leninizme taban tabana ters düşen bu kişi putlaştırmasının doğal gidişi, Stalin putlaştırmasının yazgısına varacaktı. Gerçekten de Mao'nun bağnaz izleyicileri olarak bilinen Mao'nun dul karısının başını çektiği "dörtlü çetenin" tasfiyesinden sonra, Mao'nun adı yalnızca politik

bir simge olarak, bugüne dek yönetimden ayıklanamamış olan Mao yandaşlarına karşı kullanılmaktadır.

Pekin, Sovyetlerle ilişkilerini gerginleştirirken, bir tüm olarak sosyalist ülkelerle de ilişkilerini gerginleştirmiş oluyordu. O nedenle Çin, kaçınılmaz olarak kapitalist dünyaya yönelmek zorundaydı. Aslında daha 1900'ların başlarında ticaretinin yüzde 70'ini kapitalist ülkelerle yapmaya başlamıştı. İdeolojik olarak girilen yalnızlığa siyasal yalnızlık da eklenince, yeni konuma uygun teorik yeni bir "katkı" gerekiyordu. "Marksizm-leninizme Mao'nun yeni bir katkısı" olarak sunulan teorinin adı *Üç Dünya Teorisi*dir. Bu teoriye göre, ABD süper devletinin yanında Sovyetler ikinci bir süper devlet olarak yeralmış bulunuyordu. O nedenle bu iki ülke *birinci dünyayı,* Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın gelişmekte olan ülkeleri *üçüncü dünyayı,* bu iki dünya arasında kalan gelişmiş ülkeler de *ikinci dünyayı* oluşturuyordu. Gene bu teze göre, İkinci Dünya Savaşından sonra "sosyalist kamp" sona ermiş ve dünya böylesine üçlü bir kutuplaşmaya yönelmişti.

Öte yandan bu tezler de olduğu gibi kalmamış, zaman içersinde önemli değişiklikler geçirmiştir. Başlangıçta ABD süper devletinin hegemonyası altındaki batının kapitalist ülkeleri ile, "Sovyet sosyal emperyalizmi"nin hegemonyası altındaki sosyalist ülkeler karşısında üçüncü dünya ülkelerinin bir blok oluşturmaları gerektiği savunuluyordu. Devrimin özgün koşullarında kırlardan kentlerin kuşatılması stratejisinin dünya ölçeğinde geliştirilerek, geri kalmış ülkelerin metropolleri kuşatmaları biçiminde öne sürülen bu tezle Çin, kendini bu blokun başında, üçüncü bir süper güç olarak görme hayaline kaptırmıştı. Marksizm-leninizmin temel ilkelerine ters düşen bu hayal, emek-sermaye çelişkisini, dünya politik gidişini belirleyen sosyalist sistemle kapitalist sistem arasındaki temel çelişkiyi görmezlikten gelmekteydi. Bu, Lenin'in çağımızda iki sistemin, sosyalist ve kapitalist sistemin dışında başka bir sistemin olmadığını vurgulayan temel ilkesinin de apaçık yadsınmasıydı.[11] Üstelik Mao'nun kendi görüşlerine de ters düşmekteydi.[12] Üçüncü dünya denilen

[11] V. İ. Lenin, *Marx-Engels-Marksizm*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 461.
[12] Mao Çe-tung, *Teori ve Pratik*, s. 8.

ülkeler arasında kapitalist sistem içersinde yeralmış ülkeler vardır. Sosyalist sistem içersinde yeralmış ülkeler vardır. Bir de bu iki sistem arasında şimdilik bocalayan, ama eninde sonunda bu sistemlerden birini seçecek olan ülkeler vardır. Pekin yönetimi, bunları aynı kaba koyarak bir blok oluşturmanın olanaksızlığını pratik içinde gördü ve vardığı sonuç da faşist Pinochet yönetimi ve kanlı Şah yönetimi ile kolkola girmekten öteye geçemedi.

III. PEKİN'İN KAPİTALİST DÜNYAYA YAKLAŞMA ÇABALARI

Sosyalist kampa ve emperyalist kampa karşı üçüncü dünya ülkelerinin bir blok oluşturmaları teorisinin pratikteki başarısızlığı, bu teorinin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılıyordu. Şimdi üçüncü dünyanın yanına, özellikle Avrupa'nın kapitalist ülkelerinin de alınmasıyla iki süper güce karşı yeni bir blok oluşturulması tezi geliştirilmeye başlandı. ABD ile Sovyetler Birliği arasında başlayan yumuşama politikasına karşı çıkan Pekin yönetimi, Mao'nun bir dünya savaşının "kaçınılmazlığı" tezinden hareket ederek, kapitalist dünyanın, yumuşamaya karşı, soğuk savaştan yana militarist çevrelerini harekete geçirmek istiyordu. Bu teze göre, Sovyet yayılması öncelikle Batı Avrupa için büyük bir tehlike olacaktı. Yumuşama politikası Avrupa'da güçler dengesini Sovyetler yararına değiştirecek, Avrupa "Sovyet sosyal emperyalizmi" karşısında savunmasız kalacaktı! O nedenle bu ülkeler, ABD ile Sovyetler Birliği'nin dünyayı paylaşmak amacıyla yürüttükleri yumuşama politikasına karşı çıkmalı ve askerî yönden güçlü olmalıydı. NATO ve VARŞOVA Paktının dağıtılması yerine, NATO'nun güçlendirilmesi gerekliydi. Dünya kapitalizminin ve onun askerî örgütü olan NATO'nun baş patronu olarak ABD'nin dıştalanarak böylesine bir blok oluşturulamayacağının Pekin yönetimi tarafından bilinmeyecek bir yönü olmadığına göre, bunun ABD ile bir uzlaşma çağrısı olduğu besbelliydi. ABD ise, bu çağrıya açık bir yanıt vermek için zamanın erken olduğu kanısındaydı. Ama kapalı kapılar ardında bu ilişkiler dolaylı ya da doğrudan sürdürülmekteydi. ABD'nin Uzak Doğudaki en büyük yandaşı Japonya, öteden beri Çin'le yakın

ilişkilere girmişti. 1970'lerin başlarında Çin, ihracatının yüzde 20-25'ini Japonya'ya yapıyor, petrol bunalımı döneminde Japonya'nın petrol gereksinimini karşılıyordu. Japonya'nın yanında Avrupa, Kanada ve Avusturalya ile de ilişkiler yoğunlaşmıştı. Bu gelişmeler Pekin politikasının yeni bir dönemece geldiğini gösteriyordu.

Mao'nun ölümüyle bir adım daha atıldı. "Dörtlü çete" denilen aşırı maocu grubun tasfiye edilmesi ve yerine Mao'nun 1966'da "Partinin kapitalist yolu izleyen en güçlü kişilerinden ikincisi" olduğu suçlamasıyla tasfiye ettiği Teng Hsiao-ping'in başa geçmesi, üçüncü dünya teorisinin geçerliğinin kalmadığını simgeliyordu. Teng Hsiao-ping, 25 Şubat-5 Mart 1978'de yapılan Ulusal Halk Kongresinde "dörtlü çetenin" yenilgisini, birinci "kültür ihtilâlini" tamamlayan ve Çin tarihinde "yeni bir dönemin" başlangıç aşamasını belirleyen bir dönüm noktası" olarak vurgulamıştı. Şimdi "dörtlü modernleşme" politikasının uygulanmasına geçilecekti. Buna göre tarımda, sanayide, savunmada, bilim ve teknolojide modernleşme gerçekleştirilecekti. Bu, Çu En Lay'ın Ocak 1975'te yapılan Ulusal Halk Kongresindeki öne sürdüğü "açık kapı" siyasetinin yeniden gündeme getirilmesiydi. Bir başka deyişle, "dörtlü çete" ile yeniden canlandırılan "kendine güven" politikasının yerine "başkalarına güven" politikasının yerleştirilmesiydi bu. "Başkası" da hiç kuşkusuz, sosyalist dünya değil, kapitalist dünya olacaktı.

PEKİN yönetimi bugün, yüzyılın başından beri iki dünya sistemi olarak sosyalist sistemle kapitalist sistem arasındaki uzlaşmaz çelişkiyi bir yana iterek, bu iki sistem arasından bir seçim yapma kavşağına gelmiş görünmektedir. Her ne denli kendini sosyalizmin bağnaz savunucusu olarak görüyorsa da, nesnel olarak, Pekin yönetiminin Sovyetlere karşı olma görüntüsü arkasında bir tüm olarak sosyalist sisteme karşı bir politika izlemekte olduğu gözlerden gizlenemeyecek kadar açığa çıkmıştır. Çünkü Sovyetlere karşı olmak, onlarla ideolojik, politik anlaşmazlığa düşmek, dahası sosyalizmden saptıkları savını öne sürmek başka şeydir, dünya devrimci hareketi içersinde, ve emperyalizmin karşısında son derece önemli bir konuma sahip olan bir ülke hedef-

lenerek emperyalizmle askerî ve siyasal bağlaşıklar kurmak başka şeydir. Birincisi, sosyalizmin kapitalizm karşısında bütünlüğünün korunması koşuluyla anlaşılır bir şeydir. Kuşkusuz Sovyetler Birliği'nin gerek uygulamada, gerek teoride eleştirilecek yanları vardır ve olacaktır. Ama görünen odur ki, Pekin yönetimi, Sovyetlere karşı, sosyalist dünyaya karşı, batı kapitalizmi ile birleşmeye, kapitalizmin üç odak noktası (ABD,. Avrupa ve Japonya) yanında dördüncü bir odak noktası olmaya gönüllü adaydır. Nitekim *The Economist,* Teng'in Washington ziyaretini Çin'in "batılılar kulübüne müracaatı" olarak yorumlamaktadır.[13] ABD, Avrupa, Japonya ve Çin zincirinin dünyada yeni bir güç dengesi oluşturacağı, Batı basınında sık sık yinelenmektedir. Ancak Çin'in böyle bir güç haline gelmesi, geleceğin 2.000 yılma ertelenmiştir. Bu süre içersinde Çin, Batı teknolojisini ve sermayesini ülkesine aktararak dünyanın en güçlü ülkesi olma hesabını yapmaktadır. Bir başka deyişle Çin sosyalizminin maddî temelleri olarak, kapitalist sermaye ve teknolojisi seçilmektedir. Böylece Pekin yönetimi bugüne dek olmamış olanı, olacak olan haline getirecektir. İşte anlaşılması güç olan da budur.

Özetleyecek olursak, Pekin yönetiminin Sovyetlerle bağlarını koparmasıyla üçüncü dünya içersinde (daha doğrusu başında) yeralma çabaları bugün ABD ve batı kapitalizmi yanında (daha doğrusu içersinde) yeralma çabalarina dönüşmüş bulunmaktadır. Bir başka deyişle, Pekin yönetimi, bir tüm olarak bütün dünyayı sosyalist sistemin karşısında görmek istemektedir. Bu nedenledir ki, "üç dünya teorisi" bugün eskisi kadar vurgulanamamaktadır.

Ne var ki, Batı kapitalizmi Çin'in batıya yönelme eğilimine önceleri pek kayıtsız görünmüştür. Daha 1958'lerde, Çin'in tanınması konusunda Batı dünyasında görülen kıpırdanışlar karşısında ABD dışişleri, "Birleşik Devletlerin Çin'deki komünist yönetimin sürekli olmayacağı ve bir gün bu yönetimin gideceği" görüşünde olduğunu, Pekin yönetiminin tanınmaması ile bu gidişin hızlandırılacağını belirtmekte idi.[14] O günden bu güne köprülerin altından çok sular geç-

[13] *The Economist*, February 3, 1979.
[14] *China in Revolution*'dan, s. 427.

miştir. Vietnam yenilgisinden sonra, Nixon yönetimi, Çinle olan ilişkilerin geliştirilmesiyle dünyanın çehresinin değişeceğini dünya kamuoyuna ilân etmiştir. Yeni politikanın mimarı Kissinger, "Batının amaçları ile Çin'in amaçlarının denk düştüğünü" söylerken, Çin'i "batılılar kulübüne" davet etmiş oluyordu. Kissinger, *Economist*'le yaptığı konuşmada "seksenlerin büyük siyasal hareketlere sahne olacağını, ABD, Batı Avrupa, Japonya ve Çin'in bir yanda, Sovyetlerin de karşı yanda yeni bir güçler odaklaşmasının gerçekleşeceğini" söylemektedir.[15] Bu dörtlü gücün, Sovyetleri kuşatma amacına yönelik olduğunu belirtmenin gereği bile yok.

Pekin yönetimi de Kissinger ile aynı kanıda olduğunu her fırsatta açıklamaktadır. Geçen yılın sonbaharında Bonn'a yaptığı ziyaret sırasında, Çin Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Başkanı Hao Te-ching şunları söylüyordu: "Pekin yönetimi, ulusal amaçlarına yalnızca Batı ile yakın işbirliği içersine girerse ulaşılabileceğine inandığı için, Çin'in kapılarını Batıya açmıştır. Bu istek yalnızca ekonomik alanda değil, dış politika ve güvenlik nedenleri için de geçerlidir."[16] Bu sözler, Çin'in "ulusal amaçlarının" Batı kapitalizminin amaçları ile çakıştığını apaçık sergilemektedir. Bugünkü koşullarda Çin'in "batılılar kulübüne" alınmasının kapitalizm yönünden de pek çok yararı vardır.

Birincisi, Pekin politikasında çarpıcı bir biçimde gözlemlenen bu yöneliş, gerçekten de kapitalizmin geleceğini belirleyen dünya güçler dengesinde büyük değişikliklerin olacağını haber vermektedir. Çünkü Çin, kapitalist dünya ile girdiği yakınlaşmanın temelini anti-sovyetizm tabanına oturtmuştur. Bu durum, uluslararası yumuşama ve barış çabalarını en azından bir süre için de olsa gerileterek, soğuk savaş dönemini canlandıracak bir ortam yaratacaktır. Pekin yetkilileri Birleşmiş Milletlerde ve uluslararası toplantılarda sık sık bir "dünya savaşının kaçınılmazlığından" sözederek, Sovyetlere karşı bir kutsal ittifak önerisi getirmektedir. Genel silahsızlanmanın "boş laf" olduğunu, bunu savunanların bir gün "ani bir baskınla" karşılaşacaklarını,

[15] *The Economist*, February 3, 1979, s. 20.
[16] *Frankfurter Allgemeine Zeitung* p. 28, 1978'den aktaran G. Apalin, "Peking, The West and Detente" *International Affairs*, February 1979, s. 47.

dolayısıyla Batının Sovyetlere karşı ittifaklarını güçlendirmesi gerektiği savunulmaktadır. Bu savlar, doğal olarak, Batının militarist çevrelerinde, beklenen yankıyı bulmuştur. NATO'nun Avrupa Müttefik Kumandanlığı başkomutanı General Alexander Haig, 1977'nin başlarında Çin-Sovyet sınır gerginliğinin askerî açıdan NATO'nun yararına olduğunu söylerken, Çin'i, NATO'nun "16. üyesi" olarak görüyordu. ABD yönetimi ile birlikte nötron bombasını savunan Pekin yönetimi bu göreve çoktan hazırdı. Nitekim ABD'nin Japon Büyükelçisi M. Mansfield'in Çin'i "Doğu NATO" olarak nitelemesine ilişkin olarak, UPI gazetecilerinin sordukları soruya verdiği yanıtta Teng Hsiao-ping "bu görüşe katıldığını" belirtmektedir.[17] NATO'nun Batıda işlerliğini giderek yitirmekte olduğu bir dönemde, Çin'in *Doğu NATO* görevini kendiliğinden yüklenmesi demek, kendini büyük devlet şovenizmine iyiden iyiye kaptırması demektir, bunalımdan bunalıma düşen kapitalizmin militarizme yeniden can simidi olarak sarılması demektir. Çünkü Çin, Uzak Doğuda tekellerin diriltmek için yanıp tutuştukları Japon militarizmini de yambaşında bulacaktır. Kaldı ki bu yolda önemli adımlar atılmış, Çin-Japon ilişkileri her alanda çok yoğun bir döneme girmiştir. 28 Ağustos 1978 tarihli *Jenmin Jihpao*'nun yazdığına göre Çin-Japon Dostluk Cemiyeti Başkanı Liao Cheng-chih bu konuda şöyle söylüyor: "Dünyanın doğusunda Çin ve Japonya, bu iki büyük devlet, omuz omuza yürümektedir. Bu güç küçümsenemez".[18]

Batı kapitalizminin Pekin'e elini istekle uzatmasındaki bir başka neden de, Churchill'in o ünlü deyimiyle "iki köpeği birbirine saldırtmak", bir Sovyet-Çin savaşını kışkırtmak amacından kaynaklanmaktadır. Ama 40 yıl öncesi Nazi Almanyasını bu hesapla, Sovyetler Birliği üzerine saldırtmak için ortaya salıvermişlerdi, oysa nazizm önce kendi üzerlerine atlamıştı. 40 yıl sonra Kissinger kafasıyla yapılan benzer hesapların Pekin'den de olsa dönebileceği olgusu gözardı edilmektedir. Üstelik büyük bir devrimci geleneğin mirascısı olan Çin halkı, bu türden küçük kafaların alamayacağı kadar nazi sürülerinden farklıdır. Ama Pekin yöne-

[17] G. Apalin, *agm.*, s. 54.
[18] G. Apalin, *agm.*, s. 50.

timinin militarist bir politika izlediği de yadsınamayacak bir olgudur. Başarılı nükleer denemelerle, geliştirdiği füzelerle, bugün küçümsenmeyecek bir askeri güce erişmiş olan Çin, "dörtlü modernleşme" planı içinde, ordunun modernleştirilmesi için kapitalist dünyaya büyük silah siparişleri yapmaktadır. İngiltere, Harrier uçakları satmayı, Fransa, Fransız-Alman yapısı anti-tank füzeleri, helikopterler ve öteki hava araçları, yer füzeleri satmayı kararlaştırmıştır. Öte yandan Mirage uçakları, modern elektronik aygıtlar, denizaltı dizel makineleri, topçu donatımı konusunda da Fransa ile görüşmeler sürdürülmektedir.[19] Başlangıçta ABD, bu ülkelerin sözde savunma silahlarını satmalarına karşı çıkmayacağını açıklarken, Guadaloupe toplantısından sonra, her türlü silahın satışının serbest bırakılmış olduğu anlaşılmaktadır. Japonya ile ise çok hassas elektronik cihazlar satışı konusunda anlaşma imzalanmıştır.

İkinci olarak Çin, dünyadaki bütün devrimci hareketleri Sovyet etkisinin yayılması olarak değerlendirdiği için, emperyalizmle birlikte bu hareketlerin karşısında yeralmaktadır. Bugüne kadar kapitalizm, anti-emperyalist, sömürgeciliğe karşı verilen savaşımlar karşısında tek başına pek etkili olamamıştır. Her ulusal kıpırdanış arkasında "Moskova parmağı" arama çabası, bugün eskiden olduğu gibi pek inandırıcı olamamaktadır. Çin'in "Sovyet sosyal emperyalizmi" savı ile bu tür hareketlerin karşısına çıkışı, sosyalizm adına bir çıkış görünümü altında, "Moskova parmağı" masalına inandırıcılık kazandıracaktır. Böylece emperyalizmin akıl hocaları "sovyet nüfuz alanlarının yayılmasına" karşı "Çin nüfuz alanlarının" oluşturulması yolunda yeni stratejiler geliştirmektedir. *The Economist* buna ilişkin olarak şunları söylüyor: "Çinliler Etyopya, Angola, ve Afganistan (belki de İran) gibi yerlerde Rusların başarıyla uyguladığı yayılma politikasının karşısında Batının direnişine yardımcı olacaklardır."[20] Pekin yönetiminin bugüne kadarki tutumu bu yargıyı doğrulayacak niteliktedir. Angola'da ABD ile birlikte MPLA'ya karşı çıkarken, CIA desteğinde UNITA'yı desteklemişlerdi. Angola'yı ABD ve Güney Af-

[19] *The Economist*, November 11, 1978.
[20] *The Economist*, November 18, 1978.

rika yanında Çin de tanımamıştı. Etyopya'da, Güney Yemen ve Afganistan'daki ilerici rejimlere karşı çıkmışlardı. Zaire'de NATO ile birlikte hareket etmişlerdi. Şili'deki Pinochet'yi ilk tanıyan ülke ABD ile birlikte Çin olmuştu. İran halkının kanlı Şah rejimine karşı savaşımı sürerken ülkeyi terketmek üzere olan Şahın İran'a kadar gelip sırtını sıvazlayan, onu desteklediğini dünyaya ilân eden Hua Kuafeng olmuştu.

Öte yandan Çin'in izlemekte olduğu dış politikanın belirleyici unsurunun Sovyetler Birliği düşmanlığı olması, "düşmanımın düşmanı benim dostumdur" anlayışındaki Pekin yöneticilerini geleneksel anti-komünizm çıkmazına kadar sürüklemişti. Sovyetler karşısında tarafsız kalan bir ülke bile, Pekin tarafından hoşgörü ile karşılanmamaktadır. Pekin yönetimi, Batı'da yumuşamadan yana, sosyal demokrat iktidarlar yerine, soğuk savaş yanlısı, militarist, aşırı anti-komünist iktidarları yeğlemekte ve bu tutumu da gizleme gereği görmemektedir. Örneğin Federal Almanya sağcılarının lideri, eski bir nazi olan Franz-Josef Strauss, İngiltere Muhafazakâr Parti lideri ve İşçi Partisini bile komünistlikle suçlayan Margeret Thatcher, gene eski muhafazakâr Heath, İtalyan sağcı lider Fanfani, ABD'nin soğuk savaş körükleyicilerinin lideri Senatör Jackson, Pekin'de birer devlet adamı gibi ağırlanmışlardır. Callaghan'a karşı Thatcher'in, Carter'a karşı Nixon'un, Brandt'a karşı Strauss'un, Humeyni'ye karşı Şah'ın, Allende'ye karşı Pinochet'nin desteklenmesi, Pekin'i uluslararası gericiliğin, tutuculuğun, militarizmin merkezi olma konumuna getirmiştir. Dış politikanın iç politikanın uzantısı olduğu olgusu gözönünde tutulduğunda, dış politikada anti-komünizm ve savaş kışkırtıcılığının egemen olduğu bir toplum düzeninde, sosyalizmin özümlenebileceğini söyleyebilmek için marksist-leninist ilkeleri zorlamak gerekecektir.

Üçüncü olarak da, gerek zengin hammaddeleri yönünden, gerekse dünya nüfusunun beşte-birinin barındığı büyük bir pazar olması yönünden Çin, dünya kapitalizminin iştahını üzerine çekmektedir. Ne var ki, Batı kapitalizminin bu noktaya gelmeden önce uzun bir iç hesaplaşmadan geçmesi gerekiyordu. Çünkü uluslararası yumuşama havası gerek

sosyalist dünya ile, gerekse de üçüncü dünya adı verilen ülkelerle geliştirilen ekonomik ilişkiler açısından batı kapitalizminin en azından bir bölümü için, kârlı ufuklar açmış bulunuyordu. Silah tekelleri dışında kalan öteki büyük tekeller, sosyalist dünya ile geliştirilen ekonomik ilişkiler nedeniyle kapitalizmin girmiş olduğu bunalım döngüsünün yükünü bir ölçüde de olsa hafifletebiliyorlardı. Aynı durum gelişme çabası içersinde olan ve Batının sermaye, teknoloji ve öteki mallarına büyük gereksinme duyan ülkeler için de geçerliydi. Öte yandan bir dünya savaşı ile, dünyayı bır kaç kez yokedebilecek olan nükleer silah yığılması, bu yumuşama politikasının sonucu olarak, sonuna yaklaşılmış olan stratejik silahların sınırlandırılması anlaşılmasıyla (SALT) önlenmiş olacaktı. Dahası yumuşama politikası, bugün artık akıl almaz boyutlara ulaşan ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin gelişmelerinin önünde büyük bir engel haline gelen silahlanma yarışını dizginleyebilecekti. Bu ölçüler içersinde, dünyadaki bütün ulusların (kuşkusuz Çin de dahil) birbirleriyle ekonomik, siyasal ilişkiler içersine girmesinde anlaşılmayacak bir yön yoktu. Ne var ki Pekin yöneticileri "dörtlü modernleşme" içersinde "savunmada modernleşme"-yi esas ilke haline getirerek, yumuşamaya karşı çıkarak, NATO'nun onarılmasını isteyerek, Batı dünyasının askerî ittifaklarını güçlendirmesi gerektiğini savunarak ve nihayet dünya savaşının kaçınılmazlığını öne sürerek, Batı kapitalizmine ellerini uzatmıştır. Kuşkusuz bu eli ilk sıkacak olanlar da, yumuşamanın karşısında, dünya üzerinde sürekli gerginlikten yana, yerel savaş kışkırtıcılığı yapan militarist çevrelerle, savaş sanayi tekelleri olacaktı. Onun için Çin'e karşı tutum konusunda Batı dünyasında iki görüş çatışıyordu. "Şahinler" adı verilen militarist çevreler ve onların dayandığı tekeller, Çin'le ilişkilerin sınırsız geliştirilmesini savunuyorlardı. "Güvercinler" olarak bilinen yumuşama taraftarları ise, Pekin'in izlediği politikanın sosyalist ülkeler, ve üçüncü dünya denen ülkeler ile gelişmekte olan ilişkileri zedeleyeceği, kapitalizmin desteği ile ayakta duran G. Kore, Taiwan, ve öteki uzakdoğu ülkelerinin geleceklerini tehlikeye sokacağı gerekçeleriyle, ilişkilerin geliştirilmesi konusunda daha dikkatli olunması gerektiği savındaydılar. Te-

keller arasındaki bu çelişkiler nedeniyledir ki Pekin yönetimi, yukarda da değindiğimiz gibi, ilişkilerini öncelikle birinci gruptakilerle kurmuştu.

Gerçekten de Çin, bugünün koşulları karşısında, ekonomik ilişkilerini esas olarak kapitalist dünya ile yürütmekle birlikte, örneğin bir Taiwan kadar ekonomik güçte görünmemektedir. Çin'in 1973 yılına değin ihracatının dörtte-üçü, tekstil de dahil tarımsal ürünlerdi. Geri kalan ise porselen, bazı spor araçları ve elzanaatları gibi lüks maddelerdi. 1973'ten sonra ihracatına petrolün de katılmasına karşın 1975'te dış satımda ulaşılan rakam 4 milyar dolardı. Ancak tarımsal ürünler ihraç ederken, dışardan kendisi de tarımsal ürünler alıyordu. 1977 yılında ABD'den ithal ettiği tarım ürünü tutarı 65,8 milyon dolarken 1978'de bu rakam 500 milyon dolara yükseldi.[21] 1977 rakamlarına göre Çin'in toplam ihracatı 7 milyar, ithalatı ise 6 milyar dolar dolayındadır. En büyük ticarî ilişkide bulunduğu Japonya bile, Çin'e ihraç ettiğinden daha fazlasını Taiwan'a ihraç etmektedir.[22] ABD'nin Çin ile olan ticareti 1978'de 1.2 milyar dolar dolayındadır ve ticaret hacmi yönünden 23. sırayı almaktadır. Buna karşılık ABD'nin Taiwan ile olan ticaret hacmi 7,5 milyar dolardır ve 12. sırayı almaktadır. Ayrıca burada 500 milyon dolarlık ABD yatırımı vardır. Bu boyutları içersinde Çin'in ekonomik açıdan pek fazla birşey ifade etmediği, ama Batı ile girişilen anlaşmaların siyasal anlam taşıdığı vurgulanmaktadır. Nitekim AET ile Çin arasında varılan ticaret anlaşması AET çevrelerince "Çin'in objektif çıkarlarına uygun olarak, Sovyetlerin batı sınırında, ona karşı koyabilecek güçte bir Avrupa'nın varlığını görmesi gibi siyasal bir anlam taşımaktadır"[23] şeklinde yorumlanmaktadır.

Ama bugün için siyasal yanı ağır basan Çin-Batı yakınlaşması, geleceğe dönük büyük hesaplar içermektedir. Batının kendi içersindeki çelişkileri bir yana itip, büyük bir "birlik ve beraberlik içinde" Pekin kapılarında kuyruğa girmesinin nedeni de, işte bu geleceğe dönük hesaplardır. Bir milyara yakın bir müşteri potansiyeline sahip olan bu ülke,

[21] *Business Week*, November 27, 1978, s. 31.
[22] *The Economist*, November 14, 1978.
[23] *Avrupa*, n° 39, Ocak-Şubat 1979, s. 16.

Batılı kaynakların hesaplarına göre, 1978'den başlayarak hızlı bir ticarî gelişme gösterecek ve 1985'te ithalatı 40 milyar, ihracatı ise 31 milyar dolara yükseltecektir.[24] Bu Çin'in 1978'den başlayarak dış ticaretinin sürekli açık vereceği anlamına da gelmektedir.

Japonya, AET ve ABD arasında Çin'le ilişkilerin geliştirilmesi yönünden sürdürülen büyük rekabet, Çin'de, Küveyt'in (CIA'nın tahminlerine göre Suudi Arabistan'ın) petrol rezervlerine denk, petrol kaynaklarının varlığına dayanmaktadır. Bugün çıkan petrolün kalitesi düşük olmakla birlikte, Kıta Çin'de ve kıyı denizlerinde kaliteli petrol yataklarının varlığı bu rekabeti hızlandırmaktadır.

ABD, 1981'de Çin'le olan ticaretini bugünkünün üç katı artıracağını, 1985'lerde ise, 85 milyar dolar dolayında olacak olan Çin ticaret hacminin beşte birini elinde tutacağını hesaplamaktadır. Japon tekelleri ile aralarındaki açığı kapamak için Chase Manhattan ve Bank of America'nın başını çektiği bir Amerikan bankaları topluluğu şimdiden harekete geçmiş bulunmaktadır.[25]

Teng Hsiao-ping'in yıl sonunda Japonya gezisi 20 milyarlık bir ticarî anlaşma ile sonuçlanmıştır. Şubat 1978'de Japonya ile yapılan ticaret anlaşması 1990 yılına kadar 80-100 milyar dolarlık bir toplam öngörmektedir.

Ocak 1978'de Fransa ile imzalanan bilimsel ve teknik işbirliği anlaşması, Ekim 1978'de Federal Almanya, ve İsveç, Kasım 1978'de İngiltere ile imzalanan bilimsel ve teknik işbirliği anlaşmaları onlu milyarlarla ifade edilebilecek rakamlar öngörmekte ve anlaşmalar hiç bir sınırlama da tanımamaktadır. AET ile Nisan 1978'de yapılan beş yıllık ticarî anlaşmada, taraflar birbirlerine en ayrıcalıklı ülkeler statüsü tanıyacaklarını ifade etmişler, Çin'e yapılacak ihracatta AET'nin ünlü "stratejik madde" sınırı koymayacağı kabul edilmiştir.

Pekin yetkilileri "dörtlü modernleşme" planlarını gerçekleştirmek için kapitalist dünyadan 350 milyar dolarlık bir kredi ve teknoloji aktarması öngörmektedirler. *Business Week*'in deyimi ile bu "350 milyar dolarlık uzun yürüyüş"-

[24] *Business Week*, January 15, 1979, s. 48.
[25] *Business Week*, January 8, 1979, s. 18.

ün[26] nerede ve nasıl biteceğini şimdiden kestirmek olanaksızdır. Ama kapitalist dünyanın bugüne kadar dış ülkelere yapmış olduğu toplam sermaye ihracınm 482 milyar dolar (ABD'nin payı 246,3 milyar dolar) olduğu gözönünde tutulduğunda, Çin'in petrol, demir-çelik, kömür, petro-kimya, ulaşım, enerji gibi temel sanayi kollarını denetim altına alacak olan böylesine bir toplamın, ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısını köklü değişmelere uğratacağı besbellidir. Değişmelerin yönü ise, daha Mao'nun sağlığında başlayan siyasal çekişmelerde "dörtlü çete"nin "kapitalist yolu seçmekle" ve "Çin'in canını (petrol ve kömürünü) bir tas çorbaya (batı teknolojisi karşılığı) satmak istemekle" ve Mao'nun "kendine güven" ilkesini çiğnemekle suçladıkları Teng ekibinin iktidarlarının ömrü belirleyecektir. Amerika'da kovboy şapkası giyip, kapitalizmin geleceğine kadeh kaldıran Teng, Japonya'da kapitalizme olan hayranlığını "eğer yüzünüz çirkinse güzel olduğunuzu söylemenin faydası yok"[27] sözleriyle belirtirken "kendine güven"ini iyice yitirmiş görünüyor. Öyle olunca, "kapitalist yolu seçtiği" suçlamasının pek de hafife alınmaması gerekecektir.

Gelişmelere bakıldığında, Japonya başta olmak üzere kapitalist dünya kesenin ağzını iyice açmış görünmektedir. Federal Almanya ile kömür üzerinden ödenmek üzere 4 milyar dolarlık bir kredi anlaşması imzalanmıştır. Japonya da benzer bir anlaşma ile 2 milyar dolar verecektir. Hollanda kömür karşılığı Yangtze Nehri üzerinde 2 milyar dolarlık bir kömür limanı inşaatı yürütecektir. Bir başka Hollanda firması kömür depolaması hususunda anlaşma imzalamıştır. Fransa ile 6-10 milyar dolarlık bir kredi anlaşması görüşmeleri yapılmaktadır. Kanada ile ticaret anlaşmasının, bugünkü 1 milyar dolardan 1885'te 10 milyar dolara çıkacağı öngörülmektedir:

Demir-çelik alanında Schloemann-Siemeg'in başını çektiği bir Alman grubu 14 milyar dolarlık bir anlaşma önerisi sunmuştur. Proje Osedner Bankın önderlik ettiği bir konsorsiyum tarafından finanse edilecektir. İngiliz ve Fransız tekelleri de bu konuda öneriler getirmektedir. Japon Nip-

[26] *Business Week*, November 6, 1978.
[27] *Time*, November 6, 1978.

pon Çelik Şirketi, Şangay yakınlarında 3 milyar dolarlık bir çelik işletmesi inşasına girmiştir. Büyük bir Amerikan firması, demir madeni çevheri çıkartılması konusunda anlaşma imzalamıştır. İngiliz ve Japon firmaları çeşitli makine ve donatım siparişleri almıştır.

Gemi inşaatında Avrupa ve Japon firmaları rekabet içindedir. Japon firmaları şu sırada büyük siparişler almışlardır. İngiltere, Fransa, Federal Almanya ve Japon tekelleri dizel ve elektrik lokomotifleri konusunda çekişirlerken, Japonya demiryollarının yenilenmesi konusunda anlaşmaya varmıştır.

Tekstil alanında, Japonya polyester ve pamuk eğirme fabrikaları inşaatı konusunda anlaşmaya varmıştır. Ünlü Fransız modacısı Pierre Cardin bile Çin'de defile düzenleyerek giyim kuşama ilişkin modernleşmeye (batılılaşmaya) katkıda bulunmaktadır.

Fransa ile atom santrali, Japonya ile hidro-elektrik santralleri konusunda görüşmeler yapılmaktadır.

Fiat ile tarım makineleri, Fransa ile savaş uçakları, İngiltere ile haberleşme araçları üretimi konusunda görüşmeler yapılmaktadır. Şili bile 90 bin tonluk bir bakır siparişiyle bu yağlı kuyruktan payını almıştır.[28]

Batı tekellerinin Çin duvarları önünde yığılmaları, kapitalizmin girdiği bunalımda Çin'e bir can simidi olarak umutla bakmasından ileri gelmektedir. *Business Week,* "1980'ler Çin'i, yalnızca Japonya için değil, pek çok Avrupa ülkesi ve ABD şirketleri için de büyük bir umut kapısıdır. Aslında bir tüm olarak gelişmekte olan ülkeler, önümüzdeki yıllarda, ürünler ve sermaye malları yönünden Batı ve Japonya için giderek çok daha büyük önem kazanmaktadır"[29] derken kapitalist dünyaya bu umudu göstermektedir. Aynı, zamanda da nesi var nesi yok herşeyini ipoteğe çıkarmış olan Çin'in geleceğiyle, kapitalizmin geleceğinin ne ölçüde bütünleşmiş olduğunu sergilemektedir.

Şunu da ekleyelim ki, kapitalizmin büyük bir hırsla, Çin'e yönelişinde, geniş hammadde kaynaklarını yerinde ve ucuza işlemek gibi bir yararın yanında, grevsiz, işçi hakları

[28] *Business Week,* November 20, 1978, s. 50.
[29] *Business Week,* December 25, 1978, s. 151.

sınırlı ve çok düşük ücretli bir emek gücünün bulunmasının da büyük payı vardır.

Kaldı ki sorun yalnızca Çin de değildir. Bütün bir uzakdoğu sözkonusudur. ABD'nin (1971'de) bu bölgede 17 milyar,[20] Japonya'nın (1975'te) 2,7 milyar dolar yatırımı vardır ve Japonya bölge ticaretinin yüzde 25'ini elinde tutmaktadır.[21] Vietnam yenilgisinden sonra ABD, buradaki çıkarlarını ancak Taiwan, G. Kore ve Japonya aracıyla koruyabiliyordu. Vietnam zaferi, bir tüm olarak Güneydoğu Asya'dan emperyalizmin ayaklarının kayacağını haber veriyordu. Çin'le bir yakınlaşma bunu önleyebilecekti. Gerçekten de Çin, bu yakınlaşma gerçekleştikten sonra, uzakdoğuda ABD'nin varlığına karşı çıkmaktan vazgeçmenin ötesinde, daha da güçlenerek kalmasından yana olmuştur. Bu arada Çin yakınlaşmasıyla büyük bir "ihanete" uğradıkları sanısına kapılan Taiwan ve Güney Kore de, Pekin'in Taiwan üzerinde iddia ettiği istemlerini uzak bir geleceğe ertelemiş olması, Güney Kore'nin, yanıbaşında hamisi ABD ile birlikte Çin'in de bulunması nedeniyle, rahat nefes almışlardır. Şimdi artık uzakdoğuda ABD yanında Çin de kendini, büyük bir güç olarak göstermek, etki alanını genişletmek yarışına girmiş saymaktadır. Bunun ilk örneğini Vietnam saldırısı ile vermiştir.

IV. ÇİN'İN UZAKDOĞU POLİTİKASI VE VİETNAM SALDIRISI

Çin dünya politikasında olduğu gibi, Uzakdoğu politikasında da "Sovyet yayılması" gerekçesi arkasında büyük devlet şovenizmi ile bölgelerdeki egemenliğini pekiştirmek istemektedir. O nedenle, bu yöndeki tutumu belirginleşeliden beri Çin'i bölgedeki öteki ülkelerle, özellikle sınır komşularıyla, sürekli bir çatışma içinde görüyoruz. 1955'te Çin askerî birlikleri Burma sınır birliklerine saldırdı. 1959 Ağustosunda Himalayalardaki Hind karakolları Çin birliklerinin saldırısına uğradı. Ertesi yıl Nepal sınır muhafızlarıyla ça-

[20] L. L. Klochkovsky. *Economic Neocolonialism*. Progress Publishers, Moscow 1975, s. 212-213.

[21] P. Kirdin, "Japanese Economic Expansion in Asean Countries", *International Affairs*, January 1979, s. 109.

tışmalar çıktı. 1962'de Çin birlikleri Hindistan topraklarına büyük bir saldırı düzenledi ve geniş bir alanı işgal etti. 1969'-da Sovyet sınırında çatışmalar çıktı. Bugün Vietnam'a saldırırken, Laos sınırında da yığınak yapıldığı ve Laos'un bu konuda uyarılarda bulunduğu bilinmektedir. Afganistan Çin'-in ülkesindeki gerici müslümanları rejime karşı silahlandırıp kışkırttığından yakınmaktadır. Japonya ile Doğu Çin Denizindeki Senkaku adaları konusunda anlaşmazlığı vardır ve 1978 Nisanında Çin tekneleri ile Japon tekneleri arasında çatışmalar çıkmıştır. Çin'in Taiwan Macao ve Hong Kong üzerinde düşünceleri öteden beri bilinmektedir. Pakistan'ın askerî yönetimini destekleyen Çin, Bengaldeş'in Birleşmiş Milletlere alınmasına karşı çıkmıştır.

Çin Uzakdoğuda irili ufaklı her ülke ile şu ya da bu ölçüde çatışma içindedir. Sınır çatışmalarında olduğu gibi bu anlaşmazlıklarda da Çin, imparatorluk döneminde yitirmiş olduğu bir takım hakları geri almak amacındadır. Çin'e yöneltilen, "büyük han" politikasını izlediği suçlamaları burdan kaynaklanmaktadır.

Pekin'in toprak istemlerinin yanında, bütün bir güneydoğu Asya'ya yayılmış bulunan ve sayıları 20 milyona ulaştığı sanılan Çin asıllı etnik gruplara karşı izlediği politika da bölgedeki gelişmeleri belirleyici bir etken olarak görünmektedir. Pekin yönetiminin etkisi altında tuttuğu bu Çinli etnik grupların sayısı Tayland'da 5 milyon, Endonezya'da 3 milyon, Malezya'da 4 milyon, 2.3 milyonluk Singapur'da 2 milyon, Vietnam'da 1,3 milyon, Filipin'lerde 700 bin, Burma'da 500 bin ve Kamboçya'da 450 bindir.[32] Bu ülkelerdeki Çinli etnik gruplar öteden beri bir sorun olagelmiştir. Çünkü Çin bunları kendi yurttaşı olarak kabul etmiş ve bunlar üzerindeki etkinliğini sürekli güçlendirmiştir. 1954'te Cenova konferansında ve Asya-Afrika ülkelerinin 1955 Bandung konferansında bu sorun, ilgili ülkeler tarafından gündeme getirilmiş o zamanın Çin dışişleri bakanı Çu En Lay bu konuda ilgili taraflarla anlaşma masasına oturmaya hazır olduğunu söylemiştir. Ne var ki bu konu bugüne dek bir çözüme ulaştırılmadığı gibi, Pekin yönetimi-

[32] Yuri Tavrovsky, "Moneyed Overseas Chinese", *New Times*, n° 41, October 1978, s. 18.

nin Uzakdoğuda yürüttüğü politikanın önemli bir aracı haline gelmiştir. Çin dış dünya ile ilişkilerini kestiği dönemlerde, dünya ile bağlantılarını dışardaki Çinliler yardımıyla sürdürmüştür. Çin'in dış ticaretinin önemli bir bölümü dışardaki bu Çinlilerin denetimine verilmiştir. Bunlara tanınan geniş ayrıcalıklar, Çin içersinde olduğu kadar Çin dışında da geniş hareket olanağı sağlamaktadır. İstedikleri zaman ülke içersinde yatırım yapabilmekte, içeriye istedikleri kadar sermaye sokabilmekte ve getirdikleri dövizle ev ve işyeri açabilmekte, fazladan giyecek, televizyon satınalabilmektedirler. Dışarıya çıkışta da bunlara öncelik tanınmaktadır. Bu Çinliler ithalât ve ihracat yoluyla iki yönlü çok büyük kârlar sağlarken, Çin'in gereksinme duyduğu dövizin önemli bir kaynağı olmaktadırlar. Yılda bu yolla Çin'e giren döviz miktarı 180-200 milyon dolardır.[33] Güneydoğu Asya'nın çeşitli ülkelerinde bellibaşlı iş kolları, ticaret, bankacılık bunların denetimi altındadır. Denizaşırı Çinlilerin yüzde 10'unu oluşturan burjuva kesimin bölgedeki yatırımlarının 16 milyar dolara, bir başka deyişle Amerikan tekellerinin bölgedeki yatırımına ulaştığı hesaplanmaktadır.[34] Kıta Çin ve Taiwan'dan sonra üçüncü Çin olarak adlandırılan Singapur da ekonomik ve politik yayılma için önemli bir sıçrama tahtası olarak görülmektedir.

Vietnam ile Çin anlaşmazlığının daha temel nedenleri olmakla birlikte, Vietnam'daki Çin asıllı etnik grupların durumu, bu çatışmanın uç verdiği etkenlerin başında geliyordu. Vietnam'da sürdürülen sosyalizasyon hareketi, doğal olarak Çin kökenli Vietnamlıları da kapsamına almıştı. Üstelik Çin kökenli Vietnamlıların durumları oldukça farklılık gösteriyordu. Bütün ülkede yaşayan 1,3 milyon Çin asıllı Vietnamlının yüzde 90'ı Güneye yerleşmişti. Kuzey Vietnam'ın kurtuluşundan sonra Kuzey'deki Çinli etnik gruplar malları ile birlikte Güneye kaçmışlar ve savaş boyunca, türlü spekülasyonlarla büyük servetler biriktirmiş-

[33] M. A. Andreyev, *Overseas Chinese Bourgeoisie*, Progress Publishers, Moscow 1975, s. 167.

[34] Bu konuda değişik rakamlar verilmektedir. V. Vanin 4 milyar dolar olarak hesaplarken "Peking and the Overseas Chinese", *International Affairs*, August 1978, s. 53; Puri Tavrovsky, 16 milyar olarak hesaplamaktadır, "Moneyed Overseas Chinese", *New Times*, n° 41, October 1978, s. 18.

lerdi. Saygon'un Çin mahallelerine yığılan bu Çinliler, Güney Vietnam'ın gıda pazarlaması, perakende ticareti, çeşitli karaborsa ve uyuşturucu madde kaçakçılığını ellerinde bulunduruyorlardı. Saygon Ho Chi Minh adını alınca da karaborsacılığı sürdüren bu Çinliler, ellerindeki paraları dışarı kaçırmaya devam ettiler.[35] Bunların mallarına elkonmasına Çin karşı çıkıyor, malları ile Çin'e gönderilmelerini istiyordu. Elkoymaları engellemek için Çin, gerek dışardan, gerekse de Vietnam içersindeki bu Çinliler aracılığıyla alabildiğine bir propagandaya girmiş, Vietnamlıların yerli Çinlilere karşı soykırıma girişeceği korkusunu yayarak malları ile birlikte Çin'e göçe zorlamaya başlamıştı. Vietnam kitle halinde göçetmeye başlayan Çin asıllılara karşı önlemler almaya başlayınca, Pekin yönetimi göçmenleri taşımak amacıyla Vietnam limanlarına gemiler göndermeyi istemiş, bu kabul edilmeyince "denizaşırı Çinlilerin çıkarlarını korumak ve geri dönen Çinlilere yardım etmek" gerekçesiyle 1978 yılında Vietnam'a yapmakta olduğu yardımı kesmiş, Çinli uzmanları geri çağırmış ve "Vietnam'da oturan Çinlilerin yıllarca ağır koşullarda çalışmalarla biriktirmiş oldukları mallarına ve varlıklarına haksız olarak elkonulduğu" gerekçesiyle de Çin'deki Vietnam konsolosluklarını ve Pekin'deki Vietnam elçiliğini kapamıştı.[36] Çin'in bu tutumunu Vietnam Komünist Partisi organı *Nhan Dan* 29 Mayıs 1978 tarihinde şöyle eleştirmektedir: "Sanayide ve ticarette kapitalist sektörün dönüşmesini öngören sosyalist devrimin değişmez yasasının, bütün varlıkları işçi sınıfının, Vietnam'ın tüm emekçi halkının kanı ve teriyle kazanılmış olmasına karşın, salt Çinli oldukları için burjuvazinin bir kesimine uygulanmaması doğru mudur?"[37] Gerçekten de salt Çin asıllı oldukları için burjuvazinin bir kesimine özel bir ayrıcalık kuşkusuz tanınamazdı. Ama Çin için Vietnam'daki sosyalizmin uygulanmasından çok burda yaşayan ve ilerisi için de siyasal bir baskı aracı olarak kullanacağı Çinliler önemliydi. Çin'in sınır ihlalleri olarak dünya kamuoyuna sunmak istediği olay da, varını yoğunu satıp gizlice sınıra kadar gelip ordan ka-

[35] *News Week*, July 3, 1978, s. 18.
[36] *On Viet Namis Expulsion of Chinese Residents*, Foreign Language Press, Peking 1978, s. 12-13.
[37] Aktaran G. Apalin, *agm.*, s. 52.

çak olarak Çin'e geçmek isteyenlere Vietnamlıların engel olmaları çabaları idi. Çin, binlerce göçmenin ellerini kollarını sallayarak sınırdan geçmelerini istiyordu.

Çin'i asıl rahatsız eden şey ise, dünyamn en güçlü ülkesi ABD emperyalizmine karşı büyük bir zafer kazandıktan ve sosyalizmin kuruluşuna hızla başladıktan sonra, bütün dünyanın saygınlığını ve hayranlığını kazanan güçlü bir Vietnam'ın varlığı idi. Güçlü bir Vietnam, Pekin yönetiminin izlemekte olduğu politikaya pek uygun düşmüyordu. Hitler'in "bizim için en önemli şey kazanmaktır. Bu amaç için şeytanla bile ittifak yaparız" sözlerini hatırlatan bir benzerlik içinde, bölgenin en gerici güçleriyle ittifaka giren Pekin yöneticileri, Vietnam zaferinin bölgede yarattığı anti-emperyalist, ulusal kurtuluşçu hareketlerden ancak kendi politikaları doğrultusunda oldukları ölçüde hoşnut gözüküyorlardı. Öyle ki, yıllar yılı tek yandaşı Arnavutluk'u bile günü gelince silkeleyip atabilmişti. Bir zamanlar yakından destek olduğu Vietnam'ı da ya kendi doğrultusunda bir politika izlemeye zorlayacak, ya da silkeleyip atacaktı. Özgürlüğünü çok pahalıya kazanmış olan Vietnam halkı, şu ya da bu ülkenin doğrultusuna girmeyecek kadar deneyim kazanmış, haklı bir onur ve gurura sahip, bağımsız bir devlet olma ilkesine kıskançlıkla bağlıydı. Komşuları ve bölgedeki öteki uluslarla karşılıklı saygı ve birbirlerinin içişlerine karışmamak ilkesine bağlı kalmarak dostluk ve dayanışma kurmak yolunda üzerine düşeni yapıyordu. Bu aynı zamanda yıllarboyu süren savaşın yaralarını kapamak, Vietnam halkının fazlasıyla hakettiği mutlu ve iyi bir yaşamı kurabilmek, sosyalizmi gerçekleştirebilmek için de gerekliydi. Hele de 40 milyonluk böyle bir ülkenin, yardımına ve desteğine gereksinme duyduğu 950 milyonluk bir ülkeye karşı askerî, politik bir üstünlük sağlamak için harekete geçilebileceği hiç düşünülemezdi.

Çin'le geliştirmek istediği iyi komşuluk ilişkilerini Laos ve Kamboçya ile de kurmak isteyen Vietnam, Laos'la bunu başarırken bütün çabalarına karşın, iyi ilişkiler şöyle dursun, Pekin'in desteğindeki Pol Pot yönetiminin sürekli toprak istemlerine dayanan askerî saldırıları ile karşı karşıya kalıyordu. İşte Çin'in son Vietnam saldırısının temelinde ya-

tan neden de buydu. Bu nedeni iyi kavrayabilmek için, Vietnam-Laos-Kamboçya'nın yeraldığı Çin Hindi'nin geçmişteki siyasal tarihine kısaca bakmakta yarar vardır.

Bugün bu üç bağımsız ülkenin yeraldığı bu bölge, coğrafya yönünden olduğu kadar, tarihsel yönden de ortak özellikler taşımaktadır. Bölge 1860'larda Fransız sömürgesi haline gelmiştir. Vietnam, Laos ve Kamboçya halkı Fransız sömürgeciliğine karşı ortak savaşım vermişlerdir. 1930'da bu üç ülkenin sömürgeciliğe karşı savaşımı Çin Hindi Komünist Partisinin öncülüğünde yürütülmüştür. Partinin amaçları arasında ortak bir Çin Hindi Federasyonunun kuruluşu da vardır. Ancak 1951 yılında, Partinin İkinci Kongresi, yeni koşullar ışığında her üç ülkenin ayrı parti kurmalarını kararlaştırmıştır. Vietnam'da Çin Hindi Komünist Partisinin yerini 1976 yılına kadar Emekçi Halk Partisi aldı ve 1976'da bu parti Komünist Partisi adını benimsedi. Laos'ta ise Çin Hindi Komünist Partisinin 300 üyesi 1955 yılında Marksist-Leninist Halk Partisini kurdular ve bu parti de 1972'de Laos Halkının Devrimci Partisi adını aldı. Kamboçya Komünist Partisi ise 1960 yılında 21 üye tarafından kuruldu ve ulusal demokratik devrimin gerçekleştirilmesini asıl amaç olarak benimsedi.

Görüldüğü gibi Vietnam, Kamboçya ve Laos'un sömürgeciliğe karşı savaşları, siyasal amaçları, tarihsel kökleri yönlerinden büyük bir benzerlik, hatta bir bütünlük içindedir. Dolayısıyla Vietnam savaşı yalnızca Vietnam'ın değil, bir tüm olarak Hindi Çin yarımadasının kurtuluş savaşı niteliğinde idi. Vietnam savaşı sırasmda Kamboçya ve Laos halkı Vietnam halkının savaşını yakından destekliyordu. ABD bu işbirliğini bozmak, Vietnam devrimini kendi sınırları içinde yalıtabilmek için büyük çabalar gösterdi. Kamboçya'yı ve Laos'u pek çok kez bombaladı. Buralara "komünist sızması" gerekçe gösterilerek Amerikan ve Güney Vietnam'ın kukla yönetiminin askerlerini gönderdi. Aslında ABD Vietnam'dan sıçrayan kurtuluş kıvılcımının eninde sonunda bütün bu bölgeyi tutuşturacağını pek iyi biliyordu. Kamboçya'da, Laos'ta kendi güdümünde kukla yönetimler kurmak için çok uğraştı. 1970'te Kamboçya'da kukla Lon Nol'un faşist darbesi böyle gerçekleştirildi. Kamboçya Komünist

Partisinin önderliğinde gerçekleştirilen Ulusal Birleşik Cephe, beş yıl süren ve bir milyon insanın hayatına malolan kanlı bir savaşım sonunda Lon Nol diktatörlüğünü devirdi. Kamboçya halkının gerçekleştirdiği bu zafer, ilerici dünya kamuoyunun olduğu kadar Vietnam Demokratik Cumhuriyetinin de aktif desteğini kazanmıştı. İki ülke arasındaki 1.100 kilometrelik sınır, Kamboçyalı Ulusal Birleşik Cephenin hareket alanlarını genişletiyor, zaman zaman Vietnam topraklarında üslenerek Lon Nol faşizmine karşı etkili saldırılar düzenleniyordu ve gene gerekli araç ve gereçler bu sınırdan sağlanıyordu.

Kanlı Lon Nol diktatörlüğünün Nisan 1975'te devrilmesinden sonra, onun yerini alan yeni yönetim Kamboçya kapılarını bütün dünyaya kapadı. İktidardaki Pol Pot—İeng Sary ikilisi, Çin'de sürdürülen "kültür devriminin" fazlasıyla etkisi altında kalmışlardı. Çin'de terkedilmeye başlanan "kendine güven" politikası Kamboçya'da yeniden canlandırılacaktı. Devrimden bir süre sonra Kamboçya'nın başkenti Phnom Penh'den değişik haberler yayılmaya başladı. Yüzbinlerce Kamboçyalı ülkeyi terkederek komşu ülkelerin sınırlarını zorluyordu. Ülkelerinden kaçanların anlattıkları inanılır cinsten şeyler değildi. Ne var ki daha sonraki gelişmeler söylenenleri doğrulayacaktı.

Ülkede on günde bir yayımlanan dört sayfalık resmî gazeteden başka hiç bir haber kaynağı yoktu. Her türlü haberleşme olanakları yokedilmişti. Başkentte sayısı ona ulaşabilen yabancı elçiliklerin bile telefonları kesilmiş, elçilik mensuplarının ülke içersindeki gezileri sınırlandırılmıştı. Para ortadan kaldırılmış, bankalar, işyerleri kapatılmıştı. Kentler olmasa para denilen o şeytana gerek de duyulmayacaktı. Onun için kentlerin köy haline getirilmesi gerekliydi. Kentler zorla boşaltıldı. İki milyon insanın yaşadığı Phnom Penh birkaç ayda ikiyüz bin insamn yaşadığı virane bir kente dönüştürüldü. Bütün yüksek ve orta dereceli okullar kapatıldı. İlkokulların sayısı sınırlandırıldı. Tapınaklar, dinsel yapılar yıkıldı, rahip ve rahibeler çalışma kamplarına gönderildi. Eskiyle olan bütün tarihsel, geleneksel, kültürel bağlar koparılacak, Çin'de yürütülen "kültür devrimi benzeri" bir tür "kültür devrimi" ile yeni bir insan yaratılacaktı. Ken-

ti olmayan, parası olmayan, yüksek okulu, orta dereceli okulu, ulaşımı, haberleşmesi olmayan, kendi deyimleriyle, "dünyanın bugüne dek görmediği bir devlet" yaratılacaktı. Bu büyük ülküyü gerçekleştirmek için 7 milyonluk ülkede 3-4 milyon insan yerlerinden edilmiş, kırlarda, baraj, su kanalı ve tarım komünlerinde zorla çalışmaya gönderilmişti. Çalışma kamplarında, yaşlı ve sakatlar yanında, 12-14 yaşındaki çocuklar da 12-15 saat zorla çalıştırılıyordu. Gençler erken yaşta evlendirilmeye zorlanıyor, aileler parçalanıyor, halkın gelenek ve inançlarına karşı amansız bir baskı politikası sürdürülüyordu. Başta ülkede yaşayan yarım milyon Vietnamlı olmak üzere, etnik gruplara karşı faşist yöntemlerle yıldırma politikası uygulanıyor, yığınlar halinde insanlar, rejim düşmanı ilân edilerek sorgusuz sualsiz katlediliyordu.

Sosyalizm adına yürütülen bu uygulamalar, üç yıl boyunca emperyalizm tarafından sosyalizme karşı zengin bir propaganda aracı olarak kullanılmıştı. Oysa gerçeklikte, bu uygulamalar sosyalizmin uygulamasından çok, nazi Almanyasının uygulamalarını andırıyordu.

İçerde sürdürülen bu baskı ve terör politikasına paralel olarak, Pol Pot yönetimi dışarda da, yayılımcı ve bölgedeki barışı tehdit edici bir politika izlemekteydi. Sosyalist komşusu iki ülkeye, Vietnam ve Laos'a karşı düşmanca bir politika izleme yolunu seçmişti. Pol Pot—İeng Sary kliği, özellikle Vietnam'a karşı, toprak istemiyle saldırgan bir tutuma girmişti. Pekin yönetiminin de açık desteğiyle, bu tutum silahlı çatışmalara kadar götürüldü. Vietnam'ın barış çağrıları, sorunun uluslararası planda görüşmelerle çözümlenmesi önerileri sonuç vermemişti. Pol Pot—İeng Sary kliğinin bu uzlaşmaz tutumunda, içerde yükselen hoşnutsuzluğun üstünü örtmek, dikkatleri dışarıya yönelterek, şoven duyguları dirilterek, halkı susturabilmek hesaplarının payı da büyüktü. Ne var ki, bütün bu oyunlar istenilen sonucu vermedi. Yönetici kliğin ülkeyi bir hapisaneye çevirmesi karşısında, halkın direnişi de yoğunluk kazanmıştı. Kitle halinde katliamlar, çeşitli etnik ve dinsel ayrılıkları körükleme çabaları, halkın yönetime karşı başkaldırmasını önleyemedi. Ulusal Kurtuluş İçin Kamboçya Birlik Cephesi böylece oluştu ve güçlendi, sonunda Vietnam'ın da desteği ile ikti-

dan ele geçirerek zaferini perçinlemiş oldu.

Kuşkusuz Ulusal Birlik Cephesinin yönetimi ele alması en başta, bölgede yeni güçler dengesi oluşturmak yönünde yoğun bir çaba içinde olan Beyaz Saray yönetimini hayal kırıklığına uğratmıştı. Gene aynı doğrultuda Beyaz Saray ile görüş ve amaç birliğinde görünen ve Vietnam'a karşı bir Truva atı olarak gördüğü eski yönetimin yıkılmasıyla bu konudaki çabaların boşa çıktığını anlayan Pekin yönetimi için de istenilen bir sonuç değildi.

Ulusal Birlik Cephesi programında, Kamboçya'nın tarafsız ve bloklar dışı bir dış politika izleyeceği belirtilmekteydi. Öte yandan bölgede barışı tehdit eden önceki yönetimin tersine, Vietnam'a karşı dostça bir tutum benimsemesi, Vietnam, Laos, Kamboçya üçlüsünün Güney-Doğu Asya'da önemli bir barış alanı oluşturacağını müjdelemekteydi. Yakın geçmişin en kanlı çatışmalarına sahne olan ve Güney-Doğu Asya Yarımadasının kalbi durumunda olan bu alanın barış ve sosyalizmin zaptedilmez bir kalesi haline gelmesi, Pekin yönetimi tarafından "Sovyet emperyalizminin yayılması" olarak değerlendiriliyordu. Pekin, Vietnam'ı "doğunun Küba'sı" olarak ilân etmişti. Onun için ne pahasına olursa olsun Kamboçya'daki yeni yönetim devrilmeli, Vietnam'a bir "ders" verilmeliydi. Çin'in Vietnam'a vereceği "ders"in asıl nedeni de buydu. Bu dersle Çin, özel olarak Kamboçya'da, genel olarak da Güney-Doğu Asya'da dosta düşmana varlığını kanıtlamış, bölgede son sözün Pekin yönetiminde olduğunu göstermiş olacaktı.

Ama Pekin yönetimi kendi başına sonunun neye varacağı belli olmayan bir serüvene giremezdi. Yeni dostlarının desteğini almalıydı. Teng'in Washington ziyareti bu desteği sağlamaya yetecekti. Gerçekten de Teng, ABD gezisi sırasında yaptığı basın toplantılarında Vietnam'a vereceği "dersten" sık sık sözediyor, Washington yetkililerinin desteğini arıyordu. Bu desteği yetkili ağızlardan alınca, dönüşünü kısa bir süre önce uğradığı Tokyo üzerinden yaparak Tokyo'nun da olurunu sağlayıp Vietnam seferini düzenledi.[38] Pekin'in "sınır çatışmalarını" gerekçe göstermesinin inam-

[38] *The Economist*, March 3, 1979, s. 54.

lır yanı yoktu. Uzak-Doğunun jandarmalığı görevi şimdi de Pekin yönetimine devredilmişti.

SONUÇ

Çin devriminin böylesine bir çizgiye, yani uluslararası sosyalist hareketin gidişinin tersine bir çizgiye sapması olgusu hiç kuşkusuz önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu konunun enine boyuna tartışılması geleceğin sosyalist devrimlerinin önkoşulları için de gereklidir. Ancak burada konuyu ayrıntılarıyla koymak, gerek konu yönünden, gerekse de kapsamı yönünden başlıbaşına bir iştir. Ne var ki kısa da olsa, yetersiz de olsa, bazı ana noktalara değinmek, işlenen konuyu anlaşılır kılmak için zorunludur.

Her devrim kuşkusuz belirli nesnel koşulların sonucudur. Bu koşullar genelinde üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki ilişkiler tarafından belirlenir. Toplumun üretici güçlerinin gelişmesi belli bir aşamada mevcut üretim ilişkileri tarafından engellenir. Bu engelleme üretici güçlerin gelişmesine hiç yer bırakmayacak kadar sürebilir ve bu dönemde değişme nicel bir değişmedir. Üretim ilişkileri bu gelişmeyi tümüyle durdurduğu zaman aralarındaki çelişki nitel bir dönüşmeyle, mevcut üretim ilişkilerini tümüyle ortadan kaldırır ve yerine yeni bir üretim ilişkisi, üretici güçlerin gelişmesini engellemeyen bir ilişki kurulur. Bu ilişki toplumsal devrim demektir. Dolayısıyla toplumsal devrimler ancak maddî koşulların oluştuğu ölçüde gerçekleşebilir Eğer bu koşullar yaratılmamış ise, yeni üretim ilişkilerinin yerleşmesi olanaksızlaşır.

Ancak bu demek değildir ki, devrimin yapılabilmesi için ille de üretici güçlerin belli bir düzeye ulaşması beklenecektir. Üretici güçlerin gelişmesi beklenmeden de devrim yapılabilir, yani üretim ilişkileri değiştirilebilir. Çünkü devrim, her şeyden önce bir siyasal iktidar sorunudur. Nitekim sosyalist devrimlerin üretici güçlerin göreli olarak daha az gelişmiş olduğu ülkelerde gerçekleştiğine tanık oluyoruz. Çin Devrimi bu yönüyle çarpıcı bir örnektir. Ama devrim gerçekleştikten sonra sosyalizmin kurulması ve yerleşmesi için, üretici güçlerin geliştirilmesi, sosyalizmin maddî koşullarının yaratılması gerekir. Bu da hızlı bir sanayileşme ile ola-

nakhdır. Çin'de aradan 30 yıl geçmiş olmasına karşın bu yönde başarılı adımlar atıldığı söylenemez. Bugün bile Çin proletaryası nüfusun ancak yüzde 3'ünü oluşturmaktadır. Sosyalizmin kurulması için üretim araçlarının toplumsallaştırılması, mülk sahiplerinin mülksüzleştirilmesi yetmez, onunla birlikte emeğin üretkenliğinin artırılması, emeğin yüksek düzeyde örgütlendirilmesi gerekir. Lenin sosyalizme geçen ülke ne denli geri ise, kapitalist ilişkilerden sosyalist ilişkilere geçiş o denli güç olur demektedir.[39] Çin gibi yarı-feodal, yarı-sömürge bir ülke için sosyalist ilişkilere geçişin daha da güç olacağı besbellidir.

Çin'de alınan önlemlerin sosyalizmin teknik ve ekonomik koşullarını yaratmaya yetmediği anlaşılmaktadır. Tarımda başlangıçtaki hızlı gelişme, sonraları özellikle kültür ihtilali içinde durgunluk dönemine girmiştir. Çin bu nedenle her yıl artan bir oranda dışardan tahıl ithal etmek zorunda kalmıştır. Sanayide ise Çin başlangıçta gösterdiği küçük-ölçekli sanayi gelişmesini büyük-ölçekli sanayie dönüştürememiştir. Batıdan iştahla istediği teknoloji ve sermaye istemi bunu kanıtlamaktadır. Kuşkusuz Çin'in teknolojik gücünün Batı düzeyinde olması beklenemezdi. Batının teknolojik üstünlüğü tartışma gerektirmez. Ama onun öngördüğü teknoloji ve sermaye istemi, Çin'in temel ekonomik yapısını altüst edecek niteliktedir. Bu hacimde sanayi ve teknolojinin kapitalizm kuralları içinde (başka türlü olabileceği düşünülemez) Çin'de yerleşmesinin Çin'deki üretici güçleri ve dolayısıyla üretim ilişkilerini ne ölçüde değiştirebileceğini kestirmek zor değildir. Ne var ki, Çin'in bugünkü yöneticilerinin Çin Devrimini ana yolundan saptırma çabaları, zengin deneyimi olan ve günden güne nicel ve nitel yönden gelişmekte olan Çin proletaryasının ve Çin emekçi sınıflarının kararlı duvarlarını aşabilecek midir? Buna olumlu yanıt verebilmek için tarih tekerleğinin tersine çevrilebileceğine inanmak gerekir. Sosyalizmin bilimi ise bu inancı kökünden yadsır.

Çin'in ulaştığı bugünkü konumuyla Vietnam'a vermek istediği "dersler"den, dünya devrimci hareketinin de alacağı çok yararlı dersler vardır kuşkusuz.

[39] Lenin, *Collected Works*, Vol. 27, s. 89.

ALAATTİN BİLGİ

ROSENBERGLER OLAYI VE AMERİKAN FAŞİZMİ

"SEN gerçekten büyük, saygın ve tatlı bir kadınsın. Duygularımı kâğıt üzerine aktarmaya çalışırken gözlerim yaşlarla doluyor. Sadece ben, sen yanımda olduğun için hayatın yaşanmaya değer olduğunu söyleyebilirim. Çok yıpratıcı yoğun bir yargılamaya ve en vahşice bir cezaya çarptırılmamıza büyük bir yüreklilikle dayanma gücünü gösterdiğimiz için, bizim gerçekten iyi insanlar olduğumuza kesinlikle inanıyorum. Yetişmemiz, bizim için, özgürlük, kültür ve insan saygınlığı anlamına gelen, bizim Amerikan ve Yahudi kültür mirasının doğru bir bileşimine dayanan yaşamımızın gerçek anlamı, bizi bugün neysek o yaptı. Bu, kuyruklu kulaklı tertibin tepeden tırnağa pisliği, yalanı ve iftirası, engellemek şöyle dursun, suçsuzluğumuz bütünüyle kabul edilene değin bizi kamçılamış olacaktır. Bizi demir parmaklıklar arasına hapsettiler ama kalbimizi ve aklımızı, ölüm dışında, asla zincire vurup hapsedemeyeceklerdir..."

Bu satırlar, 1950 Temmuzunda, Sovyetler Birliği'ne,

atom sırlarını vermekle suçlanan ve üç haftalık "gösterili" bir yargılamadan sonra ölüm cezasına çarptırılan ve 1953 Haziranında elektrikli sandalyede canveren karı-koca Ethel ve Julius Rosenberglerden, Julius'un, eşi Ethel'e yazdığı mektuptan alınmıştır. Hapisanede yazılan, haksızlığa karşı direnme, yüreklilik, kişisel özveri ve buram buram insan sevgisiyle dolu bu mektuplara daha sonra dönmek üzere şimdi biz, Amerika tarihinde ilk kez barış zamanında ve sivil bir mahkemede görülen ve ölüm cezasıyla sonuçlanan bir casusluk davasının perde arkasını, *Rosenbergler Olayını* hazırlayan politik ortamı incelemek istiyoruz.

Başkan, Franklin D. Roosevelt 1945 yılında ölmüş ve yasa gereği yerine yardımcısı Hanry S. Truman cumhurbaşkanı olmuştu. Roosevelt'in 1930'larda başlattığı ve, daha hakça bir gelir dağılımı ile toplumsal güvenceyi, ekonominin canlandırılmasını öngören *New Deal* ekonomi politikası, uzun zamandan beri finans kapital ve tekelci sermaye çevrelerini rahatsız etmekteydi. Truman'ın yönetimi ele almasından sonra, bu çevrelerin etkisiyle *New Deal* ekonomik reform önlemleri bir yana itildiği gibi, İkinci Dünya Savaşının nelere malolduğunu uzaktan da olsa gören, sıradan Amerikalının özlemi olan barışçı bir dünya kurulmasına dönük dış politika da temelinden değiştiriliyordu. Kore'de başlatılan savaşla, güdülmekte olan soğuk savaş politikasını, dünyanın başka yerlerine de yayılan bir sıcak savaşa dönüştürmek için yoğun çabalar harcanıyordu. İkinci Dünya Savaşı sırasmda, dev boyutlara ulaşmış bulunan savaş sanayii, elde ettiği tatlı kârları bırakmak niyetinde değildi. Ne var ki, hem Amerikan ve hem de dünya kamuoyunu, yeni bir savaşın kaçınılmazlığına inandırmak gerekiyordu. Dünyadaki o günkü politik koşullar içersinde bu, olsa olsa Sovyetlerin ve dolayısıyla komünizmin bütün dünyaya yayılma tehdidi olabilirdi. Tekelci sermaye ile onun bir kolu olan dev savaş sanayii başta olmak üzere, bütün savaş kundakçıları ve bunların doğal müttefiki olan Pentagon için, bu çok akla-uygun bir gerekçeydi. Büyük sermayenin parasal güdümü altındaki bütün kitle iletişim araçları, basınıyla, televizyonuyla, radyosuyla bu "Kızıl Tehlike" temasını işlemeli ve bu tema, somut örneklerle de desteklene-

rek, kamuoyu sıcak bir savaşa hazırlanmalıydı.

Bu işin başarılabilmesi için hiç kuşkusuz, ötedenberi aynı yönde faaliyet gösteren birtakım "milliyetçi" dernek ve kuruluşlardan yararlanılabilirdi, ama, daha etkin ve kapsamlı olabilmesi için, bu görevin hükümetin ve kongrenin kanadı altında yerine getirilmesi daha akıllıca olurdu; hem böylece, gerekli bütün giderlerin, halkın ödediği vergilerden karşılanması olanağı da sağlanabilirdi. İşte bu nedenlerle, 1938 yılında bir Senato kararı ile geçici olarak kurulan bir Komiteden, Amerikan Düşmanı Faaliyetler Komitesinden (*House Committee on Un-American Activities*) yararlanılma yoluna gidildi.

AMERİKAN DÜŞMANI FAALİYETLER KOMİTESİ

1 Ocak 1939 tarihinde görevi sona erecek ve son raporunu kongreye sunacak olan bu komite, aşağıdaki konuları araştırmakla yetkiliydi; (1) Amerika'daki, Amerikan düşmanı propaganda faaliyetlerinin boyutları, niteliği ve amaçları, (2) Amerika içersinde, yabancı ülkelerce ya da içerdeki odaklarca kışkırtılan ve Anayasaca garanti edilen hükümet biçimlerine yöneltilen yıkıcı ve Amerikan düşmanı propagandanın yayılması.

Görüldüğü gibi, bu komitenin yasama ve dolayısıyla herhangi bir kimseyi ya da örgütü yasa yoluyla cezalandırma yetkisi yoktu, ve zaten böyle bir yetki Anayasaya aykırı olurdu. Komite başkanı Martin Dies, gerekli gördüğü araştırmaları etkin bir biçimde yapabilmek için bu açmaza ideal bir çözüm bulmuştu: kişi ve örgütlerin temel yasalarla tanınmış hakları çiğnenmeksizin araştırmalar, kişi ve örgütlerin sadece "*teşhir*" edilmesiyle sınırlı olacaktı. Aslında Başkanın bulduğu bu çözüm, daha büyük yasal bir çelişkiyi içeriyordu: kişi ve örgütler kamuoyu önünde "teşhir" ediliyorlar ama güya yasalarla kendisine tanınan hak ve özgürlükler çiğnenmemiş oluyordu!

Ocak ayı yaklaşırken Başkan Dies, Senatoya, ülkedeki Amerikan düşmanı yıkıcı faaliyetlerin ve propagandanın boyutlarının umduğundan büyük olduğunu keşfettiğini anlattı ve Komitenin görev süresinin uzatılmasını istedi.

Oysa Martin Dies, bu adı sanı o güne değin bilinmeyen Senatör, işin tatlı yanını keşfetmişti: şimdi artık adı sık sık gazete başlıklarına geçiyor, boy boy fotoğrafları yayınlanıyordu. Ortada bir "propaganda" vardı ama bu, Amerikan düşmanı, yıkıcı propagandadan çok, Dies'ın kendi kişisel propagandası ve reklamıydı. Her ne halse, Senato, Dies'ın uzatma önerisini kabul etti. Ve gerçekten de, eğer bir yıkıcı kızıl faaliyetler uzmanı, gırtlaktan gelen boğuk bir sesle ve esrarlı tavırlarla ulusun güvenliğini ve geleceğini, onur ve namusunu ayaklar altına almak üzere olan gizli tertiplerden sözeder, anti-komünizm sakızım beceriklice çiğneyebilirse, gazete başlıklarına geçmek şöyle dursun, hiç kimsenin durduramayacağı sarmal bir hareketi de başlatmış olur. Artık o, vatan hainlerinin azraili, ulusun koruyucusu, vatanseverliğin simgesi, kutsal bir görevi üstlenmiş tanrısal bir yaratıktır.

Komite, 1940'ta, gerçek amacının yasama olmaktan çok, "projektörlerini yıkıcı faaliyetler üzerine merhametsizce çevirerek, bunların faaliyetleri üzerine Amerikan halkına bilgi vermek olduğunu" ilân ediyor ve "bu Komite teşhir gücüne ve yetkisine sahip biricik hükümet organıdır,"* diyordu. 1943 yılında Komite, Amerikan Barış ve Demokrasi Derneğinin üyeleri olduğunu iddia ettiği 563 devlet memurunun adlarını, görevlerini ve aldıkları maaşları gösteren bir liste yayınladı. Bu, o yıllarda komitenin yayınladığı listelerden sadece bir tanesiydi ve bu "teşhir görevini" yerine getirirken Komite, anayasanın kişi ve örgütlere tanıdığı hak ve özgürlükleri güya çiğnememiş oluyordu! Komitenin her yıl yenilenen geçici statüsü, 1943 yılında iki yıl için yenilendi ve Amerikan düşmanlığının kökünün kazınması işi, artık sıradan her Amerikalının günlük yaşamında özel bir yer tutan doğal bir eylem halini aldı.

Komitenin geliştirdiği ölçütlere göre, eğer bir kimse ya da örgüt, aşağıdaki düşünce ya da inançları taşıyorsa Amerikan düşmanı ve yıkıcı sayılmalıdır:

1) toplumsal adalet ve ırk eşitliği;
2) özel mülkiyetin ve miras hakkının kaldırılması (bu-

* Frank F. Donner, *The LIN-AMERICANS*, Ballantine Books ine., Newyork 1961.

nun için öngörülen yol ve araçlar ne olursa olsun);

3) özel mülkiyetin yerini toplumsal mülkiyetin alması;

4) planlı bir ekonomiye dayanan, politik, ekonomik ya da toplumsal bir düzen;

5) materyalist felsefe.

SORUŞTURMALAR, "DOST" VE "DOST OLMAYAN" TANIKLAR

Bir tanığın dost olduğunu belirleyen şey, şu konulardaki tutumu oluyordu: 1) Şimdi ya da daha önce Komünist Partisine üye olup olmadığı sorusunu yanıtlaması ve, 2) Başkalarının isimlerini vererek muhbirlik etmesi. Tanık eğer, şimdi ya da daha önce Komünist Partisine üye olduğunu kabul eder ama işbirliğine yanaşmazsa, teşhir edilmenin yanısıra, bir Senato araştırma komitesine saygısızlıktan tekrar "dost olmayan" bir tanık olarak komite önüne çağrılması olasılığı vardı. Dost ya da dost olmama, bir tanık için sadece soruşturma sırasında takınılan tavır değil, bir "sadakat" sorunuydu. Dost bir tanık —Hoolywood'da 1947'de yapılan soruşturmada Elia Kazan ve Dmytryk'in yaptıkları gibi— Partiye ya da herhangi sol bir örgüte üye olduğunu (bu üyelik 15-20 yıl önce de olabilir, şimdi üyelikten ayrılmış da olabilir) kabul edecek ve eski arkadaşlarının isimlerini Komiteye bildirecektir. Gösterdiği bu işbirliği sonucu, vatanseverliği, yurda bağlılığı belgelenmiş olacaktı. Oysa, işbirliğine, muhbirliğe yanaşmayan, dost olmayan bir tanık "yıkıcı, bölücü" damgasıyla damgalanarak teşhir edilecek... ta ki günün birinde "dost" bir tanık olduğunu tamlayana kadar.

İki tür dost tanık vardı: Komünist kuruluşlara FBI tarafından yerleştirilmiş ücretli gizli ajanlar ve, döneklik etmiş ya da karşı tarafa geçmiş eski komünistler. Komitenin önde gelen hedefi, kuşkulu gizli komünistler ya da eski komünistlerdi. Komite üyesi sayın senatörlerin pek sevdikleri bir deyişle, "bunların saklandıkları deliklerden dışarı çıkartılmaları" için muhbirlere gerek vardı. Komite oturumları, bir gazetecinin deyimiyle, "ihanet ve intikam karışımı bir yakıtla çalışan bir motora" benziyordu.

Oturumlardan önce dost tanıklarla toplantılar yapıla-

rak listelerdeki isimler gözden geçiriliyor, bir yandan dost olmayan tanık olarak soruşturmaya çağrılarak isimler saptanırken, bir yandan da işbirlikçi muhbir, listeden muhtemel dost tanıkların isimlerini seçmeye çalışıyordu. Bunlar çoğunlukla, hayal kırıklığına ya da kuşkuya düşerek, siyasal eylemden çekilmiş kimseler arasından çıkıyordu. Bunlar görüşmeye çağrılıyor, eğer beklenildiği gibi konuşurlarsa dost tanıklar arasına yenileri katılmış oluyordu. Hazırlanan listeden soruşturmaya çağrılmak üzere birkaç isim seçiliyor, geriye kalan isimler soruşturma sırasında, ileride kendilerine çağrı çıkartılmak kaydıyla açıklanıyor ve bunların bazan aylarca korku ve endişe içersinde bekletilmeleri sağlanmış oluyordu.

Çağrı alan bir tanık, bir süre kararsızlık içersinde kalabilir ama sorgu günü yaklaştıkça paniğe kapılarak "hizaya gelmesi" sağlanmış olurdu. Çağrı alan tanık işini kaybetmese bile, hep bu tehdit altında yaşardı. Dost "koyunlar" ile dost olmayan "keçiler", soruşturma bitmeden bütünüyle ayırdedilemezdi. Kararsızlarla daha önce işbirliğine yanaşmayan bazı "keçiler" soruşturma sürdükçe dirençlerini yitirerek "koyun" haline gelebilirlerdi. Komite hemen daima hangi tanığın dost olacağını önceden bildiği gibi, tanıklara çıkartılan çağrının bir köşesinde, eğer işbirliği yapmak istiyorlarsa görüşebilecekleri komite yetkilisinin telefon numarası da bulunurdu. Ayrıca, tanığı temsil edecek avukatın kimliğinden de onun dost olup olmadığı çıkarılabilirdi, ama bu konuda en kesin kanıt tanığın sorguya avukatsız gelmesiydi; bu onun dost ve işbirlikçi olacağının açık bir belirtisi sayılırdı.

Komite, çoğu kez sırf teşhir amacıyla, bile bile işbirliğine yanaşmayacak tanıklar için çağırı çıkartırdı. 1955-56 döneminde Komite toplam 529 tanık çağırmış, bunlardan 464'ü soruşturma sırasında hiç bir bilgi vermemişti; geriye kalanlar ise ya hükümet memurları (15), ya FBI ajanları (22), ya da Komünist Partisinden ayrılmış kimselerdi (28). 1957-58 döneminde toplam 402 tanıktan 331'i dost olmayan "ağzı sıkı" tanıktı, geriye kalanlardan 11 tanesi, eski gizli ajan ve 18 tanesi Partiden atılmış kimselerdi.

Her soruşturmada, muhbirlere göre "sessiz" tanıkların

sayısı daima daha fazla oluyordu. 1956 Eylülünde komite, New Haven'de üç günlük bir soruşturma yaptı ve yaklaşık 200 sayfalık tutanak tutuldu. Toplam 16 tanık dinlenmişti; ancak bunlardan dört tanesi dost çıkmıştı ve bunların dökümü şöyleydi: Worden C. Mosher ve Harold Mosher, baba-oğul ikilisi, FBI "yerleştirmesi" profesyonel tanıklardı, geriye kalanlar, Harold Kent ile Rowena Paumi, önce Komünist Partisinden ayrılmış ama sonra FBI'mn isteğiyle tekrar partiye katılmış kimselerdi. Dört dost tanığın 25 sayfalık ifadelerinin büyük kısmı eski arkadaşlarının isimleriydi. Geriye kalan 175 sayfa ise, tanıklık etmeyi, isim vermeyi reddeden ifadeler ile, Komitenin bu tanıkları kamuoyu önünde teşhir etmek ve güç duruma düşürmek için giriştiği çabaları kapsıyordu.

Püritenler döneminde teşhir direğine bağlanmış bir günahkâr gibi, kurbanlarını soruşturma sırasında teşhir etme histerisi içersinde Komite, yeni isimler bulmak için ev kadınlarını, gezici vaizleri, kasapları, bakkalları, kunduracıları soruşturmaya çağırıyordu. Sürekliliği sağlama zorunluluğu altında da bazan sıkıntıya düştüğünde, daha önce teşhir ettiği dost olmayan tanıkları yeniden çağırıyordu. Leon Beverly ve Francis W. McBain adında iki sendikacı önce 1952'de, sonra da 1957'de tekrar sorguya çekilmiş, aktör Elliot Sullivan 1955 yazında iki hafta içersinde iki kez çağrılarak aynı teşhir soruları sorulmuştu. Bundan beklenen amaç, hem etrafa dehşet salarak gözdağı vermek, hem de işlerinden kovulan bu kimseler eğer yeni bir iş bulmuşlarsa, buradan da atılmalarını sağlamaktı.

Kızıl tehlike alevini canlı tutabilme telaşı içersinde olan Komite için geçmiş zaman diye bir kavram yoktu. Suçlanan tanığın bugün ya da 20 yıl önce şu ya da bu "yıkıcı" örgütün üyesi olmasının ya da bu örgüte sempati duymasının hiç bir önemi yoktu. O örgüt çoktan dağılmış, kapanmış ya da üyesi 19 yıl önce örgütten ayrılmış olabilirdi, ama bu hiç bir şeyi değiştirmezdi, zira Komite için "yıkıcılık", kronik, tedavisi olanaksız ve zamanla artan bir hastalık gibiydi. 1953'te Komite çok sayıda saygıdeğer din adamını 30 yıl önceki bazı eylemleri için sorguya çekti, teşhir etti. Piskopos Oxnam aynı yıl sorguya çekildi ve, nasıl da yıkıcı ol-

duğunu kanıtlamak için teoloji öğrencisi iken kurduğu ilişkiler didik didik edildi. 1954'te Dayton'da yapılan bir soruşturmada bir tanık, Güneydeki bir üniversitedeki öğretim görevinden bu kente getirildi ve 1941 yılında toplanan bir Gençlik Kongresine otomobiliyle giderek katılıp katılmadığı soruldu.

Nükleer fizikçi Bernard Deutsch, Komiteye muhbirlik etmediği için, yasalara karşı geldiği nedeniyle hapis cezasıyla cezalandırıldığı zaman komite karşısında şöyle söylüyordu: "Kendi eylemlerimle ilgili olarak herşeyi anlatmaya hazırım, ama bir başkasını ele vererek vicdanımın sesine kulaklarımı nasıl tıkayabilirim?" Deutsch, yaptığı açıklamada, Cornell Üniversitesinde öğrenci iken Partiye katıldığını söylemişti. Bağlı olduğu solcu klübün koordinatörü FBI muhbiri Emanuel Ross Fichardson, başkanlık ettiği toplantılara öğrencileri kendi arabasıyla götürüp getiriyordu ve şimdi de bunların isimlerini Komiteye veriyordu.

BİR BİLİM ADAMININ İNTİHARI

1957 Haziranında Komite, üç-buçuk yılda üçüncü kez San Francisco'yu ziyaret etti. 1953 Aralığındaki ilk gelişinde beş günlük soruşturmada, yarısı FBI "yerleştirmesi" olan on kişilik dost tanık grubu 326 kişilik bir isim listesi vermişlerdi. 1956 yılındaki iki günlük soruşturma ise dış kaynaklı yıkıcı propaganda ile komitenin bütün ülkede başlattığı, Amerikan vatandaşlığına geçen yabancıların ülke içinde yürüttükleri yıkıcı faaliyetleri kapsıyordu.

16 Haziran günü geceyarısından biraz sonra, Stanford Üniversitesi araştırma bilimcilerinden William K. Sherwood'un kendisini öldürdüğü öğrenildi. Sherwood, birkaç gün önce Komiteye tanıklık etmek için çağrılmıştı. Laboratuarına gitmeden önce bıraktığı mektupta şöyle diyordu: "İki gün sonra kamuoyu önünde teşhir edilerek zaten hayatım mahvedilecek. Gelecek birkaç yılı laboratuvarlarda geçirmeyi çok isterdim, ama bunu hapiste geçirmekten nefret ederim." Bir araştırmacı arkadaşına yazdığı veda mektubunda şunları ekliyordu: "Televizyonda teşhir edilmekten büyük bir nefret duyuyorum." Komiteye verilmek üzere hazırlanan bir ifadede, bu soruşturmanın sırf, kendi-

sinin işten atılmasını ve araştırmalarına devam etme olanağının elinden alınmasını amaçladığı belirtiliyordu: Komitenin kendisine duyduğu ilginin henüz bilimsel çalışmalarına başlamadığı 10-15 yıl önceki eylemlerinden beri geldiği anlatılarak, "Komitenin ardında bıraktığı izin, mahvedilen hayaller ve insanlığa yararlı bilimsel araştırmaların enkazı ile dolu olduğu," vurgulanıyordu.

Sherwood, Kanada'nın Vancouver kentinde toplanacak bir konferans için hazırladığı bilimsel bildiriyi okuyabilmesi için, soruşturmanın üç gün ertelenmesini istemişti. Ölümünden sonra okunan bu bildiri, bilim çevrelerince çok beğenildi ve övüldü. Grubu içersinde en yüksek derece ile yazılı sınavları vermiş, şimdi de hayatî kimya dalında doktorasını hazırlıyordu. Çevresinde kendisinden parlak bir araştırmacı diye sözediliyordu; kanser ile bir tür kalp hastalığı ve şizofreni arasında bağ kurulmasını sağlayabilecek bir proje üzerinde çalışıyordu.

Yerel basın, Sherwood'un Komitede tanıklık etmek için niçin çağırıldığını ısrarla sorması üzerine bir yetkili, 1955 yılında yaptıkları bir soruşturmada, aynı isimde bir kimsenin, 1938'de, kurulan "Marksist bir tartışma grubu" ile "ilişki sağladığının" iddia edildiğini açıkladı. O sırada Sherwood 22 yaşındaydı. Bir Komite sözcüsü, soruşturmacıların daha sonra, "açıklanmaları olanaksız başka bilgiler de topladığını," sözlerine ekliyordu. Sherwood'un avukatı bu "başka bilgiler"in, Komite önüne çıkmaya çağrılmadan birkaç ay önce Sherwood'un üç kez, FBI'nın işbirliği önerisini geri çevirmesinden başka bir şey olmadığını açıkladı.

Sherwood'un soruşturmaya, sol derneklere üye olan eski arkadaşlarının isimlerini verdiği için, intikam alınması ve FBI dosyalarındaki bayatlamış malzemeyi radyo ve gazetelerle yayarak teşhir edilmesi amacıyla çağrıldığını gösteren başka belirtiler de vardı. Onbeş yıl kadar önce, Sherwood'u FBI, 1934 yılında Paris'te, İspanyol Cumhuriyetçilerine tıbbî malzeme gönderilmesi işinde görev aldığı için sorguya çekmişti.

Komitenin, sırf intikam almak için bir tanığı cezalandırma amacı böylesine dramatik bir biçimde ilk kez gözler önüne seriliyordu. San Franciskolular dehşet içinde kalmışlardı.

Demek ki bir kimse, geçmişteki, yasalara aykırı olmayan, şu ya da bu tür bir eylem için her an koğuşturmaya uğrayabilirdi! Komite, FBI'ın bilmediği hangi şeyi bu duyarlı bilim adamından öğrenecekti? Hangi yasal gerekçeyle bir bilim adamı laboratuvarından çağrılıyor, işini kaybetme tehdidi altında tutulabiliyor ve hatta, bilimsel bir bildiriyi uluslararası bir toplantıda okuyabilmesi için soruşturmanın ertelenmesi isteği geri çevrilebiliyordu?

Komitenin olayın başında şaşkınlıkla öne sürdüğü, 20 yıl önceki bir marksist tartışma grubuyla ilişki nedeniyle yetinmesi, artık olanaksızlaşmıştı; bu gerekçenin ardında yatan teşhir amacı besbelli ortadaydı. Uçakla aceleyle San Francisco'ya gelen o zamanki komite başkanı Senatör Walter umursamaz bir tavırla gazetecilere şöyle diyordu: "Onu sorguya çekemememiz gerçekten Komite için büyük kayıp oldu. Çünkü onun, vergiden bağışık vakıfların çalışmaları ve burs verdikleri kimselerin seçilmeleri konusunda pek çok şey bildiğine kesinlikle inanıyoruz." Senatör bu intihardan Komitenin sorumlu olduğunu kabul etmiyor, "bunu, teşhir edilmek korkusundan değil, hapse atılmak kaygısından yaptığına inandığını" söylüyordu.

Senatör Walter'ın vakıflarla ilgili bu yeni iddiasının gerçekle en ufak bir ilgisi yoktu. Bu vakıflar sorunu çok daha önce, Sherwood'un hiç adının geçmediği başka bir komite araştırmasına konu olmuştu. Üstelik, San Francisco'daki bu soruşturmada hiçbir tanığa vakıflarla ilgili bir soru sorulmadığı gibi, Walter, on yıldır Stanford'da oturan Sherwood'un ne gibi "değerli bilgilere" sahip olduğu konusunda da hiçbir ayrıntı vermiyordu. Başlangıçtaki küçük bir yalan, kuyruklu bir yalan doğurmuştu.

Soruşturmanın ilk günü öğleden sonraki oturum açılınca salonda bulunan, Sherwood'un dört çocukla dul kalan eşi, başkandan, bir bildiride bulunmasına izin vermesini istedi. Başkan Bayan Sherwood'un bu isteğini kaba bir tavırla reddetti ve kadın hıçkırarak salondan çıktı. San Francisco'da çıkan gazetenin hemen hepsinde yayımlanan bu bildiride Bayan Sherwood şöyle diyordu:

AMERİKAN DÜŞMANI FAALİYETLER KOMİTESİ ÜYELERİNE,

Kocamın öldürülmesine ve dört çocuğumun babasız kalmasına sizler yardımcı oldunuz.
Bu sizin kişisel trajedinizdir.
Amerikalı çocuklara ve dünya çocuklarına karşı işlediğiniz cinayet suçu yanında bu hiç kalır.
Çünkü siz, kocamı ölüme doğru sürüklerken, geleceği parlak bir insanı, hastalıklara karşı savaş açmış özverili bir bilimadamları ordusunun yetenekli bir savaşçısını mahvettiniz.
Kocam, kanser ile şizofreninin anlaşılmasında önemli bir ipucu bulduğunu düşünüyordu. Belki yanılıyordu. Bu sorunun yanıtını yalnızca zaman ve araştırmalarını sürdürme olanağı verebilirdi. Komiteniz bu fırsat ve olanağı ona vermedi, ve onun kaybı yalnız benim kaybım değildir.
Hayatı boyunca kocamın tek bir amacı olmuştur: insanlığın acısını dindirmek. İşte bu amaçla o, İspanyol İç Savaşında Cumhuriyetçileri desteklemiş ve gençliğinde onu radikal davalarla özdeşleştirmiştir. Gene bu amaç için o, olgunluk çağına ulaşıp da, düşünceleri belli bir derinliğe erişince, politikayı bırakmış ve kendisini bütünüyle bilime adamıştır.
Yirmi yaşındaki bir delikanlının, yeni ve parlak bir dünyanın kurulmasını istemesi bir suç mudur?
Gelecekteki çalışma ve uğraşları, Amerikan Düşmanı Faaliyetler Komitesince yıkılıp yokedilmesin diye, ülkemizin çocukları ideallerini yoksa beşiklerindeyken mi bırakmak zorundadırlar?
Şimdi artık öldü diye, onu bu ülkeye ihanet etmiş gibi göstermek sizlere pek mi yakışıyor?
Ölümü size yetmedi mi?
Artık size yanıt veremeyecek durumda olduğu için, onurunu ayaklar altında çiğnemek zorunda mısınız?
Komite üyeleri, yaptıklarınız da, yapacaklarınız da pis ve kötü bir şey. Bu yolda ayak diremeyin. Gidin buradan, evinize gidin, başınızı öne eğin ve bağışlaması için tanrıya dua edin.

Soruşturmanın üçüncü günü 20 Haziranda Bayan Sherwood, California Yüksek Mahkemesinde Senatör Walter ile arkadaşları aleyhine bir dava açtı ve bunları "ölüme neden olmakla" suçlayarak, Komitenin, "kötü niyetli, zalim ve cezalandırıcı" bir tutum içersinde olması nedeniyle 500.000 do-

lar tazminat istedi. Daha dilekçesinde komitenin, "Temsilciler Meclisinin bir kararını kasıtlı olarak çiğneyerek, oturumların televizyonda yayınlanacağını önceden ve özellikle ilân etmesinin intihar olayını hazırlayıcı bir rol oynadığı" belirtiliyordu. Bayan Sherwood ayrıca Komitenin, daha önce de en az 11 kişinin, soruşturması devam ederken intihar ettiklerini ya da kalp durmasından öldüklerini bildiğini, suçlamalarına ekliyor ve bu nedenle de şimdiki sorumluluğundan kaçınamayacağını öne sürüyordu.

Dava dilekçesinde, Komite üyelerinin, "ölen bilim adamının on yılı aşkın bir zamandır herhangi politik bir eylemi olmadığım, soruşturulacağı öne sürülen konularda hiçbir bilgisi bulunmadığını pekâlâ bildikleri" öne sürülerek, bu soruşturma çağrısının sırf, "onun geçmişteki inançlarını ve ilişkilerini güya gözler önüne sererek, yalnızca teşhir etmek amacıyla teşhir etmek, kamunun gözünde küçük düşürmek, kötülemek ve lekelemek ve böylece kendisini ve ailesini halkın nefret ve şiddetine maruz bırakmak işini kaybetmesine neden olmak ve bilimsel kariyerine devam etmek olanağından yoksun bırakmak," amacıyla yapıldığı iddia ediliyordu.

Yüksek Mahkemeye yapılan bu başvuru, ileri gelen bütün San Francisco gazetelerinde yer aldığı gibi, kamuoyunda da anlayış ve sevgiyle karşılandı. Ne var ki, bundan etkilenmeyenler de vardı: Komite, faaliyetlerinin Kongrenin verdiği yetkiye dayandığım öne sürerek, halkın oylarıyla seçilen bu "demokrasi kalesinin" gölgesine sığındı; Senatör Walter ise, tam kendisine yakışacak biçimde, Bayan Sherwood'un avukatlarını kızıllıkla suçladı.

Bu davadan olumlu bir sonuç çıkmayacağım anlamış olacak ki bir süre sonra Bayan Sherwood davasmdan vazgeçti: "Bu kovuşturma sadece, zaten acı ve kederle yıkılmış bir aileye daha fazla ızdırap, üzüntü vermekten, her derdinin tazelenmesinden başka bir işe yaramayacak..."

NEFRET GRUPLARI

Şimdi de, Amerikan Düşmanı Faaliyetler Komitesinin yıllar yılı ülke boyunca ektiği kin ve nefret tohumlarının en önemli ürünlerinden birisi olan "Nefret Grupları" (*Hate*

Groups) üzerinde kısaca durmamız gerekiyor. Bu gruplar, Komitenin bir ürünü olduğu gibi, onun başlıca desteklerinden birisi halini de almışlardır. Hem okurlar, Amerika'daki bu nefret gruplarının yapısını ve eylemlerini okurken, bugün Türkiye'deki bazı tür gruplarla olan şaşırtıcı benzerliği ibretle izleyeceklerdir.

1960 güzünde, Amerikan Özgürlüğünü Korumak İçin Yurttaş Komitesinin Los Angeles'deki binasının önünde bir bomba patladı. Bu komite, Amerikan Düşmanı Faaliyetler Komitesinin kişi ve örgüt özgürlüğünü yokeden eylemlerine karşı çıkmak için kurulmuştu. Bomba giriş kapısını parçaladı ve yangın çıkarttı. Bu bombalama, binanın giriş kapısının üzerine kısa bir süre önce büyük bir gamalı haç çizilmesini izlemişti. Aynı günlerde, bu kuruluşun sekreterliğini yapan ve barış çabalarının önde gelen temsilcilerinden Frank Wilkinson'ın evi ateşe verilmek istendi. Wilkinson'ın eşine sürekli telefon ediliyor ve kocasının öldürüleceği söyleniyordu. Sigorta şirketi Wilkinson'ın hayat sigortasını iptal etmişti. Los Angeles televizyonunda yapılan bir programda, onunla birlikte soruşturma Komitesinin uygulamalarını eleştiren öğrenciler, stüdyodan çıkarken bir grup kabadayının saldırısına uğramıştı. 1961'in ilkyazında New York'da gene komiteye karşı kurulan bir grubun bürolarının kapıları kırılmış içerdeki eşyaları parçalanmıştı.

2 Ocak 1961 günü, Amerika Nazi Partisi üyelerinden oluşan bir topluluk, Beyaz Saray önünde soruşturma Komitesi lehinde gösteri yapmış ve aynı gün Washington'da bir kilisede, Komitenin kaldırılması girişmelerini desteklemek amacıyla yapılan bir toplantıyı, faşist bir grup naralar atarak basmıştı. Bu gözüdönmüş ayaktakımının büyük olaylar çıkartmaya, kandökmeye kararlı olduğu besbelliydi. Polis zamanında yetişerek gerekli önlemleri aldı ve toplantıya katılanlar polis araçlarıyla oradan uzaklaştırılarak kan dökülmesi güçlükle önlendi. Bu faşist özentilerinin taşıdıkları pankartlar, Başkan Walter'ın bürosunda saklanıyor ve oradan alınarak kullanılıyordu.

İki gün sonra, gözünü kan bürümüş bir Komite savunucusu, California Üniversitesi Profesörlerinden, şair ve yazar Thomas F. Parkinson'un odasına daldı. Saldırganın bir

elinde incil, öteki elinde namlusu pırıl pırıl bir çifte vardı. Silahı kaldırdı ve ateşledi. Açılan ateşle, o sırada odada bulunan bir öğrencinin sırtı parçalandı ve öğrenci oracıkta can verdi. Profesör Parkinson'un çene kemiği parçalanmıştı, hemen ameliyata alındı.

Ertesi gün yakalanan katil John Harrison Farmen'in çantasında bir notta şunlar yazılıydı: "Bütün komünistlere ölüm. Bütün komünist yanlılarına ölüm. Komünizmin dostu olan herkese ölüm. Bütün komünist iblislerine ve yandaşlarına tanrı adına ölüm." Farmen, Doçent Richard T. Drinnon'u da öldürülmek üzere işaretlemişti. Farmer, ne Profesör Parkinson'u, ne de Doçent Drinnon'u tanıyordu. Sadece her ikisi de Komiteye karşıydılar ve üniversite içersinde Komitenin kaldırılması için kurulan bir örgüte üye idiler. Katil, bunların girişimleriyle ilgili bazı şeyler okumuş, özellikle Parkinson'a saldıran bir gazete yazısını kesip saklamıştı.

Senatoda, soruşturma Komitesine karşı çıkan bir senatörün, bir yığın küfürle karışık tehdit mektubu alması âdet halini almıştı. Bunların hemen hepsi, açık-saçık küfürlerle dolu olduğu için basılamayacak türdendi. Oldukça karmaşık ifadeli bir tanesinde şöyle yazıyordu:

"Lütfen kendine Kızıl Rusya'ya bir gidiş bileti al. Geberip git! Bu, bizim güzel hıristiyan Amerikamız için yapacağın en iyi şey olur! Hain ve şeytanca komünist fesadının amaçlarını paylaştığını görüyoruz. İhanetle yaptığın bu işbirliğinin seni adım adım mezarına yaklaştırdığını görmüyor musun?..."

İşte bu, ekilen nefret tohumlarının ürünleriydi ve Komitenin, yarattığı profesyonel nefret grupları içersinde oynadığı rolü dramatik bir biçimde ortaya koyuyordu.

Nefret grupları, Amerikan kamu yaşamında yer etmiş birer kuruluş halini almıştır. Bunların patolojik oluşumunu inceleyen toplumbilimciler, bunun, kökleri bilgisizlik, nefret ve yenilgide bulunan bir önyargının ifadesi olduğunu söylerler. Aşağılık kompleksinin ve içgüdülerinin etkisiyle, bir şeyleri yıkma, yoketme, bunalım, çaresizlik ve ne yapacağını bilmemekten ileri gelen bir saldırganlık duygusunun boşalımı biçiminde kendilerini ortaya koyarlar. Dünyaları, siyah ile beyazdan oluşmuştur; bütün hareketlerine, geniş

kapsamlı, değişmez genellemeler egemendir. Gerektiği gibi koşullandırılmış bir bağnaz —ya da bağnazlardan oluşan bir topluluk— için ülke bir ihanet çemberiyle sarılmıştır ve bir felaketin eşiğine getirilmiştir. Bu kaçınılmaz felaketin kanıtlarını her yerde görür ve icat eder. Dünyanın ve içinde yaşadığı toplumun bütün aksaklıklarını ve kötülüklerini açıklayabilecek tek bir kötülüğün bulunduğu gerçeğine öylesine inanmışlardı ki, bunu tartışmak şöyle dursun, buna karşı çıkan herkes aynı fesat zincirinin bir halkasıdır. Tek kurtuluş yolu bu "nefret objesinin" —bu, zenciler, yahudiler, başka mezheptekiler, komünistler olabilir— ezilmesi, yokedilmesi ya da cezalandırılmasıdır.

Nefret grubunun dünyası, mitler, klişeler ve yalanlar üzerine kurulmuştur. Bu uydurma dünyanın çevresini bütün ussal eleştirilere kapatmak için, parlak sözler, cafcaflı sloganlar ve bir demagoji duvarıyla çevirmiştir. Nefret grubunun süzcüsü, yandaşlarının her türlü paronayak korku ve endişelerini ustalıkla dile getirir ve bütün karşı koymaları, düşmanın yaygınlığının ve gücünün bir doğrulaması olarak yorumlar. Kendi özel grubunun besinini oluşturan belli bir korkuyu ve hırsı canlı tutmak için, abartır, yalan söyler, olayları çarpıtır, kaçamaklara başvurur, iftira eder. Başarılı bir nefret taciri, korku ve nefret üreten özel bir sözlükle, yandaşlarının herkese ve her olaya kuşku ve endişeyle bakmalarını sağlar. Bir propaganda ustasıdır ve ne denli dehşet saçarsa o denli başarılıdır.

Dargörüşlü ve bağnaz bir kimse, nefret grubuna, karşı konulmaz bir eylem istemiyle çekilir. Dayanak noktası bir inanç ya da politik görüş değildir. Tutku haline gelmiş bir kin ve öfkenin doğurduğu, bir hareket ve şiddet için yanıp tutuşmaktadır. Onun için önemli olan, amaçlar değil araçlardır. Nefret gruplarmdan bazılarının üyeleri, kendi kökenlerinin ne olduğunu bilmezken —ve bilmelerine de çoğu kez zaten olanak yokken— bir yandan saf bir ırk ve katıksız bir ulus hayali peşinde koşarken, öte yandan da, daha kendi uluslarının karınlarını doyuramaz, güvenliğini sağlayamazken, başka ülkelerde yaşayan ırkdaşlarını hayalî zulümlerden kurtarma düşleri kurarlar. Amerikadaki bütün nefret gruplarının birleştikleri ortak nokta, %100 yerli bir halk-

tan oluşmuş saf bir Amerika, bütün kötülük ve pisliklerden arınmış, beyaz hıristiyan bir Amerika hayalidir. Ama bunların, nefret objelerini yoketme amaçlarının ötesinde, herhangi olumlu bir programları yoktur. Bunlar sadece, zenci düşmanı, yahudi düşmanı, emek düşmanı, yabancı doğumlu düşmanı ve komünist düşmanıdırlar.

Özel tutkularına ek olarak nefret grupları, aşırı sağın politik ve toplumsal konularda koyduğu ölçütleri bütünüyle benimserler. Diyelim zenci düşmanı bir örgüt, yahudi düşmanı olduğu gibi, aynı zamanda emekçi düşmanıdır da. Yani her nefret grubu, bütün öteki grupların doğal müttefiki ve destekleyicisidir. Ve bütün bu grupları da 1950-60 yılları arasında özel olarak birleştiren, yakınlaştıran şey, Amerikan Düşmanı Faaliyetler Komitesi olmuş ve bütün nefret gruplarının üyeleri bu komitenin gözü bağlı bir savunucusu —aslında saldırıcısı— rolünü üstlenmişlerdir.

Senato Soruşturma Komitesinin, kurulduğu gündenberi, gizli ve açık nefret gruplarıyla ve onunla birlikte çalışan daha "saygıdeğer" baskı gruplarıyla yakın ilişkisi olmuştur. Komitenin ilk soruşturmacısı, bazı faşist grupların halkla ilişkiler uzmanı ve eski bir profesyonel sendika casususu olan Edward F. Sullivan idi. Komitedeki görevine atanmadan iki yıl önce, North Carolina'da yerli faşistlerin yaptıkları genel kurul toplantısında, baş konuşmacı idi ve yaptığı konuşma için yerel basın, "sağ olsaydı Hitler de aynı şeyi söylerdi" diyordu. Bir başka kentte Nazi Derneğinin yaptığı toplantıda da kürsünün en parlak konuşmacısı gene Sullivan'dı.

Komitenin ilk başkanı Dies'ın en güçlü hayranı ve destekleyicilerinden birisi, faşist bir dergi olan *The Awakener* ("Mürşit") dergisinin editörü ve yayımcısı, profesyonel bir nefret taciri Joseph P. Kamp'tı. Kamp'ın yönettiği Eğitim Derneği ile Komite arasında kurulan sıkı işbirliği sonucu, Komiteye binlerce "hain ve yıkıcının" isimlerini sağlıyor ve buna karşılık da Komitenin dosyalarını dilediği gibi inceleyebiliyordu. Senatör Dies'ın, Hıristiyan Cephe lideri faşist rahip Charles E. Coughlin ile de sıkı ilişkileri vardı. Radyo programı ve yayın organı *Toplumsal Adalet* aracılığı ile Peder Coughlin dilediği gibi Nazi propagandası yapabiliyor-

du. O da Komiteye isim listeleri ve propaganda malzemesi veriyordu.

İkinci Dünya Savaşının başlamak üzere olduğu yıllarda, ücretli Nazi ajanları, Komiteye ve çalışmalarına yakın bir ilgi gösteriyorlardı. Faşist propagandacı Merwin K. Hart 1939 Aralığında, Dies şerefine bir şölen veriyor, Alman-Amerikan Dostluk Derneği başkanı Fritz Kuhn, Komite için, "Görev süresinin uzatılması bence çok iyi oldu, ödeneğinin de artırılmasından yanayım" diyordu. Daha sonraki yıllarda tutuklanan ve mahkûm edilen Nazi ajanı George Sylvester Viereck, "Komiteye çok derin bir saygım var; izlediği programı da çok beğeniyorum," diyordu. Savaş sırasında açıklanan Federal Yayın Raporunda, "Senatör Dies'ın, bu ülkedeki Mihver devletleri propagandasında, kendisinden olumlu bir biçimde en çok söz edilen Amerikalı devlet adamı olduğu," belirtiliyordu.

Uyguladıkları korkunç yöntemler arasında, zencileri çarmıha gererek kaynar katran döküp yakmaya kadar götüren ünlü Ku Klux Klan çetesinin başı Büyük Büyücü James Colescott, "Komitenin programı, Klan'ın programı ile öylesine yakın bir paralellik gösteriyor ki, aralarında belirli bir fark bulunmuyor" diyordu. 1942'de Büyük Büyücü Colescott'un Senatör Dies ile yaptığı özel bir görüşme sonunda, bütün ülkeye yayılmış klancılara her yerde,, "Soruşturma Komitesinin çalışmalarını desteklemeleri" buyruğu verildi.

1945 yılında Komitenin başına, Mississippi temsilcisi, ünlü Yahudi düşmanı John Rankin geçti ve bu tarihten başlayarak yapılan soruşturmalarda Komite ile nefret grupları arasındaki sıkı ilişki apaçık ortadaydı. Bunlardan ilki, nefret gruplarına karşı eleştirici bir tutum içersinde olan bir grup liberal radyo yorumcusu hakkında açılan soruşturma oldu, ve Rankin 2 Şubat 1946'da verdiği bir demeçte, "antenler yoluyla etrafa pislik ve melanet saçan bu hainlerin susturulacağını" ilân etti.

1947'de büyük bir yaygarayla başlatılan Hollywood soruşturmasında işlenilen ana tema, Başkan Roosevelt'in başlattığı *New Deal* politikasının film sanayiini bir Sovyet propagandası merkezi haline getirdiğiydi. Komite üyesi J. Par-

nell Thomas, yayınlanan Komite raporunda, hiç bir kanıt göstermeksizin, "en gösterişli komünist propaganda filmlerinin bazılarının, Beyaz Sarayın baskısı sonucu çevrildiğini" öne sürüyordu. Ve Hollywood hakkındaki dosyaları yukarıda da adından söz edilen faşist propaganda uzmanı Edward F. Sullivan hazırladığı gibi, soruşturma açılması için istek ve baskı da, aralarında Hıristiyan Nasyonalistlerin bulunduğu bir dizi faşist nefret grubundan gelmişti.

1949 yılında Komite öğretim kurumlarına elatmış ve yüzden fazla okul ve kolejden, içlerinde yıkıcı propaganda olup olmadığını araştırmak için ders kitaplarını Komiteye göndermesini istemişti. Bu soruşturma da gene, ünlü bir ırkçı olan Allen A. Zell'ın başında bulunduğu, Amerikan Eğitim Ulusal Konseyi adında bağnaz bir örgütten gelen istek üzerine başlatılmıştı.

1950 yılıyla birlikte McCharty döneminin başlamasıyla Komite artık, soruşturma önerileri ve destek için nefret grupları ve sözde dinsel örgütler ile sınırlı olmaktan çıktı. Nefret herkesin işi ve görevi haline geldi. Komitenin giriştiği operasyonlarda, bu özel kuruluşların görevleri önemini gene de sürdürüyordu. Bunların başlıca rolü, Komitenin hedef seçtiği kişi ya da toplulukları teşhir etmek için yapılan soruşturmalarda Komitenin resmî olmayan bir organı ve işbirlikçisi olarak hareket etmekti. Bu eski nefret gruplarıyla birlikte, yurtsever dernekler, gerici dinsel örgütler, bağnazlardan ve katı milliyetçilerden oluşan topluluklar, kısacası, şovenlerden, gericilerden, bağnazlardan oluşan bir şebeke, Komitenin kurbanlarının cezalandırılması ödevini yüklendi ve böylece nefret gruplarının pençesinde kıvrandıkları saldırgan eylem için mükemmel bir boşalma kanalı açılmış oldu. Komitenin kurbanlarına karşı kullandığı başlıca silahlar, sözde büyük suç ve günahların —bunlar ne zaman, nerede ve ne biçimde işlenmiş olurlarsa olsunlar— basın, radyo, televizyon yoluyla herkese duyurulması ve, gizli ya da açık yollardan bu kurbanların işlerinden atılmalarını sağlamaktı. Nefret grupları da buna kendi özel silahlarını ekliyordu; isimsiz telefonlar, tehdit ve küfür mektupları, boykotlar, kaba kuvvet, dövme, yaralama ve hatta adam öldürme. 1950'lerde Komitenin zaten yüzbini aşan dosya ve

fişleri —ki bu dev arşivin oluşmasında en büyük katkı nefret gruplarından geliyordu— 1950'lerde de kabarmaya devam etti. Ayrıca bu dosyalara, yeni iki kaynaktan, FBI dosyaları ile sol kuruluşlar içersine sızdırılan ajanlardan gelen yeni isimler ve propaganda malzemeleri de eklenince, "yıkıcı eylemler ve vatan hainleri" anıtı gerçekten dehşet verici boyutlara ulaşıyordu. Neyse ki, bilim ve teknik alanındaki yeni buluşlar, bilgisayarlar burada da imdada yetişti ve bu kıymetli bilgilerin tasnifi ve kıyamet gününe kadar saklanması sağlanmış oldu.

Komite sadece işlevsel bakımdan nefret gruplarıyla yakın bir bağlantı halinde olmayıp, kendi yürüttüğü operasyonlar da nefret grubuna özgü sendromların, yani bu grubun gösterdiği hastalık belirtilerinin hepsini yansıtır. Aslında Komitenin kendisi bir nefret grubudur. Komitenin gösterdiği aşırılıklar, abartmalar, hileler, çarpıtmalar, karmaşık şeylerin kasten basite indirgenmesi, dünyanın siyah ve beyaz diye ikiye ayrılması, bütün eleştirilere Kızıl iftira damgasının vurulması, her yerde bir Kızıl hayaletin görülmesi, yalana dayalı ateşli ve dehşet saçan konuşma şekli, anti-demokratik propaganda seli hepsi de nefret gruplarında görüp tanıdığımız teknikler ve uygulamalardır.

Komite, "yıkıcıdan, kızıldan", tıpkı bir yahudi düşmanının yahudiden, ırkçının zenciden, katoliğin protestandan, şovenin yabancıdan nefret ettiği gibi nefret etmektedir. Ne var ki, resmî kişiliği olmayan, özdeşi nefret gruplarının, arasıra kin ve hırslarını boşaltacak bir ortam ya da hedef bulamayarak tıkanmalarının tersine, Kongrenin onayını alan Komite, kin ve nefretini boşaltacak bir kanalı daima bulmaktaydı. Komitenin bir nefret grubu olduğunu bize en açık biçimde gösteren şey, kullandığı teşhir sistemidir. Teşhir tek başına, nefret grubunun dilini konuşmaktır; teşhir eylem haline geçmiş nefret demektir. Komite başkanlarının, üyelerinin, yöneticilerinin kişilikleri, bir nefret galerisindeki heykeller gibidir. Ve biz bu konuya son verirken, uzun yıllar bu komiteye damgasını vuran bir nefret heykelinden, McCarthy'den kısaca sözetmekle, uygun ortam bulduğu anda her ülkede görülebilecek nefret tacirlerinin bir prototipini de tanımış olacağız.

Senatör Joe McCarthy, Batı Virginia'da Cumhuriyetçi Kadınlar Kulübünde yaptığı konuşmada, dışişleri bakanlığında çalışan 205 komünist görevlisinin adlarını bildiğini açıkladığı 1950 Şubatında, komünizm ticaretine parlak bir adım atmış oldu. Ve bu ticaret alanında adım adım öylesine başarılı oldu ki, daha sonra başkanlığına getirildiği Amerikan Düşmanı Faaliyetler Komitesi 1953 Haziranında, hükümetin dış ülkedeki kitaplıklarından 30.000 ciltlik "komünist yanlısı ya da sol eğilimli" kitabın toplatılmasını istemeye kadar vardırdı. Ne tuhaf raslantıdır ki, gene Haziran ayı başlarında Darthmouth Kolejinin diploma töreninde, okul bahçesine yığılan yüzlerce kitap, nazi usulü ateşe verilmişti.

Peki bu McCarthy kimdi ve amaçları ne olabilirdi?

Hukuk öğrenimi gören McCarthy'nin, 1939 yılında daha 39 yaşındayken kendisinin de pek ummadığı bir sırada, Wisconsin Bölge Yargıçlığına seçilmesinin, aynı göreve aday olan yakın bir arkadaşına oynadığı "pis bir seçim oyunu" ve bölge ileri gelenleriyle yaptığı "kirli" anlaşmalar sonucu olduğu bilinir. Wisconsin'dan Senatoya girdikten sonra da ilk önemli çıkışı, halk konutları projesine karşı çıkması ve ilk oynadığı önemli rol, 250 Amerikalı ve Belçikalı savaş tutsağını 1944 yılında Malmedy'de kurşuna dizilmeden suçlu bulunan Alman fırtına birlikleri üyelerinin ölüm cezasından kurtulmalarında öncülük etmesi olmuştur. Soruşturma Komitesinin başına geçmesiyle de McCarthy, tam yerini bulmuş oldu ve artık Amerika'da sürdürülen her türlü liberal düşünce düşmanlığının, anti-sovyet propagandanın sembolü oldu; MAK-KARTİCİLİK dünya politika sözcüğüne, bağnazlığın, kaba kuvvetin, savaş kundakçılığının, anti-komünizmin karşılığı olarak geçti. Hiç kuşkusuz, bu tek başına yarattığı bir olay değil, yıllarca sürdürülen soğuk savaş çabalarının, ve Rusların Amerika içersinde giriştikleri yıkıcı eylemler ve Amerika'nın her an bir Sovyet atom saldırısına uğrayabileceği tehlikesi yolundaki, ısrarla devam ettirilen propagandanın sonucuydu.

Joe McCarthy'nin utanmasız bir demagog ve maceracı olduğu ne denli doğruysa, bu eylemlerinden kişisel bir çıkar

sağladığı da o denli doğrudur. Yayımlanır yayımlanmaz örtbas edilen bir Senato altkomite raporunda, McCarthy'nin, 1949-53 yılları arasında bankadaki hesabının 172.623 dolara ulaştığı (oysa hükümetten aldığı maaş yılda 15.000 dolardı) açıklanmıştı. Senatörün, büyük bir iktidar hırsıyla yanıp tutuştuğunu ve gözünü de Beyaz Saraya diktiğini bilmeyen yoktu. Bütün bunlar, Hitler'den sonra Führer rolünü üstlenen McCarthy'nin kimliğini açıklamak için ipuçlarıdır, ama yukarda da belirlendiği gibi, Mak-Karticilik onun kişiliğini çok aşan bir olguydu.

MAK-KARTİCİLİK, büyük bir YALAN oluşturma, kuyruklu bir YALAN kurma *tekniğiydi;* "dış ve iç Kızıl tehdit" nedeniyle, ülke güvenliğinin tehlikede olduğu yalanı etrafında sürekli örülen akla hayale gelmez yalanlar zinciriyle, ulusta korku, dehşet ve *yılgınlık yaratma tekniğiydi.*

Mak-Karticilik bir *yöntem,* bir terör ve tertip *yöntemi,* bireyin kişiliğini yoketme, geçmiş ilişkileri, eylemleri —bunlar yasadışı olmasa bile— nedeniyle bireyi suçlama *yöntemiydi.* Bundan da öte, Mak-Karticilik, bir faşistleştirme *süreciydi.* Halkın direncini yumuşatmak ve kırmak, faşizm için uygun ortamı hazırlayarak halkı bu yolda koşullandırmak için düzenlenmiş bir zorlama ve baskı aracıydı.

Gerçekte, Soğuk Savaş ile cadı avı döneminin baş mimarı Truman olmuştur. Dışarda Kore Savaşının sorumlusu o olduğu gibi, içeride de "Kızıl Tehlike" yalanına dayanılarak, yüzlerce solcu, liberal aydın sendikacı onun zamanında hapse atılmıştır. Ama, 1952 Kasımında Eisenhower'in iktidara geçmesiyle tekelci sermayenin en güçlü ve en savaş yanlısı kesimi —General Motors, Rockefeller Oil Co., Dupont, vb.— yeni yönetim üzerinde daha etkili olmaya başlamışlardır. Wall Street'in güdüm ve baskısı altındaki Eisenhower yönetimi, dış politikada, Kore'de savaşı sona erdirmek şöyle dursun, Sovyetlerin ateşkes önerilerini bile geri çeviriyordu. Onlar için, o sıralarda yaygınlaşmaya başlayan ulusal kurtuluş savaşları, o ülkenin birer iç sorununu değil, kesinlikle önlenmesi gerekli komünist saldırıları idi ve önlenilmesi için dünya barışı kolayca tehlikeye atılabiliyordu. Ülke içindeki her "politik tertip" anti-Sovyet kışkırtmalar

için kullanılıyor, soğuk savaşı "ısıtmak" için her fırsattan yararlanılıyordu.

Eisenhover yönetiminin uyguladığı iç politika ile, medeni hakların daraltılması kampanyası yoğunluk kazandı. İçerdeki komünist tehlikesine karşı savaşmak maskesi ardında, Adalet Bakanlığı, 62 yeni örgütü, başsavcı Brownell'in mahut "yıkıcı örgütler listesine" aldı ve böylece toplam örgüt sayısı 254'e ulaştı. Gerici senatör McCarran'ın adını taşıyan İç Güvenlik Yasası ile, sendikaların üye ve yöneticileri izleniyor, özellikle yabancı doğumlular hakkında koğuşturmalar açılıyor, "Sadakat Yemini" zorunluluğu getiriliyordu. Başsavcı Brownell, 1953 Nisanında, sınırdışına çıkarılmak üzere 12.000 yabancı uyruklu ile 10.000 yabancı doğumlu hakkında kovuşturma açıldığını açıklıyordu. Kongreye, kötü niyeti açıkça sırıtan bir dizi yasa tasarısı sunulmuştu: istenilen yerlerin elektronik aygıtlarla dinlenmesi ve konuşmaların gizlice teype alınması yasallaştırılacak ve "casusluk duruşmalarında" bunlar kanıt olarak kullanılabilecekti! Kişinin kendi kendisini suçlamasını önlemek için, anayasaya konulmuş bulunan hüküm yürürlükten kaldırılacaktı.

İşte Mak-Karticilik, Eisenhower yönetiminin bu iç ve dış politika uygulamaları içersinde çok özel bir amaca hizmet ediyordu. Güçlü tekelci sermaye grupları, devamlı daha gerici bir yönde yol alıyorlar ve bunlar bir yandan bu yönetim aracılığı ile işlerini yürütürken, bir yandan da Mak-Karticilik bu gelişmelerde öncülük görevini yerine getiriyordu. Tekelcilerin bir gün sonra yönetimin devralmasını istediği mevzileri, Mak-Karticiler bir gün önceden ele geçiriyorlardı. Bu büyük manevra içersinde Mak-Karticilerin asıl görevi, halkın dikkatini belli noktalar üzerinde toplamak, direnç noktalarını dağıtmak ve ezmek, ve en önemlisi, daha faşistce politikaların yürürlüğe konulabilmesi için gerekli bir kitle tabanının oluşturulmasıydı.

Ve işte Rosenbergler, Amerikan toplumunun bir kesiminin, demagoglar, komünizm tacirleri ve nefret gruplarınca kandırıldığı, aldatıldığı, bir başka kesiminin dehşete düşürüldüğü, sindirildiği böyle bir ortamda tutuklanmışlar (1950) ve soğukkanlılığını, sağduyusunu yitirmeyen on-

binlerce Amerikalının protestolarına karşın, idam edilmişlerdir (19 Haziran 1953). Buradaki bir başka çelişki de, Rosenberglerin, "Atom sırlarını Ruslara satarak, Amerikan toplumunun güvenliğini öldürücü biçimde tehlikeye atmakla" suçlanmalarında yatmaktadır. Oysa dünya kamuoyunda gitgide güçlenen genel kanı odur ki, eğer Sovyetler Birliği 1949 Ağustosunda kendi atom bombalarını geliştirmemiş olsalardı, atom tekelini de ellerinde tutan Amerika'daki savaş manyaklarının —tıpkı daha önce Hiroşima ve Nagazaki'de yaptıkları gibi— dünyayı bir atom savaşına sürüklemekte daha pervasız hareket edeceklerdi.

Biz burda kamuoyunun yakından bildiği Rosenbergler olayının gelişmelerini yinelemeden doğrudan mektuplarına ve idamlardan sonraki gelişmelere kısaca değinmekle yetineceğiz.

ROSENBERGLERİN MEKTUPLARI

Ethel ve Julius Rosenberg'in hapisanede kaldıkları üç yıl içersinde birbirlerine ve avukatları Emanuel H. Bloch'a yazdıkları mektuplar, idamlarını izleyen ay içersinde önce dünyanın pek çok ülkesinde gazetelerde, sonra da kitap olarak yayınlanmıştır. Sağlanan gelirlerle, o sırada altı ve on yaşlarında olan iki oğullarının bakımı ve öğrenimleri için bir fon oluşturulmuştur. Biz, buraya, o yüzlerce mektuptan, Avukat H. Bloch'a yazılan son mektupları alıyoruz.

3 Ocak 1953

Sevgili Manny,

Tanrı ve insanlar önünde şu gerçekleri ilân etmek zorunluluğunu duyuyorum:

1. Biz tamamen suçsuzuz. Bunu hiç bir şey değiştiremez.

2. Rosenbergler davasında, politik amaçlar için korkunç bir tertip düzenlenmiştir.

Yargıç ile savcı, daha baştan beri, asıl davayı gözlerden gizlemek ve jürinin tutkularını bize karşı alevlendirmek için, düzmece komünizm konusunu ve politik inançları işin içersine karıştırmışlardır.

Yargıç, bizim lehimize olan her aşamada, bizim yararımıza olan konular aleyhinde devamlı müdahalede bulunarak, jüriyi suçlu yargısına götürmek için her türlü çabayı göstermiştir. Haklarımızın çiğnenmesine izin vermiş, avukatımızın bizi yeterli biçimde savunması-

na engel olmuş ve jürinin, âdil ve tarafsız bir temele dayanarak, suçlamada gösterilen suça göre karar vermesine olanak vermemiştir.

Bize gelince, davamızın haklılığına inanıyoruz ve, barış, özgürlük ve insan saygınlığı için verilen savaşa karşı birer araç gibi bizi kullanmalarına asla izin vermeyeceğiz.

Şarteli indirmede çok acele etmeyin baylar. Bunun iki yanlı bir iş olduğunu anımsayınız. Bütün dünya, bu davada gözlerini hükümetimizin hareketine dikmiş bulunuyor, ve iyi niyetli insanların vicdanı, Rosenbergler davasındaki zalim ve hatalı yargı nedeniyle öfkeyle dolmuştur.

Zaman kısadır. Yaşanacak sadece on gün kaldı. Olabildiği kadar çok iş yapabilmek için bütün gücümle çalışacağım, her zaman senin,

Julie

11 Şubat 1953, saat 6

Sevgili Manny,

Başkan Eisenhower, o büyük "haçlı seferinin" bir kısmını daha açıklamış oldu, ve bana İncil'deki ünlü masalı anımsatıyor yalnız, önemli bir rol değişikliği var. "Ses Yakup'un sesi ama eller Esau'nun* elleri." Ne pis bir alay; barbarca bir hareketi ikiyüzlülükle gizleyen güya müşfik sözler. Bu kaskatı ve zalim karar çılgınlık içersinde doğdu.

Bu hareketiyle, hükümetimizin icra kolu da, cinayete katılmış oldu. Gerçek bir doğruluk adına söylüyorum, biz suçsuzuz.

Bu gerçeği herkesin bilmesi mutlaka şart. Ne yazık ki, basındaki ve öteki kitle iletişim araçlarındaki haberler, doğru olmak şöyle dursun, bizim davamızın, çarpıtılmış, kırpılmış, ve görünüşü bozulmuş tahrifleridir. Ancak, kendisine dayanılarak yasa-dışı bir biçimde mahkûmiyetimiz sağlanan dava tutanaklarının tam metni ile, yeni bir yargılama için yaptığımız başvuru üzerine yapılan oturum tutanakları, bu davada, gerçeğin ve adaletin, dürüst ve tarafsız bir şekilde saptanmasında esas olarak hizmet edebilir.

Politik muhalifleri baskı altında tutmak ve herkesin bugünkü düzene uymasını sağlamak için bizim davamızdan geniş ölçüde yararlanıldığı apaçık. Böyle bir tutum, sadece, içeride bir polis devletine ve dışarda savaşa yolaçabilir.

Bizim ilkelere sadık kalmamızın, hiç değilse, bizden sonra başkalarının bizim yüzyüze bulunduğumuz terörle karşılaşmamasının sağlanmasında yardımcı olacağını umut ediyoruz.

Biz, sadece, adalet için mücadelenin devamını istiyoruz. Doğruları öğreniniz ve gerçeği savununuz.

Yaşam ve aşk adına, cesaret ve güvenle kavgaya devam ediyoruz. Daima senin,

Julie

* Esau, İncil'e göre, doğma hakkını Yakup'a satmıştı.

27 Mayıs 1953

Sevgili Manny,

Bir üst mahkemeye başvurma isteğinin geri çevrilme haberinden bir gün önce Julie'nin bana gönderdiği bir mektubu ilişikte sunuyorum. Bu mektupta, Yüksek Mahkemenin boyuneğmesine yolaçan olaylar bence, olağanüstü bir açıklıkla çözümlenmiş bulunuyor.

Heil McCarthy! Düşününüz! İki aşağılık yurttaşı, hakkı olan işlemden yoksun etmemek için bizim *genädige gauleiter* tarafından konulan sınırlara karşı çıkma cüretini gösteren iki saygısız ve haddini bilmez asî! Ciddî olarak bu bir politik koğuşturma, utanmazca, kaba ve insanlık dışı. Ama, kötümser olmak için bir neden de olmamalı; sağlıklı bir görünüş, çoğu kez, çürümekte olan bir organizmayı gizler. Kabadayılık, kuvvet gösterisi, yanlışlıkla zafermiş gibi alınmamalı; tam tersine, ancak, saldırının tamamen psikolojik niteliğinin doğru bir değerlendirmesi yoluyla, savunmayı felce uğratacak gücü elinden alınmış olur.

Ancak hayatta kalmak için verilen amansız bir savaşım ölümü yenilgiye uğratır! Klasik deyimiyle, "korkunun kendisinden başka korkacak şey yoktur". Bach'lara söyle, bu büyük gerçeği. kendileri duysunlar ki, çocuklarımızı kendi ve bizim cesaretimizle etkileyebilsinler! Eğer biz, o çocukların ana-babası, duygularımıza kendimizi kapıp koyverme lüksünü kendimize tanımıyorsak, onların da tanımamaları gerekir. Daha zoru ama kaçınılmaz olanı, onların (Bach'ların —ç.) bizim sesimiz, gücümüz ve sevgimiz haline gelmeleridir. İki masum çocuğu acımasızca lanetleyebilecek nefret, böyle onurlu bir yükü gönüllü olarak taşıyan kayalara çarparak dağılıp gitmelidir!...

YALNIZ ÇOCUKLARIMI TESELLİ EDİNİZ; elimden bir şey gelmiyor, onlar için müthiş acı çekiyorum.

Bütün aşkım ve bütün bağlılığımla,

Ethel

5 Haziran 1953

Sevgili Manny,

ABD Başsavcılığından bir memurun özel ziyaretinden sonra sana acele bir telgraf çektim ve görüşmede olan bitenleri anlattım. Ama ertesi gün bizi göreceğini duyunca, tüm ayrıntıları sana sözlü olarak iletmeyi yeğledim. Adalet Bakanlığının, Bay Bennet'in ziyaretinin olağan olduğu ve bir anlaşma önermedikleri yolundaki açık yalanını okuduktan sonra, geçen salı olanları aktarmayı görev sayıyorum.

Önce, şunu söyleyeyim ki, Ethel'in ve benim yaşadığımız bu zihnî işkence, çok ağır bir darbe oldu ve polis devleti zulmünün çıplak, çirkin vahşetini açığa çıkardı.

1 Haziran pazartesi günü, ABD polis müdürleri, Mr. Carroll ve

Mr. Foley idamlarımızın tarihini ondördüncü evlilik yıldönümümüz olan 18 Haziran, saat 11 olarak saptayan kâğıtları tebliğ etmek üzere uğradılar. Karım ve ben, en mutlu günümüzde, düğün günümüzde, korkunç bir biçimde ölümde birleştik. Çok nazik insanlardı, ama hoş olmasa da işlerini yapmak zorundalardı, gitmeden önce bizim için bir şey yapıp yapamayacaklarını ısrarla sordular. Evet dedim, bize iyi haberler getirin. Onların bu ziyareti olağandı.

Salı sabahı 11'de, Ethel'i ziyaretimden sonra, görüşme odasına götürüldüm, içerde Bay Bennet vardı. Dikkatini çekerim, bir polis ya da bir Sing Sing yetkilisi olmaksızın ilk kez biriyle yalnızdım (sanırım bu, buranın kurallarına aykırı). Bir saat kadar yalnız kaldık, Başgardiyan Bay Kelley, dışarda oturdu, kapı da kapalıydı.

Bay Bennet konuşmayı açtı ve şöyle dedi.

"Başsavcı Bay Brownell beni sizinle görüşmek üzere yolladı. Hükümetle işbirliği yapmak isterseniz benim aracılığımla yapabileceğinizi ve ilgili yetkililerle konuşmanız için gerekeni yapabileceğimi bilmenizi istiyor. Dahası, Julius, eğer siz yetkilileri hükümetle tam anlamıyla işbirliği yaptığınıza inandırabilirseniz, af tavsiye etmek için bir dayanakları olur."

Nasıl sarsıldığımı düşünebilirsiniz, öfkelenmek, ya da kontrolümü kaybetmek istemiyordum, her şeyden önce, suçsuz olduğumuzu, tüm gerçeğin bu olduğunu ve bu yüzden "işbirliği" sözcüğünün kapsamına girebilecek hiç bir şey bilmediğimizi söyledim. Bu arada, diye sordum, bu sorun hakkında bizimle görüşmeye geleceğinizi avukatımıza söylediniz mi?

Hayır, avukatınız sizi yarın görecek, dedi. Yapılacak tek doğru şeyin, seninle temas kurması olacağını söyledim. Daha sonra kuracağını söyledi.

Bay Bennet, dedim, bizimki gibi büyük bir hükümetin, bizim gibi iki önemsiz insana geldiğini ve "ya işbirliği yapın ya da ölün" dediğini mi söylemek istiyorsunuz bana? Burda sopayla dövülmem gerekmez, böyle bir öneri de ortaçağlarda yapılanlara benziyor. Bacaklarımızdan kollarımızdan işkence aletine bağlanmış, geriliyormuşuz gibi. Bize çok büyük bir baskı yapıyorsunuz.

Şöyle dedi, "Biliyor musun ki, ertesi gün seni ve Ethel'i görmem gerektiğini ve bu konuyu konuşmam gerektiğini bildiğimden, dün gece uyuyamadım. Müthiş kaygılanıyordum."

Suçsuz olduğumuz halde, iki yılı aşkın bir zamandan beri burada oturup ölümü beklerken neler hissettiğimizi sanıyorsunuz diye sordum. Ailem büyük acılar çekti. Kızkardeşim kriz geçirdi, yaşlı hasta annem azap içinde; çocuklarımız büyük bir duygusal ve zihinsel ızdırap yaşadılar. Şimdi de siz bize bunları söylüyorsunuz!

Unutmayın Bay Bennet, biz, ülkemizi seviyoruz. Burası bizim yuvâmız, çocuklarımın ve ailemin toprağı. Onun temiz adının lekelenmesini istemeyiz ve adalet ve namus uğruna, suçsuzluğumuzu kanıtlamak üzere yaşamamıza izin verilmelidir.

O zaman şöyle dedi, "Hayır, yeni bir yargılama yok. Ancak işbirliği yapmakla değiş-tokuş istemek için bir dayanak olacak, bakın Julius" dedi, "bu casusluk hakkında bir şeyler bildiğini inkâr etmedin."

İnkâr etmemiş olmam doğal değil mi, ve dahası mahkeme tutanaklarını okudunuz mu efendim diye sordum.

Okumadığını söyledi, ardından "Elizabeth Bentley'le ilişkileriniz oldu" diye ekledi.

Hiç bir zaman olmadı, ve eğer tutanakları okursanız, tanık sandalyesinde beni tanımadığını ve hiç karşılaşmadığını söyledi.

"Ama Gold'la ilişki kurdun değil mi?"

Elbette kurmadım. Gold da benimle hiç karşılaşmadığım, beni tanımadığını söylemişti. Bu gerçekleri bilmek için tutanakları okumanız gerekirdi.

"Oh, gazetelerde aktarılan biçimiyle okudum." (Kendi yalanlarına kendilerini nasıl inandırdıkları ve mahkeme tutanaklarına bağlı kalmayacakları çok ilginç!)

"Dinle Julius, buraya beni yolladılar, ama kabul edersen, davayı baştan sona bilen birini getireyim seni görmek için, hükümetle işbirliği yaptığına onu inandırmaya çalış."

Ne yapmak istiyorsunuz diye sordum. Suçlu olmadığım halde onu suçlu olduğuma mı inandırayım? Onun kafama bazı fikirler koymasını istiyorsunuz. Ancak sizin istediğiniz şeyleri söylersem, tatmin olacaksınız, ama ben bu konuda yalan söylemeyeceğim.

"Bak, Julius" dedi, "Atom Enerjisi Komisyonu Başkanı Gordon Dean benim çok iyi arkadaşımdır, tam anlamıyla işbirliği yaptığına ve casuslukla ilgili tüm bildiklerini söylediğine inanırsa, Başkanı görecek ve af isteyecek."

Suçsuz olduğuma göre casusluk hakkında hiç bir şey bilmiyorum, kanımca Başsavcıya af önermesini söyleyebilirsiniz, çünkü bu davada yapılacak âdil, insanca ve yerinde iş, budur. Ülkemiz, dünyada koruması gereken bir saygınlığa sahiptir ve dostlarının çoğu bu davadaki barbarca mahkûmiyet ve adaletsizliğe çok kızmışlardır.

"Biliyorum, davanın çok reklamı oldu, ama bunun konuyla ilgisi yok. Sorun, yetkilileri işbirliği yaptığına inandırmak zorunda oluşun. Pekâlâ Julius, kayınbiraderin seni bu işe neden karıştırdı?"

Sanırım kendi paçasını kurtarmak için, ayrıca da yaptıklarından sorumlu tutulmasın diye, kendini başkasının yönetiminde, basit, masum bir aptal gibi sunmaya çalışmak için. Ayrıca hükümet, Greenglass'ları mallarla yakalamıştı ve kendi cezalarını hafifletmek için bir yol bulmalıydılar. Sendika örgütleyicisi olduğum için, sözde komünizm iddiasıyla devlet memurluğundan atılmışlığım vardı, akrabam olduğu ve beni yakından tanıdığı için, ve şiddetli tartışmalar yaptığımız ve aramızda kişisel düşmanlık olduğu için, yalan yere bu işe karıştırıldım. Ayrıca "atom bombası komünist casuslarından" büyük bir politik sermaye yaratmak için, dava bir şans olmuştu. Karımı ve

ben şamaroğlanı olduk, bizler soğuk savaşta kabaran politik çekişmelerin sağa-sola fırlattığı saman çöpleriydik. Neden Greenglass'lara gidip de *onların* bu aile hakkında gerçeği söylemeleri için işbirliği sağlamıyorsunuz!

Siz kendiniz de, Tutukevi Bürosunun başı olarak biliyorsunuz ki Mr. Bennet, Greenglass ve Gold, dokuz ay boyunca Tombs'da [New York cezaevi] beraberdiler, davayı tartıştılar, büyük bir dosyadaki notlar üzerine çalıştılar, tanıklıklarının provasını yaptılar, FBI ajanlarıyla, savcıyla, ve avukatları ile konuştular. Bunu biliyorsunuz, çünkü Tombs kayıtları gösterecektir, oysa bakanlığınız bunu kanıtlamak için bu kayıtları mahkemeye getirme fırsatını bize vermeyi reddetti. Greenglass'ın atom bombası taslağı kanıtı için, gerek sözlü olarak gerek notlardan yetiştirildiğini biliyorsunuz. Savcılığın Greenglass'ların yalan yere yemin etmesine izin verdiğini biliyorsunuz. Savcılığın Schneider'in [daha sonra yalan şahadette bulunduğunu kabul eden pasaport fotoğrafçısı. —*Ed.*] yalan yere yemin etmesine neden olduğunu biliyorsunuz. Hükümetin karımın ailesinin onu temize çıkaracak tanıklıkta bulunmasına izin vermediğini biliyorsunuz. Savcılığın bizi temize çıkaracak kanıtlara sahip olduğunu ve bunu mahkemeye vermediğini de biliyorsunuz. Kısacası âdil bir yargılama olmadı ve suç sırtımıza yıkıldı. Şimdi bu büyük yalanın gerçek olduğunu kabul etmemizi istiyorsunuz. Bunu asla yapamayız.

Elbette Bay Bennet, tam anlamıyla işbirliği yapacağız. Bize mahkemede bir hak tanıyın, tanık sandalyesinden yemin ederek gerçeği yineleyeceğiz ve aynı zamanda da iddialarımızı kanıtlamak için tanıklar getirebileceğiz. Bize âdil davranmanın yolu budur.

"Oh, hayır Julius, yeniden yargılanmak yok —yalnızca işbirliği yaparak kendinize yardımcı olabilirsiniz—."

Ama, bölge savcısının taleplerimizden birini kabul etmesini sağlayamaz mısınız? O zaman gerçekleri sunacağız ya da susacağız, ve eminim suçsuzluğumuz ortaya çıkacak.

"Hayır, bu yersiz olur. Hükümetle işbirliği yapmak zorundasınız."

Ya ölüm kararı? Kuşkusuz ki, şiddetle inkâr ettiğimiz suçlama gerçek olsa bile, böylesine ağır bir hükmü asla giymemeliydik. Ülkemizin tarihinde, savaş suçlularının, nazi ve faşistlerin serbest bırakılması, hainlerin ve casusların ölüme mahkûm edilmemesi, ama ilk kez olarak Rosenberglerin tüm tarihimizin en ağır suçluları yapılması — mantıklı bir kişi olarak bunun haklı olmadığını biliyorsunuz. Davadaki bütün olgular, mahkeme tutanakları ve hüküm, bunun bir zor aracı olduğunu kanıtlıyor. İnsanca, âdil ve yerinde hareket, yaşamlarımızın bağışlanması olacaktı. Biz önde gelen, güçlü ve dünyada büyük bir saygınlığa sahip bir ülkeyiz, ve hükümetimizin iki insana "işbirliği yapın ya da ölün" demesi karşısında halkın ne düşüneceğini hesaba katmalıyız. Unutmayın ölüm cezalarımızın bağışlanması ülkemizin çıkarına olacaktır.

"Ama Julius, size işbirliği yapma fırsatını veriyorum" dedi.

Doğal ki, Yargıç Kaufman bu insafsızca hükümle korkunç bir gaf yaptı ve şimdi de işin içinden çıkamıyor.

"Doğru, Julius. Bu hükmü değiştirmek için senin yardımına ihtiyacı var, ve sen bütün bildiğini söyleyerek bunu yapabilirsin."

Onun yanlışının kefaletini ödeyemem, çünkü bu hükmü hiç giymemiş olmamız gerekirdi, aslında, hiç yargılanmamış olmamız gerekirdi.

"Julius, mahkemelerin tümü bu mahkûmiyeti birçok kere onadı ve Washington'daki tüm yetkililer sizin suçlu olduğunuza inanıyor. Bakın, hemen herkes suçlu olduğunuza inanıyor!"

Biliyorsunuz, yalnızca bir temyiz mahkemesi ilk yargılamanın kararını onayladı, ve yargılamanın yinelenmesinin reddi bir davanın esasının reddi anlamına gelmez. Tüm diğer başvurularda duruşma olmadı, yalnızca evrakı sunabildik. Yasanın biçimi böyle, ama ruhu bu değil. Hep acele edildi — çünkü suçsuzluğumuzu kanıtlayacağımızdan korkuyorlardı. Ayrıca Dr. Urey, Profesör Einstein gibi insanlar, bilginler, hukukçular, yazarlar, mahkeme tutanaklarını okuduktan sonra, dava hakkında büyük kuşkulara düştüler. Papa, üçbin hıristiyan kilisesinin önderleri, önde gelen musevi liderler ve milyonlarca insaf af istediler.

"Hayır Julius, Papa af istemedi."

Evet istedi. Bunu kanıtlamak için elimde *L'osservatore Romano'*da çıkan makaleler var. Dosyayı bastırdık —mahkemenin tüm tutanaklarının dosyasını— ve insanlar bunu okudular ve hükmün haklılığı konusunda büyük kuşkular beslemeye başladılar. Bu dosya mevcut ve okunacak. Bu lanet olası dosyayı kaldırmanın tek yolu yaşamımıza izin verilmesidir. Öyle ki suçsuzluğumuzu kanıtlayabilelim.

"Julius, yargılamanın âdil olmamasının, hükmün çok ağır olmasının ve bütün bu kampanyanın konuyla ilgisi yok. Sizin için *tek* yol işbirliği yapmak ve Washington'daki yetkilileri ikna etmektir. O zaman af talep etmeleri için bir dayanakları olacak."

Bütün bu üç yıl boyunca, gerçeği söylemediğimi söylüyorsunuz. O zaman söylememi istediğiniz şeyi söylersem, bu "işbirliği yapmak" olacak, ve o zaman bu "gerçek" olacak. Vicdan rahatlığıyla, bu uygulamaya yardımcı olamazdım, ve söylemem gerekir ki, doğrusu bize yapılan bu baskı zalimce ve vicdansızcadır. Yapılacak tek namusluca iş Mr. Brownell'e af önermesini söylemektir.

Yarım saatliğine Ethel'i görmeye gittiğinde saat 12 olmuştu, sonra beni kadınlar kısmına götürdüler, ve saat 1'e kadar bir yarım saat daha gözümüzü korkutmaya çalışmaya devam etti. Bu bir saat boyunca olanları Elhel size anlatacak.

Görüşmemizin sonunda, hapisane müdürü kadınlar kısmına geldi ve ne olup bittiğini sordu. Ona Mr. Brownell'in, hükümetle işbirliği yaptığımız takdirde Başkana af tavsiye edeceğini söylemek üzere Mr. Bennet'i gönderdiğini söyledim. Öneri yapıldığında hapisane

müdürünün orada bulunmadığı dikkatinizi çekecek.

1'den sonra tekrar hücreme dönünce, Mr. Bennett uğradı ve davayı bilen kişileri getirmesine izin vermem için beni iknaya çalıştı ve "bu konuda' bildiklerim üzerine soruları yanıtlamaya razı olacağımı" söyledi. O zaman, bakın Bay Bennet, bu beyin yıkama gibi bir şey olur dedim. O zaman tekrar beni görmeye gelip gelemeyeceğini sordu, evet dedim, eğer iyi haberler getirirseniz.

İki savunmasız insana, bu dehşet yaşatıldı, ama başarıya ulaşamazlardı, çünkü haklıydık ve ülkelerimize, demokrasiye, özgürlüğe ve kişinin dürüstlüğüne olan inancımızı terkedemezdik. Tüm olanları halka anlatmak gerek, çünkü eğer *bu faşist zırvalık şimdi durdurulmazsa, ülkemiz büyük bir tehlikede demektir.* Bütün o uydurmalarından sonra gazeteler, kirli çamaşırları ortaya döktürdüğü için, pis bir iş yaptıklarını zayıf bir sesle inkâr ediyorlar. İşin zor yanı şu ki, yığınsal iletişim araçları üzerindeki denetimleriyle, dinleyicilerin ve okurların davamız konusunda sürekli olarak ve küçük dozlarda "beyinlerini yıkıyorlar" ve halk yanlış bilgi ediniyor. Gerçeği yaymak için her çabayı harcamak gerek.

Bizi kullanamadıkları için öldürmeyi kuran Adalet Bakanlığının planlarını altetmek için yaşamalıyız. Halkın gerçekleri öğrenip ve yaşamlarımızı kurtaracağına ve mahkemeleri Yüce Amerikan tarihimizin, eskiden beri yaşayan geleneğine uygun olarak adalete kavuşmamız için idamlarımızı durdurmaya zorlayacağına inancım var. Amerika'nın bütün bu olanlara yanıtı ne olacak? Ülkemizin temiz adının korunacağına ve yaşayacağımıza hâlâ güveniyorum.

Bütün sevgimle,

Julie

18 Haziran 1953

Sevgili Manny,

Son isteklerimi ve vasiyetimi yazdım ki, aslında şimdi de yaptığın gibi bütün işlerimizi senin yürütmeni ve çocuklardan sorumlu olmanı istediğim konusunda hiç bir sorun olmasın. Ethel de bu talebe tamamen katılıyor ve resmen onaylıyor.

Çocuklarımız bizim gözbebeğimiz, gururumuz ve en kıymetli hazinemizdir. Onları bütün kalbinle sev ve normal sağlıklı insanlar olarak büyümeleri için her zaman koru. Bunu yapacağından eminim, ama onlarla gurur duyan bir baba olarak bunu senden istemek hakkını kendimde görüyorum, benim aziz arkadaşım ve sadık dostum. Oğullarımı öylesine yürekten seviyorum ki.

Hoşçakal demeyi pek beceremem, çünkü değerli başarıların sonsuza dek yaşadığına inanırım, ama şunu söyleyebilirim — yaşama duyduğum sevgi hiç bu kadar güçlü olmamıştı, çünkü geleceğin ne kadar güzel olabileceğini gördüm. Bizim de küçük bir ölçüde de olsa bu doğrultuda payımıza düşeni yaptığımızı hissettiğim için, oğul-

larımın ve daha milyonlarla kişinin bundan yararlanacağını düşünüyorum.

Yaşam arkadaşımın, benim tatlı ve sadık karımın soyluluğunu ve büyüklüğünü anlatmaya çalışınca, söyleyecek söz bulamıyorum. Bizim aşkımız büyük bir aşk ve harikulade bir ilişkilidir — yaşamımı dolduran ve zenginleştiren bir ilişki.

Yaşlı ve hasta annem büyük bir teselli kaynağı oldu, her zaman karşılıklı bir sevgi ve bağlılığı paylaştık. Gerçekten de bizim için harcadığı çabalarda hiç kendini düşünmedi. Kızkardeşlerim ve erkek kardeşim başından beri beni desteklediler, yüzde-yüz arkamızda oldular ve bizim için çalıştılar. Gerçekten diyebiliriz ki, ailem, yaşadığımız büyük sınav sırasında bize kuvvet verdi.

Sen Manny, yalnızca aileden biri sayılmıyorsun, ayrıca bizim çok özel bir dostumuzsun. Bizim aramızdaki kardeşlik ve sevgi bağı, yaşam ve yaşamın ifade ettiği her şey uğruna verdiğimiz mücadelede çelikleşmiştir. Sevgili dostum bizim için kuvvetli ol. Bu verimli çalışmanı sağlık ve mutlulukla sürdürebilmen için sana uzun bir yaşam dileriz, çünkü kuşkusuz sen mükemmel bir insan ve halkın içten bir savunucususun aziz dostum, seni selâmlarım ve tüm kalbimle sevgiyle kucaklarım.

Suçsuz olduğumuz gerçeğini değiştirmelerine asla izin verme.

Barış, ekmek ve gül uğruna, sade bir vakar içinde, celladı, cesaret, güven ve geleceğe bakarak, inancımızı asla kaybetmeden karşılıyoruz. Her zamanki gibi sevgiyle.

Julie

Not — Tüm kişisel eşyalarım üç karton kutudadır onları hapisane müdüründen alabilirsin. Bütün sevgimle — Julie.

19 Haziran — Ethel BİZİM AMERİKAN FAŞİZMİNİN İLK KURBANLARI olduğumuzun bilinmesini istiyor.

Ethel ve Julie

8 Haziran 1953

Sevgili Manny,

Adalet Bakanlığının, iki yılı aşkın bir süredir devam eden iğrenç bir nakaratın esas ağırlığını teşkil eden bir konuda halkın "beynini yıkamak" için harcadığı sakat çabalar, akla Iago'nun şu müstehzi iddiasını getiriyor: "Yiğitliğin yalın yüzü, yiğitlik gösterilinceye kadar hiç farkedilmez!"

Anımsayacağın gibi, 2 Haziran salı günü, Tutukevleri Federal Müdürü James V. Bennet, Sing Sing'de bize "olağan" bir ziyaret yaptı ve hemen telgraf çektik.

Bize açıkça vahşi ve kin dolu bir hüküm yüklediğinden beri, gene de, radyo ve televizyon aracılığıyla, kendimizi kurtarma şansımızın, hükümetle "işbirliği" yapmak ve "suçumuzu" "itiraf etmek" isteğimize bağlı olduğu düzenli olarak anlatılmıştı. Çoğu kez bu gayrıresmî "konuşma" "çağrıları", derece ve yoğunluk bakımından öy-

lesine iyi zamanlanmış ve toplu bir yaygara halinde yükseldi ki, o adeta hükümet açısından belli bir amaç güdüldüğüne işaret etmekteydi. Yüksek mahkemenin davayı gözden geçirmeyi son reddedişinin hemen ardından kasten ve yalan olarak, bize bir öneride bulunulduğu yayınlandı, ve sen avukatımız olarak dobra dobra ve açıkça bu "haberi" ahlâksızca bir uydurma olarak yerince, hükümet kozunu oynamak zorunda kaldı.

Yargıç Kaufman, her zamanki yersiz aceleciliğiyle, idamımızı 15 Hazirana gelen hafta olarak belirleyince, iki ABD polis yetkilisi, tutukevi müdürünün huzurunda, büyük olay için 18 Haziranı saptayan (bu arada belirteyim, bizim 14. evlilik yıldönümümüz) resmî bildirim belgelerini bana sundular. Bu olay 1 Haziran pazartesi günü oldu. Hemen ertesi gün, tam öğlen yemeğine otururken, Mr. Bennet, ölüm hücrelerinin, kadınlar bölümüne geldi ve kendini tanıttı. Yerleşmiş uygulamaya aykırı olarak, benimle yalnızdı ve başgardiyan ve diğer görevli kadın tedbir olarak, koridorun dış demirli kapısında dururken, resmî ziyaretçilere tutukevi içinde mutlaka eşlik eden tutukevi müdürü, tuhaftır ortalarda yoktu.

Bay Bennet, hemen konuya girdi. Başsavcı Herbert Brownell Jr. tarafından, bugüne kadar sakladığım, casuslukla ilgili bilgileri açıklamayı isteyeceğim herhangi bir yetkilinin benimle görüşmesini sağlayabileceğini bana bildirmek üzere gönderilmişti. Bu biçimde işbirliği yaparsam hükümet ölüm cezasını kaldırmaya hazırdı. Bir saat de Julie'yi ziyaret etmişti, şimdi benim görüşümü almak istiyordu.

Kısa ve nazik konuştum. Ben suçsuzdum, kocam suçsuzdu ve ikimiz de casuslukla ilgili bir şey bilmiyorduk. Eğer Başsavcı yüksek bir mevkide bir yetkiliyi benimle görüşmek üzere yollarsa, yalnızca şimdi söylediklerimi yineleyecek ve çok korkunç bir durumun önlenmesi için af önerilmesinde ısrar edecektim.

Bay Bennet beni kibarca "işbirliğine" sevkediyordu. "Mutlaka bir şeyler biliyorsundur" diye dil döküyordu. Hemen yanıtladım, "Hiç bir biçimde bu işe karışmadığıma göre nasıl bilebilirim? Sizin istediğiniz gibi işbirliği yapmam için baştan bir sürü yalan uydurmam ve suçsuz kişilere karşı yalan tanıklıkta bulunmam gerekirdi. Yetkililer bunu mu yapmamı istiyor — yalan söylememi yani?"

Tamamen dehşete düşmüştüm. "Aman yarabbim, hayır, elbette ki yalan söylemeni istemiyoruz. Ama örneğin bir aile düşün. Aileden biri belli faaliyetlere aktif olarak katılmamış olabilir, ama öteki kişinin faaliyetlerine ilişkin bilgiye gene de sahip olabilir."

Son derece nazik, ama kararlıydım. "Şu anda yargılama sırasında bildiğimden daha fazlasını bilmediğim gerçeği hâlâ geçerliliğini koruyor. O zaman tam gerçeği söylemiştim, şimdi yalan söylemeye başlamak niyetinde değilim."

Bir başka yol denedi. "Ben şahsen, tam anlamıyla dürüst bir kişiyim, ancak bu konulardaki deneyimim, bana, bazan kişinin suçlu olduğunu pekâlâ bildiği halde suçsuzluğunu iddia ettiğini gösterdi.

Buna katılıyor musun sen de?"

Tarafsız bir tavırla "ben de açık konuşacağım ve böyle durumlar olduğunu kabul edeceğim" diye yanıtladım. Gene de bu durumlarda güdülen amacın ne olduğu beni ilgilendirmez. Ama ben kendi kafamı ve yüreğimi biliyorum ve size vicdan rahatlığıyla söyleyebilirim ki, suçsuzluğumu, yalnızca bu suçu işlemediğim için iddia etmekteyim."

"Hükümet, elinde bunu çürütecek belgeler ve ifadeler olduğunu iddia ediyor, onun için, eğer işbirliği yapmak isteseydin cezanın hafifletilmesi için bir dayanak olabilirdi."

Hiç etkilenmemiştim. "Her şeyden önce, ellerinde ne olup olmadığını bilmeme olanak yok, ayrıca buna aldırdığım da yok. Ne olursa olsun, benimle ilgisi olamaz. Ayrıca, ellerindeki bu kadar zararlı bir şeyse, bu son aşamada, benim bunları tasdikime niye gereksinme duyuyorlar? Mahkemede hiç önüme çıkarılmamış olan kanıtlara dayanarak ve tüm ciddiyetimle haklarında hiç bir şey bilmediğime yemin ettiğim bu faaliyetleri itiraf etmem için, beni iknaya çalışıyorsanız, açıktır ki bu kanıtlardan çok büyük kuşku duymak gerekir, elbette ki böyle kanıtlar varsa. Şunu açıkça söyleyeceğim: Dünyanın en güçlü hükümeti, bize utanç verici bir öneride bulunmak için temsilcisini gönderdi. Çünkü mahkûmiyetlerin yasadışı bir biçimde verildiğini ve hükümlerin intikam koktuğunu pekâlâ biliyor. Pis bir oyundaki katkılarının teşhir edilmesi riskine girmektense, ve uygulamaya pek hevesli olmadıkları çifte idama yalnızca birkaç gün kalmışken, talihsiz balıkların önündeki bir yem gibi yaşamlarımızı önümüzde sallayarak, bizden zorla sahte bir itiraf koparmaya çalışmak yüzsüzlüğünü gösteriyorlar! Sizden fiyatını ödemenizi istiyoruz, yoksa yaşamlarınızı yitirirsiniz, fikir bu değil mi?"

Bu noktaya Bay Bennet öfkenin yükselen dalgasını bastırmak için acele etti. "Hadi, hadi, hiç de öyle bir şey demedim, beni yanlış anlıyorsun." "Tersine" diye sertçe karşılık verdim, "Sizi çok iyi anladım, kuşkusuz siz o kadar duygusuz değilsiniz, ama size, hükümetin niyetinin ne olduğunu hem de doğru bir biçimde yorumladım. Onun için yanıtımız işte budur. Ayıplarının yüzlerine vurulmaması için, elektrikli sandalyede idam edilme tehdidiyle gözümüzün yıldırılmasına izin vermeyeceğiz, yurttaş olarak hakkımız olan adaletin yerine, kötü ve aşağılık bir küçük anlaşmayı kabul ederek demokratik olmayan polis devleti yöntemlerinin giderek artan kullanımını teşvik etmeyeceğiz. Bu Hitler Almanyasına yakışır, özgürlük toprağına değil. Gerçekten büyük, gerçekten şerefli bir ulus, yaşamlarını —hiç bir zaman tehlikeye atılmamış olması gereken yaşamları— kurtarmak için istemeyerek kendilerini lekeleyenlerin takdir edilmesini talep etmek değil, acı yakınmaların kaynağı olan bu durumu düzeltmek zorundadır."

"Ama işbirliğinizi isteyerek size yardım etmeye çalışıyoruz" diye yalvardı, artık gerçekten bocalamaya başlamıştı. Her nasılsa, du-

rumu kuşkusuz niyetlediği gibi idare edemiyordu, ve kayıtsız yetkili maskesi düşmeye başlıyor, o çok gerçek rahatsızlığı açığa çıkıyordu.

"Ne derseniz deyin", dedim hiç etkilenmeden, "istediğiniz gibi... saklayın, süsleyin, örtbas edin, bu zorlamadır, baskıdır, işkencedir". Neşeli tiktaklarıyla yaşamımı her dakika alıp götüren saati gösterdim. "Size çok rahat söyleyebilirim ki, 18 Haziran perşembe günü, 11'e on kala bana geleceksiniz ve suçsuz olduğum gerçeğinde en ufak bir değişiklik olmuş olmayacak." Mr. Bennet bana açıkça şunları söyleyen bir bakışla baktı: "Elini uzatıp tutabilecekken yaşamı reddetmek için —eh, bir fiyat karşılığı tabiî— deli olmalı. Gene de onun bu tavrına saygı duymak gerekir."

Ona acıdım; berbat, nankör bir iş yapan, çarkın bir başka dişlisi. Beni tarafsızlığına inandırmayı öylesine ümitsizce istiyor ve yiğit ve ödünsüz bir dürüstlük karşısında savunulamaz bir tutumu korumayı giderek daha zor buluyor!

Ensonu, ellerini çaresizlikle kaldırarak, Julie'nin getirilmesini istedi. Bir yarım saat de, "işbirliği" yapmamız için âdeta yalvardı, hatta, iyi dostu olan Atom Enerjisi Komisyonu Başkanı Gordon Dean'ın yardımını sağlamayı bile vaadetti. Kocam olağanüstü bir biçimde kendine hakim ve içtendi.

"Amerika bu taktiklere nasıl tenezzül edebilir ve dostlarımızın saygı ve sevgisinin devam edeceğini nasıl umabilir" diye sordu. "Böyle bir şey düşünülemez Açık konuşalım, bir insan olarak bana, bu hükmün işitilmemiş barbarlığını haklı gösterecek bir tek neden söyleyebilir misiniz? Ve salt, sıradan bir namus ve sağduyu gereği, Başsavcıya af önermenin göreviniz olduğunu hiç hissetmiyor musunuz? Bu ulus böylesine bir alçaklığa dur denilmemesine ve bunun gelecek kuşakların utanç hanesine sonsuza dek, silinmeyecek biçimde kaydedilmesine nasıl razı olabilir! Davanın yürütülüşünün baştan sona hırs, önyargı ve yalanla dolu olduğu iddiamızı kanıtlaması için Mr. Bloch'a bir fırsat vermek, mertliğe daha yakışmaz mı? Düşünün bir! Doğru değil, ama doğru olsa bile, birkaç notu daktiloya çekti diye karımı korkunç bir son bekliyor! Uygarlığın tanıdığı en gaddar ve en ahlâksız caniler, nazi savaş suçluları hergün serbest bırakılırken, bu, cinayetten de beter, ve kuşkusuz en ağır cezayı hakeden iğrenç bir suç oluyor."

Bay Bennet biraz şaşalamış görünüyordu. "Söyledikleriniz yersiz şeyler. Lütfen, yalnızca, işbirliğini yapmayı kabul edebilseniz, bir şeyler yapılabilir. Başka bir yol olamaz." "Kuşkusuz" diye söze karıştım, "Yeni kanıtlara dayanan bir duruşma yersiz, ne de olsa gerçekten de iddialarımızı kanıtlayabiliriz! Ama büyük bir ulusun hükümetinin, sırf suçlulukları konusunda dünya çapında bir tartışma doğdu diye iki çaresiz insanı kurban etmesi ve onlara aslında 'boyuneğin ya da ölün' demesi çok yerinde!"

Julie'nin gelişinden epeyce sonra, tutukevi müdürünün ensonu

aceleyle içeri girdiğini belirtmeyi unuttum. Artık ziyaret sonuna yaklaşıyordu. Kocam konuşuyordu. "Dikkatle düşünün, yaşamamıza izin vermesi, Birleşik-Devletler'in daha yararına olmaz mı? Bu, dünya halklarına, bu ülkenin gerçekten insan haklarına önem verdiğini kanıtlamaz mı? Başsavcı adına buraya gelişiniz, bu davanın ele alınışının ülkemize çok büyük saygınlık kaybına malolduğunu göstermiyor mu? Kuşkusuz, bize suçsuzluğumuzu kanıtlama fırsatı verilmesi, saygınlık açısından çok daha aza malolacak!"

"Ah, bu davadan dolayı çok fazla politika yapıldı, çok fazla — ve bunun konuyla ilgisi yok. Ülkenize hiç zararınız dokunmadığını söylüyorsunuz, ülkenizi sevdiğinizi söylüyorsunuz değil mi?"

Biz hararetle tasdik edince, şöyle dedi: "Pekâlâ o zaman işbirliği yapın ve cezanın hafifletilmesinin önerilmesini mümkün kılacak bilgileri bize verin!" Dehşet içinde, ona bakakaldık, sonra Julie yavaşça şöyle dedi. "Bakın Bay Bennet, onu öylesine çok seviyoruz ki, ahlâk dışı bir anlaşmaya girerek onun temiz adına leke sürülmesine izin vermeyeceğiz!"

Bezgin bir tavırla omuzlarını silkti, tutukevi müdürüne ona yollamak isteyebileceğimiz tüm mesajları çabucak ulaştırması gerektiğini açıkladı ve bize hoşçakalın dedi. Dönüp giderken, son bir ricada bulundum: "Bize bir duruşma daha bahşedin Bay Bennet. Bırakın yaşayalım ki, suçsuzluğumuzu kanıtlayabilelim. Namuslu yol, Amerikan yolu budur!"

Daha sonra öğrendik ki, Julie'nin ardından onun koridoruna kadar gitmiş ve bir kez daha tek umudunun "işbirliğinde" olduğuna onu iknaya çalışmış. "Başka bir zaman gene gelmemi ister miydiniz" diye biraz çekinerek sormuş. "Evet" diye anlamlı bir biçimde yanıtlamış kocam, "eğer bana iyi haberler getirebilirsen!"

Tüm sevgimle

Ethel

19 Haziran 1953

Sevgili Manny,

Aşağıdaki mektup çocuklarıma verilecek.

Sevgili yavrularım, çok kıymetli çocuklarım:

Daha bu sabah her şeye karşın beraber olabilecekmişiz gibi görünüyordu. Şimdi ise bu olamayacağına göre, benim öğrendiklerimi sizin de öğrenmenizi yürekten istiyorum. Ne yazık ki, yalnızca birkaç sade söz yazabilirim size; gerisini, kendi yaşamlarınız öğretmeli size, bana öğrettiği gibi.

Kuşkusuz başlangıçta bizler için acıyla yas tutacaksınız, ama bu yasınızda yalnız olmayacaksınız. Tek tesellimiz bu ve sonunda sizin de teselliniz olmalı.

Sonunda da yaşamın yaşanmaya değer olduğuna inanmalısınız. Şimdi, sonumuz yavaş yavaş yaklaşırken bile, bu gerçeği cellatları-

mızı bile mağlûp edecek bir inançla bildiğimiz düşüncesi sizi rahatlatsın!

Yaşamlarınız size öğretmeli ki, iyilik kötülüğün ortasında gerçekten yeşeremez; özgürlük ve bir yaşamı gerçekten doyurucu ve yaşanmaya değer kılan her şey bazan çok pahalıya elde edilmelidir. O halde, huzur içinde olduğumuz ve uygarlığın henüz, yaşamın yaşam uğruna yitirilmediği noktaya ulaşmadığını, en derin bir kavrayışla anladığımız ve bizden sonra başkalarının yolumuzdan yürüyeceğini kesinlikle bilerek teselli bulduğumuz düşüncesi sizi de rahatlatsın.

Yaşamlarımızı sizlerle birlikte tüketmenin büyük sevincine ve zevkine sahip olmayı isterdik. Bu son önemli saatlerde benimle olan babanız size kalbini ve orada sevgili oğulları için beslediği tüm sevgiyi yolluyor. Her zaman suçsuz olduğumuzu ve vicdanımıza aykırı bir şey yapamadığımızı anımsayın.

Sizi sımsıkı kucaklıyor ve tüm gücümüzle öpüyoruz.

sevgiyle,

Babanız ve Anneniz

Julie, Ethel

Manny'ye not. — On Emir dinsel madalyonu ve zinciri —ve nikâh yüzüğüm— bunları ölümsüz sevgimizin bir anısı olarak çocuklara vermeni istiyorum.

Manny'ye not. — S. M.'ye en iyi dileklerimi iletmeyi unutma. Ona, onu bütün kalbimle sevdiğimi ve saygı duyduğumu böyle. Ona, zaferimi paylaştığını hissettiğini bilmesini istediğimi söyle —çünkü hiç korkmuyorum ve hiç pişmanlık duymuyorum—, yalnızca tuzaktan kurtulmak tam anlamıyla başarılamadı ve sahip olduğum nitelikler tüm sınırlarına kadar varamadı. — Benim için ne çok şey ifade ettiğini, ve büyümeme ne kadar yardımcı olduğunu bilmek mutluluğunu duysun istiyorum. —Tüm sevdiklerimize, tüm sevgilerimizle— seni çok seviyoruz.

Ethel

OLAYIN DÜNYADAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ YANKILARI

Rosenberglerin ölüme mahkûm edilmeleri üzerine, İngiltere'de, Fransa'da, Belçika'da, Hollanda'da, İsviçre'de "Rosenbergleri Kurtarma Komiteleri" kuruldu ve geniş bir kampanya başlatıldı. Dünyanın hemen her yanında birçok namuslu aydın bu cinayete engel olmak için çaba harcadı. Paris'te çıkan *L'Humanite* gazetesinde yayınlanan bir bildiride ressam Pablo Picasso, "Saatler, dakikalar sayılı! İnsanlığa karşı böyle bir cinayetin işlenmesine gözyumma-

yınız." diyordu. Ünlü şair Paul Eluard, ölümünden (Kasım 1952) bir hafta önce, Rosenbergler için Amerika'da kurulan komiteye gönderdiği mektupta, Rosenberglerin suçsuzluğuna inandığını belirtiyor ve komitenin çalışmalarım desteklediğini söylüyordu. Albert Einstein, zamanın cumhurbaşkanı Eisenhower'e başvurarak, Rosenbergler için verilen haksız yargının uygulanmasına engel olmasını ve bağışlama yetkisini kullanmasını istedi. Bütün bu çabalar ve istekler, "bağışlamanın" tek koşulu olarak "işbirliğini" öne süren sorumlularca geri çevrildi.

Rosenberglerin elektrikli sandalyede can verdikleri 19 Haziran günü, New York'un en büyük alanlarından Ilnion Square'de toplanan onbinlerce Amerikalı olayı protesto etti ve Eisenhower için, "kana susamışların şefi" diye tempo tuttu.

Washington'da Beyaz Saray çevresinde yapılan bir toplantıda konuşan Rosenberglerin avukatı Emanuel Bloch, "Nazilerden büyük bir barbarlık bu. Sivil giyimli bir askerî diktatörlük altında yaşıyoruz. Rosenbergler cinayetini, başkan Eisenhower ile adalet bakanı Brownell ve FBI müdürü Edgar Hoover'in kapılarının eşiğine bırakıyorum" demiştir.

Londra'da Trafalgar alanında yapılan çok kalabalık bir toplantıda olay şiddetle kınanmış, soğuk savaş kundakçılığı yerilmiştir. En şiddetli protesto gösterileri Paris'te yapılmış, göstericiler Amerikan elçiliğine girmek istemişler, çıkan çatışmada bir kişi ölmüş, yaralananlar olmuştur.

İstanbul'da çıkan 20 haziran 1953 tarihli *Yeni İstanbul* gazetesi, olayı, dört sütun üzerine "Atom Casusları Hıyanetlerinin Cezasını Hayatları ile Ödediler" başlığı altında, 1947 yılından beri Türkiye'ye uygulanan Truman Doktrini ile Kore Savaşının ve yoğun bir soğuk savaş beyin yıkama işleminin sonuçlarına uygun düşecek biçimde vermiştir. Ankara'da yayımlanan 21 Haziran tarihli *Zafer* gazetesi ile *Ulus* gazetesi ise olayı, daha çok idamın ayrıntılarına ağırlık veren biçimde yansıtmışlardı.

DOĞANIN DİYALEKTİĞİ

Klasiklerin yapıtlarına çok çeşitli amaçlarla değinilebilir kuşkusuz. Öyle görünüyor ki, amaç ne olursa olsun, bu değinilerin ortak yararlarından biri, belirli bakımlardan bugün nerede olduğumuzu daha iyi kavramayı, hiç değilse şöyle bir anımsamayı sağlamalarıdır. Yalnız bu bile değini yazmaya özendirebilir insanı.

"Doğa diyalektiğin kanıtıdır",[1] der Engels. *Doğanın Diyalektiği*'nin yazılma gerekçesi belki bundan daha özlü dile getirilemez. Ama, insanı "doğa diyalektiğin kendisidir?" demeye dürtecek kadar özlü olan bu söz ve benzerleri, bu nitelikleri belirginleştiği oranda, iletişim ve çağrışım sınırlarını daraltabilir. Zaten Engels de gerekçesini böyle dile getirmekle yetinmiş değildir.

"Hegel'in elinde diyalektiğin mistisizmle bozulması, diyalektiğin genel işleyişini ayrıntılı ve bilinçli bir biçimde ilk kez onun sunmuş olduğu gerçeğini örtemez."[2] Marx-Engels, Alman idealist felsefesinden bilinçli diyalektiği alıp maddeselcilikle yoğurduktan sonra doğa ve tarih anlayışıyla bütünleştirdiler. Di-

[1] Friedrich Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, (beşinci baskı, Sol Yayınları, İlkyaz Basımevi, Ankara, Ağustos 1978) s. 85.

[2] Karl Marx, *Kapital*, (ikinci baskı, Sol Yayınları, İlkyaz Basımevi, Ankara, Mart 1978) Birinci Cilt, s. 28.

yalektik ile maddeselciliği öylesine birleştirdiler ki, bugün, Marksçı diyalektikten sözedilirken "maddeselci diyalektik", Marksçı maddeselcilikten sözedilirken de "diyalektik maddeselcilik" terimleri kullanılır. (Tarihsel maddeselcilik, diyalektik maddeselcilik ilkelerini toplum yaşamını ve tarihini açıklamak için kullanmaktır. Dolayısıyla özel, ama vazgeçilmez bir haldir.) Klasikler, maddeselci diyalektiği şöyle tanımlar: "Benim diyalektik yöntemim", der Marx, "Hegel'in yönteminden yalnız farklı değildir; üstelik onun tam karşıtıdır. Hegel'e göre insan beyninin yaşam süreci, yani, Hegel'in 'idea' adı altında bağımsız bir nesneye bile dönüştürdüğü düşünme süreci, gerçek dünyanın yaradanıdır, ve gerçek dünya 'idea'nın yalnızca dışsal, görüngüsel biçimidir. Benim içinse, tersine, ideal, insan aklıyla yansıtılmış ve düşünce biçimlerine çevrilmiş maddesel dünyadan başka bir şey değildir."[3] "Diyalektik", der Engels, "*nesnel* denen diyalektik, bütün doğada egemendir, ve öznel diyalektik, diyalektik düşünce, doğada her yerde kendisini gösteren ve karşıtların sürekli çatışması ve onların sonal olarak birbirine veya daha yüksek biçimlere geçmeleriyle doğanın yaşamını belirleyen hareketin yalnızca yansımasıdır."[4] "Kafanın diyalektiği, gerçek dünyanın hareket biçimlerinin, doğanın ve tarihin yalnızca yansımasıdır."[5]

Hegel'in düşünme yolu, idealist diyalektik, "her şeyi başaşağı ediyor ve âlemdeki şeylerin gerçek bağlantısını tümüyle tersine çeviriyordu."[6] Bu tersliğin kaynağı idealizmdi. Hegel sisteminin "iç ve onmaz" çelişkisinin kaynağı da idealizmdi: "Hegel sistemi bir iç ve onmaz çelişkiye yakalanmıştı. Bir yandan, bu sistemin başlıca önerisi, insan tarihinin bir evrim süreci olduğuydu, ve bunun gereği olarak, insan tarihi, salt gerçek denen herhangi bir şeyin bulunmasıyla zihinsel olarak kesin sonuna erişemez. Ama, öte yandan, bu sistem, bu salt gerçeğin özü olma isteğini ileri sürüyordu. Her şeyi kapsayan ve her zaman için kesin (son) olan bir doğal ve tarihsel bilgi sistemi, diyalektik düşünmenin temel yasasına aykırılıktır. Bu yasa, gerçekten, dış evren konusundaki sistemli bilginin çağdan çağa dev adımlarla ilerleyebileceği düşüncesini asla dışarmaz, tam tersine, içerir."[7] Marx-Engels, Hegel'de başaşağı duran diyalektiği ayakları üzerine oturttular: onu maddeselcilikle birleştirdiler. Maddeselci diyalektik veya diyalektik maddeselcilik, felsefe tarihinde gerçek bir devrimdir.

Engels'in açıkça yazdığı gi-

[3] Marx, ay., s. 28.
[4] Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, (üçüncü baskı, Sol Yayınları, İlkyaz Basımevi, Ankara, Ocak 1977) s. 268.
[5] Engels, ay., s. 258.
[6] Engels, *Ütopik Sosyalizm ve* vb., s. 87.
[7] Engels, ay., s. 87-88.

bi, Marksçı felsefe, nesnel ve öznel olmak üzere iki diyalektik tanır: 1) Nesnel diyalektik: bilinçten bağımsız nesnel gerçekliğin hareketinin ve gelişiminin yasalılığıdır (*Gesetzmaessigkeit*). 2) Öznel diyalektik: nesnel gerçekliğin insan bilincinde ve düşüncesinde yansımasıdır. Öznel diyalektik, nesnel diyalektiğin *teorisi* olarak, nesnel gerçekliğin genel hareket ve gelişme yasalarının bilimidir. Öznel diyalektik, veya, Engels'in dediği gibi, diyalektik düşünce, bilimsel bilginin bütün tarihiyle kanıtlanan şu olgudan yola çıkar: Bütün şeyler ve görüngüler birbiriyle karşılıklı ilişkilidir ve birbirini koşullar; bütün doğal ve toplumsal görüngü biçimleriyle maddesel dünya da, bu dünyanın düşüncedeki yansıması da, dinmez hareket ve gelişme içindedir.

Hareketin ve gelişmenin öğretisi olarak diyalektik, üç temel yasaya dayanır: 1. *Karşıtların birliği yasası*. Burada söz gene bir Klasiğe, Lenin'e bırakılmalıdır: "Karşıtların özdeşliği ('birliği' demek belki daha doğru olurdu, — bununla birlikte özdeşlik ve birlik terimleri arasındaki fark burada özellikle önemli değildir. Belirli bir anlamda ikisi de doğrudur) *b ü t ü n* doğa (zihin ve toplum da *içinde*) görüngü ve süreçlerindeki çelişkili, *birbirini karşılıklı dışaran*, karşıt eğilimlerin tanınmasıdır (bulunmasıdır). Dünyanın bütün süreçlerinin *'öz-hareketleri'* (*'self-movement'*) içinde, kendiliğinden gelişmeleri içinde, gerçek yaşamları içinde bilinmeleri için koşul, onların karşıtların bir birliği olarak bilinmesidir. Gelişme, karşıtların 'savaşımı'dır. Gelişmenin (evrimin) iki temel (veya iki olanaklı? veya iki tarihsellikle gözlemlenebilir?) kavramı şunlardır: azalma ve çoğalma olarak, yinelenme olarak gelişme, *ve* karşıtların bir birliği olarak gelişme (bir birliğin birbirini karşılıklı dışaran karşıtlara bölünmesi ve onların karşılıklı ilişkileri).

"Birinci hareket kavramında, *ö z*-hareket, onun *i t i c i* gücü, kaynağı, güdüsü (*motive*), karanlıkta kalır (veya bu kaynak *dışsal*laştırılır — Tanrı, özne, vb.). İkinci kavramda, asıl dikkat özellikle *'ö z'*-hareket kaynağının bilgisine yöneltilir.

"Birinci kavram cansız, soluk ve kurudur. İkincisi canlıdır. *Y a l n ı z* ikincisi, varolan her şeyin 'öz-hareket'inin anahtarını verir; yalnız o, 'sıçramalar'ın, 'süreklilikteki kesilme'nin, 'karşıtlara dönüşme'nin, eskinin yıkılmasının ve yeninin doğmasının anahtarını verir.

"Karşıtların birliği (çakışması, özdeşliği, eşit eylemi) koşullu, geçici, süreksiz, ilişkin (*relative*)dir. Birbirini karşılıklı dışaran karşıtların savaşımı salttır (mutlaktır), tıpkı gelişme ve hareket gibi salttır.

"Marx *Kapital*'inde, önce, burjuva (meta) toplumunun en basit, en sıradan ve temel, en yaygın ve her-günlük *ilişki*'sini, milyonlarca kez karşılaşılan bir ilişkiyi, yani meta değişimini çözümler (tahlil eder). Bu çok basit görüngüde (burjuva toplumunun bu 'hücre'sinde), çözüm-

leme, modern toplumun *b ü t ü n* çelişkilerini (veya *bütün* çelişkilerinin tohumlarını) ortaya çıkarır. Sonraki sergileme, bize bu çelişkilerin ve bu toplumun bireysel parçalarının Σ'ındaki [toplamındaki] gelişmesini (hem büyümeyi *hem de* hareketi) başlangıcından sonuna kadar gösterir.

"Diyalektiğin sergileme (yani inceleme) yöntemi de genellikle (çünkü Marx'ta burjuva toplumun diyalektiği, diyalektiğin yalnızca özel bir halidir) böyle olmalıdır. En basit, en sıradan, yaygın, vb. *herhangi bir* önermeden başlamak: bir ağacın yaprakları yeşildir; Can bir insandır; Karabaş bir köpektir, vb.. *Diyalektik* (Hegel'in dehasının tanıdığı gibi) daha burada vardır: *bireysel* *e v r e n s e l*dir. Dolayısıyla, karşıtlar (bireysel evrenselin karşıtıdır) özdeştir: bireysel ancak evrensele götüren bağlantıda vardır. Evrensel ancak bireyselde ve bireysel dolayısıyla vardır. Her bireysel (şu veya bu biçimde) bir evrenseldir. Her evrensel bir bireyseldir (bir bireyselin bir parçası, veya bir yanı, veya özüdür). Her evrensel, bütün bireysel nesneleri ancak yaklaşık olarak kucaklar. Her bireysel, evrensele ancak eksik olarak girer, vb., vb.. Her bireysel, başka bireysel *çeşitleri* (şeyler, görüngüler, süreçler) ile binlerce geçişle bağlıdır, vb.. *Daha b u r a d a, zorunluğun,* doğadaki nesnel bağlantının öğeleri, tohumları, kavramları, vb. bulunmaktadır. Daha burada olabilir (*contingent*) ve zorunlu, görüngü ve öz bulunmaktadır; çünkü, Can bir insandır, Karabaş bir köpektir, *bu* bir ağacın yaprağıdır, vb. dediğimizde, birtakım sıfatlara *olabilir* diye aldırış etmiyoruz; özü görünüşten ayırıyoruz, ve birini öbürüne karşıt tutuyoruz.

"Böylece *herhangi* bir önermede diyalektiğin *bütün* öğelerinin tohumlarını bir 'çekirdek' ('hücre') içinde gibi ortaya koyabiliriz (ve koymalıyız), ve böylece diyalektiğin genellikle bütün insan bilgisinin bir özelliği olduğunu gösterebiliriz. Ve doğal bilim bize nesnel doğayı aynı niteliklerle, bireyselin evrensele, olabilirin zorunluya dönüşümüyle, karşıtların geçişleri, değişmeleri, ve karşılıklı bağlantısı ile gösteriyor (ve burada *herhangi bir* basit örnekte gene gösterilmelidir). Diyalektik, (Hegel'in ve) Marksçılığın bilgi teorisidir."[8] 2. *Niceliksel değişmelerin niteliksel değişmelere dönüşmesi (ve bunun tersi) yasası.* Gelişme, basit niceliksel değişme, evrim olarak kavranmaz, tersine, niceliğin ve niteliğin, sürekliliğin ve süreksizliğin gelişmedeki birliği vurgulanır. 3. *Olumsuzlamanın olumsuzlanması (veya yadsımanın yadsınması) yasası.* Bu yasaya göre, gelişme, daha yüksek bir gelişmedir, eskinin basitçe ortadan kalkması değildir; tersine, diyalektik bir olumsuzlama (yadsıma) sürecidir. Bu süreçte eski evreler aşılır; ama onların olumlu ve geliştirgen yanları korunur.

[8] V. I. Lenin, "Philosophical Notebooks", *Collected Works,* (fourth printing, Progress Publishers, Moscow 1976) vol. XXXIII, p. 357-360.

Diyalektik, Markşçılığın hem yöntemi hem de bilgi teorisidir. Onun içindir ki, Engels'in *Doğanın Diyalektiği*'ni yazmaya girişmesi, *yalnızca yöntemsel* bir iş veya sorun gibi görülemez.

Marx-Engels, Alman idealist felsefesinden bilinçli diyalektiği alıp maddeselci doğa ve tarih anlayışıyla bütünleştirdiler. Ama, Engels'in de belirttiği gibi, hem diyalektik hem de maddeselci bir doğa anlayışı, matematikle ve doğabilimle içli dışlı olmayı gerektirir.[9] Marx-Engels, bu gereği sürekli duydular ve ona uygun davrandılar: "Materyalist tarih görüşü ve proletarya ile burjuvazi arasındaki modern sınıf savaşımına özel uygulayımı ancak diyalektikle olanaklıydı. Ve Alman burjuvazisinin okul öğretmenleri, büyük Alman filozoflarının anısını ve verdikleri diyalektiği boş bir seçmeciliğin (*Eklektizismus*) bataklığında boğdularsa, biz de gerçeklikte diyalektiğin korunması için modern doğabilime tanık olarak başvurmaya o derece zorlandık."[10] Olgulardan yola çıkmak, diyalektiğin yasalarını doğadan çıkarmak ve doğadan geliştirmek![11] Yapmaları gereken kısaca buydu. Bu, bir yandan, doğanın diyalektiğini o çağ koşullarının elverdiği ölçüde ortaya koymak, öte yandan yöntemin geçerliğini kanıtlamak ve onu geliştirmek, ve Markşçı bilgi teorisini doğrulamak demektir.

Marx, ömrünün belirli bir ve son döneminde, çalışmalarını özellikle *Kapital*'e ayırdı. Ve böylece, o dönemde, Lenin'in sözleriyle şunu yaptı: "Marx, arkasında bir '*Mantık*' (M büyük harfle) bırakmadı ise de, *Kapital*'in *mantığını* bıraktı, ve bu sonuna kadar kullanılmalıdır. Marx, Hegel'de değerli olan her şeyi alıp daha da geliştiren maddeselciliğin mantığını, diyalektiğini ve bilgi teorisini [üç sözcük gerekli değildir: hepsi bir ve aynı şeydir]* *Kapital*'de bir tek bilime uyguladı."[12] Bilimsel ilerlemenin ortaya çıkardığı yeni teorik sorunları ele almak da Engels'e düştü. Bu, gerçekten büyük bir işti. Engels'in *Doğanın Diyalektiği* için hazırladığı genel planın *anaçizgilerine* şöyle bir gözatıvermek bile bunu kavramaya yeter.[13]

Engels'in *Doğanın Diyalektiği* üzerinde uzun yıllar çalıştığını söylemek gerekmez. Kitaptaki makaleler, denemeler, vb. 1873-1886 yıllarında yazıldı. Klasikler, teorik çalışmayı pratik çalışmadan asla ayırmadılar. Dühring'in hesabını görmek gerekince, Engels *Doğanın Diyalektiği*'ne ara verdi ve *Anti-Dühring*'i yazdı (1877-78), ve yaptığı araştırmaların sonuçlarından bazılarını orada kullandı. Marx'ın ölümüyle (1883) Engels'in görevleri ve sorumlulukları arttı.

[9] Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, (birinci baskı, Sol Yayınları, Orsel Matbaası, Ankara, Mart 1975) s. 52.
[10] Engels, *Ütopik Sosyalizm ve* vb., s. 29-30.
[11] Bkz: Engels, *Anti-Dühring*, s. 54.
[12] Lenin, agy., s. 358-359.
[13] Bkz: Engels, *Doğanın Diyalektiği*, s. 31-32.
* [ ] içindeki sözler de Lenin'indir. —R.G.

Uluslararası işçi hareketiyle ilgili çalışmalarının yanısıra, *Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltlerini yayıma hazırladı. Burada, basitçe, 'yayıma hazırladı" deniyor. Gerçekte bu, o zaman, ancak Engels'in üstesinden gelebileceği bir işti. Bu işi 1894'te bitirdi (ve 1895'te, 75 yaşında öldü). O arada Marx'ın bir vasiyetini yerine getirdi: *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'ni yazdı. *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* da bu çalışmalarına eklenmelidir. Bütün bunlardan ötürü, *Doğanın Diyalektiği* yarım kaldı, ve, birkaç makalesi dışında, ancak 1925'te yayımlandı.[14] Kitap, elimizdeki haliyle, yarım kalmış olmasına karşın, tutarlı bir bütündür.

Engels'in *Doğanın Diyalektiği*'nde yaptıkları, eksik olarak, şöyle özetlenebilir:

Doğabilimsel gelişmeyi pratik gereksemelerin ve üretimin belirlediğini gösterir.

Marksçılığın tarihinde ilk olarak, felsefe-doğabilim ilişkisi üzerinde köklü bir biçimde durur. Felsefe ile doğabilimin karşılıklı bağımlılığını gösterir. Doğabilimsel ilerlemeden ötürü bu alanda metafiziğin olanaksızlaştığını, maddeselci diyalektiğin doğabilim için kesin bir gereklik olduğunu kanıtlar.

Diyalektiğin özgül bir tanımını verir ve üç temel yasasını formülleştirir. Bu yasaların doğal gelişmenin gerçek yasaları olduğunu gösterir.

Madde ve hareket biçimlerini ve bunlarla uğraşan bilimleri sınıflar.

Matematik, mekanik, fizik, kimya ve yaşambilim dallarının diyalektik içeriğini inceler.

İnsan kökeninin emek teorisi ile doğabilim-toplum tarihi ilişkisini kurar.

Darvinciliğin önemini belirtir; ama bununla yetinmeyip bilimsel bir eleştirisini sunar.

Çağdaş elektrolitik ayrışım teorisini önceden ortaya koyar.

Çağındaki bilginlerin tersine, atomun karmaşıklığı düşüncesini savunur. Atomların, asla, basit veya genellikle bilinen en küçük maddesel parçacıklar olmadığını vurgular.

Farklı düzenli matematiksel sonsuz küçüklüklere benzeyen parçacıkların varlığını öngörür, vb., vb.[15]

Günümüzde, örneğin, 200'ü aşkın temel tanecik (*elementary particles*) biliniyor; atomun ve en genel anlamıyla ışığın hem tanecik hem de dalga (hareket) özelliği gösterdiği kabul ediliyor;

[14] Lenin, *Doğanın Diyalektiği*'nin varlığından habersiz öldü (1924); bununla birlikte, aynı yöntemi kullanarak, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de, *Felsefi not defterleri*'nde, vb., aynı sonuçlara vardı ve Engels'in bazı tezlerini geliştirdi.

Öte yandan, *Doğanın Diyalektiği* bilim adamlarına kılavuzluk ederek bilimin daha hızlı gelişmesine katkıda bulundu. Örneğin, 1930'lardan başlayarak fiziğin gelişmesine önemli katkıları olmuş Japon fizikçiler üzerindeki derin etkileri için bkz: *Supplement of the Progress of Theoretical Physics*, number 50, 1971, c/o Yukawa Hall, Kyoto University, 606 Kyoto, Japan.

[15] Bu eksik özet için SBKP(B)MK Marksizm-Leninizm Enstitüsünün hazırladığı "Sunuş"a bkz: *Doğanın Diyalektiği*, s. 7-27.

uzay, zaman, madde ve hareket sıkı diyalektik karşılıklı ilişkiler içinde kavranıyor; hepsi bir yana, "karşı-madde"nin veya "karşıt-madde"nin (*antimatter*) varlığından sözetmek, fiziğin gelişimiyle şöyle böyle ilgilenen kişileri bile şaşırtmıyor, vb., vb. Engels'in *Doğanın Diyalektiği*'nde kullandığı olgusal verilerin (*factual data*) hızlı bilimsel ilerleme yüzünden eskidiğini söylemek için bütün bilimsel ilerlemeyi sergilemek gerekmez. Bununla birlikte, *Doğanın Diyalektiği*'nde kullanılan yöntem (diyalektik) dimdik ayakta duruyor; bilgi teorisi (diyalektik) bilimsel ilerlemeyle sürekli doğrulanıyor. "Doğa, diyalektiğin kanıtı" olagidiyor.

Marksçı bilgi teorisi ve yöntem (diyalektik) sürekli doğrulanmak ve geliştirilmek gerekir. Ve *Doğanın Diyalektiği* bu amaçla yapılacak her çalışmada, her zaman ilk başvurulacak klasik yapıttır; ve, Marksçılığın asla bir dogma olmadığını ve olamayacağını apaçık gösteren en değerli tarihsel belgelerden biridir.

RAGIP GELENCİK

KÖYLÜ SOSYALİZMİNDEN SOSYALİZM ESNAFLIĞINA

Aydınlık Yayınları, Lenin'in *Devlet ve Devrim*inin yeni bir çevirisini yayınladı (aralık 1978). Kitabın arka kapağında, yapıtın "ilk olarak tam ve doğru çevirisiyle" yayınlandığı belirtiliyor. Sav, açık: Bundan önceki çeviriler tam ve doğru değildir. Eksik ve yanlıştır. "— Size öyle geliyorsa, öyledir" demek, tamlık ve doğruluk sözkonusu olunca, biraz güç.

Bundan önceki çeviriler. *Devlet ve Devrim*, bundan önce, bildiğimiz kadarıyla, ilk kez olarak sanırım 1934 yılında, Haydar Rifat tarafından, *Devlet ve İhtilal* adıyla çevrilmişti.

Bundan sonraki ikinci çeviri, *Bilim ve Sosyalizm Yayınları* tarafından, ilk çeviriye duyulan saygının da bir belirtisi olarak, gene *Devlet ve İhtilal* adıyla, 1969 yılında yayınlandı. Aynı yayınevinin 1978 aralığında altıncı baskısını yaptığı kitap, bu çevirinin, 1974'teki ikinci baskısından başlayarak, gözden geçirilmiş ve yenilenmiş biçimidir.

Bu arada, İstanbul'daki yüzer gezer yayınevlerden biri tarafından, *Bilim ve Sosyalizm Yayınları*nın ilk çevirisinin, deyim yerindeyse, "tıpkı basımı" olarak yayınlanan *Devlet ve İhtilal* çevirisinin sözünü ayrıca etmek gerekmez.

Aydınlık Yayınları, eskiye saygılı görünmekte yarar umduğu izlenimini verir. Bu bakımdan, artık saygın bir tarihsel anıdan başka bir şey olmayan Haydar Rifat çevirisine dil uzatmak istediği düşünülemez. Öy-

leyse, *Aydınlık Yayınları* tarafından eksiklik ve yanlışlıkla suçlanan çevirinin, *Bilim ve Sosyalizm Yayınlarının Devlet ve İhtilal* çevirisi olduğu açıktır.

İlkin *yanlışlık* savı üzerinde duralım. *Aydınlık Yayınları*, kendi çevirisinin "ilk olarak doğru" bir çeviri olduğunu ileri sürüyor. Bir yapıtın daha sonraki çevirilerinde, daha önceki çevirilerden yararlanılması, bu arada, eğer varsa, ki vardır, önceki çevirilerde yapılmış yanlışlıkların, hiç değilse bir bölümüne düşülmemesi, doğaldır. Ancak, *Bilim ve Sosyalizm Yayınlarının* çevirisiyle, daha doğrusu bu çevirinin *Aydınlık Yayınlarının* çevirisinden *önce* yayınlanan son baskısıyla (5. baskı) karşılaştırınca, arka kapağında "ilk olarak tam ve doğru çeviri" olduğu ileri sürülen *Devlet ve Devrim* çevirisinde bu olanaktan gereğince yararlanılamadığı izlenimi ediniliyor.

Devlet ve Devrim çeviricileri (iki kişi çevirmiş yapıtı), "daha başka" olmak için gözle görülür bir çaba göstermişler. Daha doğru olmak için, daha başka olmak gerekebilir. Ama daha başka olmak, her zaman daha doğru olmayı güvence altına almaz. Örneğin, çelişki yerine karşıtlık, biçim yerine kabuk, makine yerine aygıt demek, *Devlet ve Devrim* çevirisini, *Devlet ve İhtilal* çevirisinden, kuşkusuz "daha başka" yapabilir, ama, "daha doğru" yapabildiği çok kuşkulu!

Gerçekten, *Devlet ve Devrim* çevirisinin 13. sayfasında, devletin "sınıf karşıtlıklarının *uzlaşmazlığının* bir ürünü ve yansıması" olduğunu okuyoruz. Oysa, *Devlet ve İhtilal* çevirisinin 15. sayfasında, devletin, sınıf *karşıtlıklarının* değil, ama "sınıf çelişkilerinin *uzlaşmaz* olmaları olgusunun ürünü ve belirtisi" olduğunu okumuştuk. Uzlaşmaz karşıtlık deyimi, belki söze daha bir güçlülük kazandırıyor; ama, karşıtlığın kendisinin uzlaşmazlık ya da uzlaşmaz çelişki olarak da tanımlanabileceği gözönünde tutulursa, bu türlü "doping"lere büyük bir sakınımla başvurmak gerekirdi.

*Aydınlık Yayınlarının Devlet ve Devrim*inde, *çelişki* olarak çevrilmesi gereken terim, çoğu kez, büyük bir gözüpeklikle, *karşıtlık* olarak çevrilmiş. Bunun kimi beklenmedik sonuçlara yolaçması kaçınılmazdı. Çelişki yerine karşıtlık demenin yolaçabileceği sonuçlardan birini, birazdan göreceğiz.

Şimdilik, daha derine girmeden, "kabuk" üzerinde duralım: "Demokratik cumhuriyet, kapitalizmin mümkün en iyi siyasi kabuğudur". Böyle okuyoruz Devlet *ve Devrim*in 21. sayfasında. Oysa aynı tümcenin *Devlet ve İhtilal*deki çevirisi şöyledir: "Demokratik cumhuriyet, kapitalizmin olanaklı en iyi politik biçimidir" (s. 24).

*Devlet ve İhtilal*deki "politik biçim", *Devlet ve Devrim*de "siyasi kabuk" olmuş. *Forme*, bilimsel bir terimdir. Bunu Türkçede *terim* olarak karşılayabilecek en uygun sözcük, bugüne değin *biçim* olmuştur. *Kabuk* sözcüğünün bu işlevi daha iyi görebileceğini, dolayısıyla *Devlet ve*

Devrim çevirisine "daha doğru çeviri" niteliği kazandırabileceğini sanmıyorum. Olsa olsa, "halka dönük uyarlama" (*adaptation populaire*) niteliği kazanmasına küçük bir katkıda bulunabilir.

Makine yerine *aygıt* demek de, çeviriye küçük bir başkalık kazandırmıyor değil. *Bilim ve Sosyalizm Yayınları* çevirisinde, s. 53, "bürokratik ve askeri makine..." mi denmiş, *Aydınlık Yayınları* çevirisinde, s. 51, bunu: "bürokratik ve askeri aygıt..." olarak okumak bir şaşırtmaca oluşturmuyor.

Oysa, "makine" sözcüğü, Marx'ın devletten sözederken, kullanmaktan çok hoşlandığı bir eğretileme, bir istiare, bir *métaphore*dur. Ve ünlü bir eğretilemedir. Bu nedenle, devlet teorisine ilişkin klasik marksist metinlerde, bir başka eğretileme olan aygıt sözcüğüyle birlikte, sık sık geçer. *Devlet ve İhtilal* çevirisinde, Lenin'in makine dediği yerde makine, aygıt dediği yerde aygıt demeye özen gösterilmiş. Ama *Aydınlık Yayınları*nın "ilk olarak tam ve doğru çeviri"sinde, çevirinin 86. sayfasına değin, *makine* sözcüğü nerede geçmişse, hep *aygıt* olarak çevrilmiş. Çevirinin 86. sayfasındaysa: "burjuva devlet makinası" diye okuyoruz. Çevirenler Türk Dil Kurumunun Yeni Yazım Kılavuzuna baksalardı, burada da "makina" diye değil, ama "makine" diye okurduk.

*Aydınlık Yayınları*nın *Devlet ve Devrim* çevirisinde, *çelişki* teriminin *karşıtlık* olarak çevrilmesinin yol açabileceği sonuçlara bir örnek olarak, yolaçmış bulunduğu bir sorun üzerinde durabiliriz şimdi.

Örneğin, *Bilim ve Sosyalizm Yayınları*nın *Devlet ve İhtilal* çevirisinde, s. 42, "...sınıf çelişkilerinin varolmadığı bir toplumda devlet yararsız ve olanaksız bir duruma geleceğinden..." diye okuyoruz.

Aynı tümcecik, *Aydınlık Yayınları*nın *Devlet ve Devrim*inde, s. 40, şöyle: "... uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının bulunmadığı bir toplumda devlet artık gereksiz bir duruma geleceği ve varolamayacağı için...".

İşte sorun: Uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının bulunmadığı bir toplumda devlet varolamayacaksa, komünizmin birinci evresinde, yani uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının (daha doğrusu uzlaşmaz sınıf çelişkilerinin) ortadan kalktığı, ama (artık uzlaşmaz bir nitelik taşımayan) sınıf çelişkilerinin varlıklarını sürdürdükleri *sosyalist* evrede, devlet, artık sözcüğün tam anlamında devlet olmayan "devlet" biçiminde de olsa, *sosyalist devlet* varolamayacak, bir başka deyişle, *tüm* devlet, *Aydınlık Yayınları*nın çevirisine göre, bundan böyle tam komünizmde değil, ama... sosyalizmde sönecektir!

Bu tezi, ya da sözkonusu çevirinin diliyle, bu "önerme"yi, hiç değilse "ilk olarak doğru" bir *Devlet ve Devrim* çevirisinde okumamalıydık.

Önerme. Gerçekten, *Bilim ve Sosyalizm Yayınları* çevirisindeki, s. 30, "Engels'in ünlü 'devlet söner' tezi", *Aydınlık Yayınları* çevirisinde, s. 27, "Engels'in ünlü 'devlet yokolup gi-

der' önermesi" olmuş.

Fransızca *thèse*, İngilizce *thesis* sözcüğünü, tez gibi yabancı bir sözcükle değil de, öztürkçe bir sözcükle karşılama girişimi, gerçeklikte övgüye değer bir girişim olmakla birlikte, burada önerme sözcüğünden çok, sav sözcüğü önerilmeliydi. Kaldı ki, *Devlet ve Devrim* çevirisinin *bütününde*, böyle bir özleştirme çabası da pek görülmüyor.

Devletin "yokolup gitmesi"-ne gelince.

Bilim ve Sosyalizm Yayınlarının Devlet ve İhtilal çevirisinde, birinci bölümün dördüncü paragrafı şu başlığı taşıyor: *Devletin "Sönmesi" ve Zora Dayanan Devrim.*

Aydınlık Yayınlarının Devlet ve Devrim çevirisinde, aynı başlık şöyle: *Devletin "Yok Olup Gitmesi" ve Zora Dayanan Devrim.*

Extinction terimi, Fransızcada da, İngilizcede de, gerçi biraz zorlamayla, "yok olup gitme" anlamı verilmesine yatkın bir terim olmakla birlikte, her şeyden önce *sönme*, ya da *söndürme* anlamına gelir. Önemli olan bu değil. Daha da önemlisi, "sönme" imgesinin, özellikle bu aynı paragrafta Engels'in *Anti-Dühring*inden alıntılanan parçasının da tanıklık edebileceği gibi, marksist devlet teorisinde tuttuğu özgül ve özgün yerdir. Ama, *Aydınlık Yayınları* çevirisinde, nedendir bilinmez, "başka" olma kaygısı, "doğru" olma kaygısından baskın görünüyor. Kaldı ki, gerçekten "doğru" olmak için, salt doğru olma kaygısı da, taşıyacağı çok büyük öneme karşın, yeterli değil. Örneğin burada, çevirinin doğru olabilmesi ve bunun raslantıya bağlı kalmaması için, marksist devlet teorisinin ve bu teoriye ilişkin klasik metinlerin hiç değilse bir ölçüde irdelenmiş olması da gerekirdi. Kulaktan dolmalık, "doğru" denebilecek bir çeviri için çoğu kez yetmeyebilir.

Gene aynı nedene bağlı olarak, Engels'in, *Devlet ve İhtilal* çevirisindeki o renkli "uykuya dalma" deyimi, s. 29, *Devlet ve Devrim* çevirisinde, s. 27, "kendi kendine göçüp gitmesi" olmuş.

Marx ile Engels, "proletarya diktatorası" *adını* ilk kez ne zaman kullandılar? *Aydınlık Yayınları* çevirisi, "ilk kez tam ve doğru" olmakla yetinmeyerek, bu sorunun yanıtını da veriyor!

Devlet ve Devrim çevirisinde, s. 34, şöyle okuyoruz:

"Burada, Marksizmin devlet konusundaki en dikkate değer ve en önemli düşüncelerinden birinin, yani (Marks ve Engels'in Paris Komününden sonra vermeye başladıkları adıyla) "proletarya diktatörlüğü" düşüncesinin dile getirildiğini..."

Oysa, aynı parça, *Bilim ve Sosyalizm Yayınlarının Devlet ve İhtilal* çevirisinde şöyle:

"Burada, marksizmin devlet konusundaki en ilginç ve en önemli düşüncelerinden biri, (Marx ve Engels'in Paris Komününden sonra dile getirecekleri gibi) "proletarya diktatorası" düşünü formüle edilmiş bulunuyor".

Marx ile Engels, "proletarya diktatorası" *adını*, gerçeklikte "isim babalığı" da kendileri-

nin olmayan bu adı. Paris Komününden sonra vermediler! Marx'ın Weydemeyer'e yazdığı ve *Aydınlık Yayınlarının Devlet ve Devrim* çevirisinin 46. sayfasında yer alan 4 Mart 1852 günlü mektupta, "proletarya diktatorası", örneğin o zaman da söz konusu edilmektedir: Paris Komününden yirmi yıl kadar önce! Lenin, bu parçadaki ayraçta, Marx ile Engels'in, yıkılacak devlet makinesinin yerine neyin geçirileceği sorununa, ancak Paris Komününden sonra, olgulara dayanarak verebilecekleri yanıta bir anıştırmada bulunur. Daha sonra, üzerinde ayrıntılı bir biçimde duracağı bir konuyu, önceler. Yoksa, daha önce *adsız* olarak varolan bir düşünceye (örneğin *Komünist Manifesto*da durum tam da böyledir), Paris Komününden sonra Marx ile Engels tarafından "proletarya diktatorası" adının verildiğini düşünmez. "Doğru" bir çevirinin, Lenin'e böyle bir düşünce yüklenebilmesine yol açmaması gerekirdi.

Aydınlık Yayınları çevirisinin "başkalaştırma" girişiminden, Marx da yakasını kurtaramamış. Marx'ın ünlü: "mülksüzleştiricilerin mülksüzleştirilmesi" formülü, *Devlet ve Devrim*de, s. 59, "mülk sahiplerinin mülksüzleştirilmesi" olmuş.

Şimdi gelin de, küçük mülk sahiplerine, hele orta ve küçük köylülere, *Kapital*in bu korkunç formülü içine girmediklerini, anlatabilirseniz anlatın bakalım!

Karışıklık bu kadarla kalsa, gene iyi. Üçüncü bölümün dördüncü paragrafı, *Bilim ve Sosyalizm Yayınları* çevirisinde, s. 70, "Ulus Birliğinin Örgütlenmesi", *Aydınlık Yayınları* çevirisindeyse, "Ülke Birliğinin Örgütlenmesi" başlığını taşıyor. Bu başkalık, *Devlet ve Devrim*in kendisinden çevrildiği kaynaktan gelmiyorsa, ki gelmemesi gerekir, yoksa çok daha ciddi bir sorun karşısında bulunuyoruz demektir, o zaman *Aydınlık Yayınları* çevirisinde ulusla ülkenin birbirine karıştırıldığı sonucu çıkar. Eh, yurtseverliğin de gereği bu değil midir?

Aydınlık Yayınları çevirisinde "yorum gücü"ne de az yer verilmemiş. Örneğin *Bilim ve Sosyalizm Yayınlarının Devlet ve İhtilal* çevirisinde, s. 81, "sınıfların ve sınıflarla birlikte devletin ortadan kalkmasına geçiş olarak, proletaryanın siyasal eylem ve diktatorası zorunluluğu..." sözkonusu edilir.

Bu zorunluluk, *Aydınlık Yayınları* çevirisinde, biraz biçim değiştirmiş. *Devlet ve Devrim*de, s. 78, şöyle okuyoruz: "Proletaryanın siyasi eyleminin zorunluluğu ve sınıfların ve onlarla birlikte devletin ortadan kalkmasına geçiş olarak proletarya diktatörlüğünün zorunluluğu...".

Başkalık, yorum gücüne dayanıyor. Proletaryanın siyasal eylem zorunluluğu, sınıfların ve onlarla birlikte devletin ortadan kalkmasına geçiş olarak proletarya diktatorası zorunluluğundan ayrılıyor. Çünkü, proletarya diktatorası ile sınıfların ve devletin ortadan kalkması arasında kolayca kurulan ilişki, proletaryanın siyasal eylemi ile sınıfların ve devletin ortadan kalkması

arasında kurulamıyor. Proleter siyasal eylemin özgüllüğünü kavrama yeteneksizliği üzerinde temellenen bir yorum. "Başkalık" çabasını yanlışlığa dönüştüren bir yorum gücü sözkonusu burada.

Yalnız yorum gücü mü? "Biçem (üslup) gücü"nün de hakkını yemeyelim.

*Bilim ve Sosyalizm Yayınları*nın bütün bu güçlerden yoksun çevirisinde, örneğin, s. 88, "... anarşistler *halk devletini* yeterince kafamıza kaktılar", diye okuruz.

Oysa, aynı tümcecik, *Aydınlık Yayınları* çevirisinde, bu kez biçem gücüyle, İngiliz Parlamentosunun bile gücünün yetmeyeceği bir değişikliğe uğramış, cinsiyet değiştirmiş. Şöyle: "...anarşistler "halk devleti" diye diye öyle bir başımızın etini yediler ki herkese gına geldi".

Sic, yani tıpkı böyle. Başının etini yemek! Yani dır dır ederek birinden bir şeyler isteyip durmak! Anarşistlerin dır dır etmelerine, herkese gına getirmelerine, ortada "ilk kez tam ve doğru" bir çeviri olmasaydı, bir diyeceğim olmazdı. Ama anarşistler dır dır ederek "halk devleti" isteye isteye mi herkese gına getirmiş? *Aydınlık Yayınları*nın "ilk olarak doğru çeviri"sinden çıkan anlam, bu! Ve biz bu anlamı, "halka açık uyarlama"ya dönük "biçem gücü"ne borçluyuz. "Başkalık" çabasını, bu kez de işte bu biçem gücü yanlışlığa dünüştürüyor.

Bu "güç" kendini çok yerde gösteriyor. Örneğin, *Devlet ve İhtilal*de, s. 119, şöyle okumuştuk:

"Başka bir deyişle: kapitalist rejimde, sözcüğün gerçek anlamında devlete, yani bir sınıfın bir başka sınıfı, azınlığın çoğunluğu baskı altında tutmasına yarayan özel bir makineye sahip bulunuruz".

Oysa, *Aydınlık Yayınları*nın *Devlet ve Devrim* çevirisinde, s. 116, şöyle okuruz:

"Başka bir deyişle, kapitalizm koşullarında, sözcüğün gerçek anlamında devlet, yani bir sınıfın bir başka sınıfı, hem de azınlığın çoğunluğu baskı altına almasını sağlayan özel bir aygıt vardır".

Makinenin aygıta dönüşmesi üzerinde daha önce durmuştuk. Burada yeni bir şey olarak, "sözcüğün gerçek anlamında devlet"in, "hem de azınlığın çoğunluğu baskı altına almasını sağlayan özel bir aygıt" olduğunu öğreniyoruz. *Hem de*: Yani cabadan! Yani olmasa da olur!

Evet, "biçem gücü"nün hakkını yemeyelim.

Peki ama, hakkı yenmemesi gereken şey yalnız yorum gücü, yalnız biçem gücü mü? Hayır. "Burjuva hakkı" da var! Dinleyin.

Devlet ve İhtilal çevirisinde, s. 123, şöyle okuyoruz: "Marx, 'eşit hak' der; gerçekten, burada eşit hak vardır; ama burada sözkonusu olan şey, henüz 'burjuva hukuku'dur; her hukuk gibi, *eşitsizliği öngerektiren* burjuva hukuku".

Aynı parça, *Aydınlık Yayınları*nın *Devlet ve Devrim* çevirisinde, s. 119, şöyle: "... 'Eşit hak', der Marks, burada gerçek-

ten vardır; ama bu *hâlâ* bir 'burjuva hakkı'dır ve her hak gibi *eşitsizliğin varlığını kabul eder"*.

Demek ki her hak, eşitsizliğin varlığını kabul edermiş! Gene de, kimi eşitsizlikler karşısında, hak duygularının incindiğinden sözeden sinamekiler vardır. Okutacaksın onlara *Aydınlık Yayınlarının Devlet ve Devrim* çevirisini... Ama şimdi bunun üstünde durmayalım. "Eşitsizliği öngerektirmek" ile "eşitsizliği kabul etmek" arasındaki "başkalık" üzerinde de durmayalım. Aynı terimin hem hak, hem de hukuk anlamına gelmesi, *Aydınlık Yayınları* çevirisinde, "burjuva hukuku"nu, "burjuva hakkı"na dönüştürmüş. Onun üzerinde duralım.

Türkçede bu konuda iki ayrı sözcüğe sahibiz ve *Bilim ve Sosyalizm Yayınlarının Devlet ve İhtilal* çevirisinde, bu olanaktan yararlanmaya, hiç değilse çalışılmış. Ama *Devlet ve Devrim* çeviricileri, kendilerine "yanlış" ve "eksik" olduğu da söylenmiş bulunsa, ellerinin altındaki bu çeviriden —her nedense— "daha başka" bir çeviri yapmakta öylesine kesin kararlılar ki, karşımıza bir de "burjuva hakkı" çıkarıyorlar!

Ve bu "burjuva hakkı", kendini oldukça pahalıya ödetiyor. Örneğin, bunca yıldır, *Devlet ve İhtilal* çevirisinde de söylendiği gibi, s. 124, *hukukun*, ekonomik durum ve ona karşılık düşen uygarlık derecesinden daha yüksek olamayacağını bellemiştik. Oysa, şimdi, *Devlet ve Devrim* çevirisinden, s. 121, öğreniyoruz ki: "Hak, hiçbir zaman, toplumun ekonomik yapısından ve onun belirlediği kültürel gelişmesinden yüksek olamaz".

Eh, böyle olunca, koskoca Marx bile, aynı çeviride, s. 123, "burjuva hakkının dar ufku üzerinde boydan boya bir çizgi çekilebi"leceğinden sözedebilir.

Böyle olunca, *Devlet ve İhtilal'deki*, s. 130, "... çünkü, koyduğu kurallara uymaya *zorlamaya* yetenekli bir aygıt olmaksızın, hukuk hiçbir şey değildir" tümcesi, *Devlet ve Devrim*de, s. 127, "... çünkü hak ölçülerine uyulmasını *zorla sağlayabilecek* bir aygıt olmadan, hak hiç (bir) şey ifade etmez" biçimine dönüşebilir.

Bu yukardaki kategorilerin hiçbirine sığmayan yanlışlıklar da var *Aydınlık Yayınlarının Devlet ve Devrim* çevirisinde.

Örnek: "Bu son derece gülünç konuların bir araya getirilmesi, Plehanov'un Rusya'daki devrim arifesi ve devrim dönemindeki bütün bir faaliyetinin en belirleyici yanıdır" (s. 134).

Bu son derece gülünç konular. İşte artık ne uyarlama, ne yorum, ne biçem, ne de başkalık kaygısı: ama *düpedüz yanlış* bir çeviri sözkonusu. Burada gülünç olan şeyin konular değil, ama onların "bir araya getirilmesi" olduğu, ve bu bağdaşımın, Plehanov'un tüm etkinliğinin en gülünç ve özellik belirtici yanını oluşturduğu, hatta *Aydınlık Yayınları* çevirisinin hemen üç satır yukarısından bile anlaşılabilir. Gerçekten, bu tümcenin hemen üstünde, Plehanov'un broşürünün iki ayrı bölümde ele alınabileceğini, bunlardan birinin "tarihi ve edebi" bir bölüm olduğunu ve Stirner,

Proudhon ve ötekilerin düşüncelerinin tarihine ilişkin *değerli bilgiler içerdiğini*, bu tümceden az önce okumuş bulunuruz. Ama üç satır aşağıda, aynı broşürün "bir anarşistin bir eşkiyadan hiçbir farkı olmadığı gibisinden pespaye bir görüşü içer"en (s. 124) ikinci bölümüyle birlikte, *değerli bilgiler içeren* bu birinci bölümünün de, bir araya getirilmiş "son derece gülünç konular"dan biri olduğunu öğreniriz!

Aynı parça, *Bilim ve Sosyalizm Yayınları* çevirisinde, s. 137, şöyle:

"Konuların bu bağdaşımı, Plehanov'un Rusya'nın devrim öncesi ve devrimci dönemi sırasındaki tüm etkinliğinin en eğlenceli ve en özellik belirtici yanıdır".

Evet, gülünç ya da eğlenceli olan ve belirleyici değil, ama özellik belirtici bir nitelik taşıyan şey, *konuların kendileri* değil, ama "bu bağdaşımı"dır.

Bu arada, çeviri yoluyla da olsa, Kautsky'nin de canına okunarak, "devrimcilik" gereklerinden biri daha yerine getiriliyor.

Kautsky'den iki tümce, *Bilim ve Sosyalizm Yayınlarının Devlet ve İhtilalinde*, s. 142-143, şöyle çevrilmiş:

"İktidara güncel rejimin koşulları içinde geçmeyeceğimiz kendiliğinden anlaşılır. Devrimin kendisi, bugünkü siyasal ve toplumsal yapımızı değiştirmeye zamanı olacak, uzun soluklu, çok derin savaşımları öngerektirir"

Bu iki tümce, *Aydınlık Yayınlarının Devlet ve Devrim* çevirisinde, s. 139, şöyle:

"Gene de şimdiki koşullarda başa gelemeyeceğimizi söylemeye bile gerek yoktur. Devrim geliştikçe bugünkü siyasi ve toplumsal yapımızı değiştirecek olan uzun ve engin bir mücadeleyi öngörür".

Şimdiki koşullarda, başa olsa olsa *Aydınlık Yayınları* çevirisi gibi şeyler gelebilir. Oysa Kautsky, şimdiki koşullarda başa gelinebilip gelinemeyeceğinden değil, ama erkliğe güncel rejimin koşulları içinde geçilmeyeceğinden sözediyor. Bu ikisi, başka başka şeylerdir.

Burada ayrıntılara girmekte de, örnekleri çoğaltmakta da yarar yok. *Aydınlık Yayınlarının* "ilk olarak doğru çeviri" savını, ne yazık ki gerçekleşmemiş bir isteğin, bu türlü bir savla birleşince, sahibini hem kel, hem fodul durumuna düşüren bir belirtisi olarak kabul edebiliriz. Ama "ilk olarak tam çeviri" savına gelince, durum değişiyor. O zaman, bu denli hoşgörülü olamıyoruz. O zaman, bu sav karşısında, gene ne yazık ki, "övüngen palavracılık" ya da "tezgâhtarlık" deyimlerinden daha hafif bir deyim kullanabilme inceliğini gösteremiyoruz. Çünkü, bu "ilk olarak tam" çeviride, daha önceki çevirinin, yani *Bilim ve Sosyalizm Yayınlarının Devlet ve İhtilal* çevirisinin, eksik olduğuna tanıklık edecek hiçbir "fazlalık" yok! Tersine, şöyle yüzeysel bir karşılaştırmada saptayabildiğim kadarıyla, ama gerçeklikte ne çeviricilerin, ne de kendini değneksiz köyde sanan yayınevinin öyle uzun boylu suçlanmasını gerektirecek, iki eksiklik var.

Birincisi. Kitabın 21. sayfası ile 22. sayfası arasında bir satır eksik. Eksik olan satırın içinde bulunduğu parça, *Bilim ve Sosyalizm Yayınları* çevirisinde, s. 24, şöyle: "... çünkü sermaye, demokratik cumhuriyeti (Palçinski, Çernov, Çereteli ve hempaları aracılığıyla) ele geçirdikten sonra, iktidarını öyle sağlam, öyle güvenli bir biçimde kurar ki, burjuva demokratik cumhuriyetlerdeki *hiçbir* kişi, kurum ya da parti değişikliği onu sarsamaz".

Aydınlık Yayınlarının Devlet ve Devrim çevirisinde ise, s. 21, şöyle okuruz: "... işte bu yüzden de sermaye bu en iyi kabuğun denetimi (Palçinskiler, Çernovlar, Tsereteliler ve kafadarları aracılığıyla bir kere ele geçir-" (eksiklik, *satır düşmesi*, işte burada, 21. sayfa burada bitiyor, ve 22. sayfa şöyle başlıyor:) "bir biçimde kurar ki, burjuva demokratik cumhuriyetindeki kişilerde, kurumlarda ya da partilerde meydana gelen *hiçbir* değişiklik onu sarsamaz".

Satır düşmesi her zaman batıcıdır; ama, "ilk olarak tam"lık savıyla birleşince, büsbütün batıcı oluyor.

İkinci eksiklik, birincisi gibi değil. Çeviri ya da basıma hazırlık evrelerindeki bir dikkatsizlik sonucu.

Gene iki çeviriyi karşılaştıralım.

Bilim ve Sosyalizm Yayınları çevirisi, s. 55-56: "Devrim, ancak proletarya ve köylüleri kapsayarak 'halk' devrimi olabilir ve çoğunluğu gerçekten harekete sürükleyebilirdi".

Aydınlık Yayınları çevirisi, s. 53-54: "Ancak hem proletaryayı, hem de köylülüğü kucaklayan bir devrim, bir 'halk' devrimi olabilirdi".

Aydınlık Yayınları çevirisinde, görüldüğü gibi, "çoğunluğun gerçekten harekete sürüklenebilmesi", unutulmuş.

TOSUN KAYA

KONTAK KAPAMA VE PİNOCHET ÖZLEMLERİ

Mart ortasında zam paketinin açılması ve çoktandır beklenen akaryakıt zammının yürürlüğe konması, Türkiye'de bilinen bir oyunun sahneye konmasına neden oldu. Benzine yapılan zamlardan sonra taksi ve dolmuş ücretlerine zam yapılması için derhal belediyelere başvuran şöförler bir bekleyiş içine girdiler ve zamlı tarife açıklanmadan trafiğe çıkmama yolunu seçtiler. Ankara'da Umum Otomobilciler ve Şöförler Derneği, dolmuşla en kısa mesafe için 750 krş., taksi ile ise 75 TL. talep ederken Belediye bu isteği aşırı bulmuştu. Henüz bu görüşme ve bekleyiş dönemi devam ederken Demirel, 20 Martta AP İstanbul İl Merkezinde düzenlediği basın toplantısında ünlü konuşmasını

yaparak "Bunların gidişi Allende gidişidir. Allende Şili'yi nasıl yönetmişse, halkı nasıl canından bezdirmişse bu hükümet de onu yapmaktadır" dedi. Basında Demirel'in Ecevit'i Allende'ye benzetmesi üzerine tepkiler ve tartışmalar sürerken, Ankara'da yeni tarifeler saptandı. Ankara Belediye Encümeni son toplantısında dolmuşlara 150-200 kuruş zam yapılmasını, taksilerde ise 6 kilometreye 50 TL tarife verilmesini karara bağladı. Karar Ankara Umum Otomobilciler ve Şöförler Derneği tarafından tepkiyle karşılandı ve dernek başkanı Fikret Etçi yalnızca benzin tüketmediklerini, her türlü gıda maddesine de zam geldiğini, yedek parça karaborsacılarının ellerine terkedildiklerini, arabaları evlerin önüne çekip kontak kapatacaklarını bildirdi. Bu arada Kamyoncular Derneği de %80 oranında zam istiyor, aksi halde işi durduracaklarını bildiriyordu. 23 Martta şehirlerarası yolcu ve yük taşıma ücretlerine %15-25 oranında zam yapılması, böylece, bu kesimde de direniş olasılığını yarattı.

Zamlı tarifeyi benimsemeyen taksi ve dolmuş şöförleri bir bekleme dönemine girmişken, bu bölükpörçük karşı çıkmalar zemini üzerinde yeni bir unsur devreye girdi. Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu ve Türkiye Şöförler ve Otomobilciler Federasyonu Başkanı AP İstanbul Milletvekili Hüsamettin Tiyenşan, Federasyona bağlı 550 dernek yöneticisini 26 Mart Pazartesi günü Ankara'da toplantıya çağırdı. Toplantının konusu akaryakıt zammı, motorlu araç, yedek parça, lastik ve akü fiyatlarına yapılan zamlar ve buna karşı takınılacak tavırdı. Ancak Federasyonun ve Konfederasyonun daha önceki direniş kalkışmaları gözönüne alındığında Demirel'in bundan önceki milli direniş çağrıları hesaba katıldığında, Tiyenşan'ın son zamları bahane ederek, Ecevit hükümetine karşı bir komplo hazırlamak niyetinde olduğu hemen anlaşılıyordu. Aslında bunu daha önce de denemişlerdi. Hatırlanacağı gibi, AP Genel Sekreteri Nuri Bayar 16 Aralık 1978'de düzenlediği bir basın toplantısında, AP'nin Türk milletine bir çağrısını açıklamıştı. Bu çağrıda Ecevit hükümetinin meşru olmadığı, çoğunluğu temsil etmediği ve komünist geniş cephe taktiği uyguladığı belirtiliyor ve Türk milletinin kaderine sahip çıkması istenerek AP "aziz milleti bir tarihi görev yapmaya" çağırıyordu. Bu görevi yapacakların başında sıralanan Türk esnaf ve sanatkârlarından ise şunlar isteniyordu: "Kapı kulu olmamak, hür irade kullanarak istediğin işte çalışmak, istediğin işi tutmak, çalıştırdığın işi geliştirmek, sahibi bulunduğun bir ülkede istediğin yere istediğin gibi gitmek, yaşamak, mal mülk edinmek, ibadet hakkını ve inançlarını korumak, aile ocağını bütün fertleriyle hür ve mutlu kılabilmek, tek kelime ile otoriter ve zalim bir rejimin kölesi olmamak için bütün gücünle mücadele et!" Toplumun tüm kesimlerini hükümete ve hükümetin yanındaki güçlere karşı mü-

cadeleye çağıran bu bildiriyle eş zamanlı olarak, Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Konfederasyonu hükümete ve çeşitli çevrelere mektup göndermiş ve direniş tehdidinde bulunmuştu. Türkeş'in "yarın, belki yarından da yakın bir zamanda düşer" dediği, Demirel'in "çekip gideceğini ilân ettiği", Ecevit hükümetini gerçekten "götürmek" için yığınlara karşı terörden, askerî müdahale kışkırtıcılığına, parlamenter kulislerden, yığınsal direnişlere kadar, her çareye başvurulacağı ve başvurulduğu ortadaydı.

Bu durumu değerlendiren ve uygulamaya konduğu takdirde ülke çapındaki bir şöför ve esnaf direnişinin nasıl bir karışıklık ve hoşnutsuzluk yaratacağını gören Ecevit, Tiyenşan'ın toplantısını beklemeden ilk çıkışını yaptı. 23 Mart günü gazetecilerin sorularını yanıtlarken Ecevit şöyle diyordu: "Bazı kuruluşların son günlerde şöför yurttaşları bir direnişe ittiği görülüyor. Bunu ana muhalefet partisi liderinin talihsiz Allende benzetmesiyle bir arada değerlendirdiğimiz zaman nasıl bir oyun tezgâhlanmak istendiği kendiliğinden ortaya çıkar. Bilindiği gibi Şili'de Allende rejimine karşı özellikle şöförler direnişe geçirilmek suretiyle faşizm yolu açılmıştı. Şimdi bazı çevreler böyle bir tertibi Türkiye'de de uygulamak istiyorlar. Fakat Türkiye'nin koşulları Şili'nin koşullarından çok farklıdır."

Ecevit'in bu sözleri ve şöförlerin bir oyuna gelmemeleri yolundaki çağrısı hemen yankısını buldu. Vaktinin daraldığını hisseden Tiyenşan 26 Mart toplantısını beklemeden Federasyona üye tüm derneklere birer telgraf göndererek kontak kapama eylemine hazır olmalarını bildirdi. Ve işin ilginç yanı şöförler direnişi bir anda renk değiştirerek şöförlerin değil, Tiyenşan'ın başkanı olduğu Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Konfederasyonu aracılığıyla tüm esnaf ve sanatkârların direnişi haline dönüştürülüverdi. Demirel'in "hükümete karşı kurtuluş savaşı" çağrısı, hiç olmazsa bir kesimde sahneye konmak isteniyordu. Şöför direnişi olarak başlayan olayın, esnaf direnişine, kontak kapamanın, kepenk indirmeye dönüştürülmesi Ecevit hükümetine karşı bilinçli bir politik oyun çevrildiğini apaçık ortaya koydu. Çünkü şöför direnişi için yeni tarifelerin düşüklüğünü öne sürenler, son zamlar karşısında kayba uğramayan, tam tersine büyük parsa toplayan pek çok esnaf için hiç bir ekonomik gerekçe bulamıyorlardı. Enflasyon toplumun tümünü etkilemekle birlikte en çok işçileri ve sabit gelirlileri etkiler. Burjuvazi işgücünün fiyatındaki artış dahil, her türlü fiyat artışını nihaî ürünün fiyatına yansıtırken, bakkal, kasap, manav vb. gibi aldığını satan esnaf da daha pahalı aldığını daha pahalı satarak fiyat artışlarının yükünü rahatlıkla toplumun diğer kesimlerine kaydırabilir. Kaldı ki, son zamlardan sonra fırıncılar derneği, lokantacılar derneği, fotoğrafçılar derneği, kuru temizleme ve boyama derneği, pazar yer-

leri esnafı derneği vb. gibi tarifeye bağlı esnafı temsil eden kuruluşlar da zam talebi ile belediyelere hemen başvurmuşlardır. Ve henüz taleplerine yanıt alacak bir zaman bile geçmemiştir. Bütün bu gerçeklere rağmen kepenk indirme çağrısının yapılması, Kahramanmaraş olayları öncesinde de "halkı" "meşru müdafaaya" ve direnişe çağıran Esnaf Konfederasyonunun Demirel'in planı uyarınca Şili benzeri bir oyun hazırlamakta olduğunu gösterir. Hesap Ecevit iktidarını düşürmek ya da istifaya zorlamak ve yerine, Bursa gezisinde anayasayı babayasayı dümdüz etmek planları kurduğunu açıklayarak Pinochet'liğe adaylığını koyan Demirel'i getirmektir. Bu hesabın kaynağı da aslında Demirel'i de aşarak, Ortadoğu'daki en sadık jandarması Şah hükümetini yitiren ve yeni bir denge peşinde olan emperyalizme uzanmaktadır.

İşte bu hesaplar içersinde Ankara'da yapılan Türkiye Şöförler ve Otomobilciler Dernekleri Federasyonuna bağlı 550 dernekten 524'ünün temsilcisinin katılmasıyla yapılan toplantıda tüm şöförlerin 2 Nisan'dan itibaren 4-10 gün için kontak kapaması kararı alındı ve ardından da Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu yönetim kurulu da şöförlerin direnişine katılınacağını ve kepenk indirileceğini bildirdi. Ancak bu kararla birlikte karşı tepkiler de gelişiyordu. 7 bin üyeli Ankara Minibüsçüler Esnafı Derneği ve Ankara Umum Kamyoncular ve Kamyonetçiler Esnafı Derneği Başkanları, Federasyonun toplantıda alacağı kararlara karşı çıkacaklarını, bunun politik bir oyun olduğunu söylediler. İlk kontak kapama çağrısını yapan Ankara Umum Otomobilciler ve Şöförler Derneği Başkanı Fikret Etçi, hemen tavrını değiştirerek kontak kapamaya karşı olduklarını bildirdi.

AP'li Tiyenşan'ın komplosu çatlaklar veriyordu. Ankara'dan sonra İstanbul, Tunceli, Bingöl, Biga, Artvin, Hatay, Adıyaman, İskenderun, Sinop vb. illerinden de bu karara karşı sesler gelmeye başladı. Eskişehir Bakkallar ve Bayiler Esnaf Derneği, Trabzon Kamyoncuları ve Motorlu Taşıtlar Kooperatifi, Esnaf ve Kefalet Kooperatifleri Doğu Karadeniz Birliği, Giresun Şöförler Cemiyeti, Gaziantep Şöförler ve Esnaf Birlikleri, İzmir Işık Kent Kamyoncular Kooperatifi, Bandırma Şöförler Derneği, Türkiye Motorlu Taşıt İşçileri Sendikası, Adana Garajlar Personeli, Türkiye Madeni Eşya Sanatkârları Federasyonu Trabzon ve Ankara, Bakkallar ve Bayiler Federasyonu ve daha birçok esnaf kuruluşu direniş kararına katılmayacaklarını açıklıyorlar ve Tiyenşan'ı kınıyorlardı. Hareket baştan bölünmüştü ve Demirel'in zamanlaması boşa çıkmıştı. Ankara Savcılığının Federasyon yöneticileri hakkında dernekler kanununa aykırı hareket etmekten soruşturma açması ve ardından da başta Ankara olmak üzere, İstanbul, Adana, Kahramanmaraş, Gaziantep, Urfa, Erzurum ve Kars İlleri Sıkıyönetim Komutanlıklarının, esnaf direni-

şinin yasa dışı ve gerekçesiz olduğu, böyle bir uygulamaya girişildiği takdirde gereken önlemlerin alınacağı ve dernek yöneticileri hakkında yasal işlem yapılacağını açıklaması bu bölünmeyi hızlandırdı. Bakanlar Kurulu da kontak ve kepenk kapama kararının yasa dışı olduğunu, bu eyleme girişecek esnaf ve sanatkârlar ve şöförler hakkında yasal işlemin yanısıra, meslek kredileri, bayilikler, ruhsatlar ve ihalelerle ilgili hükümlerin de uygulanacağını ilân etti. Toplumun diğer kesimlerinden de tepkiler geliyor ve Türk-İş, Disk, Meslek Odaları vb. direnişe karşı çıkarken hükümet de ilerici belediyeler ve yerel örgütleriyle bu direnişe karşı alınacak önlemler için harekete geçiyordu. Ecevit Hükümeti iktidara geldiğinden beri ilk kez önceden, zamanında, tüm enerjisiyle ve üstelik toplumsal bir destek de yaratarak, sert ve kararlı bir tavırla, Demirel'in ve faşist çevrelerin bir oyununu boşa çıkarıyordu. AP Genel Sekreteri Nuri Bayar, Demirel'in "hayatı durduracağını" söylediği esnaf direnişine doğrudan sahip çıkıyor ve yasal olduğunu savunuyor, Demirel, "kendi ekmek kavgalarını yapan masum esnafın ve günlük hayatını kazanmak zorunda olan şöförün derdine inilmediğini" öne sürerek esnafın kredilerinin kesilebileceği, bayiliklerin kaldırılabileceği uyarısından dolayı hükümeti "müstemleke" hükümetine benzetiyordu. Ama tüm savunmalar boşunaydı. Tiyenşan ve çevresi giriştikleri provanın sonuç vermediğini anlayınca sudan bahanelerle karar değiştirdiler ve esnaf ve şöför direnişini kaldırdılar. Böylece Ecevit hükümetini düşürme ya da istifaya zorlama planlarının bir sahnesi açılmadan kapanmış oldu.

Kuşkusuz faşizmin planlarında bir sahnenin, hükümetin, ve halkın uyanık davranması ile önlenmiş olması yeni oyunların hazırlanmadığı anlamına gelmez. Faşizmin "malî sermayenin en gerici, en şoven ve en emperyalist unsurlarının açık, gerici diktatörlüğü" olduğu gerçeğinin yanısıra, "faşizmin tekelci sermaye için bir yığınsal temel kazanmaya çalıştığını" da hiç akıldan çıkarmamak gerekir. Faşizm yığınlara karşı şiddete başvururken, onunla birlikte yığınları kazanmak için yoğun bir demogojik propaganda uygular, yığınsal örgütlemelere, direnişlere girişir, yığınları etkisi altına almaya çalışır. Faşizmin bu yığınsal desteği kazanma çabalarında esas tabanını küçük-burjuva yığınlar teşkil eder. Almanya ve İtalya örneğinde faşizm küçük-burjuvazide açık yığınsal desteğini bulmuş ve demogojik propagandası ilk bu kesimde yansımıştır. Türkiye'de faşizmin yığın desteğini sınıf olarak küçük-burjuvazide, katman olarak gençlerde aradığını görmekteyiz. Burjuvazinin burjuva demokrat yöntemlerle yönetemez olduğu, ekonomik bunalımın toplumun tüm emekçi sınıf ve tabakalarının hoşnutsuzluğunu doruğa çıkardığı bir dönemde faşizmin iktidarının yolunun açılması, şiddetin burjuvazinin zayıflığının ifadesi olduğunu gösterir Tüm zorbalığı

ile faşizm, burjuvazinin ölümünün yansımasıdır. Ama unutmamak gerekir ki bu zorbalık kendine yığınsal destek bulduğu ölçüde zayıflığı güce dönüştürülebilir. Bugün Türkiye'de Ecevit Hükümetine alternatif olarak —biçimi ne olursa olsun— bir iktidar arayan faşizm iki ana yöntem kullanmaktadır. Yığınlara karşı şiddet ve milliyetçilik, din ve anti-komünizm üçlüsüne dayalı bir demogojik propaganda ile yığınsal destek yaratma. Faşizmin şiddetine karşı uyanık ve kararlı bir mücadele açısından Ecevit hükümetinin bugüne kadarki bilançosunun olumlu olduğu ve faşizmin şiddet odağı olan örgütlere karşı uyanık ve kararlı bir tavır takınıldığını söyleyemeyiz. Ayrıca Ecevit hükümetinin ekonomik bunalımın faturasının hiç olmazsa bir kısmını emekçi yığınların sırtından alıp, burjuvaziye aktararak özellikle kent ve köy küçük-burjuvazisinin faşist propagandaya açık hale gelmesini önleyecek, kısa vadeli de olsa, ekonomik önlemler alma konusunda somut bir girişimde bulunmadığını da söyleyebiliriz. Oysa şöför ve esnaf direnişi karşısında aldığı tavırla Ecevit hükümeti, elindeki yasal güç ve örgütlerle ve toplumsal destekle, çok tehdit edici gibi görünen, Ecevit'in deyimiyle "faşizme giden yolu açma" amacındaki bir planı hemen boşa çıkarabilmiştir. Bu açıdan Tiyenşan'ın başını çektiği bu oyun, faşizmin şiddet yöntemine karşı da yalnızca kararlı ve uyanık bir mücadele ile sonuç alınabileceğini ve küçük-burjuvazinin faşist propagandaya açık hale gelmemesi için özel çaba harcanması gerektiği konusunda Ecevit hükümetine çok şeyler öğretebilecek bir ders olmuştur.

S. ERDOĞDU

İRAN'DAKİ GELİŞMELER ÜZERİNE BİRKAÇ NOT

İran'da demokrasi mücadelesi Şah'ın ülkeden ayrılmasıyla önemli bir aşamayı geride bıraktı. Şah'ın İran'ı terketmesiyle emperyalizm —kendi sözleriyle— "körfezin jandarmalığını yapmış bir müttefikini, silahları ve malları için zengin bir müşterisini ve güvenilir bir petrol sunucusunu yitirdi".

Şah rejiminin devrilmesiyle Orta Doğu'daki güç dengesi emperyalizm aleyhine bozulmuştur. Körfezin jandarması gitmiş, NATO'nun bölgedeki uzantısı CENTO dağılmış, Filistin halkı yeni bir dost devlet kazanmıştır. Emperyalizm İran'daki olayların Körfez'in öbür yanındaki Arap devletlerine sıçramasından çekinmektedir. Mısır-İsrail anlaşmasının sonuçlandırılması, Afganistan'da yönetime karşı ayaklanmalar, Kuzey Yemen'e ABD'nin silah yığması, önemli ölçüde, emperyalizmin Orta Doğu'daki

gücünü yeniden kazanabilmek amacıyla gerçekleştirilmesine yardım ettiği kısa vadeli bazı gelişmelerdir.

İran'daki faşist düzenin sona erdirilmesi, petrol dolarlarının yeniden Batı'ya dönmesi sürecini büyük ölçüde aksatmıştır. Özellikle 15 milyar doları bulan silah siparişi, 20 milyar dolarlık uzun vadeli nükleer santral siparişi ve kısa vadeli birkaç milyar dolar tutarındaki yatırım malları siparişi iptal edilmiştir ya da iptal edilmesi beklenmektedir. Bu durum, büyük tekellerin malları için yeni pazarlar aramalarını gerektirmektedir. Özellikle silah satışları için yeni silahlanma yarışları gündemdedir. Ayrıca uluslararası kredi kuruşları, faizleri birikmeye başlayan 7 milyar dolarlık İran borçlarının yanısıra, bu ülkenin, kısa zamanda petrol gelirlerini artıramaması durumunda, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki 15 milyar dolar tutarındaki sermayesini geri çekme zorunda kalabileceğini öngörmekte ve bu olumsuz gelişmeyi nasıl engelleyebileceklerini düşünmektedirler.

İran petrol ihracatının üç ay süre ile durması bir yandan petrol fiyatlarının artmasına yolaçmış, diğer yandan, Suudi Arabistan'ın yılbaşında üretimini geçen yıl sonuna göre günde bir milyon varil düşürmesinin de etkisiyle, kapitalist ülkelerdeki stokların azalmasına neden olmuştur. İran'da petrol üretiminin tamamına yakın bir bölümünü karşılayan uluslararası petrol tekelleri Konsorsiyumunun sözleşmesi iptal edilmiş, böylece emperyalizm İran petrolü üzerindeki denetimini yitirmiştir. Bu gelişmeler, tüm emperyalist sistemi petrol tüketiminde tasarrufa zorlarken, diğer yandan da petrol tekellerini Avustralya, Kanada, Meksika vb. gibi daha pahalı alanlara yöneltmeye başlamıştır.

Dünya halklarının mücadelesine yeni bir müttefik olarak katılan ve emperyalist sistemi sarsan İran'da olaylar yeni bir aşamaya girmiştir. Şah'ın İran'ı terketmesinden sonra Humeyni İran'a dönmüş, Bahtiyar hükümetine karşı direniş artmış ve ordunun bu hükümete sağladığı desteği çekmesi üzerine Humeyni liderliğindeki İslam Devrim Konseyi, Ulusal Cepheyle işbirliği içinde Mehdi Bazergan başkanlığında bir hükümet atamıştır. Ordu büyük ölçüde dağılmış, eski yöneticiler, özellikle generallerle eski SAVAK yöneticileri tutuklanmış, bazıları idam edilmişlerdir. Grevler sona erdirilerek günlük olağan yaşantıya dönüş başlatılmıştır. Modern silahlara, işkencelere, kitle katliamlarına karşın, İran halkının yiğit mücadelesi, bu aşamada zaferle sonuçlanmıştır.

Yıllardır baskı altında yaşayan toplumsal güçler özgürlük ortamına kavuşmuşlardır. Ne var ki, çeşitli emekçi sınıf ve tabakalar sınıfsal talep ve programlarını henüz yeterince belirleyememişler ve onların siyasal temsilcileri de henüz ortak bir programa kavuşamamışlardır. Ülkedeki faşist düzenin yıkılması için elbirliği eden siyasal gruplar, ülkenin geleceğini be-

lirleyecek bir cepheyi oluşturamamışlardır.

Örneğin, İran'daki yeni yönetimin içeriği ve biçimi konusunda Humeyni ile atadığı başbakan arasında dahi görüş farklılıkları bulunmaktadır. Humeyni, içeriği henüz kesinleşmemiş bir İslam Cumhuriyeti isterken, Ulusal Cephe bir demokratik cumhuriyet görüşünü getirmektedir. Öte yandan Musaddık'ın torunu Metin Daftari tarafından kurulan Ulusal Demokratik Cephe, Ulusal Cephe'yi dini çevrelere ödün vermekle suçlamakta ve kurulacak cumhuriyetin içeriğinin devrimci güçler tarafından kurulacak bir komite tarafından incelenmesini öngörmektedir. İran'daki en önemli iki gerilla grubundan biri olan ve dini grupların sol kesimini temsil eden Mücahidini Halk İslam Cumhuriyetini savunurken, bu gruptan ayrılan Mücahidin-Marksist, Özgürlük İçin Mücadele grupları diğer önemli gerilla grubu olan ve içinde TUDEH'e yakın grupların da bulunduğu Fedayini Halk ve TUDEH demokratik cumhuriyeti öngörmektedirler.

İran'da büyük önem taşıyan azınlıklar konusunda da ortak bir görüşe henüz varılamamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında İran'da Azerbaycan ve Mahabad'da özerk cumhuriyetler kurulmuş, ancak bunlar Şah tarafından yıkılmıştı. Sanandaj'daki kürt özerklik hareketi konuyu hemen gündeme getirmiştir. Humeyni özerklikten yana olmadığını belirtirken, bazı hükümet üyeleri belirli bölgelere özel haklar verilmesini savunmaktadırlar. Ulusal Demokratik Cephe ve sol gruplar bölgesel özerklikten yanadırlar, hatta Sanandaj'daki harekete Fedayin grubunun yardım ettiğine dair haberler bulunmaktadır.

İran'da tartışılan önemli bir konu da ordu konusudur. Kissinger'in "batı için en avantajlı durum Ulusal Cepheyle ordu koalisyonudur" ifadesinde emperyalizm açısından büyük önemi vurgulanan ordu nasıl düzenlenecektir? Hükümet ordunun bir an önce düzenlenmesinde yarar görürken, Ulusal Demokratik Cephe ordunun devrimci güçlerden oluşacak bir halk ordusu olmasını istemektedir. Mücahidin ve Fedayin ise düzenli orduya hemen dönüşü, ellerindeki silahları vermeyi reddederek henüz kabul etmediklerini göstermektedirler. Kürt hareketiyle gündemin ilk maddeleri arasına giren ordu sorununun mevcut hükümetin isteği doğrultusunda çözümlenmesi demokrasi mücadelesi açısından büyük bir engel doğuracaktır.

Kısaca özetlemeye çalıştığımız konular dışında, emekçi sınıfların hakları, kadın hakları, sansür, millileştirmeler, vb. gibi tüm sorunlar, yani İran'ın yeni ekonomik ve politik düzeni konusunda henüz ortak programlar bulunmamaktadır. Mart ayı sonunda yapılacak referandumun bu konulardaki farklılıkları sona erdirmesi beklenmemektedir.

İran'da güç İslam Devrim Konseyinin elindedir. Ancak, özellikle sol grupların işçiler ve özellikle de petrol işçileri üze-

rinde büyük etkinliği vardır. Ve hanımız odur ki, bu grupların ortak bir program etrafında ortak eylemde birleşmeleri İran'daki yeni düzene büyük ölçüde yön verecektir.

İran olaylarının ülkemize yansımasına gelince... İran halkının yiğit mücadelesinin geniş halk kitleleri üzerindeki olumlu yankıları, henüz ne yönde gelişeceği belirsiz RCD ve ekonomik ilişkiler bir yana bırakılırsa, emperyalizmin ülkemiz üzerindeki denetimini daha da artırıcı isteklerde bulunması sözkonusu olacaktır. Ekonomik darboğaz nedeniyle köşeye sıkışmış bulunan Ecevit hükümetinin, İran'daki çok amaçlı Amerikan üslerinin ya da İran'daki havadan denetim (AWACS) araçlarının Türkiye'ye aktarılması konusu gündeme geldiğinde hangi tutum içinde bulunacağı belli değildir. İran'da olayların yoğunlaştığı günlerde ABD'nin İran'daki "ABD vatandaşlarının boşaltılması" amacıyla Türkiye'deki üsler kullanılarak İran'a deniz piyadeleri gönderme istemi Ecevit tarafından geri çevrilmiştir. İran'daki ABD tesislerinin Türkiye'ye aktarılması konusundaki ilk yoklamalar da olumsuz sonuç vermiştir. ABD'nin bu konularda Ecevit hükümetinden beklediğini, hiç olmazsa şimdilik bulamamış olması Washington-Ankara ilişkileri üzerinde serin bir havanın esmesine neden olmaktadır. Ama Ecevit'in Kıbrıs olayları sonrasında Yunanistan'ın askeri gücünü NATO'dan çekmesi üzerine "onun boşluğunu Türkiye'nin doldurabileceğini" söylediği anımsanacak olursa, daha kapıların kapatılmadığı sonucu çıkarılabilir.

K. GÜVENÇ

ERDOST VE TORUN BERAAT ETTİLER

Yeni Ülke'nin 4. sayısında yayınlanan "SAVAK ve Kürt Hareketleri Üzerine Bazı Düşünceler" adlı yazısı dolayısıyla Muzaffer Erdost ve Yazıişleri Müdürümüz Ali İhsan Torun hakkında, TCK'nun 142/3 maddesinden açılan dava, geçtiğimiz mart ayı içersinde sonuçlandı; Erdost ve Torun'un savunmasını Avukat Halit Çelenk yaptı; davaya bakan Ankara Toplu Basın Mahkemesi oybirliğiyle beraat kararı verdi.

yeni ÜLKE

ÜÇ AYLIK SİYASAL DERGİ

Sahibi: *Vahap Erdoğdu;* Yazılşleri Müdürü: *Ali İhsan Torun*; Yönetim Yeri: Bağlar Caddesi, Seyran Sokak 13/a, Ankara; Yıllık Abone: 150 TL. (Yurtdışı aboneler, ayrıca 100 TL. posta gideri eklemelidir); Basıldığı Yer: *İlkyaz Basımevi,* Ankara; Yazışma ve Havale Adresi: ÜLKE, P.K. 512, Kızılay-Ankara.